

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**Hüseyin Vassâf'ın Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî Adlı Eseri
(Metin Transkripsiyon ve Tahlil)**

**Hazırlayan:
Akife Berat GENÇ**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Prof. Dr. Dilâver GÜRER**

Konya 2015

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Akife Berat GENÇ
	Numarası	128106011023
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Dilaver GÜRER
	Tezin Adı	Hüseyin Vassâf'ın Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî Adlı Eseri (Metin Transkripsiyon ve Tahlil)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Hüseyin Vassâf'ın Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî Adlı Eseri (Metin Transkripsiyon ve Tahlil) başlıklı bu çalışma 04/09/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Dilaver Gürer (danışman)	
2	Prof. Dr.	Ahmet YILMAZ	
3	Yrd. Doç. Dr.	Sezai KÜGÜK	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Akife Berat GENÇ		
	Numarası	128106011023		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Hüseyin Vassâf'ın Lüceci-i Asri Şerh-i Kelâm-ı Mısri Adlı Eseri (Metin Transkripsiyon ve Tahlil)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
Akife Berat GENÇ
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Akife Berat GENÇ		
	Numarası	128106011023		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Dilaver GÜRER		
Tezin Adı	Hüseyin Vassâf'ın Lücc-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî Adlı Eseri (Metin Transkripsiyon ve Tahlil)			

ÖZET

Tasavvuf metinlerinin/şiiirlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla manzum ya da mensur birçok şerh kaleme alınmıştır. Şerh çalışmalarında Mevlânâ, İbn Arabî, Niyâzî-i Mısırî gibi birçok mutasavvıfın eserleri incelenmiştir. Bu tez çalışmasında 19. yüzyılda yaşayan, eserleriyle kültür tarihimizle aramızda köprü kuran Osmanzâde Hüseyin Vassâf Efendi'nin çok sevdiği ve değer verdiği 17. yüzyılda yaşamış, döneminde ve daha sonraki dönemlerde birçok kişiyi etkilemiş olan Niyâzî-i Mısırî'nin "İlim bahr-i vücûd" diye başlayan gazeline yazmış olduğu şerhini inceleyeceğiz.

Çalışmanın amacı, Türk tasavvuf edebiyatının temel taşlarından olan Niyâzî-i Mısırî'nin gazelini tasavvufi açıdan incelemek, şerhi ortaya çıkarmak, Niyâzî-i Mısırî'nin ve hem şâir hem şârih olan Hüseyin Vassâf'ın ve şerhte geçen mutasavvıfların hayatlarını mercek altına almaktır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Niyâzî-i Mısırî, Hüseyin Vassâf, İlim bahr-ı vücûd.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Akife Berat GENÇ		
	Student Number	128106011023		
	Department	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Dilaver GÜRER		
Title of the Thesis/Dissertation	Hüseyin Vassâf's Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî (Transcription and Analysis)			

ABSTRACT

A great number of commentaries, either as a poetic or as a prose, have been written up with the purpose of being understood of Sufi texts or poems. Numerous works of Sufis, such as Mevlana, Ibn Arabi and Niyâzî-i Mısırî, have been studied in these commentaries. In this thesis we are studying Osmanzâde Hüseyin Vassâf Efendi, who lived in the 19th century and bridged the gap between us and our cultural history, and his commentary which was written for a ghazal starting as "İlim bahr-ı vücûd" by Niyâzî-i Mısırî who lived in 17th century and affected so many people both in his time and following period, was loved and appreciated by Osmanzâde Hüseyin Vassâf Efendi.

The purpose of this study is analysing Niyâzî-i Mısırî's, who was the cornerstone of Turkish Sufi Literature, ghazal with the Sufi point of view and understanding the commentary and looking closer to the lives of Niyâzî-i Mısırî, Hüseyin Vassaf, who was both a poet and a commentator, and finally the Sufis being mentioned in the commentary.

Key words: commentary, Niyâzî-i Mısırî, Hüseyin Vassâf, İlim bahr-i vücûd, ghazal.

ÖNSÖZ

Hamd, sıfatlarının ve isimlerinin tecellisi ile âlemi yaratan Allah’a, salât ve selâm “Rabbim, bana eşyanın hakîkatini öğret” diye niyazda bulunan, yaşantısıyla nefsimizi tezkiye etmemizi öğreten Allah’ın rasûlüne olsun.

Şerh, manzum yahut mensur tarzda yazılmış metinlerin anlamlarındaki kapalılıkları giderme, eserin önemini belirtme, anlaşılmayan yerleri açıklama, eksikleri giderme, yanlışları düzeltme gibi amaçlarla yazılan eserlerdir. Şerhi yazarlar genellikle metin müelliflerinden farklı kimseler olduğu gibi kendi yazdığı esere şerh yazarlar da bulunmaktadır. Tarih içerisinde İslam ilimleriyle ilgili bütün dallarda yazılmış eserlere şerhler yazılmıştır. Tasavvuf da çokça şerh yazılan alanlardan biri olma özelliği taşımaktadır. Bunun sebebi ise bazı konu ve kavramların yalnızca ehl-i hâl tarafından anlaşılıyor olması, cümlelerdeki kapalılık, teşbihe fazlaca yer verilmesi, duygu ve düşüncelerin mensur eserler yanında şiirle de anlatılması ve kelimelere verilen özel anlamlardır. İşte tüm bu sebeplerden dolayı mutasavvıfların yazdıkları eserlere birden çok şerh yazılmıştır. En çok şerh yazılan eserlerin başında Mevlânâ’nın *Mesnevi*’si, İbn Arabî’nin *Fusûsu’l-Hikem*’i gelmektedir.

17. yüzyılda yaşamış olan Niyâzî-i Mısrî en çok okunan mutasavvıflardan biri olma özelliğini şimdiye dek taşımıştır. Yaşadığı dönemden günümüze kadar her devirde kendisinden etkilenenler, eserlerini okuyanlar ve şerh edenler muhakkak bulunmuştur. *Dîvân*’ında yer alan şiirlerinin bir kısmını Yûnus Emre gibi hece ölçüsüyle ve yalın bir dille yazmış olması, bazı gazellerinin de bestelenmiş olması tanınmasında etkili olmuştur.

İncelediğimiz gazelini şerh eden Mutasavvıf Hüseyin Vassâf 20. yüzyılda yaşamıştır. Küçük yaşlardan beri Mısrî’ye karşı duyduğu derin sevgi, onun hayatını araştırmaya, eserlerini okumaya sevk etmiş ve yaşantısı boyunca onun izinden gitmeye çalışmıştır. Mısrî’nin inşa ettirdiği dergâhı görmek amacıyla Bursa’ya kadar gitmiş ve orada Bursa Mısrî Dergâhı’nın son şeyhi ile tanışarak yakın arkadaşlık

kurmuştur. Onun bu sevgisi Mısrî'nin gazellerini şerh etmeye yöneltmiştir. Böylelikle hem Mısrî'nin gazeli iyi anlaşılacağını hem de insanlar kıymetli bir mutasavvıf olan Mısrî'nin düşüncelerinden faydalanmış olacaklarını düşünerek bu işe kalkışmıştır. Ayrıca şerh ederken *Dîvân*'lardaki yazılış farklılıklarını da ortaya çıkararak doğru yazılışın tespit edilmesini sağlamıştır.

Biz Niyâzî-i Mısrî'nin "*İlm-i bahr-i vücûd*" ile başlayan gazelinin şerhini kaleme almış olan Hüseyin Vassâf'ın *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî* adlı eserini tezimize çalışma konusu olarak seçtik. Araştırmamızın kapsamı, şerhin okunup günümüz Türk alfabesine çevirisi, şerhin değerlendirilmesi, Niyâzî-i Mısrî, Hüseyin Vassâf ve şerhte geçen mutasavvıfların hayatlarının incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Resimlerin bulunduğu ek kısmıyla da görsellik oluşturulmuştur. Giriş bölümünde şerhin tanımı, tekke edebiyatında şerhin yeri ve Vassâf'ın kaleme aldığı şerhleri ele aldık. Birinci bölümde Niyâzî-i Mısrî'nin ve Hüseyin Vassâf'ın hayatlarını inceleyerek eserlerinin kısa tanıtımını yaptık. Hem Mısrî hem de Vassâf üzerine yapılan müstakil çalışmalar olduğundan ayrıntıya yer vermeden hayatları ve yaşadıkları dönem ile ilgili bilgilendirmede bulunmanın yeterli olacağını düşündük. İkinci bölümde şerhte adı geçenlerin, Vassâf'ın yazdığı şerhi incelemesi için gönderdiği kişilerin, Niyâzî-i Mısrî'ye şerh yazanların, şiirlerinde veya hâtıralarında adı geçen mutasavvıfların hayatlarını *Sefine-i Evliyâ*'yı kaynak olarak değerlendirdik. Üçüncü bölüm nüshanın tanıtılması ve şerhin günümüz Türk alfabesi ile yazılışından müteşekkildir. Dördüncü bölümde ise şerhin tahlilini, değerlendirmesini, gazelde geçen kelimelerin tasavvuf literatüründeki anlamlarını, tasavvuf klasiklerindeki kullanımlarını ve Niyâzî-i Mısrî'de nasıl bir anlam kazandıklarını açıklamaya çalıştık. Sonuç kısmında gazelin farklı yazılışlarını değerlendirerek doğru olanını tespit etmek gayretiyle çalışmamızı nihayete erdirmiş bulunmaktayız. Tezin sonuna şerhin Süleymaniye Kütüphanesi'nden edinilen orijinal halinin fotokopisini, Niyâzî-i Mısrî'nin medfun bulunduğu yerin, vefat ettiği Limni'deki dergâhın, Bursa'da inşaa ettirdiği dergâhın ve Hüseyin Vassâf'ın fotoğraflarını ekleyerek çalışmamızı zenginleştirmeye çalıştık.

Çalışmanın kaynağına ulaşma noktasında bana yardımcı olan Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarından Tenzile Derin'e, manevi desteğini eksik etmeyen aileme, bu uzun süreçte her daim desteğini eksik etmeyen eşime ve gerek konu bulma aşamasında gerek çalışmanın içeriğini zenginleştirme konusundaki yardımlarından dolayı hocam Prof. Dr. Dilâver GÜRER'e çok teşekkür ederim.

Çalışma ve gayret bizden muvaffakiyet ancak Allah'tandır.

Akife Berat GENÇ

2015

KISALTMALAR

İ.Ü.E.F.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.Ü.S.B.E.: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.: Türkiye Diyanet Vakfı
D.İ.A.: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İ.A.: İslam Ansiklopedisi
S.: Sayı
s.: Sayfa
ss.: Sayfalar arası
c.: Cilt
trc: Tercüme
çev: Çeviri
haz: Hazırlayan
sad: Sadeleştiren
k.s.: Kuddise sırruh

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
1.1 ŞERHİN TANIMI	2
1.2 TEKKE EDEBİYATINDA ŞERH	2
1.3 HÜSEYİN VASSÂF'IN KALEME ALDIĞI ŞERHLER	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
NİYÂZÎ-İ MİSRÎ VE HÜSEYİN VASSÂF	5
1.1 NİYÂZÎ-İ MİSRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	6
1.1.1 HAYATI.....	6
1.1.1.1 Doğumu ve Ailesi.....	6
1.1.1.2 İlim Hayatı	8
1.1.1.3 Tasavvufî Hayatı	9
1.1.1.4 Anadolu'ya Dönüşü	10
1.1.1.5 Seyr u Sülûk Süreci	12
1.1.1.6 Hizmet Hayatı.....	16
1.1.1.7 Aile Hayatı	19
1.1.1.8 Yaşadığı Sıkıntılar.....	20
1.1.1.9 Sürgünleri	25
1.1.1.10 Vefatı	31
1.1.2 ESERLERİ	33
1.1.2.1 Dîvân-ı İlâhiyyât:.....	33
1.1.2.2 Mevâidü'l-İrfan.....	35
1.1.2.3 Teskî-i Kasîde-i Bürde.....	36
1.1.2.4 Tefsir-i Fâtihatü'l-Kitâb.....	37
1.1.2.5 Ed-Devretü'l-'Arşîyye Fî Ahkâmi'l-Ferşîyye (Devre-i 'Arşîyye).....	37
1.1.2.6 Mecâlis	38
1.1.2.7 Tuhfetü'l-Uşşâk	38
1.1.2.8 Mecmualar	39
1.1.2.9 Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne	40
1.1.2.10 Risâle-i Devriyye	40
1.1.2.11 Ta'birâtü'l-Vâkiât.....	40

1.1.2.12	Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ	41
1.1.2.13	Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre	41
1.1.2.14	Risâle-i Haseneyn	42
1.1.2.15	Risâle-i Vahdet-i Vücûd	42
1.1.2.16	Risâle-i Arşıyye	43
1.1.2.17	Risâle-i İade	43
1.1.2.18	Risâle-i Nokta	43
1.1.2.19	Risâle-i fî Deverân-ı Sûfiyye	43
1.1.2.20	Risâle-i Nefîse	44
1.1.2.21	Risâle-i Hızriyye	44
1.1.2.22	Risâle-i Eşrâtu's-Sâat	44
1.2	HÜSEYİN VASSÂF HAYATI VE ESERLERİ	45
1.2.1	HAYATI.....	45
1.2.1.1	Doğumu ve Ailesi.....	45
1.2.1.2	Eğitim ve Meslek Hayatı	45
1.2.1.3	Tasavvufî Hayatı	46
1.2.1.4	Seyahatleri.....	47
1.2.1.5	Evliliği	48
1.2.1.6	Vefatı	49
1.2.2	ESERLERİ	49
1.2.2.1	Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr:	49
1.2.2.2	Dîvân	50
1.2.2.3	Vâkıât.....	50
1.2.2.4	Gülzâr-ı Aşk.....	50
1.2.2.5	Vesîletü'n-Necât.....	51
1.2.2.6	Kitâb-ı Külliyyât	51
1.2.2.7	Güldeste-i Hakikat	51
1.2.2.8	Esrâr-ı Kur'âniyye'den Bir Nebze.....	51
1.2.2.9	Hicâz Hâtırası.....	52
1.2.2.10	Suriye'de Bir Cevalân.....	52
1.2.2.11	Bursa Hâtırası	52
1.2.2.12	Ravza-i Sâdâttan Bir Şemme	52
1.2.2.13	Mürâselât	53
1.2.2.14	Müntehâbât-ı Ezhâr-ı İrfân.....	53

1.2.2.15	Mir'âtü'l-Kelâm	53
1.2.2.16	Kemâlü'l-Kemâl	53
1.2.2.17	Şerh-i Kıt'a-i Kemâliyye.....	54
1.2.2.18	İncilâ-yı Mir'ât-ı Hakikat	54
1.2.2.19	Gülzâr-ı Şâdî Der-beyân-ı Menâkıb-ı Emîn-i Tokadî	54
1.2.2.20	Mehmed Tâhir Bey	54
1.2.2.21	Es'ad-nâme.....	55
1.2.2.22	Risâle-i Hayriyye	55
1.2.2.23	Risâle-i Şevkiyye	55
1.2.2.24	Risâle-i Müştâkiyye.....	55
1.2.2.25	Risâle-i Salâhiyye	56
1.2.2.26	Tevfik-nâme.....	56
1.2.2.27	Remzî-nâme	56
1.2.2.28	Kemâl-nâme-i Şeyh Hakkî.....	56
1.2.2.29	Aynü'l-Hayât.....	57
1.2.2.30	Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî.....	57
1.2.2.31	Tertîb-i Cedîd Coğrâfyâ-yı Umûmî.....	58
1.2.2.32	Hulâsâ-i Coğrâfiyye-i Umûmî.....	58
1.	Hüzzâm İlâhî	58
İKİNCİ BÖLÜM.....		60
LÜJEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-İ MISRÎ'DE ADI GEÇEN MUTASAVVIFLAR.....		60
1.1	ŞEYH MEHMED ŞEMSEDDÎN MISRÎ	62
1.2	ŞEYH ABDULLAH SELÂHADDÎN UŞŞAKÎ	64
1.3	HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ	66
1.4	SEYYİD MEHMED NASÛHÎ	67
1.5	ŞEYH MEHMED SAHFÎ.....	68
1.6	MUSTAFA ACZÎ AĞA	68
1.7	ŞEYH MUHAMMED KEMÂLEDDÎN HARİRÎ.....	69
1.8	AHMED ER-RİFÂÎ	70
1.9	EMÎN NAKŞİBENDÎ HAZRETLERİ	71
1.10	MEHMED ELİF EFENDİ	72
1.11	HÂFİZ İHSÂN BEY	73
1.12	ŞEYH NAZMÎ EFENDİ.....	73
1.13	BURSALI TÂHİR BEY	74

1.14	MUHYİDDİN-İ ARABÎ.....	75
1.15	YÛNUS EMRE.....	77
1.16	ABDÛLMECİD SİVASÎ.....	77
1.17	ABDULAHAD NÛRÎ.....	79
1.18	ŞEYH MEHMED EMİN ZÂİK EFENDİ.....	80
1.19	ŞEYH MAHMÛD BEDREDDİN UŞŞAKÎ.....	80
1.20	AZİZ MAHMUD HÛDÂYÎ.....	80
1.21	KUŞADALI İBRAHİM EFENDİ.....	82
1.22	FAZLULLAH BURHÂN PÛRÎ.....	82
1.23	ŞEYH MUSTAFA SÂFÎ UŞŞAKÎ.....	83
1.24	SÛLEYMÂN ÇELEBÎ.....	84
1.25	OSMAN ŞEMS KÂDİRÎ.....	84
1.26	ŞEYH AVNULLAH KÂDİRÎ.....	85
1.27	ŞEYH ŞUAYB ŞEREFEDDİN EFENDİ.....	85
1.28	AHMED ÇEŞTÎ-İ HİNDÎ.....	87
1.29	ESRÂR DEDE.....	87
1.30	HAZRET-İ MEVLÂNÂ.....	87
1.31	HAZRET-İ CAMÎ.....	88
1.32	ŞEYH KÂŞİF EFENDİ.....	89
1.33	HÂFİZ-İ ŞİRÂZÎ.....	89
1.34	KARA SARIKLI İBRÂHİM EFENDİ.....	90
1.35	HÂFİZ TAHSİN EFENDİ.....	90
1.36	ŞEYH MUSTAFA LÛTFÎ EFENDİ.....	90
1.37	ŞEYH ŞUÂEDDİN EFENDİ.....	91
1.38	ŞEYH MAHMÛD CELÂLEDDİN EFENDİ.....	91
1.39	ÂRİF BEY.....	92
1.40	ŞEYH TAL'AT EFENDİ.....	92
1.41	ŞEYH HASAN RİZÂ EFENDİ.....	92
1.42	ŞEYH MEHMED HAZMÎ (TURA).....	92
1.43	KARABAŞ-I VELÎ.....	93
1.44	ŞEYH İSMÂİL ANKARAVÎ.....	94
1.45	İBNÜ'L-EMİN MAHMÛD KEMÂL.....	95
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	98
	LÛCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MİSRÎ.....	98

1.1	NÜSHANIN TANITILMASI.....	99
1.2	ŞERHİN GÜNÜMÜZ TÜRK ALFABESİNE ÇEVİRİSİ	105
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		189
LÜCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MISRÎ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ		189
1.1	BİRİNCİ BEYİT	191
1.2	İKİNCİ BEYİT	203
1.3	ÜÇÜNCÜ BEYİT	205
1.4	DÖRDÜNCÜ BEYİT	209
1.5	BEŞİNCİ BEYİT	211
1.6	ALTINCI BEYİT	215
1.7	YEDİNCİ BEYİT	219
SONUÇ.....		223
KAYNAKÇA		225
EK 1: LÜCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MISRÎ'NİN ORJİNALİ.....		230
EK 2: FOTOĞRAFLAR		310

GİRİŞ

1.1 ŞERHİN TANIMI

Şerh kelimesi (ش-ر-ح) harflerinden müteşekkil Arapça kökenli bir kelime olup çoğulu şurûhtur. Sözlük anlamı, açma, yarma, genişletmedir. Terim anlamı ise, bir kitabın ibaresini yine o lisanda veya bir lisan-ı âhirde tafsil ve izah etmek,¹ bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifâde ve nüktelerini açıklama ve yorumlamak² olarak kitaplara geçmiştir. Şerh bir eseri yahut şiiri kelime kelime ele alarak izah eden kitaplardır. Herhangi bir kitabı, metni, şiiri incelemek, onun gizli manalarını yahut da ne demek istediğini açıklamak, dili ağdalı olan metinleri anlaşılır kılmak amacıyla pek çok şerh yazılmıştır. Geçmişten günümüze kadar birçok alanda şerh yazılmıştır. Bu çeşitlilik farklı kelimelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kültür ve edebiyatımıza âit bir terim olarak şerhi; hâşiye, ta'lika, tefsîr gibi türlerin yanında saymak gerekir. Bunlarla arasında mana ve kullanım farkları bulunan şerhin, tefsir hariç diğerlerinden daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'i anlamak amacıyla yazılan tefsir kitapları İslam medeniyetinin en eski geleneklerinden biri olduğu gibi aynı zamanda şerhin de kaynağı kabul edilmiştir.³

Yazılan şerhler, unutulmuş eserlerin gün yüzüne çıkmasına sebebiyet verdiği gibi eserlerin yaygınlaşmasını da sağlamaktadır. Şârihin yegâne arzusu ise şerh ettiği eserin doğru ve tam anlaşılmasını sağlamaktır. Şerhte hem müellifin hem de şârihin düşüncelerini, içindeki yaşadıkları dönemin sosyal ve fikrî ortamını görmek mümkün olduğundan kültürümüz içerisinde önemli bir yere sahiptir.

1.2 TEKKE EDEBİYATINDA ŞERH

İslâm dünyasında şerh çalışmalarının temel kaynağını “tefsîr”ler oluşturmuştur ve halen de oluşturmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra hadis, kelâm, fıkıh, mantık, sarf, nahiv, belâgat gibi dînî ve ilmî içerikli birçok eser için de şerh yazıldığı görülmektedir. Tasavvufî içerikli metinlerin şerhe ihtiyaç duyma sebebi ise mutasavvıf şairlerin kaleme aldıkları eserlerinde sık sık mecaz, teşbih ve istiarelere yer vermeleridir. Bu metinlerde âyet ve hadislere, çeşitli kıssalara ve

¹ Şemseddîn Sami, *Kamus-i Türkî*, Akdam Matbaası, İstanbul, 1317, s. 773.

² Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügâti*, İstanbul, 1943 c. 3, s. 217-218.

³ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, s.1.

olaylara telmihler yapılmış olduğu görülmektedir.⁴ Tasavvuf alanında şiirleri şerh edilmiş ilk şâir XIII. yüzyılda Anadolu’da yaşamış olan Yûnus Emre’dir. “Çıktım erik dalına...” diye başlayan ve Yûnus Emre’ye ithaf edilen bu şathiyeyi XVI. yüzyılda yaşamış olan Şeyhzâde şerh ederek Türkçe manzûmelerin şerh edilmesi geleneğini başlatmıştır. Bu geleneğin sûfiler arasında yaygın bir şekilde kullanılması tasavvufî terbiyenin geniş kitlelere yansıtılması maksadıyla halkın eğitilmesi ve terbiye edilmesi için de kullanıldığının göstergesidir.⁵ Bu sebepten dolayı yazılan gizli anlatımların ve remizlerin açıklanması büyük önem arz etmektedir. Diğer bir sebep ise mutasavvıfların vecd ve istiğrak halindeyken söyledikleri şeriata aykırı gözükten sözlerin toplum nezdindeki yanlış anlaşılmasını, tenkitlerini engellemektir.

Tekke edebiyatı olarak adlandırdığımız mutasavvıfların kaleme aldıkları tasavvufî içerikli eserlerin farklı şârihler tarafından birçok defa şerh edildiğini de görmekteyiz. En fazla şerh edilen eserler şu şekilde sıralanmıştır: Kırk Hadis mecmuaları, evrâd mecmuaları, hilye-i Nebî mecmuaları, Esmâ-i Hüsnâ risaleleri, *Fusûsü'l Hikem*, *Mesnevî* ve dîvânlardır.⁶

Mutasavvıf şâirlerin Hakk’ı anlatmak ve insanları irşad etmek maksadıyla söyledikleri, manaları yoğun ve lâtif kelimeleri yine aynı gayeyi güden mutasavvıf şârihler tarafından lâtif ve naif kelimelerde anlatılmaya çalışılması kültürümüzü zenginleştirmiş, kalplerimize dokunmuş ve ufuklarımızı geçmişte olduğu gibi şimdi de açmaya devam etmektedir.

1.3 HÜSEYİN VASSÂF’IN KALEME ALDIĞI ŞERHLER

Osmanzâde Hüseyin Vassâf 1872 senesinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren tekkelere gidip gelmiş, sohbet meclislerinde bulunmuştur. Anne ve babasının tasavvufî hayatın içinden olmasından dolayı tasavvufa, mutasavvıflara karşı özel bir ilgisi bulunmaktadır. Birçok yeri gezen Vassâf burada bulunan, yaşayan, yaşamış olan sufilerle ilgili bilgileri toplamış ve seyahatlerini,

⁴ Azmi Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, c. 40, s. 384.

⁵ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 18.

⁶ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 7.

hâtıralarını kaydetmiştir. Niyâzî-i Mısrî'ye olan sevgisinden dolayı Bursa'ya gitmiş, Limni'ye gitmek için çok uğraşmıştır. Bununla birlikte hem terceme-i hâlini yazdığı *Sefîne-i Evliyâ* eserinde hem de incelemiş olduğumuz şerhte ona olan sevgisinden bahsetmiştir. 1929 senesinde vefat eden Hüseyin Vassâf, 57 senelik ömrüne birçok eser sığdırmıştır. Bu eserlerin en önemlisi *Sefîne-i Evliyâ*'dır.⁷

Hüseyin Vassâf hem Osmanlı'nın son yüzyılını hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşadığından dolayı eserlerinde o dönemlerin tasavvufî hayatını anlatması açısından mühim bir yere sahiptir. *Sefîne-i Evliyâ* aslında Mehmet Samî Sünbülî'nin 54 sayfadan müteşekkil olan *Esmâr-ı Esrâr* adlı eserin şerhidir. Vassâf, bu eseri şerh etmeye 1902 senesinde başlamış 1925 senesinde nihayete erdirmiştir. Yaklaşık yirmi üç yıllık bir dönemi tasavvufî ile ilgili araştırmalar yaparak geçirmiş, ulaşabildiği, görebildiği kaynakları not etmiş, görüşmüş olduğu şeyhlerden öğrendiklerini kaydederek Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan sûfîleri, tarîkatları, temsilcilerini ve silsilelerini bize aktarmıştır.

Hüseyin Vassâf'ın kaleme aldığı otuz iki eserden üç tanesi şerh niteliğindedir. Bunlar; İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl'in bir şiirinin bir kıt'asının tasavvufî şerhi olan *Şerh-i Kıt'a-i Kemâliyye*, Niyâzî-i Mısrî'nin "*Halk içre bir âyineyim*" ve "*İbn-i vaktim ben ebu'l-vakt olmazam*" gazellerinin şerhinden müteşekkil olan *İncilâ-yı Mir'ât-ı Hakikat* ve çalışmamızın içeriğini oluşturan Niyâzî-i Mısrî'nin "*İlim bahr u vücûd*" gazelinin şerhi olan *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî*'dir.

⁷ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* 1-5, haz: Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

BİRİNCİ BÖLÜM
NIYÂZÎ-İ MISRÎ VE HÜSEYİN VASSÂF

1.1 NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.1 HAYATI

1.1.1.1 Doğumu ve Ailesi

Gül-zâr-ı Halvetî'nin nâdir yetiştirdiği güllerden⁸ biri olan Niyâzî-i Mısırî 17. yüzyılda Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden olan Malatya'da dünyaya gelmiştir. Hayatından bazı kesitleri de anlattığı *Mevâidü'l-İrfan* kitabında kendisi bunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Ben, doğum yerim olan Malatya'da ilk ilim talebinde bulunduğum sırada kalbimde tarikat-i sûfiye'yi bilmek arzusu vardı.”⁹ Niyâzî-i Mısırî'nin *Dîvân*'ında bulunan ve Malatya'yı, o günkü adıyla Aspozi'yi, öven şiiri doğduğu yere olan sevgisini gözler önüne sermektedir.

Bârekellâh gülsitân-ı bülbülândur Aspozi,
 Cenneti tezkîr ider âlî mekândur Aspozi.
 Mu'tedil âb u hevâ hem müctemi' envâ'-ı zevk,
 Mecma'-ı bezm-i safâ-yı ârifândur Aspozi.
 Âb-ı hayvân-ı begenmez hasletindedür Mesîh
 Aktığınca sanki bir rûh-i revândur Aspozi
 Câme-i hadrâsın eyyâm-ı rebî'de kim giyer
 Şübhesiz menzilgâh-ı Hızr-ı zamândur Aspozi.
 Her taraf pür mîve-i şîrîn leb-i dilber misâl,
 Yeşil atlasla tonanmış nev-civândur Aspozi
 Bî-midâd elması üzre nakş olur ebyât-ı sürh
 Lâcerem sun'-ı Hudâ'yâ bir beyândur Aspozi.
 Ol sebebden ehli pür akl u zekâ vü ma'rifet,
 Mahzen-i ehl-i ulûm-ı kâmilândur Aspozi.
 Cenneti “min tahtihe'l-enhârı tecrî” dinse hûb,
 “Hâzihi cennâti adnin”den nişândur Aspozi.
 Ey Niyâzî ger tokunmıyaydı hiç bâd-ı fenâ,

⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 73.

⁹ Niyâzî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 47.

Kim dimezdi ona firdevs-i cinândur Aspozi.¹⁰

Niyâzî-i Mısrî'nin doğum tarihini ise 1027 senesi Rebû'l-evvel ayının on ikinci Cuma gecesidir (9 Mart 1618).¹¹ *Hâtıralar*'ında "Fakir 1027 senesinde dünyaya gelmişim"¹² diye yazmıştır.

Asıl adı Mehmed'dir. Niyâzî ve Mısrî ise mahlasıdır. "Mısrî" mahlası Mısrî'da bulunmalarından kinâyedir. Şiirlerinde bazen Niyâzî, bazen de Mısrî mahlasını kullanırlar.¹³ Bazen Niyâzî bazen de Mısrî mahlasını kullanmış olan Niyâzî-i Mısrî'nin neye göre bu mahlasları kullandıklarını bilmiyoruz. Bu kullanımla ilgili birkaç farklı yorum bulunmaktadır. *Osmanlı Şiir Tarihi*'nin yazarı E. J. Wilkinson Gibb, bu mahlasların Niyâzî-i Mısrî'nin hayatındaki iki dönemi ifade edebileceğini belirtir.¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, gece yazdığı şiirlerde Niyâzî, gündüz yazdığı şiirlerde Mısrî mahlasını kullandığını ifade etmektedir.¹⁵ Niyâzî-i Mısrî'nin *Dîvân*'ı üzerinde çalışan Kenan Erdoğan ise, sülûktan önce Niyâzî mahlasını, şeyh olduktan sonra ise Mısrî mahlasını kullandığına dikkat çekmektedir.¹⁶

Babası Malatya eşrafından Soğancızade Ali Çelebi'dir. Dört kardeş olan Niyâzî-i Mısrî Ahmed adındaki kardeşiyle birlikte tahsil görmüştür.¹⁷ İlk eğitimini Nakşibendî tarikatına mensup babasından almıştır.¹⁸ Mutasavvıf bir ailede yetişmesine karşın önceleri tasavvufa karşı tavır almış daha sonra Malatyalı Şeyh Hüseyin Efendi'ye intisab etmesiyle düşünceleri değişmiştir. Niyâzî-i Mısrî o günleri şöyle kaydetmiştir: "Önceleri onların meclislerine muhalif idim, gitmezdim. Fakat sohbetleri bereketiyle günden güne şevkim arttı, nihayet Halvetî şeyhlerinden birine bey'at ettim. Babam da beni ona gitmekten menediyor, kendi şeyhine götürmek

¹⁰ Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânı Tenkitli Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 192.

¹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 74.

¹² Niyâzî-i Mısrî, *Hâtıralar*, haz: Halil Çeçen, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 43.

¹³ Vassâf, *Sefîne*, s.75.

¹⁴ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, çev: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, c. 3, s. 317.

¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, "Niyâzî-i Mısrî", *Şarkiyat Mecmuası*, İ.Ü.E.F. Basımevi, İstanbul, 1972, c. 7, s. 189.

¹⁶ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânı Tenkitli Metin*, s. LVII.

¹⁷ Mısrî, *Hâtıralar*, s. 103.

¹⁸ Vassâf, *Sefîne*, s.73.

istiyor. O zât nakşibendiyyeden idi. Ve bana göre kâmil değildir.”¹⁹ Mısrî, intisab ettiği Şeyh Hüseyin Efendi’nin irtihâline ziyâde üzölmüştür. Bu üzöntüsünü Hüseyin Vassâf *Sefîne*’sinde Hz. Mısrî dağ-dâr oldu²⁰, diye ifade buyurmuştur.

1.1.1.2 İlim Hayatı

Mısrî 1048 (1638-1639)’de ilim öğrenmek üzere seyahate çıkmıştır.²¹ Diyarbakır-Mardin üzerinden Bağdat’a ulaşmış, Abdulkadir Geylânî’yi (k.s) ziyaret etmiş, birçok zevât-ı kirâmla görüşmüş, Kerbelâ ve Hz. Hüseyin (r.a) efendimizi ziyaret ederek Mısır’a ulaşmıştır. İlim yolundaki bu seferini *Mevâidü’l-İrfan*’da on dördüncü sofrada tarih vererek anlatmıştır. “Sefer etmem icabetti. Nihayet bin kırk sekiz yılında ki Bağdat bu yılda fethedilmişti, ilim talebi kasdıyla Diyarbekir’e sefer ettim. Ama asıl maksadım tarîkat ilmi idi. Orada bir yıl kaldım, sonra Mardin’e gittim. Orada da bir sene kaldım. Diyarbekir ve Mardin’de mantık ve kelâm okudum. Oradan Mısır’a gittim. Mısır’da Şeyhuniyye Medresesinde Kadirî’den bir şeyh buldum. Ona bey’at ettim ve Camiü’l-Ezher’de de derse başladım. Camiü’l-Ezher’de okuyor ve o tekkede de yatıyordum. Ciddi çalışıyor, her ikisini de muntazam yürütüyordum.”²² Mısrî’nin bu sözlerinden seyahate çıkmasının asıl sebebinin zâhirî ilimlerden olan hadis, fıkıh, tefsir öğrenmek olmadığını, manevî yönünü geliştirmek ve tasavvufa dair bilgiler elde etmek ve onları yaşamak istediğini anlıyoruz. Niyâzî-i Mısrî, Mısır’da kaldığı süreçte hem tederrüs hem de tedris ile meşgul olur, mübârek günlerde de kürsiye çıkıp vaaz edermiş.²³ Bunun yanında Cenâb-ı Allah’a münâcât ederek eşyanın hakîkatini öğrenme talebinde bulunmuş. Bu isteğini şu gazelden anlıyoruz:

Yâ Rab bize ihsân it vuslat yolunu göster
Sûretde koma cân it uzlet yolunu göster
Nefsime hevâdan kes kalbimi riyadan kes
Meylimisivâdan kes halvet yolunu göster
Cândan sana tâlib kıl her tâate râğıb kıl

¹⁹ Mısrî, *Mevâidü’l-İrfan*, s. 47.

²⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 74.

²¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 74.

²² Mısrî, *Mevâidü’l-İrfan*, s. 47-48.

²³ Vassâf, *Sefîne*, s.74.

Bir pîre musâib kıl hizmet yolunu göster
 Ta'lim idüp esmâyı bildir bize eşyâyı
 Duymağa 'ev ednâ'yı hikmet yolunu göster
 Hâr içre biter gül-zâr zâr içre doğar envâr
 Her şeyde tecellin var ru'yet yolunu göster
 Sevdğim ola vuslatda halvet bula halvetde
 Bu Mısrî'ye kesretde halvet yolunu göster.²⁴

1.1.1.3 Tasavvufî Hayatı

Niyâzî-i Mısrî, zâhir ve bâtın ilimlerde kendini geliştirirken Kâdirî meşâyihından olan şeyhi “Zâhir ilim talebinden vazgeçmedikçe, tarîkat ilmi sana açılmaz,” diyerek onun Camiü'l-Ezher'den ayrılıp sadece bâtını ilimlere yönelmesini kendisinden talep eder.²⁵ Zâhirî ilimlerin de bâtınî ilimler kadar önemli olduğunu düşünen ve o ilimleri de önemseyen Mısrî mütereddid kalır. Bu istek ona çok ağır gelmiştir. Allah'tan kendisine yardımcı olması için niyazlarda bulunarak kendisine bir yol göstermesi için dua eder. Neticesinde bir rüya görür ve gördüğü rüya sonucu Mısrî'dan ayrılan Niyâzî-i Mısrî yaşamış olduğu süreci ve rüyayı *Mevâidü'l-İrfan*'da şu kelimelerle anlatır. “İlimden ayrılmak bana güç geldi. Ağlayarak tazarru ve niyaz ile Allah'a istihare ettim ve uyudum. Gördüm ki güya ben büyük bir şehirdeyim, sultana hizmet ediyorum. Sultan da Şeyh Abdulkadir Geylânî (k.s) imiş. Kendisinin avlusu geniş bir sarayı var. Kendisi, nedîmlerinden büyük bir cemaat arasında bir tarafta abdest alıyor. Sanki ben de öbür tarafında tereddüd içerisinde duruyorum, bana kızacağından korkuyorum. Oradan çıkacak bir yer de bulamadım. Beni gördü, çağırdı: “Ey sûfi” Hemen kendisine döndüm. Ve önünde durdum. Hadimlerinden birine : “Buna bir kese getir” dedi. Hizmetçi çabuk çabuk birkaç adım gidince “gel, dedi, ona kendi cebimden vereyim.” Elini cebine soktu, bir kese çıkardı bana uzattı. Huzurunda keseyi açtım. Onda da taze sikkeli dinarlar vardı. Ben: “Efendim, bu iki kesenin manası nedir? diye sordum. Cevaben dedi ki: “Dirhemler zâhir ilimdir, öğren ve onunla amel et. Dinarlar tarîkat ilmidir, ona ancak sana takdir edilmiş bulunan

²⁴ Mısrî, *Dîvân*, s. 650.

²⁵ Mısrî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 48.

kimsenin (mürşidin) yüzünden kavuşabilirsin” ve bana: “Senin şeyhin bu şehirde değildir. ’ diye işaret etti. Söylemeye muktedir olamayacağım bir ferah ve sevinç ile uyandım.”²⁶

Tasavvuf literatüründe rüyalara çok ehemmiyet verildiğinden Mısırî bu rüyası ile kendine yeni bir yol çizmeye karar verecektir. Rüyasını şeyhine anlatarak Mısır’dan 1053/1643 yılında ayrılır. “Rüyayı şeyhime söyledim. Bu rüya üzerine beni halife yapmak istedi. Dedim ki: ‘Efendi benim kalbim hilâfete kanmaz. Artık bundan sonra seyahat etmek istiyorum. Çünkü hiçbir yerde durağım kalmadı. Eğer bana izin vermezsen helâk olmaktan korkuyorum.’ izin verdi. Bana yüzünden ilim mukadder olan zâtı bulmak arzusuyla yola çıktım.”²⁷ Şeyhinin de izniyle Mısır’dan ayrılmak üzere yola çıkan Niyâzî-i Mısırî Anadolu’ya doğru giderek rüyasında işaret edilen ve intisab edecek olduğu şeyhini aramaya devam eder.

1.1.1.4 Anadolu’ya Dönüşü

1056/1646 senesinde İstanbul’a ulaşan Hz. Mısırî Sultan Ahmed cami civarındaki Sokullu Mehmed Paşa Dergâh’ında erbain çıkarmıştır.²⁸ Daha sonraları bu hücre Niyâzî-i Mısırî’yi sevenler tarafından ziyaret edilmiştir. Maalesef ki Sokullu Mehmed Paşa Camii bitişiğinde olan bu tekke ve dergâhtan günümüzde eser kalmamıştır.²⁹ Hücrenin kapısındaki levhaya şu beyitler yazılmıştır.

Cenâb-ı şöhre-bahş-ı ümm-i dünyâ Şeyh Mısırî kim
Bu dergâh-ı şerifi erbaini eylemiş ihyâ
İdüp esmâ-ı sıbteyn ile bâb-ı hücreyi tezyîn
Sezadır âsitânı hâss u âmma olsa bu şeş-câ.³⁰

Vassâf, *Sefîne*’sinde Şeyh Elif Efendi, Mısırî’nin İstanbul’da Yedikule civarında Hacı Evhadüddin Dergâh’ındaki hücrede kaldığını kaydettiğini belirtmiştir. Ayrıca Mısırî’nin Kasımpaşa’da bulunan Uşşakî tarikat pîri Şeyh Hasan Hüsameddîn Efendi’nin dergâhında bir süre kaldığını ve oraya kuyu kazdığını, bu kuyunun

²⁶ Mısırî, *Mevâidü’l-İrfan*, s. 48.

²⁷ Mısırî, *Mevâidü’l-İrfan*, s. 49.

²⁸ Vassâf, *Sefîne*, s.75.

²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, “*Niyâzî-i Mısırî*”, İ.A., İstanbul, 1971, c. 9, s. 305.

³⁰ Vassâf, *Sefîne*, s.75.

şifalı olduğunu fakat Bursa'daki Mısrî dergâhının son şeyhi Mehmed Şemseddîn Efendi, Mısrî'nin böyle bir kuyu kazdığını dair herhangi bir kayıt olmadığını söylediğini de eklemiştir.³¹

Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Bursa'ya doğru yola çıkmıştır. Bursa'ya ulaşan Niyâzî-i Mısrî burada Ulu Camii yakınlarındaki medresede ikâmet ederek Bursa'daki Allah dostlarıyla ve âlimlerle tanışmış, onlardan ziyâde faydalanmıştır. Bursa'da Sabbağ Ali Dede'nin de evinde kalan Mısrî, kaldığı günlerin birinde rüya görür. Rüyasında elinde bir güğüm vardır. Bu güğümü kalaylatmak için kalaycıya gider. Kalaycı der ki: “Mısrî Efendi! Güğümün dışını herkes kalaylayabilir, bu kolaydır. Asıl hüner onun içini kalaylamaktır, öyle değil mi?” Mısrî cevaben, “Evet, efendim, öyledir.” der. “Öyleyse içini de kalaylayalım!” diyerek güğümü elinden alır. Önce bir aletle ikiye ayırır, sonra içini ve dışın güzelce kalaylayarak yine eskisi gibi birleştirip Mısrî'nin eline verir.³²

İşte bu rüyadan sonra Mısrî aradığı şeyhin Bursa'da olmadığını anlamış ve şeyhini bulmak üzere Bursa'dan ayrılarak Anadolu'yu gezmeye başlamıştır. Uşak'a geldiğinde Şeyh Mehmet Halvetî'nin zaviyesinde kalmaya başlamıştır. Bir müddet burada hizmette bulunan Mısrî'ye Şeyh Mehmed Efendi, Elmalı'da bulunan kendi şeyhi Ümmî Sinan'ın Uşak'a geldiği zaman kendisini ona teslim edeceğini söylemiştir.³³

Kısa süre sonra Şeyh Mehmed Efendi Elmalı'dan Uşak'a gelen Şeyh Ümmî Sinan'ı karşılamaya gider. Karşılaştıkları sırada Şeyh Ümmî Sinan, Şeyh Mehmed Efendi'ye “Senin hizmetinde Mısrî Mehmed Efendi adında bir derviş varmış” der. Şeyh Mehmed Efendi cevaben “Belî, sultanım hazretleri, size teslim edeceğiz” der.³⁴ Şeyh Ümmî Sinan'ı karşılamaya gidenlerin arasında bulunan Mısrî, bu konuşmaları duyduğunda rüyasında işaret edilen, gördüğü nefis kalaycısı şeyhin Şeyh Ümmî Sinan olduğunu hisseder. Şeyh Ümmî Sinan Mısrî'nin konuşmasına müddet tanımadan:

³¹ Vassâf, *Sefîne*, s.76.

³² Mustafa Lütî Efendi, *Tuhfetü'l-Asrîtü'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî*, haz: Aliye Uzunlar, Revak Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 7.

³³ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 8.

³⁴ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 8.

“Mısrî Efendi, esas hüner güğümün içini kalaylamaktır, değil mi?” diye sorunca Mısrî aradığı kâmil mürşidi bulduğuna emin olur. Mısrî şeyhinin elini öperek ona intisâb eder. Mısrî 1057/1647 tarihinde 29 yaşında diyar diyar dolaşıp aradığı şeyhine kavuşmuştur. *Mevâidü'l-İrfan*'da bu kavuşmayı şöyle anlatır: “Bana yüzünden ilim mukadder olan zâtı bulmak arzusuyla yola çıktım. Senelerce dolaşım. Arap ve Rum (Anadolu) şehirlerinde çok şeyhlerin sohbetine eriştim. Âkibet şeyhim, göz bebeğim, kalbimin devâsı Şeyh Ümmî Sinan Elmalı'nın hizmetine ulaştım. Kalbimin şifasını onu hizmeti şerefinde buldum. Mübârek nefesi kimyasıyla, bana Hazret-i Şeyh Abdulkadir Geylanî'nin bahsettiğim rüyada bana işaret ettiği her şey hâsıl oldu. Allah'a hamdolsun, Allah'ın lutfıyla telvin gitti, temkin hâsıl oldu.”³⁵ Şeyh Ümmî Sinan Mısrî gibi kendisine yeni intisâb eden Matlaî, Şeyhî, Müftü Dervîş, Gülâboğlu Askerî'yi yanına alarak Elmalı'ya geri döner.³⁶ Mısrî yeni yol arkadaşlarıyla çıktıkları yolculuğu şu dizelerle anlatır:

Biz beş er idik çıkdık bir demde yola girdik
Kırk yılda pîre erdik bu sohbeta erince.³⁷

1.1.1.5 Seyr u Sülûk Süreci

Niyâzî-i Mısrî'nin Elmalı'ya geldikten sonra Şeyh Ümmî Sinan Halvetî'nin hankâhında kalarak bir yandan manevî eğitimini tamamlamaya çalışmış diğer yandan da talebe okutmuş, dergâhta imamlık yapmış ve Şeyh Ümmî Sinan'ın oğluna ilim öğretmiştir. Ayrıca hitabeti güçlü olduğundan dolayı halka sohbet ederek nasihatte bulunmuştur.³⁸ Çevresiyle yoğun bir şekilde ilgilendiğinden manevî eğitimi olan sülûkuna vakit ayıramadığını fark eden mürşidi Ümmî Sinân Hazretleri onu Elmalı dışına dervişlere kışlık buğday hazırlaması için değirmene göndermiş ve orada görevlendirmiştir. Mısrî buğday öğütmediği zamanlardaki vaktini zikre ve riyâzata ayırarak seyr u sülûkunu tamamlamaya çalışmıştır.³⁹ Şeyhinden ayrı kaldığı için üzülen Mısrî, kendisinde manen bir zayıflık olduğu şübhesine kapıldığından Mısrî kendi kendine: “Şeyhim beni hiç kimsenin olmadığı boş bir yere gönderdi.

³⁵ Mısrî, *Mevaidü'l-İrfan*, s.49.

³⁶ Mustafa Tatcı, *Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî*, H Yayınları, İstanbul, 2011, s. 6.

³⁷ Tatcı, *Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî*, s. 6.

³⁸ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 10.

³⁹ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 11.

Kendisinden ayrı düştüm, taşrada böyle başıboş hayvanlar gibi yaşıyorum. Bu hâl feyz almama engel olacak. Hâlbuki sâlikin tek tesellî kaynağı mürşidin cemâlidir. Hatta mürşidin yanında olmak sülûkun yarısıdır. Ondan uzakta benim hâlim ne olacak?” diye düşünerek mahzun olmuş, içindeki bu düşünceleri dualarla atlatmaya çalışsa da başarılı olamamıştır.⁴⁰ Mustafa Lütfî Efendi, Mısırî'nin bu süreci gördüğü rüya ile atlattığını aktarmıştır. Mısırî'nin, bu düşüncelere boğulduğu günün gecesinde rüyasında korkunç bir ayının kendisine saldırdığını, onunla bir müddet boğuştuğunu ve tam ümidini kaybedecekken şeyhi Ümmî Sinan onu bu durumdan kurtardığından bahsetmiştir.⁴¹ Ertesi gün rüyasını şeyhine anlatan Mısırî, şeyhinin, “Oğlum Mehmed! Bu hayvan senin yabancın değildir. Hâtırandan zuhûr etmiştir. Bu yaşadığın hâlde senin irşâd olman içindir.” Demesi üzerine nefsinin terbiyesinin devam ettiğini anlamıştır.⁴²

Elmalı'da kaldığı süreç içerisinde ailesini ve hakkında şiir yazdığı memleketi Malatya'yı özleyen Niyâzî-i Mısırî şeyhi Ümmî Sinan'ın izin vermemesinden korktuğu için izin almadan yola koyulmuştur. Baba ocağına doğru giderken bütün bilgilerinin zihninden ve gönlünden silindiği hissine kapılmış, gönlündeki bu sıkıntı ve daralmanın sebebinin şeyhinden izin almadan yola çıktığı için olduğunu fark ederek Malatya'ya ulaşmadan Elmalı'ya geri dönmüştür. Dergâha ulaştığı zaman şeyhi Ümmî Sinan, “Dervîş Mehmed, bahçıvan bahçesindeki meyvelerin olgunlaşıp olgunlaşmadığını bilir. Biz seni sıla-i rahîm sevabından mahrum olmanı istemeyiz. Fakat bilinir de bilinmez çoktur. Onun da vakti gelince hâsıl olur.” diyerek bu sıla ziyaretini daha sonra yapması gerektiğini anlatmak istemiştir.⁴³

Manevî eğitimine devam eden Niyâzî-i Mısırî, değirmenden tekkeye buğday ve un taşımaya devam etmiş, Şeyhi Ümmî Sinan'ın yanına geleli yıllar olmuştur. Uzun süre sırtında buğday ve un taşıdığı için sırtı yaralarla kaplanan Mısırî bu yaraları sardırma için tekke dervîşlerinin birinden yardım istemesi üzerine yaraları

⁴⁰ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 11.

⁴¹ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 11.

⁴² Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 11.

⁴³ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 11.

nazikçe saran bu derviş yaralardan mürşidine bahsetmiştir. Mısırî'nin olgunlaştığına karar veren Şeyh, Mısırî'yi bu görevden almıştır.⁴⁴

Mısırî'nin seyr u sülûku devam ederken Şeyh Ümmî Sinan oğluyla birlikte ona memleketi Malatya'ya gidip sıla-i rahîm yapmasına izin vermiştir. Malatya ziyaretinden sonra şeyhin oğluyla birlikte İstanbul'a gitmiştir.⁴⁵

Niyâzî-i Mısırî, aldığı manevî eğitimin sürecinde farklı çileler çekmiştir. Nefsiyle olan mücâhedesinden dolayı her yerin ona dar geldiğini, kendisini dağlardan aşağıya atmak istediği bile olmuştur.⁴⁶ Sülûk günlerini yirmi dirhem arpa ekmeği ile geçirmiş, uyanık iken kendisine bazı farklı hâllerin görüldüğünü şeyhi Ümmî Sinan'a anlatınca şeyhi Mısırî'den artık bedenen mücadele ve riyâzeti bırakmasını tavsiye etmiştir.⁴⁷ Niyâzî-i Mısırî seyr u sülûk sırasında yaşadıklarını ve içinde bulunduğu ruh hâlini şu cümlelerle anlatmıştır:

“Bu fakir kula da Allah'a sülûkum sırasında sülûkun istikâmeti bereketiyle Allah'a şükür, aynı şey vâki' oldu. Ben o günlerde on iki konaktan beşinci konakta idim. Hiç kararım kalmamıştı. Bir yandan öbür yana kaçıyor, mücahede şiddetinden dolayı bir yerde ve bir halde duramadığım için kendimi minareden yahut da dağlardan aşağı atacak oluyordum. Sülûk günlerimin ekserisinde gıdam, yirmi dirhem arpa ekmeği idi. Nihayet bin altmış senesi Muharrem ayının son on gününde dördüncü Cuma gecesinde sülûk esnasında uyanık iken bir de gördüm ki evin içinde bir yıldız. Onu baş gözümle gördüğümü zannettim de gözümü yumdum. Baktım ki hayır, yine öyle görünüyor. Gözümü açtım, yine önceki gibi karşımda. O zaman anladım ki, bu, kalp gözüyle görülüyor. Birkaç gün o yıldız gözümde kaybolmadı. Sonra büyüdü, büyüdü ay kadar oldu. Birkaç gün de böyle devam etti. Sonra gitgide büyüdü güneş kadar oldu. Birkaç gün de böyle gittikten sonra yine yavaş yavaş büyüdü yükseldi, altı ciheti kapladı. İlk gördüğüm zamanki ıstırabım, kalp çalkantım, nurun genişleyip altı yönü kaplayıncaya kadar yavaş yavaş tamamen dinmişti. Artık bundan sonra cesetle mücadele ve riyazet yapamadım. Kalp ve ruh ile bunların

⁴⁴ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 12.

⁴⁵ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 12.

⁴⁶ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 45.

⁴⁷ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 46.

durumlarına uygun şekilde mücahedeye devam ettim. Bu hâli, şeyhim, göz bebeğim Elmalı Ümmî Sinan (k.s.)'a söyledim. Dedi ki: “İbrahim Aleyhisselâm'dan kalan beşinci menzilin hali budur. Bu menzil onun ilk makamı idi. Onun ilk menzili, ittiba bereketiyle Muhammed Aleyhisselâm'ın ümmeti için beşinci menzil oldu. Fakat Allah'ın Resulü için bir makam yoktur. Bütün makamlar onun ayakları altında bir tek adımdan ibarettir.” Sonra buyurdu: “Seni İbrahim Aleyhisselâm'a lütfettiği Sırat-ı Müstakîme ileten ve seni onun izinde gittiğin için O'na varis kılan Allah'a hamdolsun.” Sonra şu ayeti okudu: “Gece onu örtünce bir yıldız gördü.”⁴⁸

1057/1647 tarihinde aradığı şeyhi Uşak'ta bulan ve onunla Elmalı'ya giden Niyâzî-i Mısırî 1066/1656 yılına kadar yaklaşık dokuz sene şeyhi Ümmî Sinan'a hizmette bulunmuş ve manevî eğitimini almıştır. Sülûkünü tamamlayan Niyâzî-i Mısırî'ye Şeyh Ümmî Sinan tac, rida, seccade, asa gibi hediyeler vererek halkın huzurunda ona icazetini vermiştir.⁴⁹ Şeyh Ümmî Sinan, icazetini alan Mısırî'nin irşad faaliyetleri yapması için Uşak'a gitmesini istemiştir. Onun vaazını ziyâde seven dervişler gitmeden son bir kez kendilerine vaaz etmelerini talep edince onların isteklerini geri çevirmeyen Mısırî konuşmasını yapmak üzere şeyhinden izin almadan kürsüye çıkmıştır. Bundan sebep olsa gerek kürsüye çıktığında konuşamamıştır. Şeyhi Ümmî Sinan ona tebessüm ederek: “Mısırî Efendi, bundan böyle hiç susma, konuş.” deyince Niyâzî-i Mısırî kendisini dinleyen dervişlere güzel bir vaaz vermiştir. Bu vaazın sonunda tekkedeki dervişlerle vedalaşarak Elmalı'ya veda etmiştir.⁵⁰ Bu ayrılış sırasında dokuz yıldır aşkla hizmet ettiği şeyhi Ümmî Sinan'a olan sevgisini şu dizelerle tarihe yazmıştır:

Eylesin Allah çok tahıyyâtı
 Ana kim verdi ilm-i gâyâtı
 Gizli sultândır sırr-ı Sübhân'dır
 Mürşid-i cândır hep makâlâtı
 Kutb-ı halayık bahr-ı hakâyık
 Ferd-i câmidir hep makâmâtı

⁴⁸ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 45.

⁴⁹ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 13.

⁵⁰ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 14.

Nokta-i kübrâ göremez âmâ
 Gizlidir zîrâ cümleden zâtı
 Kalbini keşşâf eylemiş şeffâf
 Görünür anda hep beriyyâtı
 Arayıp bulan kulluğun kılan
 Telkinin alan buldu hâlâtı
 Ey nice cânlar yanını bekler
 Bulmadık dirler bunda lezzâtı
 Neylesin talim olamaz teslîm
 Ya nice bulsun ol kemâlâtı
 Mâyenin zevkın alamaz şol kim
 Şeyhi hak bilmez yok riâyâtı
 Şehri Elmalı cânda bulmalı
 Ümmî Sinan'dır şöhret-i zâtı
 Hubbu cânımda sırrı zâtımda
 Savar üstümden her beliyyâtı
 Şeyhini Hakk bil ey Niyâzî kim
 Pîr yüzündendir Hakk hidâyâtı.⁵¹

1.1.1.6 Hizmet Hayatı

Şeyhi Ümmî Sinan'ın isteği üzerine Uşak'a giden Niyâzî-i Mısırî burada bir süre Şeyh Mehmed Efendi'nin yanında kalmıştır. Çile çıkartmak amacıyla yaklaşık kırk yaşlarındayken Uşak'taki bir caminin minberinde erbaine niyet etmiştir.⁵² 1067 senesinde kendisine ledünnî ilimlerin açıldığını ve sırlar verildiğini *Mevaidü'l-İrfân* adlı eserinin on birinci sofrasında şu şekilde dile getirir:

“Bin altmış yedi senesi Rebiu'l-âhir sonlarında bir gün kulların çokluğunu, fakat âbidlerin azlığını, zahidlerin nadir olduğunu, âriflerin de yani âriflerden Allah'a yaklaştırılmış olanların azdan az olduğunu; çoğunluğu fasıkların, âsilerin ve kâfirlerin teşkil ettiğini ve bana göre bunların Allah'ın rahmetinden uzak

⁵¹ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 15-16.

⁵² Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 87.

bulduğunu düşünüyör ve kendi kendime diyordum ki: “Acaba bu çoğunluğun hali ne olacak? Biz iyi biliyoruz ki Yüce Allah Erhamürrahimîn’dir.” Bunun sırrının, Allah tarafından açılması için kalbimin burçlarında dolaşıyordum. Birden bana iki kanatlı büyük bir kapı açıldı. Kanatlarından birinde şöyle yazılmıştı: “Bu, dünyanın sırrıdır.” ötekine de: “Bu, âhiretin sırrıdır.” yazılı idi. Kapının hemen ardında güzel yüzlü, mütenasip endamlı, yüzünün nurundan güneşin utandığı bir genç gördüm. Bana dedi ki: “Sana dünya ve âhiretin sırrı açıldı. Üzerindeki beşerî elbiseyi ve izafî varlığı (vücûdu) at, kapıdan içeri gir. Tuhaf bir şey göreceksin ve sana ledünnî ilimler açılacak, Yüce Allah’a yakın ve uzak olanı bilecek ve dertlerden kurtulacaksın.” Çıkardım ve kapıdan içeri girdim. Bana nuranî bir elbise giydirdi. Bir de baktım ki ilmim ve anlayışım, kulağım, gözüm bütün iç ve dış duyularım başka bir ilme, başka bir anlayışa, başka bir kulağa, göze ve yeteneklere değişti. Günüm, “Arzın başka bir arza, göklerin başka göklere, değişip herkesin tek kahredici Allah’ın huzurunda duracağı gün” oldu. Ve: “O’nun veçhinden başka her şey helâk olacaktır” âyetinin manası meydana çıktı. Bildim ki Rabb’imin bana giydirdiği elbise, Hakkanî varlıktır. Sonra o halimle yaratılmışlara baktım. Gördüm ki benim zannımda âbid, zahid, veliyyulah olanların çoğu Allah’tan ve O’nun rahmetinden uzaktır. Onunla Allah arasında gösterişten, işittirmeden, kendini beğendirmeden, kendi nefsi hakkında yahut insanlar hakkında Allah’a kötü zan taşımaktan, ya da zahiren kendinden aşağı olana hakaret gözüyle bakmaktan meydana gelen bir perde vardır. Hâlbuki kendisi iyi yaptığını sanıyor. Ve zannımda fasık, âsî, riyakâr, sapkın, bidatçi, mülhid, zındık olanların çoğunu da Allah’a yakın, Allah’ın dostu, O’nun sevgilisi gördüm. Bunlar, kalplerinde bulunan üzüntü, zillet, hulûs, Allah’ı bilme kendi nefsi ve diğer kullar hakkında Allah’a iyi zan besleme, herkese tevazu gösterme gibi sebeplerden bir sebeple Allah’a yaklaşmışlardı. Ve gördüm ki uzaklaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi kibir ve şöhet; Allah’a yaklaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi de tevazu ve mahviyettir. Aslında yakınlık ve uzaklık varlığı olmayan mevhum şeylerdir ya. Sonra bana : “Benim velilerim, benim kubbelerim altındadır, onları benden başka kimse bilmez.” kudsî hadisinin sırrı açıldı. Allah Teâlâ’nın örtüsüyle kayıp kubbelerinin altında gizli olan velîleri kimse bilmez. Bunları, izafî varlığı atanlar bilirler. Peygamber Aleyhisselâm buyurmuştur: “Varlığın öyle bir günahdır ki onunla hiçbir günah mukayese edilmez.”

Sonra Hakkanî vücûdu giydim ve öylece ikinci defa halka baktım. Bu defa bütün mahlûkatı Yüce Allah'a yakın gördüm. Gözün önceki bakışında aldanmış olduğundan üzüntü içerisinde bana döndü. İmam Şatıbî bu görüş makamında bir beyit söylemiş: “Bütün insanlar mevlâ sayılır; Çünkü onlar Allah'ın kazasına göre bir iş yapıyorlar.” Sonra bana daha başka sırlar ve bilgiler açıldı ki onları ifşa etmek helâl değildir. İşte o vakitten beri o görüş ve o varlık benden hiç gitmedi. Evvel ve âhir Allah'a hamdolsun.”⁵³

Mısrî, Uşak'ta bu hâl içerisindeyken Karahisar'ın Çal kasabasında gelen kimseler Şeyh Mehmed'den kendilerine vaaz edecek, irşâd yapacak birini istemeleri üzerine bu görev için Niyâzî-i Mısrî'yi uygun görerek onu Çal kasabasına göndermiştir.⁵⁴ Burada kendisine verilen görevi ifa etmeye çalışan Mısrî; halkın ilgisizliği, dünya peşinde koşmaktan bir an bile ayrılmadıklarını gördükçe daha çok çalışmışsa da başarı olamamıştır. Halk arasında “Bizim memleketimizde kendimize yetecek daha bilgili şeyhimiz, hocamız var.” nev'inden sözler söylenmeye başlayınca Niyâzî-i Mısrî Çal kasabasından ayrılarak tekrar Uşak'a Şeyh Mehmed Efendi'nin yanına dönmüştür.⁵⁵

Şeyh Mehmed Efendi'nin yanında kaldığı bu süre zarfında Kütahya'dan gelen bir grup kimse Şeyh Mehmed'den postnişinlik yapacak şeyh istediklerini dile getirmişlerdir. Çal kasabasından gelen Mısrî'yi bu göreve uygun gören Şeyh Mehmed onu Kütahya'ya göndermiştir. Kütahya'ya gider gitmez tasavvufî faaliyetlere başlayan Mısrî, Çal kasabasında göremediği tasavvufî hayata olan ilgiyi burada görünce sevinmiştir.⁵⁶

Mısrî'nin Kütahya'da bulunduğu 1657 tarihinde Osmanlı Devleti'nde Kadızâdeliler diye anılan sûfi geleneği kabul etmeyen kimseler etkindi. Bu yıllarda padişahın emriyle zikir, devran ve sema yasaklanmıştı. Bu yasakları dikkate almayan Mısrî hakkında dedikodular çıkmıştır.

⁵³ Mısrî, *Mevâidü'l-İrfan*, ss. 40-42.

⁵⁴ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 17.

⁵⁵ Tıncı, *Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî*, s. 21.

⁵⁶ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 18.

Mısrî, Kütahya’da Halvetî tekkesine hizmete devam ederken 1067/1657 tarihinde şeyhi Ümmî Sinan irtihal eylemiştir.⁵⁷ Hem Kadızâdeliler’in etkisiyle zikir ve devranın yasaklanması hem şeyhinin vefatı Mısrî’yi derinden etkilemiştir.⁵⁸ Şeyhinin vefatı üzerine Mısrî’nin dudaklarından şu dizeler dökülür:

Uğradı can yine matem üstüne
 Olmaya bir nâle nâlem üstüne
 Cân u dil meksuf u mahzun oldular
 Karagün doğdu bu hanem üstüne
 Feyzimin suyu yerinden od çıkar
 Yaraşır bana ki yanem üstüne
 Yıkılıp mayhane hiç mey kalmadı
 Bir eşik bulam mı yatam üstüne
 Geldi şeyhimin Niyâzî tarihi
 San kıyamet kopdu âlem üstüne.

Kütahya’dan ayrılan Mısrî, Şeyh Mehmed Uşşâkî’nin yanına döner. Ondan izin alarak 1072/1661 tarihinde Bursa’ya doğru yola çıkmıştır. Daha önce de Bursa’ya geldiği için yabancılık çekmeyen Mısrî, Ulu Camii yakınlarındaki Sabbağ Ali Dede’nin evinde kalmıştır. Bursa’da kaldığı müddetçe ihvanıyla sohbet etmiş, zikir çekmiş, Ulu Camii’de vaazlar vermiş ve erbaîn çıkartmıştır.⁵⁹ Osmanlı topraklarında zirveye çıkan Kadızâdeliler-Sivasîler mücadelesinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Özellikle padişaha yakın olan Vanî Mehmed Efendi’nin etkisiyle alınan sert kararlar hissedilmeye başlanmıştır.⁶⁰

1.1.1.7 Aile Hayatı

Tasavvufta, Hıristiyan mistisizminde olduğu gibi bekâr olma zorunluluğu yoktur. Sûfîler evliliğe karşı olmamakla birlikte müridin tasavvuf yoluna yeni girdiği

⁵⁷ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü’l-Asrî*, s. 18.

⁵⁸ Tatcı, *Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî*, s. 25.

⁵⁹ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü’l-Asrî*, s. 18.

⁶⁰ Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971, s. 128.

seyr u sülûk sürecinde bunu ertelemişlerdir. Bunun sebebi de gönlünü kadınla meşgul ederek rûhî gelişimini tamamlayamaması endişesidir.⁶¹

Niyâzî-i Mısrî Elmalı da sülûkunu tamamlamış ve Bursa'ya gelmiştir. Mısrî, Bursa'da Mehmed Çelebi'nin kızıyla evlenmişse de kısa süre sonra bu evliliği sonlandırmıştır.⁶² Aradan hayli zaman geçtikten sonra yine Bursa'da olduğu yıllarda Mısrî, Arap Mehmed Mahallesi'nde oturan kendi dervişlerinden olan Hacı Mustafa isimli zâtın kız kardeşi Fahu'l-Muhadderât ile ikinci kez dünya evine girmiştir.⁶³ Bursa Mısrî Dergâhının son postnişini olan Mehmed Şemseddîn Efendi, Bursa'daki Mısrî dergâhının avlusunda “el-mağfuratü'l-merhûme eş-şehîde veliyyetullah ve ârifetü bi'llahi Teâlâ Gülsüm vefâtü'l merhume vekaa fi sene 1083” yazılı kabir taşı bulunduğunu ve ayakucundaki taşta da Niyâzî-i Mısrî'nin eşi olduğuna dair bilgiler bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Mısrî'nin eşi Gülsüm Hanım, vefat tarihi de 1083/1672'dir.⁶⁴ Mısrî'nin bu hanımından Ali Çelebi ve Fatıma adında iki çocuğu olmuştur.⁶⁵ Kızı Fatıma dünyaya geldiğinde Mısrî, doğumuna şu dizelerle tarih düşmüştür:⁶⁶

Didiler Fatıma tarihin ister

Didim ki Fatıma tarih içinde.⁶⁷

1.1.1.8 Yaşadığı Sıkıntılar

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren ilme ve tasavvufa önem vermiştir. Padişah ve devlet erkânının mutasavvıflara duyduğu ilgi ve saygı aşîkârdır. Bu saygı Anadolu'da birçok tarîkatın yayılmasına imkân vermiştir. Ulemâ ve

⁶¹ Süleyman Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 28.

⁶² Mustafa Lütüfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 20.

⁶³ Mustafa Lütüfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 21.

⁶⁴ Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî*, s. 95.

⁶⁵ Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî*, s. 95.

⁶⁶ Tarih düşürme harflerin sayısal değeri hesap edilince; tarih kelimesi değer olarak 1211'dir. Fatıma kelimesi de yüz otuz beş etmektedir. Ebced hesabı kuralına göre küçük rakam büyük rakamdan çıkarılınca 1076 kalır. Bu rakam hicrîdir. Böylece Niyâzî-i Mısrî'nin kızı Fatıma'nın doğum tarihi 1076/1665 olarak hesaplanmış olur.

⁶⁷ Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî*, s. 96.

mutasavvıflar birçok konuda birliktelik göstermişlerdir. Bu birliktelik aynı zamanda mekân birlikteliğini de içine alıyordu. Tekke ve medreseler iki kardeş gibiydi.⁶⁸

Zaman içerisinde ulemâ ve mutasavvıflar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, fikrî çatışmalar baş göstermeye başlamıştır. 17. yüzyılda ise Osmanlı Devleti içerisinde dinî ve fikrî hoşgörü giderek azalmaya başlamıştır. Mutasavvıflara ve onların görüşlerine düşmanlık besleyen vaizler gün geçtikçe artmıştır. Halkı kendi tarafına çeken vaizler bir taraftan da sûfilerin yaptığı zikir, devran ve semânın bid'at olduğunu her fırsatta anlatmışlardır. Önceden kitaplar ve risaleler yapılan bu tartışmalar artık daha da ileri giderek fiilî bir mücadele halini almıştı.⁶⁹

Niyâzî-i Mısrî'nin yaşadığı 17. yüzyılda bu vaizler grubunu Kadızâdeliler temsil ediyordu. Saraya yakınlıklarıyla padişah üzerinde etki oluşturmuşlar ve bu etkinin sonucu olarak Halvetî, Mevlevî tekkelerinde yerine getirilen âyinler yasaklanmıştı. Bununla da kalmayarak tekkeler basılmış, şeyhler sürgüne gönderilmiş yahut ölümle tehdit edilmişlerdi.⁷⁰

1077/1665 tarihine geldiğimizde Vanî Mehmed Efendi'nin padişah ve saray erkânını etkilemesiyle ferman yayınlanarak deveran ve zikir yasaklanmıştır.⁷¹ Bu olay üzerine "Yasağ-ı Bed" kelimesiyle yasağa tarih düşülmüştür.⁷²

Edirne'de bir Kâdirî tekkesi, Bursa'da Eşrefzâde Şeyh Şerefeddîn ve Halvetî Şeyh Muhyiddîn ile Niyâzî-i Mısrî'nin tekkeleri bu yasaklamaya rağmen deveran ve zikre devam etmişlerdir.⁷³ Mısrî, bu yasağa sebep olan padişah hocası Vanî Mehmed Efendi'nin şiddetle aleyhinde bulunmuştur. Vaaz ve sohbetlerinde "Zalim Vanî'dir bunları yapan," diyerek açık bir şekilde onu eleştirmiştir.⁷⁴ Küçük Kadızâde Mehmed Efendi ile Abdülmecid Sivasî'nin tartışmasıyla başlayan Kadızâdeliler-Sivasîler

⁶⁸ Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, s.75.

⁶⁹ Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, s. 125.

⁷⁰ Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, s. 125.

⁷¹ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s.35

⁷² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 427.

⁷³ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s.34

⁷⁴ Mısrî, *Hâtıratlar*, s. 78.

münakaşası Vanî Mehmed Efendi ve Niyâzî-i Mısrî ile devam etmiştir. Niyâzî-i Mısrî o dönemde çektiği sıkıntıları şu kelimelerle ifade etmektedir:

“Bin yetmiş bir yılı sonlarına doğru Uşak’tan Bursa’ya zorunlu olarak hicret ettik. Ve münkirlerin amacı, tekkeleri yıkmak ve yerine medrese bina etmektir. Bin seksen beş senesinde onlarla aramızda sulhumuz vaki oldu. Bin yetmiş üç yılında Şeyhülislâm Minkarîzâde’den devranın yasaklanmasına dair fetva aldılar. Bin yetmiş dokuzda büyük fitnelere düştüm. Bin seksen yılında tekkeyi inşa ettik. Bin yetmiş dokuz yılında öyle bir fitne çıktı ki, oturduğum mahalden başka bir mahalle gitmeye mecbur oldum. Bin seksen üç yılında bu fitneler öyle arttı ki; devlet erkânına durumu bildirmek için Edirne’ye gittim. Bin seksen dört senesi sonunda kendimizi nöbetle dervîşana beklettik. Birkaç ay nasihate çıkmadık. Bin seksen dört senesi Recep ayı başına kadar böylece sürdü gitti.”⁷⁵

Niyâzî-i Mısrî, *Mevâidü'l-İrfan* adlı eserinin altmış dördüncü sofrasında Vanî Mehmed Efendi’den ise şöyle bahsetmiştir:

“Dersen ki: Vanî zikirde nasıldı ki, biz de onun gibi olmayalım. Cevaben derim ki: Vanî, Sultan Mehmed’e yaklaşma imkânı bulunca Sultan Mehmed, camide, mescitte ve tekkelerde bulunan bütün zikir ehlini cehrî zikirten kesti. Zikir ehlini darmadağın etti. Zikir yerlerini ehlinen boşalttı. O kadar ileri gitti ki zikir nuru insanların kalbinden tamamen sönmeye yüz tuttu. Bunun için Allah bizi de onun gibi olmaktan, Firavun’un yasakları altında kalan Musa ve Harun Aleyhisselâm gibi onun yasağı altında kalmaktan men etti. Eğer: “Nasıl edelim ki onun gibi olmayalım?” dersen, derim ki: fazıl âlimlerden ve mü’minlerin büyüklerinden naklen cehrî zikrin caiz olduğunu söyleyen Mecalisü'l Zuhri’nin ifâdesine göre amel ediniz.”⁷⁶

Niyâzî-i Mısrî, Halvetî kolundan tasavvufa dâhil olmuştur. Halvetîlerde de devranla, oturarak ve ayakta dönerek, Allah’ı andıklarından Vanî Mehmed Efendi’nin desteğiyle ortaya çıkan bu yasak onların sembolik olarak “oluş, yaratılış ve tekâmülün” sırrını anlatan devran ve zikrin yasaklanması Niyazi-î Mısrî’nin öfkesini Vanî Efendi’ye yönelmesine sebep olmuştur. Ayrıca Vanî Mehmed

⁷⁵ Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî*, s. 99.

⁷⁶ Mısrî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 179-180.

Efendi'nin mutasavvıflara olan karşıtlığını, padişah ve saray erkânına yakınlığı ile zirveye ulaştırmıştır. Bu durum tarîkatlara bağlı olan kişileri yasaklarla korkutarak tekkelerden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Mısırî, içinde bulunduğu bu durumda kendi duygu ve düşüncelerine hâkim olamayarak Vanî Mehmed Efendi'yi Firavun'a benzetmiştir. Yazdığı *Dîvân*'da vaizlere ateş püskürmüştür.

Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâiz
 Okur açmış kitabını bu halkı ağlatır vâiz
 İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış
 Eliyle kürsüden birin tamuya sarkıtır vâiz
 Çıkar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnu
 Sanasın yedi tamuya sarkıtır vâiz
 Tamuya söyle doldurmuş içinde yok duracak yer
 Ana yerleştirir halkı acep hizmettedir vâiz
 Yaraşır va'z ana hakkâ ki yanar yakılır her dem
 Niyâzî'nin hemen ancak cihânda adıdır vâiz.⁷⁷

Devranın yasaklandığı, tekkelerin kapatıldığı günlerde sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa, Niyâzî-i Mısırî'yle görüşmek için onu Edirne'ye davet etmiştir. Davete icâbet eden Mısırî kırk gün burada kaldıktan sonra İstanbul' a giderek Şeyhülislâm Münkârizâde Yahya Efendi ile görüşmüştür. Mısırî ile görüştüğü sırada hasta olan Şeyhülislâm, bu görüşmeden sonra iyileştiği söylenmektedir.⁷⁸

İstanbul'da bulunduğu bu süreçte Ayasofya Camii'nde tarîkat ehli lehinde vaaz etmesi istenmiştir. Mevlevîhanelerin, tekkelerin kapatıldığı sıkıntılı süreçte Mısırî'nin vereceği vaaz büyük önem arz etmektedir. Padişah, saray erkânı, meşâyih ve ulemânın hâzır bulunduğu Ayasofya'da vaaz veren Mısırî, padişahı etkileyerek bu yasakların kalkmasında etkili olmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Mısırî, *Dîvân*, s. 675.

⁷⁸ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 25.

⁷⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 77.

Niyâzî-i Mısırî'nin yaşadığı sıkıntılardan bir diğeri ise 1078/1667 senesinde kendisine rehberlik eden Uşak'taki Şeyh Mehmed Efendi'nin irtihâl etmesidir. Bunu üzüntüye şu gazelle tarih düşmüştür:⁸⁰

Bu fenânın izz ü câhı îş ü nûşu bir hayâl
 Görmedim bir izzeti kim bulmaya âhir zevâl
 Gün-be-gün eksilmede her ehl-i fazl u ehl-i hâl
 Gitmede zevki cihânın gelmede dâim melâl
 Nice erbâb-ı ulûmu kıldı mevt bizden ırak
 Her birinin iftirâkı kıldı bizi ke'l-hilâl
 Gerçi inşana kalur bin hasret ü derd ile gam
 Gittikçe dünyâdan her ehl-i fazl-ı zü'l-kemâl
 Lîk gitdikde azizim Şeyh Mehmed dünyâdan
 Kalbimiz yakdı derdi kaddimizi kıldı dâl
 Rûh idi cism içre gûya şehr-i Uşşâk'da o pîr
 Âlem-i ervâha uçdu eyledi azm-i visâl
 Âh ü vâh-ı firkat ü hicrâna yanmakta dilim
 Gözlerim kan ile doldu bu yanağım üstü âl
 Nidelim çün “küllü şey'in hâlikun” dedi Hudâ
 Diyelim “el-Hükmü li'llâhi'l-Kebîrü'l-Müte'âl”
 Hüsni-i hatmine Niyâzî dedi târîhin anın
 Allah Allah dedi vü kıldı bekâya irtihâl⁸¹

Bursa'da yaşamına devam eden Niyâzî-i Mısırî Şeker Hâce Camii'nde zikir ve tevhîde devam etmiştir. Halkın kendisini tanımasıyla birlikte ziyaretine gelenler, müridi olmak isteyenlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır, gelenlerden Abdal Çelebi adındaki bir hayırsever tüccar Mısırî'ye zâviye inşası için tasaddukta bulunmak istemiştir. Mısırî ilk başta kabul etmese de daha sonra Abdal Çelebi'nin isteğini geri çevirememiştir, böylelikle Bursa'daki dergâhın inşasına başlanmıştır. 1080/1669

⁸⁰ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 26.

⁸¹ Mısırî, *Dîvân*, s. 624.

tarihinde bir Cuma günü halkın yoğun ilgisi altında zikir ve dualarla dergâhın açılışı yapılmıştır.⁸² Dergâhın kapısının üzerinde şu beyit bulunmaktadır:

Ümm-i dünyanın güzîde mefhar-i asrı budur
Şekeristân-ı hakâyık dergeh-i Mısırî budur.⁸³

Dergâhla birlikte bir de medrese yapımına başlanmıştır. Köprülü Ahmed Paşa'nın kardeşi Hüseyin Çelebi Mısırî'yi sevenlerden biriydi. Bursa'da dergâh inşa edildiğini haber aldığı anda Niyâzî-i Mısırî'ye üç bin dinar gönderip bunu kabul etmesini talep etmiştir. Bu üç bin dinarı kabul etmeyen Mısırî, Hüseyin Çelebi'nin ısrarı üzerine bu parayı kabul ederek öğrencilerin kalıp tedrisat göreceği içinde şadırvanı, derslikleri, odaları ve kütüphanesi olan bir medrese yapımında kullanılmıştır. İnşa edilen bu medrese Yüksek Medrese adıyla dönemin meşhur medreselerinden biri haline gelmiştir.⁸⁴

Mısırî her ne kadar vaizlere karşı olsa da medreselerin önemini bilmekte ve her medrese okuyanın Vanî Mehmed Efendi gibi tasavvuf ehline karşı olmayacağı bilincine sahip olduğunu göstermesi açısından bu medresenin yapılmasını istemesi önem arz etmektedir. Tekke ve medrese arasındaki gerginliğin son bulması açısından da bir ümit niteliğindedir.

1.1.1.9 Sürgünleri

Niyâzî-i Mısırî'nin dergâhına gelip gidenler gün geçtikçe artmış, Mısırî'nin adı Ayasofya Camii'ndeki vaazından sonra saray erkânınca da bilinir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş patlak verince Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa maneviyatından istifade edebilmek amacıyla Mısırî'yi padişah namına Edirne'ye davet edilmiştir.

1083/1672 senesinde Osmanlı orduları Kamanıçe seferinde iken Mısırî ikinci kez Edirne'ye davet edilmiş, Mısırî Edirne'de Cami-i Atîk'te vaaz vermiştir. Fakat bu vaazda sadece dinî konulardan bahsetmekle kalmayıp devletin, saray erkânının

⁸² Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 27-28.

⁸³ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 28.

⁸⁴ Mustafa Lütî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 28.

içinde bulunduğu sorunlardan da bahsedip, devlet aleyhinde konuşunca ordunun dağılacığından korktukları için Mısır'ı Rodos'a nefy etmişlerdir.⁸⁵ Sadr-ı âli çavuşlarından Azbî Çavuş nezaretinde sadrazam tarafından Rodos kalesine sürgüne gönderilmiştir. Azbî Çavuş, yanında kaldığı süre zarfında Mısır'den çok etkilenmiş ve görevinden istifa ederek Mısır'yla birlikte kalmıştır.⁸⁶

Rodos'ta kaldığı dokuz aylık süre boyunca günlerini ibadet ederek, zikir ve tesbih çekerek geçirmiştir. Aynı tarihlerde Kırım hanlarından Selim Giray Han da orada bulunmaktaydı. Mısır'ya her gün on iki çeşit yemek göndermiş, Mısır'de orada hapiste bulunanlara bu yemeklerden dağıtmıştır. Mısır, Selim Giray Han'a yemekler için teşekkür edip, on iki yemek çeşidine gerek olmadığını bunların sadece ikisinin yeterli olduğunu dile getirmesi üzerine Selim Giray Han iki çeşit yemek göndermeye devam etmiştir.⁸⁷ Mısır'nin zikirlerine katılan Selim Giray Han, Mısır'nin bazı şiirlerinin bestelenmesinde de yardımcı olmuştur.⁸⁸ Beraber geçirdikleri süre boyunca karşılıklı olarak birbirlerine karşı sevgi ve saygıları artmıştır. Öyle ki Mısır, Tatarlara çokça dua ettiğini, onların yaptıklarından Allah'ın hoşnut olduğunu Hâtratlar adlı eserinde yazıya belirtmiştir.⁸⁹

Rodos'ta bulunduğu dokuz ay boyunca Mısır'ya hizmet eden Azbî Çavuş bu hizmetini Bursa'da da devam ettirerek on sekiz yıl boyunca şeyhi Niyâzî-i Mısır'ya hizmet etmiş, hilafete nâil olarak Merdivenköy'de bulunan Şahkulu Dergâh'ında şeyhlik yapmıştır.⁹⁰

Sürgünden sonra Bursa'ya dönen Mısır, dergâhtaki çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir. Vaazlarında cifre dayalı kelimeler kullanması,⁹¹ Hz. Hasan ve Hüseyin'in peygamber olduğunu söylemesi⁹² üzerine şikâyet edilmiştir. Bursa kadısı olan Ak Mahmud Efendi gelen bu şikâyetleri iletmesi sonucu Niyâzî-i Mısır yeni bir

⁸⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 78.

⁸⁶ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 35.

⁸⁷ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 36.

⁸⁸ Mısır, *Hâtratlar*, s. 34.

⁸⁹ Mısır, *Hâtratlar*, s. 35.

⁹⁰ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 38.

⁹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 78.

⁹² Mısır, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 151-154, 159.

sürgünle karşı karşıya kalmış ve bu sefer Limnî adasına nefy edilmiştir.⁹³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Mısırî'nin sürülme sebebini cezbe halinde kendisinden çıkan sözler olduğunu söylemiştir.⁹⁴ Limnili Şeyh Abdî-i Siyâhî sürgün edilmesinin sebebini Hazret-i Hasan ve Hüseyin'e olan aşırı muhabbetinden kaynaklandığı yazmıştır.⁹⁵

Mısırî, Limni adasında tasavvufî hayatına devam etmiş, her zaman olduğu gibi burada kaldığı müddetçe evrad ve zikirle meşgul olarak adada bulunan insanlara irşadda bulunmuştur. Bursa'daki dergâhta da ihvânı, evlatları ve halifeleri şeyhlerinin yaptığı gibi zikir ve evradla zamanlarını geçirmişlerdir.⁹⁶ Limni'de iki yıl sürgün hayatı yaşadıkdan sonra hakkında verilen sürgün emri kaldırılmıştır. Buna rağmen Mısırî Limni'de kalmaya devam etmiştir. Öyle ki bu süreç on beş yıl sürmüştür.⁹⁷ Limni'de kalmaya devam etmesinin sebebi Anadolu'da kavgalardan uzak durmak, devranını sakince yapabilmek, tasavvufî hayatın gereklerini yaşarken ve yayarken sıkıntı çekmemektir. Bu süreçte pek çok derviş yetiştirmiştir.⁹⁸ 1103/1691 yılında Sadrazam Süleyman Paşa'nın davetiyle Bursa'ya dönmeye karar vermiştir. Bu karara Limni adasındaki ihvanı ziyâde sevinirken, Limni adasındaki müridleri üzölmüşlerdir. Ayrılık acısıyla birlikte şeyhleri Niyâzî-i Mısırî'ye veda etmişlerdir.⁹⁹

Niyâzî-i Mısırî'yi Bursa'da karşılamak üzere sevenleri onu karşılamak için toplanırlar. Mutaassıp bir kişi olan Gazzeli Ahmed Hâce o sırada öğrencilerine ders veriyordur. Mısırî'nin görüşlerine katılmadığı için öğrencilerini karşılamaya göndermemiştir. Bununla birlikte zikirlerle, kudüm ve davul sesleriyle Ulu Cami'ye doğru gelen kalabalığın seslerine dayanamayarak dışarı çıkmış, Mısırî'yi görünce

⁹³ Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 117.

⁹⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz: Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 82.

⁹⁵ Şeyh Abdî Siyâhî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*, haz: Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul, 2014, s. 18.

⁹⁶ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 43.

⁹⁷ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 43.

⁹⁸ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 43.

⁹⁹ Mustafa Lütü, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 49.

hemen eğilerek elini öpmüştür.¹⁰⁰ Daha sonra Mısriyye tarikatının temsilcilerinden olacak olan Ahmed Gazzî'nin seyr u sülûku böyle başlamıştır.¹⁰¹

Niyâzî-i Mısırî'nin gelişine sevinen Tablîzâde Şeyh Ali Efendi, bu anı tarihe şu sözlerle yazmıştır:

İstimâ etdikde teşrifin o kutb-ı âlemin
Makdemine dedi bir eksikli tarih (nûr-i mahz)¹⁰² 1103

Bursa'da on sekiz ay kadar Niyâzî-i Mısırî, burada insanlara yardım etmiş, fakirlerin sıkıntılarını gidermeye çalışmış, dervişler yetiştirmiştir. Ayrıca çağdaşı olan ulemâ ve meşayihlerle görüşmüş dostlar edinmiştir. Her daim insanlara vaaz ve nasihatlerle bulunarak onları Allah'ı zikretmeye davet etmiştir. İhvânının gönlünü hoş tutmaya çalışmıştır. Bir yaz mevsiminde ihvanıyla birlikte gezerek Bursa'nın Keşiş Dağ'ına (Uludağ) doğru yola çıkmışlar ve burada çadırlar kurarak birkaç gün kalmışlardır.¹⁰³ Keşiş Dağ'ı hakkında Mısırî şu dizeleri yazmıştır:

N'olaydı ey Keşiş Dağı n'olaydı
Senin dâim yüzün böyle güleydi
Yüzün gözün kan ağşayıp şitâdan
Bin dürlü çiçekler solmayaydı
Senin âb u hevânı matlab edip
Başında her taraf yârân dolaydı
Ki yerle göklere bâş çekmeyeydin
Başında dürlü bârân olmayaydı
Bu Mısırî'ye aceb bu dağ ne derdi
Eğer dile gelüp bir söyleyeydi¹⁰⁴

II. Ahmed devrinde 1102-1106 /1691-1695 tarihinde Avusturya'ya sefer ilân edilmiştir. Niyâzî-i Mısırî, Allah tarafından gazâyâ memur olduğunu söyleyip, Yeni

¹⁰⁰ Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 50.

¹⁰¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 127.

¹⁰² Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 51.

¹⁰³ Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 53

¹⁰⁴ Mısırî, *Dîvân*, s. 619.

Kaplıca civarında Bademli bahçeye çadır kurdu muştur.¹⁰⁵ Kendisiyle birlikte gazâyâ katılmak isteyenler orada toplanmıştır. Toplanan iki yüz dervişiyle hareket edeceği sırada, hurûc ihtimâline karşı Bursa'da oturup, hayır duâda bulunmasını talep eden fermân gönderilmiştir.¹⁰⁶ II. Ahmed'in gönderdiği fermân şöyledir:

“Mısrî Efendi, selamından sonra sefere kasd ve azimetiniz olduğu mesmu-ı hümâyûnum oldu. Sefere teveccühünüzden ise halvetinizde duaya meşgul olmanız ensembdir. Mahallinizden harekete rızây-ı hümâyûnum yoktur. Huzûr-i hatır ile zaviyenizde oturup, asâkir-i İslamiye ve guzât-ı mücahidîne teveccüh-i mansûr ve muzaffer olmaları duasında olmanız me'muldur, vesselâm.”¹⁰⁷

Niyâzî-i Mısrî fermana cevap olarak şu satırları yazmıştır:

“Bismillâhirrahmannirrahim. Elhamdülillâhi Rabbilâlemin. Vassalâtü vesselâmü alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn. Vesselâmu alâ halîfeti'l Mehdiyyi.

Padişahım, “İnne mesele İsa kemeseli Âdem” buyuruldu. Mümâsili ilmü'l-esmâda yığıldı. Kabul edene melek dendi, kabul etmeyene şeytan dendi. Kezalik İsa nüzulünde ilmü'l esma ta'lîm eyledi. Kabul edene melek ve mehdi dendi, etmeyene şeytan ve deccal dendi. Ondandır nüzul-i İsa'ya gelince ne kadar enbiyâ ve rusûl geldiyse onlara muhalefet eden padişahlardan hangisi behremend oldu, murâdına erdi? Cümlesi makhur oldular.

Padişahım, muhale ferman vermek âkil işe değildir. Bir kevkebe tulû etmesin diye ferkan versen yahut ağrısı tutmuş avret doğursa padişaha âsî olur mu? Padişahım, ben seni esirgerim, sana benim su-i kasdım yoktur. Senir hayırhahınım. Senin düşmenin, beni sana yanlış bildirir. Bu dahi malûmun ola ki enbiyâda ve evliyâda kizb ve hilâf ve müdahene olmaz. Bizim sana su-i kasdımız yoktur. Dediğimize itimad edin. Ve Müdemâdan birisini şunu azl ve katleyle demem. Bu senin hizmetine lâıyk değildir. Ancak umûm üzere adleyle deyu nasihat ederiz.

¹⁰⁵ Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 450.

¹⁰⁶ Gölpinarlı, “*Niyâzî-i Mısrî*”, s. 185.

¹⁰⁷ Mısrî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 11.

Kabul edersen senin izzetin ziyâde olur, azîz olursun; kabul etmezsen zararı kendinize edersiniz. İsa nüzûl etmesin diye ferman verip geri reddedemezsin. Ancak bir miktar ta’ciz edersen, mey’ua olunca sonra nazarı Hak erişip ol me’yusa necat verir.

Elhâsıl enbiyâya muhalefette olmaktan men ederim. Nasihati kabul edersen tahtında sabitkalem olursun. İsa Aleyhisselâm kendi hakkında âlâ mele’innâs hâzâ mehdiyyüzzeaman diye şehadet eder. Şehadetini Allâh Teâlâ kabul eder, cümle halk dahi kabul eder. Ve illâ muhâlefetin zararı kendine aid olur, bilirsin. Nasihatim budur. Bu mektubu kendi şeyhine gösterme ve re’yiyle âmil olma. Şeyhu’l İslâmâ ve ulemâyâ göster, onların re’yine âmil ol.”¹⁰⁸

Mektuptan da anlaşılacağı üzere Mısırî padişahıtan gelen fermâna uymayacaktır. Bununla birlikte mektubu okutmamasını istediği kimseler padişaha yakın olan ve mutasavvıflar aleyhinde konuşan Kadızâdeliler olsa gerektir. Mektuba cevap yazdıktan sonra Tekirdağ’a gitmeye devam eden Mısırî ve ona katılan müridleri Şevvâl 1104/1693 tarihinde Edirne’ye ulaşmışlardır. Mısırî’nin geldiği haberini duyan halk onun vereceği vaazı dinlemek amacıyla Selimiye Cami’nde toplanmıştır. Mısırî’ni geldiğini haber alan Bozoklu Mustafa Paşa, padişaha durumu iletir. Eğer Mısırî vaaz ederse fitne çıkacağına padişahı inandırmıştır. Selimiye câmiine indiği zaman Limni’ye sürülmesine dâir gelen fermân üzerine câmiden alınıp bir tahtırevâna bindirilerek Boğazhisarı’ndaki Kapudanpaşa’ya sevk olunmuş ve oradan Limni’ye yeniden nefy edilmiştir.¹⁰⁹

Limnili şeyh Abdî-i Siyâhî *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî* adlı eserinde o günü şöyle anlatır: “Gelişinin üçüncü günü Selimiye’de cemaat hazır oldu. Bir miktar vaaz ve nasihat etti. Vaaz sırasında: “Ümmet-i Muhammed! Hiç zahmet çekmeyin. Yedi kimse varken sefer olmaz!” dedi. Onun bu kelâmını vezir ve yeniçeri ağası işittiler. Şeyh Mısırî derdine düştüler. Melek Mehmed Paşa ile bir koçu (iki tekerlekli çek çek arabası) gönderip Paşa’ya da: “Mısırî’yi Limnî Ada’sına gönderin amma delidir, ayağına demir (bukağı) vurun!” diye emir verdiler. Melek Mehmed Ağa

¹⁰⁸ Mısırî, *Mevâidü’l-İrfan*, s. 11-12.

¹⁰⁹ Gölpinarlı, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 185.

emrolunduğu gibi bir koçu araba alıp Selimiye Camii'ne geldi. “Paşa oğlunuz efendimizle görüşmek için koçu gönderdi, buyurun gidelim.” Diye kendisine emredildiği şekilde Hazret-i Şeyh'i koçuya davet etti. Hazret-i Mısrî durumu sezdi yine de “Eyvallah” diyerek kalkıp koçunun yanına geldi. Baltacı Vezir de tebdil-i kıyafet câmi-i şerife gelmiş ve vaazda hazır bulunmuştu. Şeyh Mısrî'yi görünce mübârek elini uzatıp dua niyâz etti. Şeyh Mısrî Hazretleri başını kaldırıp ona: “ Sen dahi bana komşu olsan gerektir!” diye buyurdu. Sonra koçuya girip yola çıktılar. Dervişler de arkası sıra yürümüşlerdi.”¹¹⁰

Yetmiş altı yaşında sefere katılmak üzere yola çıkan Limni'ye sürülmesi kendisinde derin üzüntülere sebebiyet vermiştir. Niyâzî-i Mısrî'nin ikinci kez sürgüne gönderilmesini Hüseyin Vassâf beş madde ile açıklamıştır. Bu maddeler şöyledir:

1. Limni sürgününün ve orada kaldığı on beş yıllık sürecin sonunda Bursa'ya döndüğünde onu karşılamaya genç yaşlı birçok kişinin katılarak zikirlerle karşılaşması hükümetin dikkatini çekmiştir.
2. Söyleyecekleri padişah ve saray erkânının hoşuna gitmeyecek de olsa doğru bildiği gerçeklerden vazgeçmemiştir.
3. Vahdet-i vücûd ile ilgili söylerinin ehl-i zâhir tarafından yanlış anlaşılmış ya da anlaşılmamıştır.
4. Niyâzî-i Mısrî'nin kemâlini ve şöhretini çekemeyenler olmuştur.
5. Mısrî'nin celâli cemâlinin önüne geçmiştir. Saray erkânına yazılan mektuplar da bunun göstergesidir.¹¹¹

1.1.1.10 Vefatı

İlerlemiş yaşında tekrar Limni'ye sürülen Mısrî, burada yeme ve içmeden kesilmiş kendisini tamamen ibadetlerine vermiştir.¹¹² Hayatının son anları olduğu

¹¹⁰ Abdî-i Siyâhi, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*, s. 40.

¹¹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 80.

¹¹² Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 60.

hisseden Mısrî süresin halvete girmiş, insanlardan uzaklaşmıştır. Yetmiş sekiz yaşına gelince şu dizeleri yazmıştır:¹¹³

Yetmiş sekize erdi yaşım eyledik
İhteyere yehteyiru ihtiyâr.

Son günlerinde Niyâzî-i Mısrî' nin yazdığı dizelerden bir diğeri de şöyledir:

İnile ey derdli gönül inile
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır
Gel timâr et yararı sen aşk ile
Yaraların onulacak çağıdır
Şol ki gafletle yatup etmez tareb
Gövdesinde yok mu ola cân aceb
İşte vahdet gülleri açıldı hep
Bülbülün efgân edecek çağıdır
Sen nedîm idin ezel ol şâh ile
İmtihân için gelüpsün bu il'e
İnlemek sana yaraşur derd ile
Hem gözün kan ağlayacak çağıdır
Yok, kararı gönlümün bilmem neden
Kasdeder bin pâre ola bu beden
Var ise gitmek gerek bu areden
Aslına azmeyleyecek çağıdır
Ey Niyâzî dünyada eyle huzur
Şol kişi kim olmaya ehl-i gurur
Hakk'ı anla etmeden bundan ubûr
Mevtin elçisi gelecek çağıdır.¹¹⁴

Niyâzî-i Mısrî ihvanına vasiyet ederek kendisinin Limni'deki dergâhın şeyhi Mahmud Efendi'nin kendisinin defin işleriyle ilgilenmesini istemiştir.¹¹⁵ Yetmiş sekiz yaşındayken 20 Receb 1105/16 Mart 1694 yılında Çarşamba günü irtihâl

¹¹³ Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 61.

¹¹⁴ Mısrî, *Dîvân*, ss. 459-464.

¹¹⁵ Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 62.

eylemiştir. Hüseyin Vassâf, *Tezkire-i Safâyi*'de Mısırî'nin kaldığı caminin mihrabında, seccadesi üzerinde kible yönelik şekilde vefat ettiğini kaydettiğini belirtmiştir.¹¹⁶ Mezar taşında şu beyitler yer almaktadır:

Mazhar-ı feyz-i Tarîkat kâşif-i sırrullâh
 Mürşid-i ehl-i hakikat ârif-i pür intibâh
 Ömrünü takva ve zikrullah ile itti temâm
 Cay-ı arayış değildir bildi kim bu hankâh
 Tekyegâh-ı âlem-i Mısır teni terk eyleyup
 Âlem-i lahût'a gitti şevkile bî-iştibâh
 Dâiyi pür şevki Hasîb söyledi tarihi
 Eyle Mısırî Efendiye kasr-i adni câygâh

Sene 1105¹¹⁷

1.1.2 ESERLERİ

1.1.2.1 Dîvân-ı İlâhiyyât:

Niyâzî-i Mısırî'nin en çok okunan ve üzerinde araştırma yapılan eseri şübhesiz ki *Dîvân*'ıdır. Mısırî'nin *Dîvân*'ı çok sevilen ve yayılan bir eser olduğu için eski ve yeni harflerle birçok defa basılmıştır.¹¹⁸ *Dîvân*, İstanbul'da taş basması ve matbaa harfleriyle 1260, 1275, 1294, 1325 yıllarında, 1300 de de Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Bununla birlikte daha başka basmaları da vardır. Bir diğer basma da Bulak'ta 1259 da tabedilen *Dîvân*'dır. Daha sonraki yıllarda halk arasındaki şöhreti arttığından dolayı Türk harfleriyle de müteaddit baskıları yapılmıştır.¹¹⁹ Anlaşılır bir dil kullanması halk arasında yaygınlaşmasının sebeplerindedir.

Mısırî'nin *Dîvân*'ı genel tekke edebiyatı özelliklerini taşımaktadır. Yûnus Emre'nin yazdıkları gibi hece ölçüsünü de kullanmış, Fuzûli'nin şiirlerinde olduğu

¹¹⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 85.

¹¹⁷ Mustafa Kara, "*Niyâzî-i Mısırî*", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 15.

¹¹⁸ Kara, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 21.

¹¹⁹ Gölpinarlı, "*Niyâzî-i Mısırî*", s. 192.

gibi aruz ölçüsünü de kullanmıştır. Manayı ön plan çıkararak farklı kesimden kimselere hitap etmeyi önemsemiştir.¹²⁰

Bulak basmasını esas alarak şiirleri inceleyen Gölpinarlı'nın şu tespitleri gerçekten dikkat çekicidir. Bu basmanın ilk gazeli olan;

“Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktidâ

Zümre-i ehl-i hakikat anı kılmış muktedâ” gazeli, Fuzûlî'nin:

“Kad anâra'l-cişku li'l-cuşşâki minhâca'l-hudâ

Sâlik-i râhı hakikat ışka eyler iktidâ” matlalı gazeline nazîre olduğunu göstermektedir.¹²¹

Gölpinarlı, Niyâzî-i Mısrî'nin hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde bilhassa Yûnus Emre'den etkilendiğini göstermek için şu iki beyti karşılaştırmıştır:

“Bahr içinde katreyim bahr oldu hayrân bana

Ferş içinde zerreyim arş oldu seyran bana”

matla'lı ile başlayan şiiri Yûnus'un Emre'nin,

“Benim ol aşk bahrisi denizler hayrân bana

Deryâ benim katremdir zerreler umman bana” matla'lı şiirine nazîre olduğu açıkça belli olmaktadır.¹²²

Niyâzî-i Mısrî'nin Dîvân'ına yazılan en önemli şerh üçüncü dönem Melamîlik piri Şeyh Muhammed Nuru'l-Arabî tarafından yazılmıştır. Bu şerh Sadeddin Bilginer tarafından hazırlanarak yayınlanmıştır.¹²³ Muhammed Nuru'l-Arabî'nin yazmış olduğu bu şerh Mustafa Tatcı ve İbrahim Özey tarafından yeniden

¹²⁰ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî*, s. LXVIII.

¹²¹ Gölpinarlı, “*Niyâzî-i Mısrî*”, s. 196.

¹²² Gölpinarlı, “*Niyâzî-i Mısrî*”, s. 197.

¹²³ Muhammed Nuru'l-Arabî, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi*, haz: Sadeddin Bilginer, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 1-288.

hazırlanmıştır.¹²⁴ Kenan Erdoğan tarafından seksen dokuz farklı nüsha ele alarak *Dîvân*'ın tenkitli metnini ele alan kitabı da kapsamlı bir çalışmadır.¹²⁵ *Dîvân*'la ilgili yapılan bir diğer çalışma da Efdal Emre'ye aittir. 1970'li yıllarda tasavvuf yoluna giren Efdal Emre 2000 yılından sonra çalışmalarına başlamıştır. Kendi mânâ dünyasının perspektifiyle *Dîvân*'ı açıklamak üzere kaleme almış olduğu eseridir.¹²⁶ *Dîvân* üzerinde en son yapılan çalışma Mustafa Tatcı tarafından yapılmıştır. Niyâzî-i Mısırî'nin pek çok belge ve yeni bilgilerinden hareketle hayatını yeniden kaleme almış ve yetmişten fazla nüshayı karşılaştırarak elde ettiği *Dîvân-ı İlâhiyât*'ını ihtiva eden bir eser ortaya çıkarmıştır.¹²⁷

1.1.2.2 Mevâidü'l-İrfan

Mevâidü'l-İrfan, Niyâzî-i Mısırî'nin en önemli eserlerinden biridir. Bölümler halinde yazılmıştır. Her bölüme maide denilmiştir. Maide Arapça bir kelime olup sofraya demektir. 68 maideden oluşan bu eserde Mısırî aldığı eğitimlerinden, tasavvufî hayata girişinden, mürşidi Ümmî Sinan'ın yanında girdiği halvetlerinden bahsettiği gibi tasavvufî düşüncelerini de kaleme almıştır. Bazı bölümlere (maideler) ayet yahut hadis ile başlamış ve bunların işarî yorumlarını yapmıştır. İlmin çeşitleri, vahdet ve kesret, nefis mertebeleri gibi birçok konudan bahsetmiştir. Bununla birlikte Şeyh Mahmud el-Üskidarî, Şeyh Erdebilî ve Şeyhü'l-islam Yahya el-Minkarî'ye yazdığı mektupları da ihtiva etmektedir. Çektiği sıkıntılara da yine bu eserinde yer almaktadır.

Altmış sekizinci bölüm hariç diğer bölümleri Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Niyâzî-i Mısırî bu eserini Limni'de tamamladığından *Mevâidü'l-İrfan* onun son eseri olarak kabul edilmektedir.¹²⁸

¹²⁴ Muhammed Nuru'l-Arabî, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı Şerhi*, haz: Mustafa Tatcı, İbrahim Özey, H Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 1-409.

¹²⁵ Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı Tenkitli Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, ss. 3-247.

¹²⁶ Efdal Emre, *Niyâzî-i Mısırî Dîvân-ı ve Şerhi Tanrı Erinin Sırları*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 1-676.

¹²⁷ Niyâzî-i Mısırî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, haz: Mustafa Tatcı, İstanbul, 2013, ss. 1-816.

¹²⁸ Kara, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 23.

Süleyman Ateş tarafından tercüme edilmiş ve bazı açıklamalarla birlikte yayıma hazırlanmış olan bu eser dilimize ve kültürümüze kazandırılmıştır.¹²⁹

1.1.2.3 Tesbî-i Kasîde-i Bürde

İmam Busirî'nin yazmış olduğu *Kaside-i Bürde*'ye tesbi' yazmak isteyen Niyâzî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*'da on altıncı sofrada bunu şu kelimelerle anlatmıştır: “Fakîr de ki içimden geçiyordu ki İmam Busirî (k.s)'nin *Kaside-i Bürde*'sini tahmîs veya tesbi' edeyim. Ve her beytin başında Muhammed (s.a.v)'in ismini getireyim. İst'dadım olmadığı için buna muvaffak olamadım. Ne kadar çalıştımsa güçlük çektim, ağır geldi, uzun zaman birkaç beyitten fazla yazamadım. Bu yazdıklarımı da beğenmiyordum. Fakat bu düşünceyi de kalbimden çıkaramadım. Benim bilgin, salih bir ihvanım vardı. Ona içimdeki bu iştihakı, fakat bunu gerçekleştirmeğe muvaffak olamadığımı söyledim. Bana: “Sahibinden yani Allah'ın Rasulü (s.a.v)'den izin aldın mı?” dedi. “Hayır” dedim. “İşte içine doğmayışının sebebi budur. Bunu Hazret-i Rasul Aleyhisselâm'dan sor” dedi. Sanki ben uyuyordum da o kardeşim bu öğütüyle beni uykudan uyandırdı. Birkaç gece Resul Aleyhisselâm'ın sırrına yalvararak, niyaz ederek kerem denizinden fakiri boş döndürmesini isteyerek iltica ettim. Bin yetmiş beş senesi Muharremü'l-Haram'ının ikinci onunda Bursa'da Rasullah'ın mübârek yüzünü görmek şerefine nail oldum.

Rasullah (s.a.v.) bana arkadaşlarından birini göndermiş. Kendisi şark tarafından garp tarafına geçiyormuş. Bana dedi ki: “Beyaz at bizden ayrıldı, arkamızdaki otlakta kaldı. Onu alsın bize getirsin.” O gelen zat, bana atın nerede bulunduğunu ve oraya gidilecek yolu gösterdi. “Rasullah'ın sözü başım üstüne!” dedim. Hemen ata koştum ve onu denilen yerde buldum. Yularını elime aldım, çabuk sürdüm. Allah'ın Rasul'ü (s.a.v.) hazretlerine yetiştirdim. Yanında yedi kişi vardı. Bir dağın eteğinde, nehir kenarında, bir ağaç gölgesinde konaklamışlardı. Aralarında Rasulullah (s.a.v.) da bulunuyordu. Baktım namaz kılıyorlar. Ben yetinceye kadar namazlarını bitirdiler. Rasulullah bana: “Namaz kıldın mı?” buyurdu. “Hayır ya Rasulullah” dedim. “İşte su dedi, abdest al ve namaz kıl.” “Baş üstüne” dedim.

¹²⁹ Niyâzî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, çev: Süleyman Ateş, Emel Matbaası, Ankara, 1971, ss. 16-203.

Namaz kılmak için abdest almaya başlayınca ferahımdan sevinç ve ağlama ile tatlı bir şekilde uyandım.

Derhal tesbi'e başladım. O gün otuz yedi beytin tesbi'i mümkün oldu. Ertesi gün kırk beyit tesbi' ettim. Hâsılı on gün içinde bitti. Yüce Allah'a hamdolsun.”¹³⁰

Mısır'nin Arapça olarak¹³¹ kaleme aldığı bu tesbî' Süleymaniye Kütüphanesi 1218 numarada kayıtlı bulunmaktadır.¹³²

1.1.2.4 Tefsir-i Fâtihatü'l-Kitâb

Kurân-ı Kerîm'in ilk süresi olan Fâtiha suresinin işârî tefsiridir. Surenin faziletiyle ilgili hadisler ve bazı cifr hesaplarını da ihtiva etmektedir. Bununla birlikte risâlenin içinde Karabaş diye anılan Halvetî Aliyyü'l-Etvâl'e (1097/1686) bazı tarizleri, padişahın Fâtiha'da bildirilen sıfatlara sahip olması gerektiğine dair bilgiler de mevcuttur. Bazı yerleri Arapça bazı yerleri Türkçe olarak kaleme almıştır.

Risâleyi ilk olarak halifesi Kavala vâizi Şeyh Mustafa'ya vermiştir. Mısır, İstanbul ve Selânik'e bu risâlenin götürülmesini istemiştir.¹³³

Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa bölümü 244/2 numarada bir nüshası bulunmaktadır.

1.1.2.5 Ed-Devretü'l-'Arşîyye Fî Ahkâmi'l-Ferşîyye (Devre-i 'Arşîyye)

Niyâzî-i Mısır'nin Arapça olarak kaleme aldığı risâlesidir. Üç bölüm ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Birinci babda, arzın on iki burç üzerine devrinden, burçların tabiatlarından bahsedilmektedir. İkinci babda, kıyametin nasıl kopacağından ve cesetlerin nasıl haşır olunacağından bahsedilmektedir. Üçüncü babda ise kıyamet alametlerinin tevilinden bahsedilmektedir. Hatime yani son bölümde, kıyametin ölüm olduğundan, sâliklerin mevt-i tatbikinden ve kıyamet-i kübrâdan bahsedilmektedir.

¹³⁰ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 53,54.

¹³¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 96.

¹³² Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 148.

¹³³ Gölpinarlı, “*Niyâzî-i Mısırî*”, s. 191.

Bu risâle 1068/1657 yılının Zilhicce ayının sonlarına doğru telif edilmiştir. Niyâzî-i Mısrî bu risâleye önem verdiği için ayrıca tarih düşmüştür.¹³⁴

Tarih-i risâle-i devre-i arşıyye-i Mısrıyye
 Bu risâle hoş oluptur hayret ehline delîl
 Şerbet-i gaybîdir içerse şifâ bulur alil
 Mısrîyâ âb-ı hayat elfâzının bu tarihi
 Akdı güyâ bezm cennet içre âb-ı selsebîl

1068¹³⁵

Mısrî'nin yazdığı bu risâle 1323/1905 tarihinde Mehmed Nurullah tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Baha Doğramacı, *Niyâzî-i Mısrî, Hayatı ve Eserleri* adlı kitabında bu risâlenin özetini bölümler halinde kaleme almıştır.

1.1.2.6 Mecâlis

Niyâzî-i Mısrî bu eserinde Nisâ, Mâide, En'âm ve Kadr surelerinin işâfî tefsirini yazmıştır. Eser ayrıca bazı cifr hesaplarını ve öğütleri de içerir. Eser ilk sayfasında içindekileri gösteren fihrist bulunmaktadır. 1a-59b varakları arasında Mâide suresi, 60a-130a varakları arasında En'am suresinin tasavvufî yorumu bulunmaktadır. 135b-155b varakları arasında da Kadir suresi yer almaktadır.¹³⁶

Niyâzî-i Mısrî'nin bu eseri ilk kez Kenan Erdoğan tarafından ortaya çıkarılmıştır.¹³⁷

Eserin tercümesi bulunmamaktadır. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde 1718 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

1.1.2.7 Tuhfetü'l-Uşşâk

Allah, varlık, insan, kâinat, ibadet gibi konuları içermektedir ve Niyâzî-i Mısrî'nin düşünce dünyasını anlamak bakımından önemli olan bir eserdir. Bazı

¹³⁴ Gölpınarlı, “*Niyâzî-i Mısrî*”, s. 193.

¹³⁵ Gölpınarlı, “*Niyâzî-i Mısrî*”, s. 193.

¹³⁶ Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî*, s. 151.

¹³⁷ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî*, s. CXX.

nüshaları *Risâle-i Vahdet-i Vücûd* adıyla kayıtlıdır.¹³⁸ Bu eser ilerde tanıtılacağından bu kadarını yazmakla yetiniyoruz.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde 2980 numarada kayıtlıdır.

1.1.2.8 Mecmualar

Niyâzî-i Mısırî'nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı iki mecmua vardır. Bunlardan ilki Mecmûa-i Kelimât-ı Kudsiyye diye adlandırılmıştır.¹³⁹ Bu eser 14x19 ebadında ve 116 varaktan müteşekkildir. Bu eserde Mısırî genellikle Limni'de geçen sıkıntılı günlerini kaleme almıştır.¹⁴⁰ Mısırî her gün yazdığı sayfalara ayrı rakamlar vermiş, cifr hesabını ziyâde kullanmış, anlaşılması güç fikirleri de ihtiva etmektedir. Halil Çeçen tarafından önce yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁴¹ 2006 yılında ise hazırlamış olduğu çalışmayı geliştirerek kitaplaştırmıştır.¹⁴²

Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Sultan Orhan bölümü 690 numarada kayıtlıdır.

Diğer mecmuada ise, Mısırî'nin okuduğu çok sayıda mutasavvıfın eserlerinden, Arap, Türk ve Fars şair ve yazarların eserlerinden beğendiklerini topladığı defterdir.¹⁴³ Bir derleme ve antoloji niteliği taşıyan bu mecmua Niyâzî-i Mısırî'nin kimleri okuduğunu ve kimlerden etkilendiğini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.¹⁴⁴ Bu eser, bir cilt içinde olup 252 varaktan müteşekkildir.¹⁴⁵

Süleymaniye Kütüphanesi, Raşid Efendi bölümü 1218 numarada kayıtlıdır.

¹³⁸ Aşkar, “*Niyâzî-i Mısırî*”, D.İ.A., T.D.V. Yayınları, c. 33, s. 168

¹³⁹ Aşkar, “*Niyâzî-i Mısırî*”, s. 168.

¹⁴⁰ Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 156.

¹⁴¹ Halil Çeçen, *Niyâzî-i Mısırî'nin Hâtıraları (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 1992.

¹⁴² Niyâzî-i Mısırî, *Niyâzî-i Mısırî'nin Hâtıraları*, haz: Halil Çeçen, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 31-159.

¹⁴³ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî*, s. CLI.

¹⁴⁴ Aşkar, “*Niyâzî-i Mısırî*”, s. 168.

¹⁴⁵ Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 157.

1.1.2.9 Risâle-i Es' ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne

Niyâzî-i Mısırî'nin soru cevap yoluyla tasavvuf ıstılahlarını açıkladığı eseridir. Ehl-i sünnet ile mutasavvıfların anlayışlarını telif etmeye çalışmıştır.¹⁴⁶ Tasavvuf ehlinin bazı sözlerinin halk tarafından anlaşılmadığı yahut da yanlış anlaşıldığını bunun sonucu olarak da sapık mezheplerle birlikte değerlendirildiğini söyleyerek bu eserinde bunun yanlış olduğunu ispatlama gayreti içerisinde olmuştur.¹⁴⁷ Sadeleştirilerek birçok kez basılmıştır. Maalesef ki günümüzde, yayımlanan bu eserlere ulaşmak baskıları tükendiği için zordur. Mehmed Ali Aynî¹⁴⁸, Nazım Akkoyun¹⁴⁹, Ahmet Kabaklı¹⁵⁰ ve Ubeydullah Küçük¹⁵¹ tarafından yayınlanmıştır.

1.1.2.10 Risâle-i Devriyye

Niyâzî-i Mısırî bu eserinde tasavvuftaki devir nazariyesinden bahsetmiştir. İki bölümden oluşmaktadır.¹⁵² Abdurrahman Güzel tarafından neşredilmiştir.¹⁵³

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümü 3346/15 ve 3041 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır.

1.1.2.11 Ta'birâtü'l-Vâkıât

Rüyalar, sembolik anlamlar taşıyan zihinsel vakıalardır. Bununla birlikte insan nefsinin manevî gelişimi düşsel öğelerle bizi uyarır yahut da yönlendirir. Niyâzî-i Mısırî'nin hayatındaki dönüm noktaları da rüyalarla şekillenmiştir.

Tarîkatlarda rüyalar mürid ve müşid arasındaki ilişki açısından önemlidir. Şeyhin müridinin manevi ilerlemesini takip etmesi bakımından da mühimdir.¹⁵⁴ Bu yüzden ki tarih boyunca rüyalara anlam verilmeye çalışılmış ve bunun üzerine

¹⁴⁶ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî*, s. CLII.

¹⁴⁷ Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 158.

¹⁴⁸ Mehmed Ali Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, sad: Hüseyin Rahmi Yananlı, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985.

¹⁴⁹ Nazım Koyunlu, *El-Es' ile ve'l-Evcibe*, Rahmet Yayınları, İstanbul, 1966.

¹⁵⁰ Ahmet Kabaklı, *Yûnus Emre*, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.

¹⁵¹ Ubeydullah Küçük, *Risâle-i Hazreti Niyâzî-i Mısırî*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1980.

¹⁵² Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı Tenkitli Metin*, s. CLII.

¹⁵³ Abdurrahman Güzel, "Niyâzî-i Mısırî'nin Gözden Kaçan Bir Eseri: Risâle-i Devriyye", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, 1983, ss. 121-137.

¹⁵⁴ Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 211.

risâleler ve kitaplar yazılmıştır. Rüyalarda görülen sembolleri açıklayan kitaplardan biri de Niyâzî-i Mısri'nin *Tâ'biratü'l-Vâkıât*'ıdır. Allah'ın yedi ismi zikrine dayanan Halvetî tarikatında rüyalar, büyük bir değere sahiptir. Bu bağlamda Halvetî şeyhi olan Mısri, mensubu olduğu tarikatın yedi isme dayanan esaslarını kendi kitabındaki tabir sistemine uygulamış ve salıkların rüyalarını bu nümerik sistem içerisinde yorumlamıştır.¹⁵⁵ Rüyalar müridin geçtiği nefis mertebelerine göre ayrılmış ve açıklanmıştır.

Bu risâle Mustafa Tatcı tarafından yayına hazırlanmıştır.¹⁵⁶

1.1.2.12 Şerh-i Esmâü'l-Hüsna

Halvetîlerin seyr u sülûk esnasından Allah'ın yedi ismini her daim zikrederler. Niyâzî-i Mısri bu yedi isme beş isim daha ekleyerek bunların sayısını on ikiye çıkarmıştır. Bu isimler; Allah, Aliyy, Hû, Alîm, Kahhar, Hayy, Azîm, Hakk, Vahid, Kayyum, Samed ve Ehad'dır. Niyâzî-i Mısri eserinde bu on iki ismin Türkçe olarak tasavvufî şerhini kaleme almıştır. On iki şerh ettiğinden dolayı bu esere “Şerh-i Esmâ-i İsnâ Aşer” de denilmiştir.¹⁵⁷

Eser Baha Doğramacı¹⁵⁸ ve Mustafa Tatcı¹⁵⁹ tarafından dilimize kazandırılmıştır.

1.1.2.13 Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre

Edebiyatta şathiye türünün en güzel örneklerinden biri olan Yûnus Emre'nin “Çıktım erik dalına anda yedim üzümü” diye başlayan şiire Niyâzî-i Mısri tarafından yazılan şerhtir.

¹⁵⁵ Kamile Çetin, “Rüyalar ve Niyâzî-i Mısri'nin *Ta'biratü'l-Vâkıât* Adlı Eserinde Rüyaların Dili”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Erzincan, 2007, S. 2/4, s. 1075.

¹⁵⁶ Mustafa Tatcı, “*Niyâzî-i Mısri'nin Tasavvufî Bir Rüya Tabir-nâmesi*”, Türk Folklor Araştırmaları, Ankara, 1989, ss. 85-96.

¹⁵⁷ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısri Hayatı*, s. CLVIII.

¹⁵⁸ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısri*, ss. 68-75.

¹⁵⁹ Mustafa Tatcı, *Niyâzî-i Mısri'nin Tasavvufî Bir Risâlesi: Şerh-i Esmâ-i İsnâ Aşere*, Türk Yurdu, Ocak, 1988, c. 8, S.12, ss. 28-32.

Mısrî, şerhte şeriat, tarîkat ve hakîkat kavramlarını açıklayarak arasındaki farklılıkları ele almıştır. Mürid-mürşid ilişkisinden bahsederek mürşidi olmayan kimsenin sülûkunu tamamlayamayacağını anlatmıştır.

Bu şerhin eski ve yeni harflerle çeşitli baskıları bulunmaktadır. Hüseyin Arif¹⁶⁰, Abdülbâki Gölpınarlı¹⁶¹ ve Burhan Toprak¹⁶² bu şerhi *Dîvân*'la birlikte yayınlamışlardır. Emine Sevim¹⁶³, *Yûnus Emre Şerhleri* adlı çalışmasında Mısrî'nin şerhini de ele almıştır. Suat Ak¹⁶⁴ "*Çıktım erik dalına*" şiirine şerh yazan Mısrî ve şerhin sonuna İsmail Hakkı Bursevî'nin yazdığı zeyli de ihtiva eden bir çalışmayı kültürümüze kazandırmıştır.

1.1.2.14 Risâle-i Haseneyn

Bu risâle Hazret-i Hasan ve Hüseyin'in nübüvvet-i tarifîyye ile nebi olduklarını anlatan risâledir. *Mevâidü'l-İrfan* adlı eserinin elli dokuzuncu bölümde (sofra) de bu konudan bahsetmiştir. Ayetlere ve hadislere verdiği anlamlar ve bazı cifr hesaplarıyla düşüncesini temellendirmeye çalışmıştır. Baha Doğramacı Niyâzî-i Mısrî adlı çalışmasında bu risâleye de yer vermiştir.¹⁶⁵

1.1.2.15 Risâle-i Vahdet-i Vücûd

Vahdet-nâme olarak da adlandırılan bu eser Niyâzî-i Mısrî'nin vahdet-i vücûd görüşünü anlattığı risâledir. Bu risâlede vahdet-i vücûdunu ayet ve hadisler çerçevesinde ele almıştır. Risâlede Türkçe ve Farsça beyitler görmek mümkündür. Genel olarak risâlede şu kavramlardan bahsedilmiştir: bilmek, benlikten geçmek, esmâ-i hüsnâ, zât, sıfat, nefis, şeriat, tarîkat, hakîkat, küfür, şirk, cennet, cehennem, aşk, âşık ve mâşuk. Risâlenin bir kısmı Baha Doğramacı'nın kitabında

¹⁶⁰ Hüseyin Arif, *Dîvânı ve Hayatı ile Yûnus Emre*, Hicret Yayınları, İstanbul, 1947.

¹⁶¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre: Risâlet-i Nushiyye ve Dîvân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1965.

¹⁶² Burhan Toprak, *Yûnus Emre Dîvânı*, Yeni Zaman Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁶³ Emine Sevim, *Yûnus Emre Şerhleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁶⁴ Niyâzî-i Mısrî - İsmail Hakkı Bursevî - Şeyhzâde, *Çıktım Erik Dalına*, haz: Suat Ak, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012.

¹⁶⁵ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısrî*, ss. 86-88.

bulunmaktadır.¹⁶⁶ Arzu Meral tarafından yeniden yayına hazırlanmış ve neşredilmiştir.¹⁶⁷

1.1.2.16 Risâle-i Arşıyye

Tam adı “Mısırî hazretleri mahkûm-ı tabâyi’ olmayup, mahkûm-ı ilmî esmâyı arşıyye olduklarını müş’ir bir risâledir.” 1104/1693 yılında yani vefatından bir sene önce yazdığı bildirilmiştir. Bu risâlede hayatı ve sürülmesiyle ilgili bazı bilgiler ve Allah’ın Âdem’e isimleri öğrettiğine dair olan Bakara Suresindeki 30 ve 31 numaraları ayetlerle ilgili düşüncelerini kalem almıştır.¹⁶⁸ Baha Doğramacı tarafından dilimize kazandırılmıştır.¹⁶⁹

1.1.2.17 Risâle-i İâde

Mısırî bu risâlesinde haşri anlatmaktadır. İki sayfalık küçük bir risâledir.¹⁷⁰ Baha Doğramacı çalışmasında bu risâleye de yer vermiştir.¹⁷¹

1.1.2.18 Risâle-i Nokta

Hazret-i Ali’nin söylediği rivayet edilen “Ben bismelenin başındaki be harfinin altındaki noktayım.” sözünü açıklayan 2 sayfalık küçük bir risâledir. Ayrıca Yezid’e lânet okumanın gerekliliğinden de bahsetmiştir.¹⁷² Baha Doğramacı’nın çalışmasında bu risâle de yer almaktadır.¹⁷³

1.1.2.19 Risâle-i fi Deverân-ı Sûfıyye

Mısırî bu risâleye deverân ve cehrî zikre cevaz veren âlimlerin görüşlerini yazarak başlamıştır. Daha sonra bunlara karşı olanların görüşlerini yazmıştır.¹⁷⁴ Bu

¹⁶⁶ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısırî*, ss. 80-86.

¹⁶⁷ Niyâzî-i Mısırî, *Vahdet-nâme*, haz: Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul, 2013, ss. 1-94.

¹⁶⁸ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî*, s. CLV.

¹⁶⁹ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısırî*, ss. 64-66.

¹⁷⁰ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı*, s. CLVI.

¹⁷¹ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısırî*, ss. 66-68.

¹⁷² Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 161.

¹⁷³ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 59-60.

¹⁷⁴ Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî*, s. 161.

risâle sadece Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü 620/9 numarada bulunmaktadır.

1.1.2.20 Risâle-i Nefise

Bu risâlenin başında “Hazîhi risâletün nefîsetün li-Muhammed Mısrî” kaydı bulunmaktadır. Mısrî bu risâlesinde de *Risâle-i Nokta*’da olduğu gibi Hazret-i Ali’nin fazileti ve Yezid’e lânet okumanın gerekliliğinden bahsetmiştir.

Eser Millet Kütüphanesi Ali Emirî Şer’iyye Bölümü 1104/8 numarada kayıtlı bulunmaktadır.¹⁷⁵

1.1.2.21 Risâle-i Hızriyye

Bu risâle “*Risâle-i Hızriyye-i Atika*” veya “*Risâle-i Hızriyye-i Cedide*” ve yahut “*Kıssa-i Hızır*” şeklinde de adlandırıldığı olmuştur. Hazret-i Musa ile Hızır arasında geçenleri anlatan Kuran ayetlerinin (Kehf Suresi, 60-80) tasavvufi yorumunu ihtiva eden risâledir. Baha Doğramacı’nın çalışmasında bu risâleyi bulmak mümkündür.¹⁷⁶

1.1.2.22 Risâle-i Eşrâtu’s-Sâat

Niyâzî-i Mısrî bu risâlesinde kıyamet alametlerini kendi düşüncesine göre tefsir etmiştir. Mustafa Tatcı Dolunay dergisinde bu risâleyi yayınlamıştır.¹⁷⁷ *Mevâidü’l-İrfan* adlı eserinin ellinci bölümüyle benzerlikler göstermektedir. Baha Doğramacı da bu küçük risâleye çalışmasında yer vermiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî*, s. 162,163.

¹⁷⁶ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısrî*, ss.62-64.

¹⁷⁷ Mustafa Tatcı, “*Niyâzî-i Mısrî’nin Tasavvufî Bir Risâlesi: Eşrâtu’s Sâat*”, Dolunay Dergisi, İstanbul, 1988, S. 32, ss. 60-62.

¹⁷⁸ Doğramacı, *Niyâzî-i Mısrî*, ss.60-62.

1.2 HÜSEYİN VASSÂF HAYATI VE ESERLERİ

1.2.1 HAYATI

1.2.1.1 Doğumu ve Ailesi

Osmanlı'nın son dönemi Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış olan Hüseyin Vassâf, 8 Mart 1872 tarihinde İstanbul Aksaray'da dünyaya gelmiştir.¹⁷⁹ Vassâf'a adını babasının şeyhi olan Ahmed Zarîfî Efendi, Muharrem ayının onuncu günü doğduğu için Hüseyin ismini, “vassâf-ı Muhammedî” olması duasıyla da Vassâf mahlasını vermişlerdir.¹⁸⁰ Babası Ürgüplü Hacı Osman Efendi, annesi Gürcü asıllı Fatma Emsâl Hanımdır. Ali Nuri, Refia ve Mehmed Salâhaddin adında üç kardeşi vardır. Kardeşlerinden Refia ve Mehmed Salâhaddin küçük yaşta vefat etmiş ve Merkez Efendi Kabristanı'na defnedilmişlerdir.¹⁸¹ Vassâf henüz sekiz yaşındayken annesi, on dokuz yaşındayken de babası vefat etmiştir.¹⁸²

1.2.1.2 Eğitim ve Meslek Hayatı

Hüseyin Vassâf, ailede aldığı eğitimin ardından sırasıyla, Ağayokuşu İbtidâî Mektebi, Medrese-i Hayriyye, Mekteb-i Osmânî, Aksaray Vâlîde Rüşdiyesi ve Mekteb-i Mülkiye İ'dâdîsi'ni tamamlamıştır. 1892 senesinde ağabeyi vasıtasıyla Rüsûmat Emaneti Evrak Kalemi'nde göreve başlamıştır. Bir yıl sonra bu görevden ayrılarak Şirket-i Hayriyye Tahrîrat Kalemi'nde çalıştıktan sonra eski görevine dönmüştür. Rüsûmat Mektûbî Kalemi mümeyyizi, Galata Emtia-i Dahiliyye Gümrüğü kontrol memurluğu, müskirat, zahire ve ihracat gümrükleri müdürü ve Sirkeci Gümrüğü müdürü olarak görev yaptıktan sonra İstanbul Rüsûmat Başmüdürlüğü'ne terfi edildikten iki sene sonra 1338/1922'de otuz dört yıllık çalışma hayatından kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Bu ayrılışı “lehü'l-hamd

¹⁷⁹ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 313.

¹⁸⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 313.

¹⁸¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 314.

¹⁸² Vassâf, *Sefîne*, s. 314.

ve'l-minneh, dağdağa-i hayât-ı me'mûriyyetten kurtuldum"¹⁸³ diyerek latif bir şekilde ifade etmişlerdir.

1.2.1.3 Tasavvufi Hayatı

Küçük yaşlarda tasavvufa meyletmiştir. Bunun sebebi anne ve babasının ehl-i tarîk kimseler olmasındandır. Annesi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî'ye mensuptu. Babası Hacı Osman Efendi Şehremîni'de bulunan Ümmî Sinan Tekkesi'nin şeyhi Salih Efendi'nin dervişiydi. Vassâf, böylelikle ilk tarîkat neşvesini ailesinden almıştır.¹⁸⁴ İsmi babasının intisâb ettiği Şeyh Ahmed Zarîfî'nin verdiği göz önüne alırsak dünyaya geldiği andan itibaren tasavvufla irtibatlı olduğunu söylesek yanılmış olmayız. Küçük yaşta babası ile birlikte tasavvufî meclislere gitmeye başlamış, ders halkalarını takip etmiştir.

Hüseyin Vassâf, Aksaray Valide Rüştiyesi'ne devam ettiği yıllarda Mevlvî Mehmed Esad Dede'den Farsça dersleri almış, aynı zamanda onun Fatih Camii'ndeki *Mesnevî* derslerine de katılmıştır.¹⁸⁵ Yine Mevlvî Esad Dede'den *Bostan*, *Hâfız*, *Arûz-i Endülüsi*, *Gülşen-i Râz* ve *Kasîde-i Hamriyye* okumuştur. Vassâf, Esad Dede'nin üzerinde bıraktığı etkiyi "Kalbime tasavvuf tohumunu eken Esad Dede olmuştur." diyerek ifade etmiştir. Vassâf, tasavvuftaki ilk hocası olan Esad Dede'ye bir vefâ borcu olarak, onun hayatını ve şiirlerinden bir seçmeyi ihtiva eden *Es'ad-nâme* isimli bir eser te'lif etmiştir.¹⁸⁶ Bunların yanı sıra hayatı boyunca pek çok kişiden dersler almıştır.

Gümrük memuru olarak çalıştığı yıllarda Şeyh Nasır Efendi'den *Sahih-i Buharî* dersleri almaya başlamış Hoca Hüsnü Efendi'de bu derslere devam etmiştir. Uşşâkî, Sünbiliyye ve Nakşibendiyye tekkelerinden ziyâde istifade etmiş olan Hüseyin Vassâf, 1317/1899 senesinde Şam'dan İstanbul'a gelen ve evinde misafir ettiği Şabâniyye'nin Bekriyye kolundan Şeyh Muhammed Sultan Efendi'ye intisâb etmiş ve birkaç yıl sonra icazet almıştır. Bu icazet-nâmeyi sûfi ansiklopedisi olan

¹⁸³ Vassâf, *Sefîne*, s. 316.

¹⁸⁴ Vassâf, *Vâkıât*, s. 22.

¹⁸⁵ Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı, "*Hüseyin Vassâf*", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1999, c. 19, s. 18.

¹⁸⁶ Vassâf, *Vâkıât*, s. 23.

Sefîne-i Evliyâ'ya şeyhinin terceme-i halinin sonuna eklemiştir.¹⁸⁷ Şeyhi'nin vefatı üzerine sürekli olarak mektuplaştığı Gülşenî şeyhi Şuayb Şerafeddin Efendi'nin daveti üzerine Edirne'ye giderek ona intisâb etmiştir. Hüseyin Vassâf, şeyhinin de uygun görmesiyle bu mektuplaşmalarını ve şeyhinin hayatını da ihtiva eden, *Risâle-i Müresâlet* adında bir eser telif etmiştir.¹⁸⁸ Şeyhinin irtihali sonrasında halifesi Şeyh Şehrî Efendi Vassâf'a Gülşeniyye icâzet-nâmesi de vermiştir.

Kasımpaşa'da Hüsâmeddin Uşşakî Dergâhı şeyhi Mustafa Hilmi Efendi'nin yanında yeniden seyr u sülûke başlamıştır. Mehmet İzzet Safiyullah Efendi'de seyr u sülûkünü tamamlatıp kendisine hilâfet vermiştir. Vassâf Kasımpaşa âsîtanesinde ancak altı ay boyunca postnişinlik görevini ifâ edebilmiş, tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunun yürürlüğü girmesiyle birlikte burası da kapatılmıştır.¹⁸⁹ Kadirî şeyhlerinden Muştak Baba'nın oğlu, Edhem Baba'nın halifesi Mehmed Kemterî Efendi'de ona teberrüken Kadirî icazeti vermesi üzerine Hüseyin Vassâf, Şabaniyye, Gülşeniyye, Uşâkıyye ve Kadiriyye tarikatlerinden icâzet almış olmaktadır.

1.2.1.4 Seyahatleri

Hüseyin Vassâf elli yedi yıllık ömrüne birçok seyahati de sıdırmıştır. İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin eserlerini araştırmak için iki kez Bursa'ya gitmiştir. Bunların ilki 20 Nisan 1312/02 Mayıs 1896 tarihinde başlayan beş günlük seyahattir.¹⁹⁰ İkincisi ise ilkinden beş yıl sonra 21 Mayıs 1317/03 Haziran 1901'de başlamış ve on dokuz gün sürmüştür.¹⁹¹ Bu süreçte edindiği bilgileri, Bursa'yı ve orada gördüğü hayatı kayda alarak "*Bursa Hâtırası*"nı kaleme alarak kültür tarihimize güzel bir hazine daha eklemiştir.¹⁹²

1323/1905 yılında Gelibolu'ya oradan da Mekke-i Mükerrreme'ye giden Hüseyin Vassâf orada yirmi üç gün kalarak hac farızasını yerine getirmiştir. "Ravza-i

¹⁸⁷ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 194.

¹⁸⁸ Vassâf, *Vâkıât*, s. 24.

¹⁸⁹ Vassâf, *Vâkıât*, s. 25.

¹⁹⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 316.

¹⁹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 316.

¹⁹² Hüseyin Vassâf, *Bursa Hâtırası*, haz: Mustafa Kara - Bilal Kemikli, Bursa Kitaplığı, Bursa, 2010, s. xi.

ıtır-nâk-ı Muhammedîye rû-mâl”¹⁹³ olmak hasebiyle Medine-i Münevvere’ye giderek bir hafta orada kalmıştır. Bu ziyaretini ve yaşadıklarını anlatmak maksadıyla “*Hicaz Hâtırası*” adındaki eserini kaleme almıştır.¹⁹⁴

1327/1909’da Hac-ı Bayram Velî hazretlerini ziyaret etmek için Ankara’ya gitmiş bir hafta orada kalmıştır. Akabinde Hz. Mevlânâ’nın medfun olduğu Konya’ya gitmiştir.¹⁹⁵

1330/1912 senesinde Suriye’ye seyahate çıkmış, Beyrut ve Şam’a gitmiştir. Şam’da Şeyhu’l-Ekber Muhyiddin İbn Arabî’nin ve orada medfun bulunan ashâb-ı kiram ve ehl-i târikten birçok zâtın kabirlerini ziyaret etmiştir. Suriye ve Filistin yolcularını fotoğraf ve krokilerle anlatan “*Suriye’de Bir Cevalân*” eserini yazmıştır.¹⁹⁶

Vassâf’ın ziyaret ve seyahatleri bu şehirle sınırlı kalmamıştır. Şeyh Şehrî Efendi ile görüşmek için Edirne’ye gitmiştir. Bandırma, Gönen, Manyas, Gemlik, İzmit, Yalova, Eskişehir, Afyon, Uşak, Manisa, İzmir, Siroz, Dırama, Selânik, Manastır ve Ürgüp’e giderek tedkikat ve ziyaretlerde bulunmuşlardır.¹⁹⁷

Çok sevdiği Niyâzî Mısırî’nin merkatlarını ziyaret etmek için Limni’ye gitmek istemişlerse de muvaffak olamamışlardır.

1.2.1.5 Evliliği

Seksenbaşı Camii imamı Hafız Muhammed Emin Efendi’nin kızı Fâika Hanım’la evlenen Hüseyin Vassâf’ın üç oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir.¹⁹⁸ En büyük oğlu Osman Tal’at Almanya ve İsviçre’de eğitim alarak elektrik mühendisi

¹⁹³ Vassâf, *Sefîne*, s. 317.

¹⁹⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 317.

¹⁹⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 318.

¹⁹⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 319.

¹⁹⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 318.

¹⁹⁸ Vassâf, *Vâkıât*, s. 33.

olmuştur. İkinci çocuğu olan Ahmet Cevdet henüz on sekiz aylıkken vefat etmiştir.¹⁹⁹ Üçüncü çocuğu Mehmet Suat, dördüncü çocuğu ise Ayşe Muallâ'dır.²⁰⁰

1.2.1.6 Vefatı

Yazdığı eserlerle dönemine ışık tutan Hüseyin Vassâf 1929 tarihinde Arnavutköy'deki evinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. Vasiyeti üzerine Rumelihisarı Kabristanı'na defnedilmiştir.²⁰¹

1.2.2 ESERLERİ

1.2.2.1 Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr:

Tasavvuf kültüründe önemli bir yere sahip olan bu eser tarîkat silsilerini, sûfilerin biyografilerini içeren bu eser aslında Mehmed Sâmi'nin *Esmâr-ı Esrâr*'ını şerh etmek amacıyla yazmaya başlayan Vassâf, yirmi yıllık bir çalışma neticesinde beş ciltten oluşan telif bir eser kaleme almıştır. Tarîkatlar silsilelerine göre ayrılmış olan eserde yaklaşık olarak 2000 mutasavvıfın hayatlarına dair bilgileri içermektedir. Beşinci cildin sonunda ise kendi hayatını anlattığı terceme-i hâli bulunmaktadır.

İlk defa 1990'da Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz tarafında neşrine hazırlanmış ve iki cildi basılmıştır. *Sefîne*'nin önsözünde kendileri bu iki cildin eksik ve aceleyle getirilmiş²⁰² bir çalışmanın ürünü olduğunu ifade etmektedirler. Merhum Esad Coşan'ın rica ve isteği üzerine çalışmaya yeniden başlamışlardır.²⁰³ 2006 yılında tamamlanmış ve Kitabevi Yayınları'ndan bu alana meyli ve merakı olarak için yeniden basılmıştır. Bu neşri tamamlayan yine Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz olmuştur. Esad Coşan'ın tasavvufa dair yazısıyla²⁰⁴ birlikte önemli bir kaynak ve başucu kitabı haline gelmiştir.

¹⁹⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 316.

²⁰⁰ Hüseyin Vassâf, *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, haz: Mustafa Tatcı - Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 23.

²⁰¹ Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı - İsmail Kasap, *Hüseyin Vassâf Hayatı-Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 15.

²⁰² Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. xiv.

²⁰³ Vassâf, *Sefîne*, s. xiv.

²⁰⁴ Vassâf, *Sefîne*, ss. xvii - xix.

Müellif hattıyla yazılmış tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2305-2309 numaralarda bulunmaktadır.

1.2.2.2 Dîvân

Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ'yı* yazarken dolaştığı türbe ve tekkelerde medfun tarikat büyükleri ve devrin meşhur şeyhleri hakkında yazdığı şiirlerinin yer aldığı eseridir. Devrinde yaşayan tanıdığı mutasavvıfların vefatı üzerine yazdığı manzumeleri, tekke ve camiilerin tamirine dair şiirleri de ihtiva eden *Dîvân*'ında bunların tarihlerini de kaydetmiştir. Bunlar, bize o dönem hakkında kesin bilgi vermesi açısından gayet mühimdir. Mehmet Akkuş, Mustafa Tatcı, İsmail Kasap tarafından yayına hazırlanmış olan eser 2012 yılında Kırkambar Kitaplığı tarafından okuyucuya takdim edilmiştir.²⁰⁵

Eserin müellif hattı tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2311 numarada kayıtlı bulunmaktadır.²⁰⁶

1.2.2.3 Vâkıât

Hüseyin Vassâf'ın şeyhi Mustafa Sâfi Efendi'nin emri üzerine yazdığı vâkıalarını kaleme almıştır. Bu eserinde seyr u sülûkte yaşadığı manevi tecrübeleri anlatmıştır. Abdullah Taha Orhan tarafından neşredilen eser Büyüyen Ay Yayınları tarafından basılmıştır.²⁰⁷

Eser Süleymaniye Kütüphanesi mikrofilm arşivi 2978 numarada kayıtlıdır.²⁰⁸

1.2.2.4 Gülzâr-ı Aşk

Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı mevlidin şerhidir. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız ve Kaplan Üstüner tarafından hazırlanan eser Dergâh yayınlarıncı neşredilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ Hüseyin Vassâf, *Dîvân*, haz: Mustafa Tatcı - Mehmet Akkuş - İsmail Kasap, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2012, ss. 39-452.

²⁰⁶ Kurnaz - Tatcı, "*Hüseyin Vassâf*", s. 19.

²⁰⁷ Vassâf, *Vâkıât*, haz: Abdullah Taha Orhan, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 65-155.

²⁰⁸ Vassâf, *Vâkıât*, s. 36.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2315 numarada mevcuttur.

1.2.2.5 Vesîletü'n-Necât

Bursalı Mehmed Tahir'in isteği üzerine *Sırât-ı Müstakîm*'de yayımlanan makalenin yayımlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Süleyman Çelebi ve mevlidiyle ilgili yazılan iki makale ve islâmî edep ve faziletler ilgili konular hakkındaki yazılardan oluşmaktadır.²¹⁰

Eser, müellifi Hüseyin Vassâf hayatta iken Necm-i İstiklâl Matbaası tarafından 1329/1911 yılında basılmıştır.²¹¹

1.2.2.6 Kitâb-ı Külliyyât

İslam'ın âdâb ve faziletleriyle ilgili Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin tefsiri *Fütûhât-ı Kenzü'l-Kur'ân*'dan alınmış konuları ihtiva eden eseridir.²¹² Neşredilmemiştir. Fihrist, önsöz ve müellifin kullandığı kaynaklar hariç 366 varaktır.

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2318 numarada bulunmaktadır.²¹³

1.2.2.7 Güldeste-i Hakikat

Neşredilmemiş olan bu eser İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhü'l-Beyân* adlı tefsirinden iki cüzün tercümesidir.

1.2.2.8 Esrâr-ı Kur'âniyye'den Bir Nebze

İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhü'l-Beyân* adlı tefsirindeki Yasin-i Şerîf sûresinin tercümesidir. Vassâf, bu eseri arkadaşı Ahmed Nazmî ile birlikte yazmıştır.²¹⁴ Neşredilmemiş olan bu eser üç yüz seksen varaktır.

²⁰⁹ Hüseyin Vassâf, *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, haz: Mustafa Tatcı - Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 43-880.

²¹⁰ Kurnaz - Tatcı, "Hüseyin Vassâf", s. 19.

²¹¹ Hüseyin Vassâf, *Vesîletü'n Necât*, Necm-i İstiklâl Matbaası, İstanbul, 1329.

²¹² Vassâf, *Vâkıât*, s. 38.

²¹³ Vassâf, *Divân*, s. 29.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2313 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

1.2.2.9 Hicâz Hâtırası

1905 senesinde deniz yoluyla hac ibadetini yapmak amacıyla gittiği hicaz seyahatini anlattığı eseridir.

Eser, Mehmet Akkuş tarafından hazırlanarak Kubbealtı Yayınları'ndan neşredilmiştir.²¹⁵

1.2.2.10 Suriye'de Bir Cevlân

Hicâz Hâtırası'na ek olarak yazılan bir seyahat-nâmedir. 1913'te Halep, Humus, Hama, Trablusşâm, Beyrut, Şâm, Yafa ve Kudüs'e yaptığı yolculukları kaleme almıştır.

Bu eser, Mehmet Akkuş tarafından yayıma hazırlanarak Hicâz Hâtırası ile birlikte neşredilmiştir.²¹⁶

1.2.2.11 Bursa Hâtırası

1901 yılında on dokuz gün süren Bursa seyahatini anlattığı eseridir.

Mustafa Kara ve Bilal Kemikli tarafından yayıma hazırlanmıştır.²¹⁷

1.2.2.12 Ravza-i Sâdâttan Bir Şemme

Hiz. Seyyid Ahmed er-Rufâî'nin hayatını ve menâkıbını ihtiva eden eserdir.

Eserin tek yazma nüshasının bir Rufâî şeyhinde kaldığı ve kaybolduğunu Vassâf kendisi ifade etmektedir.²¹⁸

²¹⁴ Vassâf, *Sefîne*, c.5, s. 328.

²¹⁵ Hüseyin Vassâf, *Hicâz Hâtırası*, haz: Mehmet Akkuş, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 1-315.

²¹⁶ Vassâf, *Hicâz Hâtırası*, ss. 316-381.

²¹⁷ Hüseyin Vassâf, *Bursa Hâtırası*, haz: Mustafa Kara - Bilal Kemikli, Bursa Kitaplığı, Bursa, 2011, ss. 1-201.

1.2.2.13 Mürâselât

Şeyh Şerefeddîn Efendi'nin hayatını ve mektuplarını konu alan tasavvufî bir eserdir.²¹⁹ Neşredilmemiştir.

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2310 numaradadır.

1.2.2.14 Müntehâbât-ı Ezhâr-ı İrfân

Hüseyin Vassâf bu eserinde okuduğu, mütâlaa ettiği kitaplardaki önemli yerleri alıntı yaptığı beş defterlik bir çalışmadır.²²⁰ Neşredilmemiştir.

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2314 numarada kayıtlıdır.

1.2.2.15 Mir'âtü'l-Kelâm

İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl'in kaleme almış olduğu "*Ey rûh-ı müşahhas ki bütûn cânlara cânsın*" diye başlayan na'tının şerhi olan bu eser neşredilmemiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2321 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

1.2.2.16 Kemâlü'l-Kemâl

Bu eser de Mahmud Kemâl'in hususî, dinî, edebî, ictimaî ve siyasî hayatını anlattığı²²¹ eseridir. 2009 yılında Dergâh Yayınları tarafından neşredilen eseri İsmail Kara ve Fatih Şeker yayına hazırlamıştır.²²²

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi İbnü'l-Emîn Kitapları 3314 numarada bulunmaktadır.²²³

²¹⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 328.

²¹⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 328.

²²⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 328.

²²¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 330.

²²² Hüseyin Vassâf, *İbnü'l-Emîn Mahmut Kemâl İnal*, haz: İsmail Kara - Fatih Şeker, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 69-326.

²²³ Vassâf, *Divân*, s. 32.

1.2.2.17 Şerh-i Kıt'a-i Kemâliyye

Bir başka adı da *Feyzü'l-Kemâl*'dir. İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl'in bir şiirinin bir kıt'asının tasavvufâne şerhi²²⁴ olan bu eser altmış bir varaktan müteşekkildir. Bu eser henüz neşredilmemiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2321 numarada kayıtlıdır.

1.2.2.18 İncilâ-yı Mir'ât-ı Hakikat

Niyâzî-i Mısırî'nin "*Halk içre bir âyineyim*" ve "*İbn-i vaktim ben ebu'l-vakt olmazam*" nutuklarının şerhinden oluşmaktadır.²²⁵ Eser yüz altmış beş varaktır. Yedi İklim dergisine bu eseri tanıtan bir makale²²⁶ yazan Mustafa Tatcı eseri yayıma hazırlamaktadır.²²⁷

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2313 numarada bulunmaktadır.

1.2.2.19 Gülzâr-ı Şâdî Der-beyân-ı Menâkıb-ı Emîn-i Tokadî

Ricâl-i Nakşibendiyye'den Mehmed Emîn Tokadî Hazretleri'nin hayatını kaleme aldığı eserdir.²²⁸ 385 varak olan eser neşredilmemiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2315 numarada kayıtlıdır.

1.2.2.20 Mehmed Tâhir Bey

Osmanlı Müellifleri'nin yazarı olan Bursalı Mehmed Tahir Bey'in hakkında yazılmış olan risaledir.²²⁹ Otuz yedi varaktır.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2324 numarada kayıtlıdır.

²²⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 331.

²²⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 331.

²²⁶ Mustafa Tatcı, "*Kendi Kaleminden Hüseyin Vassâf Bey ve Kayıp Bir Eseri: İncilâ-yı Mir'ât-ı Hakikat*" Yedi İklim, İstanbul, 1996, S. 10, ss. 54-64.

²²⁷ Vassâf, *Dîvân*, s. 33.

²²⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 331.

²²⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 328.

1.2.2.21 Es'ad-nâme

Hüseyin Vassâf'ın *Mesnevî* dersleri aldığı Mevlevî Es'ad Dede hakkında yazmış olduğu eseridir. Es'ad Dede'nin hayatında önemli bir yeri vardır. Tasavvufta ilk hocasıdır. Onun hayatını ve şiirlerini kaleme almıştır. Azime Merve Başkan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.²³⁰

Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2098 numarada bulunmaktadır.

1.2.2.22 Risâle-i Hayriyye

Beşiktaş'taki Yahyâ Efendi dergâhının şeyhi Hasan Hayri Efendi'nin terceme-i hâlini ele alan bu risâledir.²³¹ Eser 9 varaktır. Neşredilmemiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 2326 numaradadır.

1.2.2.23 Risâle-i Şevkiyye

Kaygusuz şeyhi Mustafa Şevkî Efendi'nin terceme-i hâlini anlatan risâledir.²³² Neşredilmemiştir.

1.2.2.24 Risâle-i Müştâkiyye

Kadirî şeyhi Müştak Baba ile oğlu Edhem Baba'nın hayatını ve menkıbelerini anlattığı risâledir.²³³ Sinan Doğan tarafından yayına hazırlanmıştır.²³⁴

Bu risâle hem Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2320'de hem de Ankara Milli Kütüphane Yazma Arşivi 3374 numara bulunmaktadır.

²³⁰ Azime Merve Başkan, *Hüseyin Vassâf'ın Es'ad-nâme İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)*, M.Ü.S.B.E., İstanbul, 2013.

²³¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 330.

²³² Vassâf, *Sefîne*, s. 330.

²³³ Vassâf, *Sefîne*, s. 330.

²³⁴ Hüseyin Vassâf, *Risâle-i Müştâkiyye*, haz: Sinan Doğan, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2012, ss. 13-80.

1.2.2.25 Risâle-i Salâhiyye

Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî hazretlerinin ilmi ve tasavvufî hayatını anlattığı²³⁵ bu risâlesi otuz altı varaktan oluşmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 2320 numarada olup neşredilmeyi beklemektedir.

1.2.2.26 Tevfik-nâme

İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl Bey'in kardeşi Seyyid Ahmed Tevfik Bey hakkında yazılmış kısmen manzum kısmen de mensur olarak yazılmış bir eserdir.²³⁶

Yazma nüshasına ulaşılmadığından yangın esnasında yok olduğu düşünülmektedir.²³⁷

1.2.2.27 Remzî-nâme

Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Remzi Dede'nin hayatının anlatıldığı eserdir.²³⁸ Hüseyin Vassâf'ın ilk ve en sevdiği hocalardan olan Es'ad Dede de Mevlevî meşreptendi. Bu eser Mevlevîliğe verdiği önemin hep devam ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Yazma nüshasının kimde olduğu bilinmemekle birlikte bir fotokopisi Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu'ndadır.²³⁹

Eser Yakup Şafak tarafından yayına hazırlanmış ve 2006'da Tekin Kitabevi tarafından neşredilmiştir.²⁴⁰

1.2.2.28 Kemâl-nâme-i Şeyh Hakkî

İsmâil Hakkî-i Celvetî hakkında yazılmış olan eser bir cilttir.²⁴¹

²³⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 330

²³⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 330

²³⁷ Vassâf, *Vâkıât*, s.46.

²³⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 330

²³⁹ Vassâf, *Divân*, s. 32.

²⁴⁰ Hüseyin Vassâf, *Remzî-nâme*, haz: Yakup Şafak, Tekin Kitabevi, Konya, 2006, ss. 1-48.

²⁴¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 331.

Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Birisi İsmâil Hakkı Dergâhından Bursa Orhangazi Genel Kütüphanesine getirilmiş olandır. Diğeri ise Karababa Tekkesi'nden Süleymaniye Kütüphanesi'ne getirilmiştir.

Bu eser de Yazma Bağışlar bölümündedir. Numarası 2324'tür.²⁴²

1.2.2.29 Aynü'l-Hayât

Tasavvuf felsefesinde mahir olan Mehmed Ali Aynî Bey'in hayatının kaleme alındığı eseridir.²⁴³ Hüseyin Vassâf bu eseri tamamladıktan sonra incelemesi ve değerlendirmesi için Mehmed Ali Aynî Bey'e göndermiştir. Eserin bastırılması düşünülmüş fakat Vassâf'ın ömrü buna vefâ etmemiştir.²⁴⁴ Buradan hareketle bu eserin Vassâf'ın son eserlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Eser neşredilmemiştir.

1.2.2.30 Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî

Çalışmamızın temelini teşkil eden bu eser Hüseyin Vassâf'ın 1345 tarihinde yazmış olduğu şerhtir. Niyâzî-i Mısrî'nin,

*“İlim bahr u vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben
Ma'ârif kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben”*

diyerek başladığı nutkunun şerh edilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Hüseyin Vassâf, şerhi yazdıktan sonra o dönemin önde gelen meşâyihlerine göndererek şerhi tetkik etmelerini rica etmiştir. Onlardan gelen mektupları da şerhe eklemiştir. Eseri ayrıntılı bir şekilde nüshanın tanıtılmasında inceleyeceğimiz için şimdilik tanıtımına burada son veriyoruz.

Abdullah Çaylıoğlu'nun hazırlamış olduğu Niyâzî-i Mısrî Şerhleri adlı kitapta Niyâzî-i Mısrî'nin şiirlerine şerh yazan Mehmed Nasuhî Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Sahfî Mehmed Efendi, Hasan Sezayi Gülşenî, Abdullah Selâhaddîn Gülşenî,

²⁴² Vassâf, *Divân*, s. 32.

²⁴³ Vassâf, *Sefîne*, s. 331.

²⁴⁴ Vassâf, *Vâkıât*, s.47.

Şeyh Mustafa Aczî, Kemâleddin Hariri ve Hüseyin Vassâf'ın şerhlerini toplayarak yayına hazırlamıştır.²⁴⁵ 1999'da neşredilen bu eserin maalesef ki baskısı tükenmiştir.

1.2.2.31 Tertîb-i Cedîd Coğrâfyâ-yı Umûmî

3 ciltten oluşan eserdir. Birinci ve ikinci cildi yangında kaybolmuş üçüncü cildi kendisi hayatta iken neşredilmiştir.²⁴⁶

1.2.2.32 Hulâsâ-i Coğrâfiyye-i Umûmî

1309/1891 yılında İstanbul'da basılmıştır. Müellifin söylemiyle az vakitte satılmış ve nüshası kalmamıştır.²⁴⁷

Bu eserlerin yanından Hüseyin Vassâf'ın Cerîde-i Sûfiyye, Mahfil ve Sırât-ı Müstakîm dergilerinde yayınlanmış olan çok sayıda makale ve şiiri de bulunmaktadır. Bu makaleler genellikle şeyhlerin biyografilerinden müteşekkildir. Vassâf'ın kaleme almış olduğu makaleler ve şiirler Sinan Doğan tarafından derlenmiş, tarih sıralamasına göre tasnif edilerek yayına hazırlanmış ve Kırkambar Yayınları tarafından 2012 yılında neşredilmiştir.²⁴⁸

Hüseyin Vassâf'ın bestelenmiş üç şiiri de bulunmaktadır.

1. Hüzûm İlâhî

Kâzım Bey tarafından düyek usûlüyle 14 Eylül 1338/1922 tarihinde bestelenmiş olan Hüzûm ilâhidir. Güftesi şudur:

Cihânda en büyük ni'met saâdet ya Rasûla'allâh
Kapında abd-i mahz olmaktadır elbet ya Rasûla'allâh

Garibin kem-terin Vassâf'ına lutf eyle cânânım

²⁴⁵ Abdullah Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısrî Şerhleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 141-224.

²⁴⁶ Vassâf, *Divân*, s. 30.

²⁴⁷ Hüseyin Vassâf, *Hulâsâ-i Coğrâfiyye-i Umûmî*, Serviçen Matbaası, İstanbul, 1309.

²⁴⁸ Hüseyin Vassâf, *Makaleler*, haz: Sinan Doğan, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 1-200.

Şefaât kıl şefaât kıl şefaât kıl ya Rasûla'allâh²⁴⁹

2. Cumhur Hüzûm İlâhî

Kâzım Bey tarafından devr-i revân usûlüyle 19-23 Eylül 1338/1922 tarihinde bestelenmiştir. Güftesi şudur:

Nûrsun mahbûb-ı Sübhânım Muhammed Mustafâ

Lutfile mesrur buyur mahzun etme bendeni

Server-i âlemsin îmânım Muhammed Mustafâ

Hazret-i Hak aşkına cânım Muhammed Mustafâ

Âsitân-ı pâkine edem hulûsan ilticâ

Çok zaman mehcûr-ı dîdârın olan Vassâf'ına

Âleme ihsân-ı Mennân'ım Muhammed Mustafâ

Gel inâyet eyle cânânım Muhammed Mustafâ²⁵⁰

3. Acem-Kürdî İlâhî

Hâfız İsmâil Nusfet tarafından düyek usûlüyle 1925 yılında bestelenmiştir. Güftesi şu şekildedir:

Ey server-i âlem ne güzel fahr-i cihansın

Göz nuru gönül Pertev-i yekta-yı âvânsın

Pervanesinin Hazret-i Hakk'ın bir âh etsen

Sen sırr-ı Hûda nûr-ı bedîu'l-cereyânsın

Mir'at-ı mücellâ-yı hakîkat-ı heme-ânsın

Ey rûh-ı müşahhas ki bütün cânlara cânsın

Âğyâra nihansın dil-i uşşâka ayânsın²⁵¹

²⁴⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 331-332.

²⁵⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 332.

²⁵¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 332.

İKİNCİ BÖLÜM

LÜCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MISRÎ'DE ADI GEÇEN MUTASAVVIFLAR

İnsanlar arasındaki beraberliği, muhabbeti ve ilişkiyi aralarındaki ortaklıklar teşkil eder. Kişi iyilerle muhabbet kurup onlarla dost olursa kendisi onlar gibi iyi olmayıp kötü olsa dahi zamanla birlikte olduğu kimselere benzer. Eğer ki kişi kendinden kötülerle birlikte gezip tozar, onlarla ilişkisini arttırır ise zamanla kendisindeki iyilikler kaybolur ve kötü kimselere benzer. İnsan insanın aynasıdır, kır atın yanında duran ya huyundan ya suyun gibi atasözleri de insanların her daim etkileşim içinde olduğunu ve zamanla vakit geçirdikleri kimselerle aynı özelliklere sahip olduklarını anlatmaktadır.

Kişi, birinin arkadaşlığını istediği vakit kendisini ve muhabbet etmek istediği kimseyi incelemelidir. O kişinin dini ölçülere uyup uymadığına bakmalı, hal ve tavırlarının ahlaka uygunluğunu test etmelidir. Karşısındakinde bir hata gördüğünde o hatanın kendisinden ona geçip geçmediğini kontrol etmeli ve benliğini hesaba çekmelidir.²⁵² Kurân-ı Kerîm’de insanlara doğru sözlü kimselerle birlikte olmaları gerektiğine ve gerçek dostların Allah’a ve peygambere itaat eden kimseler, sâlihler, sâdıklar olduğuna dikkat çekmektedir.²⁵³

Hüseyin Vassâf, ailesinin ehl-i tarîk kişilerden olması ve mutasavvıf kimselerin sevgisinin kalbine lütfedilmesinden dolayı sâlih kimselerle birlikte olmayı her zaman sevmiştir. Vassâf, “Ey îmân edenler! Allah’tan ittikâ edin ve sâdıklarla beraber olun!”²⁵⁴ âyetini ve “Kişi sevdiği ile beraberdir.”²⁵⁵ hâdis-i şerîfini hayatının odak noktasına koymuştur. Her daim mutasavvıflarla birlikte olmaya gayret etmiş, tekke ve dergâhlara gitmiş, kaleme aldığı eserlerde hep onları anlatma gayretinde olmuştur. Hayatına ve incelediğimiz bu şerhe baktığımızda dönemdeki mutasavvıflarla yakın ilişki kurduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan da kendinden önce kalplere ışık saçmış sûfleri araştırmış, eserlerini okumuş ve feyz almıştır.

Biz de Vassâf’ın hem bedenlen hem de rûhen hem-hâl olduğu bu mutasavvıfları şerhte bahsedilen sırayı takip ederek, mihenk noktasına *Sefîne-i*

²⁵² Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, trc: Dilâver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2011, s. 545.

²⁵³ Nisâ, 4/69.

²⁵⁴ Tevbe, 9/119.

²⁵⁵ Buhârî, Edeb, 96.

Evlîyâ'yı koyarak aşağıda anlatmaya çalışacağız. Bu mutasavvıfların şerh içinde nerde ve nasıl geçtiğini Hüseyin Vassâf'ın eserlerini tanıttığımız bölümde *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî* başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele aldığımızdan bu bölümde sadece hayatlarını ve eserlerini ele alacağız. Dönemi anlamamız ve şerhin manasındaki zenginlikleri fark etmemiz için bu tanıtımların faydalı olacağı inancını taşımaktayız.

1.1 ŞEYH MEHMED ŞEMSEDDİN MISRÎ

Mehmed Şemseddîn Efendi 26 Şaban 1283/30 Kasım 1869 tarihinde Bursa'da dünyaya gelmiştir.²⁵⁶ Babası Hazret-i Mısırî'nin hulefâsından Hazret-i Sahfî'nin soyundan gelen Şeyh İsmâil Nazîf Efendi'dir.²⁵⁷ Annesinin soyu ise Sa'dî Dergâh'ı şeyhi Haydar Efendi'dir.²⁵⁸

İlköğretimine Bursa'da başlayan Mehmed Şemseddîn Mısırî babasının görevinden dolayı birçok il gezmiş ve öğretimini şehirlerde devam ettirmiştir. 1880 senesinde Karacabey Rüşdiyesi'ni birincilikle bitiren Mehmed Şemseddîn, pederinden ve Münzevî Dergâhı şeyhi Vahyî Efendi hazretlerinden de ders almış kendisini yetiştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Fen ilimleri, tarih, akâid ve tasavvuf öğrenmeye gayret etmiştir.²⁵⁹

1310/1893 tarihinde seyr u sülûkunu Atinalı Ali Rızâ Efendi Dergâhı şeyhi Mustafa Lütfullah Efendi'nin yanında tamamlayan Mehmed Şemseddîn Efendi, Bursa Ulu Camii karşısındaki Niyâzî-i Mısırî Âsitânesi'nin postnişinliğine getirilmiştir. Bununla birlikte İsmail Hakkı Bursevî ve Çarşamba dergâhlarının şeyhliğine vekâlette bulunmuşlardır.²⁶⁰

11 Şevval 1307/31 Mayıs 1890 senesinde şeyhi ile birlikte Limni adasına Niyâzî-i Mısırî'yi ziyarete gitmiştir. Bu ziyaretinde iki gün kalan Mehmed Şemseddîn

²⁵⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 105.

²⁵⁷ Mehmed Şemseddîn Mısırî, *Dildâr-ı Şemsî*, haz: Mustafa Kara - Yusuf Kabakçı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.

²⁵⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 106.

²⁵⁹ Mehmet Cemal Öztürk - Mustafa Tatçı, "*Mehmed Şemseddîn Ulusoy*", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2012, c. 42, s. 135.

²⁶⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 106.

Efendi bu ziyaretin çok kısa olduğunu düşünerek yedi kere gelme isteğinde bulunmuştur.²⁶¹ Niyâzı kabul olmuş ve 1890-1908 yılları arasında yedi kere Limni'ye gitmiş ve Niyâzî-i Mısırî'nin türbesini ve dergâhını ziyaret etmiştir.

1910 tarihinde Düyûn-ı Umûmiyyesi'ndeki müzayede kâtipliği görevinden ayrılan Mehmed Şemseddîn Efendi kendisini Bursa tarihi ve kültürünü araştırma ve yazmaya adanmıştır. 1911'de Türk Tarih Encümeni üyeliği, 1927'de Bursa Kütüphanesi teftiş be tetkik memurluğu, 1932'de ise Bursa Halk Evi'nin Tarih, Dil ve Edebiyat Şubesi şefliği yapmıştır.²⁶²

9 Ekim 1936 tarihinde İstanbul'da dâr-ı bekâ eylemiştir. Vasiyeti üzerine Merkez Efendi Kabristanı'na defnedilmiştir.²⁶³

Mehmed Şemseddîn Efendi yaşadığı dönemden ötürü (1869-1936) önemli birçok tarihi vakaya tanıklık etmiştir. II. Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı, Cumhuriyet'in ilânı, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi birçok olayla yüzleşmiştir. Bursa'nın tarihi ve kültürel zenginliğinin farkında olan Şemseddîn Efendi, bu kültürün kaybolmaması için elinden geldiğince çalışmalarda bulunmuştur.²⁶⁴

Küçük yaşlarda babasının mesleğinden dolayı birçok yer gezen Mehmed Şemseddîn Efendi, kendi çalıştığı kurumlar ve araştırmaları dolayısıyla da birçok yer gezmiş, tecrübe ve bilgilerini arttırmıştır. Yaptığı görevler de bu çalışmalarını destekleyici nitelikte olmuştur. Geriye yazma nüshalar, kitaplar ve fotoğraflar olan zengin bir kütüphane ve kendi yazdığı birçok eseri miras olarak bırakmıştır.

Kaleme almış olduğu eserler şunlardır: *Bahâr-ı Şemsî*, *Bergüzâr-ı Şemsî*, *Devvâr-ı Şemsî*, *Dildâr-ı Şemsî*, *Diyâr-ı Şemsî*, *Ebrâr-ı Şemsî*, *Eş'âr-ı Şemsî*, *Ezhâr-ı Şemsî*, *Gamhâr-ı Şemsî*, *Gülzâr-ı Mısırî*, *Hâkisâr-ı Şemsî*, *İftihâr-ı Şemsî*, *İhtâr-ı*

²⁶¹ Mehmed Şemseddîn, *Dildâr-ı Şemsî*, s. 37.

²⁶² Öztürk - Tatcı, "Mehmed Şemseddîn Ulusoy", s. 136.

²⁶³ Öztürk - Tatcı, "Mehmed Şemseddîn Ulusoy", s. 136.

²⁶⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 106.

*Şemsî, İhtiyâr-ı Şemsî, İntizâr-ı Şemsî, İtimâr-ı Şemsî, İ'tizâr-ı Şemsî, İztırâr-ı Şemsî, Karâr-ı Şemsî, Medâr-ı Şemsî, Misbâr-ı Şemsî, Mi'yâr-ı Şemsî, Yâdigâr-ı Şemsî.*²⁶⁵

1.2 ŞEYH ABDULLAH SELÂHADDÎN UŞŞAKÎ

Asıl adı Abdullah Selâhaddîn'dir. Mahlası olan Salâhî ile meşhur olmuştur. 1117/1705 tarihinde Yunanistan'da bulunan Kesriye'de dünyaya gelmiştir. Babası Muhammed Abdülazîz Efendi'dir.²⁶⁶ Selâhaddîn-i Abdî ve Abdullah Salâhî adlarıyla da tanınan Salâhî Efendi yirmi yaşına kadar Kesriye'de eğitim görmüştür. Yirmi altı yaşında İstanbul'a giderek babasının mesleği olan kâtipliği devam ettirmiş aynı zamanda da öğrenimini devam ettirmiştir.²⁶⁷

Dokuz sene kadar Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmetinde çalışmıştır. Ali Paşa'yla birlikte Bosna ve Mısır'a gitmiştir. Mısır'da Şâbâniyye meşayihından Şemseddîn Muhammed el-Hifnî ve Nakşibendî meşayihından Hasan Demenhûrî ile tanışmıştır. Hasan Demenhûrî'den cifr, vefk ve ilm-i hurûf gibi ilimler tahsil etmiştir. 1149/1736 senesinde Ali Paşa ile birlikte Edirne'ye gitmiş ve burada Şeyh Seyyid Muhammed Cemâleddîn-i Uşşâkî'ye intisâb etmiştir. Görevine devam edemeyeceğini anlayarak Paşa'dan izin almış ve İstanbul'a gitmiştir.²⁶⁸

1157/1744 senesinde şeyhi Cemâleddîn-i Uşşâkî'nin kızıyla evlenmiştir.²⁶⁹ 1178/1764 tarihinde Fatih'te Âşık Paşa'da bulunan Tâhir Ağa Dergâhı'na şeyh olarak tâyin edilmiştir. Bursa'da Nakşîliği yayan Kerküklü Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye intisâb ettiğinden dergâhta Uşşâkiliğinin yanı sıra Nakşî usulünü de icra etmiştir.²⁷⁰ 1196 yılının Ramazan ayının on üçüncü gecesini Perşembe günü (22 Ağustos 1782) Tüfekhâne yangınında dergâhta yanmıştır. Dergâhın yanması üzerine Abdullah Salâhî Savaklar'da şeyhi Cemâleddîn Efendi'nin tekkesine taşınmıştır.²⁷¹

²⁶⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 106, 107.

²⁶⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 430.

²⁶⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 430.

²⁶⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 430.

²⁶⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 431.

²⁷⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 432.

²⁷¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 432.

29 Muharrem 1197/5 Şubat 1783'te dâr-ı bekâ eylemiştir. Na'şî Tâhir Ağa Dergâhı'na defnedilmiştir.²⁷²

Abdullah Salâhi'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Risâle-i Esrâr-ı Nihân Ez Hatm-i Hâcegân*, *Şerh-i Kasîde-i Hz. Mevlânâ*, *Tercüme-i Risâle-i Kudsiyye*, *Tercüme-i Risâle-i Miftâhu'l Vücûd ilâ Nihâyeti'l Maksûd*, *Risâle-i Abdullah Salâhî*, *Şerh-i Elfâzi'l Mensûbe ilâ Muhammed Gazâlî*, *İstihrâc-nâme*, *Risâle-i Tefsir*, *Risâle-i Menâzi'l-Kamer*, *Risâle-i Vahdet-i Vücûd*, *Zeylü'l-Hutâb Bi-Ahseni'l-Hutâb*, *Şerh-i Ebyât-ı Mısrî*, *Risâle-i Cevâhir-i Tâv-ı hilâfet*, *Mir'âtü'l-Esmâ*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Usûl-i Âdâb-ı Uşşâkiyye*, *Risâle-i Havzu'l-Hayât Tercümesi*, *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*, *Sûret-i Tezkire-i Hz. Mevlânâ*, *Harîde-i Cerîde-i Tasrîf*, *Havâşî Ebyât-ı Müşkile*, *Risâle-i Hall-i Meâkîd*, *Hatm-i Hâcegân ve Duâsı*, *Medâr-ı mebde ü Meâd*, *Şerh-i Ebyât-ı İmâm Ali*, *Rumûzât-ı Atvâr*, *Ahzâb Sûresi 72. Ayetin Tefsiri*, *Enbiyâ Sûresi 1. Ayetin Tefsiri*, *Merâtib-i İnsâniyye*, *Şerhu Nutk-ı Nasreddîn Hoca*, *Şerh-i Kelimât-ı İmâm Ali*, *Şerh-i Beyt-i Evlâd-ı Zeynel*, *Şerh-i Ebyât-ı Mîr Hüsrev*, *Şerh-i Ebyât-ı Hz. Nasûhî*, *Şerh-i Ebyât-ı Buhârî*, *Şerh-i Bâdem-i Mısr*, *Şerh-i Ebyât-ı Letâif*, *Şerh-i Ebyât-ı Aşık Ömer*, *Şerh-i Bazı Ebyât*, *Hizb-i Seyyid Buhârî*, *Aşru's-Salavât*, *Şerh-i Muammâ*, *Şerh-i Ebyât-ı Hz. Sünbül Sinân*, *Risâle-i Miftâhu'l-Vücûd*, *Şerh-i Ebyât-ı Mevlânâ*, *Şerh-i Ebyât-ı İsmâîl Hakkı*, *Şerh-i Ebyât-ı Eşrefzâde*, *Şerh-i Ebyât-ı Sâmi*, *Dîvân*, *On kıt'a risâle*, *Tahmîs-i Kasîde-i Bürde*, *Ebyât-ı Hassân Şerhi*, *Ellî Dört Farz Şerhi*, *Hilye-i Haseneyn*, *Ragâibiyye*, *Mevlid-i Şerîf*, *Dîvân-ı Ali Şerhi*, *Mir'âtü'l-A'lâm Müşlilâtu'l-Ahlâm*, *Usûl-i Hadîs Şerhi*, *Mevâki'u'n-Nücûm Şerhi*, *Miftâhu Vücûdi'l-Eşher fî Tevcîhî Kelâmı Şeyhi'l-Ekber*, *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*, *Gavsîyye Tercümesi*, *Miftâhu'r-Rumûz ve Esrâri'l-Künûz*, *Ulûmu'l-Maznûn*, *Gülşen-i Tevhîd Tercümesi*, *Mustakahât-ı Sûfiyye Tercümesi*, *Mir'atü'l-Muhakkakîn Tercümesi*, *Esrâr-ı Sülûk Tercümesi*, *Havâss-ı Celle Esmâ Tercümesi*, *Arûz Şerhi*, *Vâhibü'l-Mevâhib fî Beyânı Mukeddemât ve'l-Merâtib Tercümesi*, *Muammâ-i Esmâ Hüsnâ Risâlesi*, *Nahvden Muğnî Şerhi*, *Şâfiyye Şerhi*, *Kavâid-i Fârisî Şerhi*, *Mefâtihu'd-Düriyye Şerhi*, *Makâmât-ı Hamîdiyye Şerhi*, *Teshîlü'l-Mübtedî*, *Gül-i Sadberg*, *Tevesül-i Bâ Esmâ-i Hüsnâ*, *Evrâd-ı Kahriyye*, *Salât-ı Salâhiyye*, *Sünühât-*

²⁷² Vassâf, *Sefîne*, s. 432.

*ı Salâhî, Münâcat-ı Esmâ-i Hüsnâ, Kasâde-i Vedüdiyye, Dîvân-ı Arabî, Rakîmetü'l-Acâib fî Leyleti'r-Regâib, Destânçe-i Acâib der Leyle-i Regâib.*²⁷³

1.3 HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ

Halvetî-Gülşenî tarîkatının Sezâiyye kolunun kurucusu olan ve “Pîr-i Sâni” olarak bilinen Hasan Sezâi 1080/1669 yılında Mora yarımadasında bulunan Gördes (Korent)’te dünyaya gelmiştir. İsmi Hasan, mahlası Sezâi’dir.²⁷⁴ Bu mahlas kendisine Niyâzî-i Mısırî tarafından 1104/1693’ Edirne’de “İltifâta, mâkâmât-ı aliyyeye sezâsın” diyerek verilmiştir.²⁷⁵ Babasının adı Ali’dir. On sekiz yaşına kadar Gördes’te bulunan Hasan Sezâi ve ailesi Mora’nın işgal edilmesi üzerine önce İstanbul’a oradan da Edirne’ye gittiler. Gördes’ten İstanbul’a gemiyle gelen Hasan Sezâi, gemide karşılaştığı Halvetî şeyhinin etkisiyle tasavvufa meyletti.²⁷⁶

Edirne’ye geldikleri vakit piyade mukâbelecisi Ali Bey’in yardımlarıyla mukabele kaleminde çalışmaya başladı. Bu sırada Hasan Sezâi, Şeyh Seyyid Osman Efendi’nin kızıyla evlendi. Bir süredir tasavvufa ilgi duyan Hasan Sezâyî, Edirne’de Şeyh Âşık Mûsâ Dergâh’ının postnişini Gülşenî Şeyh Muhammed Sırrî Efendi’ye intisâb etti. Şeyhinin irtihaline kadar ona hizmette bulundu. Seyr u sülûkunu Şeyh Muhammed La’lî Fenâi Efendi’nin yanında tamamlamış ve hilâfet almıştır. İlk irşad faaliyetlerine Gülşenî Veli Dede Zâviye’sinde başlamıştır. Daha sonra bu zâviyeyi Ahmed Müsellim Efendi’ye bırakmıştır. Otuz iki yaşındayken, şeyhinin irtihal etmeden önce bulunduğu yere Âşık Mûsâ Dergâhı’na taşınmıştır.²⁷⁷ Burada tasavvufi düşüncelerini yaymaya ve mürid yetiştirmeye devam etmiştir. Edirne’nin İstanbul’a yakın olması ve bazı Osmanlı padişahlarının Edirne’de kalması sebebiyle müntesipleri arasında saray erkânından kimseler de bulunmaktaydı.²⁷⁸

²⁷³ Vassâf, *Sefîne*, ss. 440-443.

²⁷⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 189, 190.

²⁷⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 79.

²⁷⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 190.

²⁷⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 190.

²⁷⁸ Himmet Konur, “*Hasan Sezâyî*”, D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2009, c. 37, s. 80.

17 Ramazan 1151/29 Aralık 1738 yılında Edirne’de vefat etmiş ve yıllarca hizmet ettiği dergâhının mezarlığına defnedilmiştir.²⁷⁹

Hasan Sezâyî’nin telif ettiği eserler şunlardır: *Dîvân, Mektûbât-ı Sezâî, Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısırî*.²⁸⁰

1.4 SEYYİD MEHMED NASÛHÎ

Halvetî Şâbânî tarikatının Nasûhiyye kolunun kurucusu olan Seyyid Mehmed Nasûhî 1058/1648 veya 1063/1653 yılında Üsküdar’da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Nasûhî’dir.²⁸¹ Kendisi asıl ismi olan Mehmed ile değil babasının adı olan Nasûhî ile tanınmıştır.²⁸²

Üsküdar’da eğitimine başlamış, gençlik yıllarında da ilimle meşgul olmuştur. Üsküdar’daki Mihrimah Valide Sultan Zaviyesi’nin postnişini Karabaş-ı Velî’ye intisâb etmiştir. Karabaş-ı veli tekkede ona bir oda tahsis etmiştir. Bu hücrede bir haftalık halvete girmiştir.²⁸³ Kısa zamanda seyr u sülûkunu tamamlamıştır. 1085/1674 yılında yirmi yedi yaşında hilâfete nâil olmuştur.²⁸⁴

Mehmed Nasûhî, şeyhi Karabaş-ı Velî’nin emriyle Mudurnu’ya gitmiş ve orada Sun’ullah Efendi Zaviyesi’nde hizmet ederek on bir sene geçirmiştir.²⁸⁵ Limnî’de sürgünde bulunan şeyhini -ki bu tarihte Niyâzî-i Mısırî’de Limnî’de sürgündeydi- ziyarete gitmiştir. Bu ziyaretinde hem şeyhi Karabaş-ı Velî’ye hem de Niyâzî-i Mısırî’ye hizmette bulunmuş ve Mısırî’nin duasını almıştır.²⁸⁶ 1096/1685 yılında şeyhinin emriyle İstanbul’a dönen Mehmed Nasûhî bir süre burada kaldıktan sonra hacc farızasını yerine getirmek amacıyla yola çıkmıştır.²⁸⁷

²⁷⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 196.

²⁸⁰ Konur, “*Hasan Sezâyî*”, s. 80.

²⁸¹ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 51.

²⁸² Kerim Kara, “*Mehmed Nasûhî*”, D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2003, c. 28, s. 500.

²⁸³ Vassâf, *Sefîne*, s. 52.

²⁸⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 52.

²⁸⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 53.

²⁸⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 53.

²⁸⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 53.

Mehmed Nasûhî'nin kendi imkânlarıyla yaptırdığı dergâhın inşası 1099/1688 senesinde sona ermiştir.²⁸⁸ Eyüp Sultan Camii'sinde kürsü şeyhliği yaparak halka vaaz ve nasihat etmiştir.²⁸⁹ 17 Ramazan 1130/14 Ağustos 1718 senesinde dâr-ı beka eylenen Mehmed Nasûhî dergâhın hazîresine defnedilmiştir.²⁹⁰

Mehmed Nasûhî'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Risâle-i Rüşdiyye fî Tarîkati'l-Muhammediyye*, *Risâle-i Fahriyye fî Tarîkati'l-Ahmediyye*, *Risâle-i Velediyye*, *Şuabu'l-İman*, *Mecûatü'l-Ehâdis*, *Şerh-i Gazel-i Mehmed el-Mısrî*, *Mükâşefât-ı Vâkıât*, *Risâle-i Ta'birât li'ş-Şeyh Mehmed en-Nasûhî*, *Dîvân-ı İlâhiyyât*, *Mürâsele-i Pîr*, *Mürâselât*.²⁹¹

1.5 ŞEYH MEHMED SAHFÎ

Niyâzî-i Mısrî'den feyz almış, seyr ü sülûkunu tamamlamış,²⁹² hilâfete nâil olmuş ve Bursa'daki Asitâne'de seccâdenîşinlik yapmış olan Mehmed Sahfî Efendi Bursa'da Şehâbeddin Mahallesi'nde uzun zaman ilim tahsiliyle meşgul olmuştur. Kitap alıp satma işleriyle meşgul olduğu için kendisine "Sahfî" mahlası verilmiş ve zamanla da bu mahlas yerleşmiş ve bununla anılmaya başlamıştır.²⁹³ 1146/1733 senesinde irtihal eylemiş olup Bursa'da Mısrî Asitânesi'nde medfûndur.²⁹⁴

Şeyh Mehmed Sahfî'nin kaleme almış aldığı eserler şunlardır: *Zeyn-i A'yâd*, *Şerh-i Gazel-i Eşrefzâde*, *Şerh-i Gazel-i Mısrî-i Niyâzî*, *Manzûme-i Mi'raciyye*, *Mecmûa-i İlâhiyyât*.²⁹⁵

1.6 MUSTAFA ACZÎ AĞA

Mustafa Aczî Ağa Edremitli Müridzâde Mehmed Ağa'nın soyundandır. Kadirî meşâyihından Dombayzâde Şeyh Ali Efendi'ye intisâb etmiştir.²⁹⁶ 1292/1875 senesinde Edremit'te irtihâl eylemiştir.²⁹⁷

²⁸⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 53.

²⁸⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 54.

²⁹⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 57.

²⁹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 61.

²⁹² Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s.77.

²⁹³ Vassâf, *Sefîne*, s. 101.

²⁹⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 102.

²⁹⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 102.

Eseri olan *Dîvân-ı Edremidî* 1290 senesinde basılmıştır.

Niyâzî-i Mısrî'nin:

“*Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhân andadır*”

Hak göziyle bak ki bîşek nûr-i Yezdan andadır.” beytiyle başlayan gazelini şerhetmiştir.²⁹⁸

1.7 ŞEYH MUHAMMED KEMÂLEDDİN HARİRÎ

Muhammed Kemâleddîn Harirî 1267/1851 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası Rifâî şeyhlerinden Seyyid Abdurrahman el-Harirî’dir. İlköğrenimini tamamladıktan sonra rüştiyeye devam etmiştir. Babası Abdurrahman el-Harirî’den Rifâiyye ve Halvetiyye yolunu öğrenmiştir. 1868’de babasını dâr-ı bekâya uğurlayan Kemâleddin Harirî bir süre ticarete yönelmiştir. Kalbi ilimden yana olan Harirîzade kısa süre sonra yeniden ilim dünyasına girmiş ve Allâme Şâkir Efendi’den Sahîh-i Buhârî dersleri almaya başlamıştır. Akrabalarını ziyaret amacıyla Halep’e gitmiştir. Dönemin önde gelen muhaddislerinden Şeyh Abdüllatif Buhârî ve Şeyh Kasım-ı Mağribî’den hadis dersleri almıştır.²⁹⁹

1278/1872 yılında Muhammed Nûru’l-Arabî’ye intisâb etmiş ve ondan Şeyhu’l-Ekber Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin *Fusûsü’l-Hikem* ve *Risâletü’l-Ahadiyye* adlı eserlerini okumuşlardır. Ayrıca İbnü’l-Fârız’ın *Kasâde-i Tâiyye*’si tederrüs etmişlerdir. Aldığı eğitim sonucu şeyhinden hilfet-nâme almıştır. Kemâleddin Harirî Şeyh Ali Rızâ Efendi’den Ramazâniyye, Edib Lütfî Efendi’den Sinâniyye hilâfet-nâmesi almıştır.³⁰⁰

Bir süre Fatih Kütüphanesi’nde hâfız-ı kütüblük görevini icra etmiştir. Bunun dışında resmî hiçbir görevde çalışmayan Harirîzade Hırka-i Şerif yakınlarındaki

²⁹⁶ Mürîdzâde Mustafa Aczî Ağa, *Dîvân-ı Edremidî*, Mektebi Sanâyi’ Matbaası, 1290, s.1.

²⁹⁷ Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, haz: Fikri Yavuz - İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972, c. 2, s. 35.

²⁹⁸ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 35, 36.

²⁹⁹ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 121, 122.

³⁰⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 122.

evinde eser telifiyle meşgul olmuşlardır. En tanınmış müridi Bursalı Tahir Bey'dir. 2 Zilkade 1299/15 Eylül 1882 tarihinde otuz iki yaşında iken irtihâl eylemiştir. Eyüp'teki Şeyh Hasib Efendi Rifâî Dergâh'ındaki mezarlığa defnedilmiştir.³⁰¹

Arapça ve Türkçe birçok eser yazmıştır. Bu eserler şunlardır: *Tibyânu Vesâili'l-Hakâyık fî Beyânı Selâsili't-Tarâyık*, *Fethu Virdi'l-Esrâr Şerhu Virdi's-Settar*, *Fütuhât-ı İlâhiyye Şerh-i Vâridât-ı İlâhiyye*, *Kemâl -nâme-i Âl-i Abâ*, *Ravzetü'l-Aliyye fî-Tarîki'ş-Şazeliyye*, *Şerh-i Gazel-i Sezâi*, *Sırru'l-Esrar ve Nûru'l-Envar*, *Sırru't Tevessül fî'z-Zikri ve't-Tebettül*, *Şerhu Beyteyni'd-Dürreteyn min-Ebyâtı Abdülganiyyi Nablusî*, *Şerhu Mürşidi'l-Uşşâk li'ş-Şeyh Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî*, *Seyrû'l-Esma ve Sırru'l-Müsemma fî Şerh-i Esmâi'l-İsnâ Aşera er-Rufâiyye*, *Hakîkatü't-Tarîka*, *Dürretü'l-Envar alâ Salâti Cevherati'l-Esrâr*, *el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, *Şerhu Hizbi'l-Kebîri'ş-Şâzeli*, *Şerhu'l-Hizbi'l-Bahr*, *Tahkîku't-Tarîk*, Hz. Mısırî'nin üç gazelinin şerhi, *Fevâhiyu'l-Ezhâri'l Hakâyık ve Levâyihu'l-Envâri't Tarâyık*, *Mededü'l-Bekrî min Seyyidi'l-Bekrî*, *Esrârü'l-Muîn fî Şerh-i Esmâi'l-Erbâin*, *Fethu Dürri'l-A'lâ Şerhu Devri'l-A'lâ*, *Kenzü'l-Feyz fî's-Sülûk ve "Âdâbi't-Tarîki'l-Halvetî*, *Mir'ât-ı Hakikat*, *Fecrü'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemma (Şerh-i Esmâ-i Halvetiyye)*, *Medâr-ı Vâhidîyyet ve Merkez-i Ehadiyyet*, *Şerh-i Beyt-i Mevlânâ Câmî*, *Şerhu Burhâni's-Sâlikîn*, *Hadîkatü'l-Hakîka*, *Şerhu Salâti'l-Enveriyye fî-Şerhi Salâti'l-Ekberîyye*, *el-Kavlü'l-Mübeyyin fî-Ahvâli'ş-Şeyh Nûreddîn el-Cerrâhî el-Halvetî*, *Salâtü'l-İttihâf bi-Şerhi Salât'i-Sifâf*, *Feyzü'l-Muğnî fî-Şerhi Hadîs-i*, *Şerhu Tuhfeti'l-Mürsele*, *Reşehâtü'l-Esnâ alâ-Teveccühâti'l-Esmâ*, *Terceme-i Emri'l-Merbûti'l-Muhkem*.³⁰²

1.8 AHMED ER-RİFÂÎ

Rifâiyye tarikatının kurucusu olan Ahmed er-Rifâî 578/1118 tarihinde Irak'ın Vâsıt şehrinin Ümmi Abîde köyünde dünyaya gelmiştir.³⁰³ Atalarından Rufâî el-Hasan el-Mekkî'den dolayı Rifâî nisbesini almıştır.³⁰⁴ Nesebi baba tarafından Hazret-i Ali'ye dayanmaktadır. Annesi Ümmü'l-Fazl Fâtîmetü'l-Ensâriyye, babası

³⁰¹ Yakup Çiçek, "Harîrîzâde", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1997, c. 16, s. 193.

³⁰² Vassâf, *Sefîne*, s. 123, 124.

³⁰³ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 218.

³⁰⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 218.

Seyyid Ebû Hasan-ı Ali'dir.³⁰⁵ Babası Ahmed er-Rifâî küçük yaşta ölmüştür. Babasının vefatı üzerine onun terbiyesi ile devrin önemli sûfilerinden olan dayısı Mansur el-Batâihî meşgul olmuştur. Dayısından aldığı eğitimin akabinde tasavvfi eğitim alması amacıyla dönemin mutasavvıflarından Şeyh İbni'l-Kârî Ebu'l-Fâzî Ali el-Vâsîfî'ye teslim edilmiştir.³⁰⁶ El-Vâsîfî ve birçok âlimden İslam ilimlerini öğrenmiş ve şeyhinden hilâfet almış ve daha o hayattayken onun tarafından seccâde-i irşâda oturtulmuştur.³⁰⁷

1160 yılında yakınları ve müritleriyle birlikte hacca giderek hacc farızasını yerine getirmiştir. *Mir'âtü'l-Haremeyn* adlı eserinde bu ziyaret mevcuttur.³⁰⁸

Rifâî, Ebu'l-Alemeyn, Şeyhü'l-Kebîr, Men tâat lehû'l-esved ve'l-efâî gibi lakaplarla anılan Ahmed er-Rifâî 578/1182 tarihinde irtihal etmiştir. Naaşı Ümmü Abîde köyüne defnedilmiştir.³⁰⁹

Kaleme aldığı eserler şunlardır: *el-Hikemü'r Rifâiyye*, *el-Burhânü'l-mü'eyyed*, *el-Mecâlisü's-seniyye*, *Erba'üne Hadîsen*, *Hâletü ehli'l-Hakikama'allaâh*, *en Nizâmü'l-hâs li ehli'l-İhtisas*, *el-Eş'âr*, *el-Ahzâb* ve *'l-Evrâd*.³¹⁰

1.9 EMÎN NAKŞİBENDÎ HAZRETLERİ

Seyyid İsmâil Efendi'nin oğlu olan Muhammed Emîn en-Nakşibendî Kerkük'te dünyaya gelmiştir. Annesi Fâtıma Ulviyye Hanım'dır.³¹¹

Urfa'da bulunan Şeyh Abdünnebî Efendi'nin sohbetine katılmıştır. Şeyhinin isteği ile İstanbul'a gelmiş, Ayasofya'da Yasîn Sûresi'nin tefsiri okutmuştur.³¹² Bir süre İstanbul'da kalan Emîn Nakşibendî, daha sonra Bursa'ya geçmiş, burada da

³⁰⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 219.

³⁰⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 220.

³⁰⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 218.

³⁰⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 226.

³⁰⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 234.

³¹⁰ Mustafa Tahralı, "*Ahmed er-Rifâî*", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1989, c. 2, s. 129.

³¹¹ Vassâf, *Sefîne*, c. 2, s. 179.

³¹² Vassâf, *Sefîne*, s. 179.

irşad faaliyetlerine devam etmiştir. 1228/1813 senesinde Bursa’da evinde vefat etmiştir.³¹³

Kitabu’l-Vâkıât adlı eseri kaleme almıştır.³¹⁴

1.10 MEHMED ELİF EFENDİ

Hasîrîzâde Sa’dî Dergâhı’nın son şeyhi olan Mehmed Elif Efendi 1266/1850 senesinde İstanbul Sütlüce’de Hasîrîzâde Dergâhı’nda dünyaya gelmiştir. Babası dergâhın şeyhi Ahmed Muhtar Efendi’dir.³¹⁵ Küçük yaşta Eyüp’te ikâmet eden Şah Sultan Mektebi’ne gitmiş ve Hâfız İbrahim Efendi’den Kur’an-ı Kerim’i öğrenmiştir. Daha sonra Hâdimîzâde Ahmed Hulûsî Efendi’den onun vefatının ardından da Şehrî Ahmed Nüzhet Efendi’den ders almıştır.³¹⁶ Nakşibendî şeyhleinden mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi’nin öğrencisi olmuştur.³¹⁷ 1297/1880 senesinde Hazret-i Muhtâr’dan Sa’diyye tarîkatı hilafetini almıştır. Şeyh Yûnus eş-Şeybânî hizmetlerinden dolayı Mehmed Efendi’ye Şeybâniyye kolundan icâzet vermiştir. Dergâhı ziyaretleri esnasında Şâzeliyye’nin Medeniyye kolunun kurucusu Şeyh Zâfir’in halifesi İbrâhim el-Berrâde’den Şâzelî-Medenî hilâfeti almıştır. Mevleviyye tarîkatının hilâfetini de Şeyh Osman Salahaddin Dede Efendi’den almış ve verdiği *Mesnevî* derslerine devam ederek mesnevîhan icâzeti almıştır.³¹⁸

1880 yılında Elif Efendi’yi babası Şeyh Ahmed Muhtar Efendi hacca giderken dergâha şeyhlik etmesi için vekâlet vermiştir. Babasının vefatına kadar vekâleten bu görevi sürdüren Elif Efendi vefatından sonra da asaleten şeyhlik yapmış³¹⁹ ve bu görevini 1925’te alınan tekke ve zâviyelerin kapatılması kararına kadar devam ettirmiştir. 1325/1907 senesinde Meclis-i Meşâyih Riyâseti’nde görev almış ve kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılmıştır.³²⁰ 3 Ocak 1927 Pazartesi günü

³¹³ Vassâf, *Sefîne*, s. 179.

³¹⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 182.

³¹⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 445.

³¹⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 446.

³¹⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 445.

³¹⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 446.

³¹⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 446.

³²⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 447.

irtihal eylemiş ve tekkesiyle Mahmud Ağa Camii arasındaki hazîreye defnedilmiştir.³²¹

Kaleme aldığı eserler şunlardır: *Muhtâru'l-Enbiyâ fi'l-Hurûfi ve'z-Zurûf ve Ba'zu'l-Esmâ, el-Mebde', Semeretü'l-Hads fi Ma'rifeti'n-Nefs, ed-Dürrü'l-Mensûr fi Hızâneti Esrâri'n-Nûr, Risâle-i Ecel, el-Bârikât, el-Kelimâti'l-Mücmele fi Şerhi't Tuhfeti'l-Mürsele, en-Nûru'l-Furkân fi Lugati'l-Kur'an, Dîvân, Tenşîtu'l-Muhibbîn der-Menâkıb-ı Hoca Hüsameddîn.*³²²

1.11 HÂFİZ İHSÂN BEY

Hüseyin Vassâf'ın da şiirleri bestelemiş³²³ olan Hâfız İhsân Efendi 1289/1872 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Erzurumlu Hacı Mustafa Efendi'dir.³²⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra Erzurûmî Muftîzâde Ahmed Efendi'den ders almış, Şeyh Rızâ Efendi'den arâkiyye giymiştir.³²⁵

Mûsikî ilmini iyi derecede bilen Hâfız İhsân Efendi, Galatalı Mûcib Bey ve Hacı Rif'at Bey'den etkilenmiştir.³²⁶

1.12 ŞEYH NAZMÎ EFENDİ

Sivâsî-i Halvetî meşayihından Mehmed Nazmî Efendi 1032/1622 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Trabzonlu Ramazan Efendi'dir.³²⁷ Küçük yaştan itibaren düzenli eğitim görmüştür. Eğitimi ile hattat ve âlim olan dayısı Fazlullah Efendi ilgilenmiştir. İlk eğitimini dayısından almıştır. Şer'i ilimleri Sübbûhî Ahmed Dede ve el-Hac Ahmed Dede'den tahsil etmiştir.

³²¹ Nihat Azamat, “*Elif Efendi, Hasirizâde*”, D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1995, c. 11, s. 38.

³²² Vassâf, *Sefîne*, s. 447, 448.

³²³ Vassâf, Lüceci, s. 15.

³²⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 40.

³²⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 40.

³²⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 40.

³²⁷ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 498.

Tasavvufa olan ilgisi Yenikapı Mevlevîhanesi'ne gidip orada Şeyhzâde Dervîş Mehmed'in sohbetlerine katılmasıyla başlamıştır.³²⁸ 1057/1647 senesinde Şeyh Abdulahad en-Nûri'ye intisâb etmiştir. Esmâsını tamamlamadan şeyhi irtihâl etmiştir.³²⁹ 1065/1655 senesinde otuz üç yaşındayken Yavaşça Mehmed Ağa Zâviyesi'ne şeyh olmuş ve kırk yedi sene şeyhlik yaptıktan sonra 1112/1701'de irtihâl etmiş ve mezkûr zaviyeye defnedilmiştir.³³⁰

Hediyetü'l-İhvân eserinde Niyâzî-i Mısırî'ye ağır sözler söylemiştir. Cifr kitaplarıyla fazla uğraşmasını eleştirmiş, ehl-i sünnet inancına ters olan görüşlerine karşı Mısırî'yi tenkit etmiştir. Bununla birlikte mezkûr kitapta Mısırî'yi öven ifadelerde bulunmaktadır.³³¹ Osman Türer'in *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat - Halvetîlik Örneği*- adlı kitabında *Hediyetü'l-İhvân*'ı incelemiş, Nazmî Efendi'nin hayatını alarak bu tenkitlerin sebebini ortaya çıkarmıştır.

Mehmed Nazmî Efendi'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Hediyetü'l-İhvân*, *Mi'yârü't-Tarîka*, *Şerh-i Mesnevî*, *Etvâr-ı Seb'a*, *Dîvân*.

1.13 BURSALI TÂHİR BEY

Geçmişin geleceğe aktarılmasında önemli bir yere sahip olan Osmanlı Müellifleri kitabının müellifi Tâhir Bey, Üsküdarlı Seyyid Muhammed Tahir Paşa'nın oğludur.³³² 1861'de Bursa'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine kârgir mektebinde başlamış, Niğdeli Hoca Ali Efendi'den dersler almıştır. Mülkiye'de okuduktan sonra Askerî Lise'ye gitmiş, akabinde Harbiye mektebine giderek eğitimini tamamlamıştır.³³³

Çalışma hayatına üsteğmen olarak başlamış yükselerek yüzbaşı olarak devam etmişse de daha sonra coğrafya öğretmenliği yapmıştır.³³⁴

³²⁸ Osman Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği*-, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, 53.

³²⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 498.

³³⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 498.

³³¹ Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat*, s. 198.

³³² Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 1.

³³³ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 1.

³³⁴ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 2.

Harbiye’de öğretim gördüğü dönemde tasavvufa meyletmiş ve Halveti-Rufâî şeyhlerinden Seyyid Kemaleddin Harîrî’ye intisâb etmiştir.³³⁵ Öğretmenlik yaptığı vakitte ise Muhammed Nurü’l-Arabî’ye intisâb etmiştir.³³⁶

1924 senesinde vefat eden Tâhir Bey kültür mirasımıza pek değerli eserler bırakmıştır. Üsküdar’da Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi Camii’si yanında bulunan hazîrede medfundur.³³⁷

Bursalı Mehmed Tâhir’in kaleme aldığı eserler şunlardır: *Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri*, *Terceme-i Hal ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber*, *Hivar ve Meşayih-i Ulemâdan On İki Zatın Teracüm-i Ahvali*, *Meşayih-i Osmanîyeden Sekiz Zatin Teracüm-i Ahvali*, *Ulemâ-i Osmaniye’den Altı Zatin Teracüm-i Ahvali*, *Âlî ve Kâtip Çelebi’nin Terceme-i Halleri*, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşayih*, *Ulemâ*, *Şuarâ ve Müverrihinin Teracüm-i Ahvali*, *Delilü’t-Tefâsîr*, *Müntehabat-i Masarî’ ve Ebyat-ı Osmaniye*, *Hacı Bayram Veli*, *Ahlâk Kitaplarımız*, *Nazar-ı İslâm’da Fakr*, *Kâtip Çelebi*, *Siyasete Müteallik Asar-ı İslâmiye*, *Menakıb-ı Harbiyesinden Bir Nebze*, *Osmanlı Müellifleri*, *Menakıb-ı Seyyid Hoca Muhammed Nûrû’l-Arabî ve Beyan-ı Melâmet ve Ahval-i Melâmiyye*, *Mecmua-i Tahir*, *Fezâil-i İmam-ı Ali (r.a.)Hakkında Şerefvarid Ehadîs-i Şerife ve Tercemeleri*, *Hasaneyn Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.) Haklarında Şerefvarid Ehadîs-i Şerife ve Tercemeleri*, *İmam Suyûtî’nin El-Ehadîs-i-Şerife Fi’s-Saltanatil-Münife Risalesinin Tercemesi*, *Manastıra Mensup Meşayih*, *Ulemâ ve Şuaranın Teracüm-i Ahvali*, *Müntehabat-ı Durûb-i Emsâl-i Arabiyy’e ve Farisiyye*.³³⁸

1.14 MUHYİDDİN-İ ARABÎ

Şeyhi Ekber, Sultanü’l-Ârifin, Hatemü’l-Evliyâ, Kutb-u Hüman³³⁹ gibi birçok vasıfla övülen İbnü’l-Arabî 17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1665) senesinde

³³⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 129.

³³⁶ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 1.

³³⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 129.

³³⁸ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 4, 5.

³³⁹ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, çev: Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul, 2007, s. 7.

Endülüs'ün Mürsiye şehrinde doğdu.³⁴⁰ Tam adı Ebûbekir Muhyiddîn b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Arabî el-Garbî et-Tâî el-Endülüsî'dir.³⁴¹

İbnü'l-Arabî, İsbiliye'de Ebû Muhammed, Ebûbekir b. Hâlef, Şeyh İbn-i Zerfûn gibi dönemin önde gelen isimlerinden ders almıştır.³⁴² 1202 senesinde hacc farızasını yerine getirmek üzere Mekke'ye gitmiş orada ilim ve irfân ile meşgul olmuştur. Akabinde Mısır, Şam, Irak ve Sivas'a yolculukta bulunmuştur. Konya'ya gelen Arabî burada Sadreddîn-i Konevî'ye hilâfet vermiştir. Konya'dan sonra Malatya'ya gitmiş ardından Şam'a geçerek buraya yerleşmiştir.³⁴³

İrfân ve kemâli kendindi devrinde olduğu gibi günümüzde de gönülleri aydınlatmaya devam eden Arabî 1240 senesinde irtihâl eylemiştir.³⁴⁴

Hakkında birçok eser kaleme alınmış, yazdığı eserler kadar şerh edilmiş, anlaşılmaya çalışılmış, kimi zaman tekfir ile suçlanmış kimi zaman kıymeti anlaşılmış olan Muhyiddîn-i Arabî'nin görüşleri hakîkati göstermeye devam etmektedir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: *Fusûsu'l-Hikem*, *Fütûhat-ı Mekkiyye*, *Muhâdarâtü'l-Ebrâr*, *Muhâdarâtü'l-Ebrâr*, *Emrû'l-Muhkem*, *Rûhu'l-Kuds*, *Şeceretü'l-Kevn*, *Salavât-ı Suğrâ*, *Salât-ı Vüstâ*, *Salât-ı Kübrâ*, *Evrâd-ı Usbûiyye*, *Devr-i A'lâ*, *Tedbîrât-ı İlâhîyye*, *Tenezzülât-ı Mevsiliyye*, *Tâcü'r-Resâil* ve *Minhâcü'r-resâil*, *Kitâbü'l-Azama*, *Kitâbü'n-Nisbe*, *Tecelliyât*, *Mefâtihü'l-Gayb*, *Kitâbü'l-Hak*, *Merâtib-i Ulûm*, *Ulûmü'l-Vehb* ve *Îlâm bi-İşârâtü Ehli*, *el-İbâde*, *el-Medhâl fî Ma'rifeti'l-Esmâ*, *Hilyetü'l-Ebdâl*, *eş-Şurût fî-mâ yeltezimü Ehli*, *Tarîkî'llâh*, *Esrârü'l-Haylûle*, *Akâidetü Ehli's-sünne*, *İşârâtü'l-Kavleyn*, *Kitâbü'l-Hüviyye* ve *l-Ehadiyye*, *el-Celâletü'l-Ezel*, *el-Muksim*, *Ankâü Mağrib*, *Hatmü'l-Evliyâ*, *Şemsü'l-Mağrib*, *Şevâhidü Tâci'l-Ârifîn*, *el-Kutbu Risâletü'l-Ensâriyye*, *el-Enfâsü'l-Ulviyye*, *Tercümanü'l-Eşvâk*, *el-Celâl* ve *l-Cemâl*, *Mişkâtü'l-Envâr*, *Şerhu*

³⁴⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 70.

³⁴¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 70.

³⁴² Vassâf, *Sefîne*, s. 71.

³⁴³ Vassâf, *Sefîne*, s. 71.

³⁴⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 72.

*Istılâhâti's-Sûfiyye, Kitâbü Resâil, Kitâbu'n-Nikâhi'l-Mutlak, Kitâbü'ş-Şerîa ve'l-Hakîka, el-Hucub, el-Mevâzîü'l-Hasene.*³⁴⁵

1.15 YÛNUS EMRE

Yûnus Emre'nin doğum tarihi ve doğum yeri ile ilgili bilgiler kesin olarak bilinmemektedir. Bu sebepten tarih içerisinde farklı yer ve tarihler verilmiştir. Belgelerin incelenmesiyle birlikte en uygun doğum tarihinin 638/1240 olması gerektiği söylenmektedir.³⁴⁶

Tahsili konusunda da farklı görüşler olmakla birlikte *Dîvân*'ı incelendiğinde iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Şeyh Tapduk Emre'ye otuz yıl hizmet etmiş, onun irfânından faydalanmıştır. Yazdığı şiirlerde adının önüne “Miskin, Dervîş, Âşık, Bîçare” gibi sıfatlar eklemiştir.³⁴⁷

Yûnus Emre 710/1310 senesinde gönlümüzü fethedecek dizelerini bizlere emanet ederek irthâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.³⁴⁸

Kaleme aldığı eseler şunlardı: *Risâletü'n-Nushiyye, Dîvân.*³⁴⁹

1.16 ABDÛLMECÎD SİVASÎ

Halvetiyye tarîkatının Şemsiyye kolu şeyhlerinden biri olan Abdülmecid Sivasî 971/1563 yılında Zile'de doğmuştur.³⁵⁰ Babası Molla Câmî şârihi Muharrem Efendi'dir. Yedi yaşında Kuran-ı Kerim'in hepsini ezberlemiş, babasından ve amcası Şeyh Şemsî-i Sivâsî'den ders almış ve *Tefsîr-i Keşşâf*'ı okumuştur.³⁵¹ 1593 yılında, otuz yaşında, Şeyh Şemsî-i Sivâsî'ye intisâb etmiş ve seyr u sülûkunu nihayete erdirmiştir. Tarîkatı yaymak ve irşad maksadıyla Merzifon'a gönderilmiştir. Daha sonra Zile'deki Şeyh Veliyyüddin Zaviysi'ne şeyh olarak görevlendirildiğinde 36

³⁴⁵ Vassâf, *Sefîne*, ss. 94-96.

³⁴⁶ Mustafa Tatcı, “Yûnus Emre”, D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2013, c. 43, s. 600.

³⁴⁷ Tatcı, “Yûnus Emre”, s. 601.

³⁴⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 149.

³⁴⁹ Tatcı, “Yûnus Emre”, s. 602, 603.

³⁵⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 479.

³⁵¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 479.

yaşındaydı.³⁵² Sultan III. Mehmed tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Bu davete yeğeni Abdulahad Nûri ile birlikte gitmiş ve kendisini bizzat yetiştirmiştir. İstanbul'a geldikten sonra padişahın isteği üzerine Ayasofya Camii'nde hadis ve tefsir okumalarına başlamış, vaaz vermiştir.³⁵³ 1601 senesinde Mehmed Ağa Tekkesi meşihatına getirilmiştir. Bundan üç yıl sonra Sultan Selim Camii yanındaki Şeyh Yavsi Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Şehzade Camii ve Sultan Selim Camii'nde vaizlik görevini ifa etmiş, Sultan Ahmed Camii'nin açılışında Azîz Mahmud Hüdâyî ile birlikte bulunarak camii'nin ilk Cuma vaazını vermiştir. Sultan Ahmed Camii'nin Pazar vâizliğini Azîz Mahmud Hüdâyî, Cuma vâizliğini de kendisi irtihal edinceye kadar tekkedeki şeyhlik göreviyle birlikte sürdürmüştür.³⁵⁴

İstanbul'da Kadızâde Mehmed Efendi'nin mutasavvıflara olan olumsuz davranışları ve diğer vâizlerin de ona katılması ile tasavvufu savunan Abdülmecid Sivâsî ve diğer tarikat şeyhleri arasında çıkan münakaşalar Kadızâdeliler ve Sivâsâler mücadelesini başlatmıştır. Vâizlerin ve Kadızâdelilerin etkisiyle birçok mutasavvıf sürgün edilmiştir. Bunlardan biri de çalışmasını yapmış olduğumuz Niyâzî-i Mısırî'dir.

Yetmiş sekiz yaşında 1049/1639 senesinde vefat eden Abdülmecid Sivâsî Eyüp Nişanca'sındaki evinin bahçesine defnedilmiştir. İki yıl sonra IV. Murâd ve Sultan İbrahim'in annesi Kösem Mahpeyker Vâlide Sultan tarafından kabrinin üzerine bir türbe yaptırılmıştır.³⁵⁵

Abdülmecîd Sivasî'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Risâle-i Mufasssala fi-Hakkı'l-îmân ve'l-İslam*, *Risâle-i Mufasssala fi's-Salât*, *Şerh-i Hadîs-i Âfâk*, *Idetü'l-Müsteiddîn*, *Metn fi'n-Nahv*, *Kahrü's-Sûs İlcâmü'n-Nüfûs*, *Telhîsü Hasâyisi'n-Nebî*, *Risâle-i Mufasssala fi'l-Ecniha*, *Risâle-i Hızr*, *Beyân u şerhu'l-Kebâir*, *Kerâhiyye*, *Metn fi's-Sarf*, *Mufasssal Şurûtü's-Salât*, *el-Lugatü'l-Fârisiyye*, *Kitâbü'l-İlmi'l-Kelâm*, *Şerh-i Mutavvel-i Mesnevî*, *Letâifü'l-Ezhâr*, *Hadîs-i Erbaîn*, *Risâle-i Fir'avn*,

³⁵² Vassâf, *Sefîne*, s. 480.

³⁵³ Vassâf, *Sefîne*, s. 480.

³⁵⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 480.

³⁵⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 481.

*Kitâb-ı Keffârât-ı Hamse, Risâle-i Niyyet, Musaykalü'l-Kulûb, Hadîs-i Sittîn, Risâle-i Savm, Risâle-i fi'l-Bataleti ve'l-Melâhide, Şerh-i Muhtasar-ı Mesnevî.*³⁵⁶

1.17 ABDULAHAD NÛRÎ

Havetiyye tarîkatı şeyhlerinden biri olan Abdulahad Nûri'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1003/1594 ve yahut 1013/1604 yılında Sivas'ta doğduğu düşünülmektedir.³⁵⁷ Babası Muslihuddin Mustafa Safâyî Efendi, annesi Safâ Hatun'dur. Küçük yaşta babasını kaybeden Abdulahad Nûri'yi Abdülmecîd Sivâsî yetiştirmiştir.³⁵⁸ Abdülmecîd Sivâsî ve iki kardeşi Abdüssamed Efendi ve Kâmil Ağa ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da hem eğitimine devam etmiş hem de dayısıolan Abdülmecîd Sivâsî de seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Hiç ara vermeden kırk erbain çıkararak hilafet almıştır.³⁵⁹

Hilafetini aldıktan sonra irşad faaliyetlerine başlamak ve tarîkatı yaymak üzere Midilli'ye gönderilmiştir. Bâlîzâde Hasan Bey'in yaptırmış olduğu cami ve zaviyede vaaz etmiş, irşadda bulunmuştur. 1620 senesinde dönemin şeyhülislamı Esad Efendi onu Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliğine getirmiştir. 1624 yılında şeyhinin kızıyla evlenmiştir.³⁶⁰ 1631 yılında Fatih Camii'sinde kürsî şeyhliği yapmaya başlamıştır. Daha sonra aynı görevi 1641'de Beyazıt Camii'nde ardından da Ayasofya Camii'nde yerine getirmiştir. Sultan Ahmed Camii'sinin inşası bittiğinde açılış merasiminde bulunmuş ve kürsüde vaaz etmiştir.³⁶¹

Âlim, mutasavvıf ve şair olan Abdulahad Nûri Efendi 1061/1651 senesinde dâr-ı bekâ eylemiş, Eyüp Nişancası'nda Abdülmecîd Sivâsî'nin türbesinin karşısına defnedilmiştir.³⁶²

Tasavvufî şiirler, ilahiler ve risâleler kaleme alan Abdulahad Nûri'nin yazdığı eserler şunlardır: *Risâle-i Şerh-i Erbaîniyyat, Risâle-i Te'dibi'l-Mütemerridîn fi*

³⁵⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 482.

³⁵⁷ Vassâf, *Sefîne*, c.3, s. 485.

³⁵⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 485.

³⁵⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 485.

³⁶⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 485.

³⁶¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 486.

³⁶² Vassâf, *Sefîne*, s. 487.

*İslami'l-Ebeveyn, Risâle fî Tevfîkı Muârizı'l-Âyât, Risâle fî Nef'i Mesâiyyü'l-Ahyâ, ve'l-Emvat, Risâle fî Cevâzi Edâi'n-Nevâfili bi'l-Cemâa, Risâle fî Muhabbeti'l-Abdi li Rabbihi, Risâle fî Şurûtu Talebi'l-İlmi'n-Nâfi', Risâle fî Sübûtu Tayyi'l-Mekâni li Evliyâi'l-Ümme, Risâle-i İlâhiyyât, Ebeveyi'n-Nebî, Risâle-i Riyâzü'l-Ezkâr, Risâle fî'l-Evliyâ ve fî Hâyatı'l-Hızır ve'l-İlyâs, Risâle-i Mir'âtü'l-Vücûd, Risâle-i Şart-ı İsticâbeti'd-Duâ, Risâle fî Hakîkati Leyleti'l-Kadr, Risâle fî İstibâti's-Şuûr li Ehl-i Kubûr, Ravdatü'l-Cinân fî Esrâri'd-Devrân, Vâridât, Sülûk, Risâle-i Mâ-arafnâke.*³⁶³

1.18 ŞEYH MEHMED EMÎN ZÂİK EFENDİ

Mısıriyye-i Halvetiyye'den olan Mehmed Emîn Zâik Efendi 1208/1793 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası meşayıhtan Zeyneddîn Efendi'dir. Otuz yedi sene şeyhlik yapan Mehmed Emîn Zâik Efendi 1269/1853 irtihal etmiştir. Hânkâhın avlusuna defnedilmiştir.³⁶⁴ Hiciv yazmakta mâhir olduğu söylenmiştir.

Dîvân sahibidir.³⁶⁵

1.19 ŞEYH MAHMÛD BEDREDDÎN UŞŞÂKÎ

Seyyid Muhammed Cemâleddîn-i Uşşâkî'nin halîfelerinden olan Mahmûd Bedreddîn Efendi İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Keçeciler Harem Çavuş Camii karşısına yaptırmış olduğu tekkede seccîde-nişîn olmuştur. 1187/1773 tarihinde vefat etmiştir.³⁶⁶

Mahmûd Bedreddîn Efendi *Dîvân* sahibi bir mutasavvıftır.³⁶⁷

1.20 AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ

Celvetiyye tarîkatının kurucusu olan Aziz Mahmud Hüdâyî 950/1543 senesinde doğmuştur. Asıl adı Mahmud, mahlası Hüdâyî'dir. Bu mahlas kendisine şeyhi Üftade tarafından verilmiştir. Şereflikoçhisar'da dünyaya gelen Mahmud

³⁶³ Vassâf, *Sefîne*, s. 493.

³⁶⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 103.

³⁶⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 103.

³⁶⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 416.

³⁶⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 416.

Hüdâyî, Sivrihisar'da ilk tahsiline başlamış ve temel bilgilerini burada öğrenmiştir. Daha sonra İstanbul'a gitmiş ve Küçükayasofya Medresesi'nde hem kalmış hem de derslerine, tahsiline devam etmiştir.³⁶⁸ Küçükayasofya'da eğitimine devam ederken bir taraftan da Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin talebesi olmuş ve ondan ulûm-i âliyye öğrenmiştir.³⁶⁹ İlim tahsiline devam ettiği bu yıllarda Halvetiyye tarikatından Küçükayasofya Cami Şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi'nin sohbetlerine devam etmiştir.³⁷⁰ Hocası Nâzırzâde ile birlikte Edirne, Şam ve Mısır'a gitmiştir. Mısır'da buldukları sırada Halvetiyye meşayhından Şeyh Abdülkerim Efendi'ye intisâb etmiş ve ondan usûl-i esmâ terbiyesi görmüştür.³⁷¹

981/1573 senesinde Mısır'dan Bursa'ya dönmüş ve burada Ferhâdiyye Medrese'sinde müderrislik yapmıştır. Otuz bir yaşında hem müderris hem de Cam-i Atîk Mahkemesi'ne nâib olmuştu. Bursa'da bu görevlerine devam ederken aynı zamanda Bursa'nın mürşidi Hazret-i Üftâde'nin Kaygan Cami'sinde vermiş olduğu sohbetlere devam etmiştir.³⁷² Daha sonra Muhyiddin Üftâde'ye intisâb etmiş ve seyr u sülûkunu tamamlamıştır.³⁷³ Hilafet aldıktan sonra şeyhinin emriyle çocukluğunun geçtiği yere, Sivrihisar'a halife olarak gitmiştir.³⁷⁴ Altı ay kadar Sivrihisar'da kaldıktan sonra şeyhini ziyaret etmek için 16 Haziran 1580'de yeniden Bursa'ya gitmiştir.³⁷⁵ Aziz Mahmud Hüdâyî Bursa'da iken şeyhi Muhyiddin Üftâde irtihâl eylemiştir. Mahmud Hüdâyî Bursa'dan Rumeli'ye geçmiş, Trakya ve Balkanlar'da bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir.³⁷⁶ Sun'ullah Efendi'nin tavsiyesi üzerine Fatih Camii'ne vâiz olarak tâyin edilmiştir. Sultan Ahmed Camii'nin açılışına katılmış ve ilk hutbeyi okumuştur.³⁷⁷

Aziz Mahmud Hüdâyî Fatih Camii, Sultan Ahmed Camii, Rum Mehmed Paşa Camii, Mihrimâh Sultan Camii'nde vaizlik yapmış, kendi yaptırdığı dergâhında

³⁶⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. 2, s. 585.

³⁶⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 586.

³⁷⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, "*Aziz Mahmud Hüdâyî*", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991, c. 4, s. 338.

³⁷¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 586.

³⁷² Vassâf, *Sefîne*, s. 586.

³⁷³ Vassâf, *Sefîne*, s. 586, 587.

³⁷⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 589.

³⁷⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 589.

³⁷⁶ Yılmaz, "*Aziz Mahmud Hüdâyî*", s. 338.

³⁷⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 590.

birçok mürid yetiştirmiş, hadis ve tefsir dersleri vermiştir. Safer 1038/Ekim 1628 yılında doksan iki yaşında dâr-ı bekâ eylemiştir.³⁷⁸

Kaleme aldığı eserler şunlardır: *Vâkıât-ı Hüdâyî*, *Tecelliyyât-ı Hüdâyî*, *Tezâkir-i Hüdâyî*, *Nefâisi'l-Mecâlis*, *Hülâsatü'l-Ahbâr*, *Necâtü'l-Garîk fî'l-Cem'i ve't-Tefrik*, *Mecmûa-i Hutab*, *Tarîkat-ı Muhammediyye*, *Câmiu'l-Fazâil*, *Keşfü'l-Kinâ'an Vechi's-Semâ'*, *Hayâtu'l-Ervâh* ve *Necâtü'l-Eşbâh*, *Miftâhu's-Salâh* ve *Mirkatü'n-Necâh*, *Fethu'l-Bâb* ve *Ref'u'l-Hicâb*, *Habbetü'l-Mahabbe*, *Tarîkat-nâme*, *Manzûme-i Cem' u Fark*, *Dîvân-ı Şerif*, *Hâşiye ala Kuhistânî*, *Şemâilü'n-Nübüvveti'l-Ahmediyye*, *el-Fethu'l-Îlâhî*, *Ahbâru'n-Nebî Aleyhi's-Selâm*, *Hâlü'l-Ervâh* ve *Ahvâlü'l-Mevtâ*, *Mevlid-i Nebî Aleyhi's-Selâm*.³⁷⁹

1.21 KUŞADALI İBRAHİM EFENDİ

Tam künyesi Kuşadalı Es-Seyyid Eş-Şeyh İbrâhîm Efendim b. Mustafa Efendi'dir. Kuşadası'nın Çınar köyünde 1188/1774 senesinde dünyaya gelmiştir.³⁸⁰ Önce Denizli'de ardından da İstanbul'da tahsiline devam ederken Beypazarlı Ali Efendi'ye intisap etmiştir. Beşikçizâde dergâhında seyr u sülûkunu tamamlamıştır.³⁸¹ Mısır'a gitmek için yola çıkmışsa da şeyhinin irtihâl etmesi üzerine İstanbul'a dönmüş burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir.³⁸²

1259/1843 senesinde hac yapmak için Hicaz'a gitmiş, dönüşünde bir müddet Şam'da kalmıştır. 1262/1846 senesinde irtihâl etmiştir.³⁸³

1.22 FAZLULLAH BURHÂN PÛRÎ

Hüseyin Vassâf'ın şerhte görüşlerine yer verdiği ve sûflerin varlık, mertebeler, vahdet-i vücûd, insan-ı kâmil hakkında yazdığı *et-Tuhfetü'l-Mürsele* eseriyle meşhur Fazlullah Burhân pûrî 952/1545 yılında Gucerât'ın Ahmedâbâd mıntıkasında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından almış, onun vefatından

³⁷⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 592.

³⁷⁹ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, ss. 13-15.

³⁸⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 110.

³⁸¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 110.

³⁸² Vassâf, *Sefîne*, s. 111.

³⁸³ Vassâf, *Sefîne*, s. 112.

sonra da Şeyh Safiyüddîn Gucerâtî'den hırka giymiştir.³⁸⁴ Hacc yapmak için Mekke'ye gitmiş ve burada on iki yıl kalarak birçok sohbe gitmiş, dersler almıştır. Memleketine döndüğünde Şeyh Muhammed Hızır et-Temîmî ile görüşmüş manevî eğitim olan seyr u sülûkunu onun yanında tamamlamasının ardından Burhânpûr'a yerleşmiştir.³⁸⁵ Burada mescid ve hankah yaptırarak kendisini ilim ve irşad faaliyetlerine adanmıştır. Çiştî şeyhlerindin önde gelen isimlerinden olan Burhânpûrî 1029/1620 senesinden vefat etmiştir.³⁸⁶

Kaleme aldığı eserler şunlardır: *et-Tuhfetü'l-Mürsele*, *İrşâdü's-Sâlikîn*, *Hâşiyetü'l-'Acîbeti'l-Lâmi'a*, *Vesîle İlâ Likai Cemâli'n-Nebî*.³⁸⁷

1.23 ŞEYH MUSTAFA SÂFÎ UŞŞAKÎ

Vassâf, hem bu şerhte hem de *Vâkıât*'ında sık sık Mustafa Sâfi Hazretlerinden bahsetmiştir³⁸⁸. Vassâf'ın hayatında önemli bir yere sahiptir. 1274/1858 senesinde dünyaya gelmiştir. Burdur'lu olup babası Dervîş Ağazâde Ali Efendi'dir. Tahsiline Burdur'da başlamış Kurân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Kalan eğitimini İstanbul'da tamamlamış ve ders okutmaya başlamıştır.³⁸⁹

Mahlası Hilmî olan Mustafa Sâfi, tasavvufa meyletmiş, Anadolu ve Rumeli'de birçok yeri gezerek burdaki mutasavvıflarla hemhâl olmuştur.³⁹⁰ Mesnevî derslerine katılmış, Şeyh Hüsam Efendi, Hacı Muhammed Tâhir Efendi, Şeyh Şihâbeddîn Efendi, Şeyh Fahreddîn Efendi'den ders almış onlara intisâb etmiştir.³⁹¹

Şeyh Mustafa Sâfi Efendi hem hatm-i hâcegan yapmış hem de Uşşakî âyininin icrâ etmiştir.³⁹² Birçok dervîş yetiştirmiş, dersler vermiştir.³⁹³

³⁸⁴ Ekrem Demirli, "*et-Tuhfetü'l-Asrîtü'l Mürsele*", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2012, s. 358.

³⁸⁵ Demirli, "*et-Tuhfetü'l-Asrîtü'l Mürsele*", s.358.

³⁸⁶ Demirli, "*et-Tuhfetü'l-Asrîtü'l Mürsele*", s.358.

³⁸⁷ Demirli, "*et-Tuhfetü'l-Asrîtü'l Mürsele*", s.358.

³⁸⁸ Vassâf, *Vâkıât*, s. 67, 73, 84, 86, 123, 128, 130, 135.

³⁸⁹ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 335.

³⁹⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 336.

³⁹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 337.

³⁹² Vassâf, *Sefîne*, s. 338.

³⁹³ Vassâf, *Sefîne*, ss. 339-344.

5 Mayıs 1929'da beyin kanaması geçirmiş, 8 Mayıs Cumartesi günü irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.³⁹⁴

1.24 SÜLEYMÂN ÇELEBİ

Yazdığı *Mevlid-i Şerîf* ile tanınan Süleymân Çelebi, Yıldırım Bâyezîd Han döneminde Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babası, İvaz Paşa'dır.³⁹⁵

Emir Sultan hazretlerinin mürididir. Emîr Sultân'ın emriyle Ulu Cami'de imamlık yapmış, *Mevlid-i Şerîf*'i de bu yıllarda yazmıştır.³⁹⁶ *Vesiletü'n-Necât* adıyla kaleme aldığı eser *Mevlid-i Şerîf* olarak anılmıştır. 825/1422 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Kabri Bursa'dadır.³⁹⁷

1.25 OSMAN ŞEMS KÂDİRÎ

Kâdiriyye tarîkatının Enveriyye kolunun kurucusu olan eş-Şeyh es-Seyyid Osman Nûreddîn Şemsî el-Üveysî el-Kâdirî hazretleri Osman Şemsi Efendi ismiyle meşhurdur. 23 Mart 1814 tarihinde İstanbul Bâb-ı Âlî'deki Hocapaşa mahallesinde dünyaya gelmiştir.³⁹⁸ Babası Nakşibendî tarîkatında Hoca Emîn Efendi,³⁹⁹ annesi Şerife Fâtıma Hanımdır.⁴⁰⁰

Osman Şems Efendi ilk tahsiline devam ederken evlerinin yakınlarında ikâmet eden Nakşibendî şeyhi İsmâil Efendi'ye intisâb etmiştir. 1255/1839 tarihine kadar ilk seyr u sülûkunu tamamlamıştır.⁴⁰¹ Şeyhinin irtihali üzerine Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye intisâb etmiştir. 1264/1848 senesinde Kâdirî şeyhlerinden Ünyeli Şeyh Abdurrahim-i Üveysî hazretlerine mülâki olmuştur.⁴⁰² Osman Şems Efendi 1861 yılında Hersekli Ârif Hikmet Bey'in evinde pek çok şairle biraraya gelmiştir.

³⁹⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 348, 349.

³⁹⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 351.

³⁹⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 351.

³⁹⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 352.

³⁹⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 171.

³⁹⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 171.

⁴⁰⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 172.

⁴⁰¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 173.

⁴⁰² Vassâf, *Sefîne*, s. 174.

Aralarında henüz genç yaşlarda olan Nâmık Kemal'in de bulunduğu Encümen-i Şuârâ'ya katılmıştır.⁴⁰³

1863 yılında kendi evinde on dokuz sene inzivaya çekilmiş, sonrasında evinde müridlerini irşadla vakit geçiren Osman Şems Efendi 27 Aralık 1893'de vefat etmiştir.⁴⁰⁴

Kaleme aldığı eserler şunlardır: *Dîvân*, *Şem-i Şebistân*, *Kenzü'l-Meânî*, *Âdâbü'l-Mürîd fî sohbeti'l-Murâd*.⁴⁰⁵

1.26 ŞEYH AVNULLAH KÂDİRÎ

Şeyh Şerefeddîn Efendi'nin oğlu olan Avnullah Efendi ilk eğitimini babasından almıştır. Babasının vefatı üzerine amcası İzzeddin Efendi kendisiyle ilgilenmiştir.⁴⁰⁶

Eyüp Efendi Tekkesi'nin sekizinci postnişini⁴⁰⁷ olan Avnullah Efendi, hüsn-i hatt ile şöhret bulmuştur.⁴⁰⁸

3 Şevvâl 1155/1 Aralık 1742'de vefat etmiştir.⁴⁰⁹

1.27 ŞEYH ŞUAYB ŞEREFEDDİN EFENDİ

Hasan Sezâyî'nin beşinci kuşaktan torunu olan Şeyh Şuayb Şerefeddin 1258/1842 senesinde Edirne'de doğmuştur. Babası Edirne Velî Dede Gülşenî Dergâhı şeyhi Mehmed Seyfullah Efendi'dir.⁴¹⁰ Eğitimine Konyalı Hacı Mahmud Efendi'nin yanında başlamış, Kur'an-ı Kerim'i öğrenmiş, ulûm-i ibtidaiyye dediğimiz sarf, nahiv, belagat ve mantık ilimlerini öğrenmiştir. Bunun akabinde Edirne rüşdiyesinde Kütahyalı Osman Efendi'den Arapça ve Farsça, Berberzâde

⁴⁰³ Nihat Azamat, "Osman Şems Efendi", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2007, c. 33, s. 474.

⁴⁰⁴ Azamat, "Osman Şems Efendi", s. 474.

⁴⁰⁵ Azamat, "Osman Şems Efendi", s. 474.

⁴⁰⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 112.

⁴⁰⁷ Abdurrezzak Tek, *Bursa'da Kâdirî Tekkeleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2010, c. 19, S. 1, s. 166.

⁴⁰⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 112.

⁴⁰⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 112.

⁴¹⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 249.

Mehmed Efendi'den dinî ilimleri öğrenmiştir.⁴¹¹ Babası vefat ettiğinde yirmi yaşında olan Şuayb Şerafeddin Efendi, İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Molla Aşkî Dergâhı'nda Şeyh Osman Efendi ve Gürcü Ali Efendi halifelerinden Bolulu Şeyh Mustafa Hilmi Efendi'ye intisâb ederek Gülşenî tarîkatına mensup olmuştur. Kendisine Gülşenî tacı ve hırkası verilmiştir.⁴¹²

Tahsile devam etmek ve kendisine verilen zikirlerle meşgul olmak amacıyla Edirne'ye dönen Şeyh Şuayb Şerafeddin Edirne'ye gelişinden üç yıl sonra 1864 yılında tekrar İstanbul'a gitmiş ve şeyhinden icâzet-nâme almıştır. İcâzetini aldıktan sonra Edirne'ye geri dönerek Velî Dede Gülşenî Dergâhı'nın şeyliğini yapmaya başlamıştır. Şeyhi Mustafa Hilmi Efendi'nin irtihali üzerine Edirne'de Cami-i Atîk müderrisi Hâfız İsmâil Rüşdü Efendi'den tefsir, hadis ve tasavvuf dersleri okumuştur.⁴¹³ Hocası İsmâil Rüşdü aracılığıyla Harîrizâde Şeyh Mehmed Kemaleddin Efendi ile tanışmış ve ondan Nakşibendiyye, Celvetiyye, Şâbaniyye, Kâdiriyye, Halvetiyye, Rifâiyye tarîkatlerinden icâzet almıştır. Şeyh Şuayb Şerafeddin de ona Gülşeniyye icâzeti vermiştir.⁴¹⁴

Velî Dede Gülşenî Dergâhı'nda uzun yıllar hizmet eden Şeyh Şuayb Şerafeddin Efendi 24 Nisan 1904 senesinde, yetmiş bir yaşında Uzunköprü'de irtihal etmişlerdir.⁴¹⁵ Naaşı Edirne'ye getirilmiş, bir gece dergâhta bekletildikten sonra ertesi gün meşayih, ulemâ, arkadaşları ve sevenleri Cami-i Atîk'te cenâze namazını kılmışlardır. Dergâhın hazîresinde Ahmed Müsellem Efendi'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.⁴¹⁶

Hüseyin Vassaf, onun müridlerinden biridir. Şeyhi Şuayb Şerafeddin Efendi'nin kendisine gönderdiği altmış üç mektubu *Mürâselât* adlı eserinde cem etmiştir.⁴¹⁷

⁴¹¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 249.

⁴¹² Vassâf, *Sefîne*, s. 249.

⁴¹³ Vassâf, *Sefîne*, s. 249.

⁴¹⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 250.

⁴¹⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 271.

⁴¹⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 272.

⁴¹⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 267.

Şeyh Şuayb Şerafeddin Efendi'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Îzâhu'l-Merâm fî Meziyeti'l-Kelâm, Risâle-i Nûr*.⁴¹⁸

1.28 AHMED ÇEŞTÎ-İ HİNDÎ

Muînüddîn Hasan el-Çiştî'ye nisbet edilen ve Hindistan'daki ilk büyük tarîkat olan Çiştîyye'nin şeyhlerindendir.⁴¹⁹ Babasının teşvikiyle dinî ilimleri öğrenmiş, yirmi dört yaşındayken hem ilimde hem ma'ârifette seçkin kimselerden olmuştur. Zühd ve vera sahibi bir şeyhtir.⁴²⁰

1.29 ESRÂR DEDE

1162/1749 tarihinde dünyaya gelen Esrâr Dede'nin asıl adı Mehmed'dir. Babası Ahmed Bîzebân Mevlevî dervîşlerindendir.⁴²¹ Tasavvufî hayatın yaşandığı bir ortamda büyümüş ve eğitim almıştır.

Şeyh Gâlib ile çağdaş olan Esrâr Dede 1791 yılında Mevlevîliğe intisâb etmiş ve Şeyh Gâlib ile yakın bir dostluk kurmuştur.⁴²²

27 Receb 1211/26 Ocak 1797'de kırk sekiz yaşında irtihâl eylemiştir. Galata Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir.⁴²³

Esrâr Dede'nin kaleme almış olduğu eserler şunlardır: *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye, Dîvân, Mübârek-nâme-i Esrâr, Fütüvvet-nâme-i Esrâr, Lugat-ı Talyan*.⁴²⁴

1.30 HAZRET-İ MEVLÂNÂ

Mevleviyye tarîkatının kurucusu olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 604/1207 senesinde Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir.⁴²⁵ Babası Bahâeddîn Veled ile birlikte Hicâz, Şam, Erzincan, Larende oradan da Konya'ya gelmişlerdir.⁴²⁶

⁴¹⁸ Semih Ceyhan, "Şuayb Şerafeddin", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2010, c. 39, s. 224.

⁴¹⁹ K. A. Nizami, "Çiştîyye", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993, c. 8, s. 343.

⁴²⁰ Vassâf, Sefîne, c. 2, s. 423.

⁴²¹ Hasan Aksoy, "Esrâr Dede", T.D.V. Yayınları, Ankara, 1995, c. 11, s. 432.

⁴²² Aksoy, "Esrâr Dede", s. 433.

⁴²³ Aksoy, "Esrâr Dede", s. 433.

⁴²⁴ Aksoy, "Esrâr Dede", s. 433, 434.

Dinî ilimleri öğrenen Mevlânâ Konya'da Şems-i Tebrizî ile karşılaşmalarından sonra hayatında yeni bir sayfa açılmıştır.⁴²⁷ Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'ye Konya'dan ayrılana kadar yaklaşık üç yıl hizmet etmiştir. Hayatının geri kalanını eserler yazmaya adanmış Mevlânâ 17 Aralık 1273'te irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.⁴²⁸

Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Dîvân-ı Kebîr, Mesnevî, Fîhi Mâ Fîh, Mecâlis-i Seb'a, Mektûbât*.⁴²⁹

1.31 HAZRET-İ CAMÎ

23 Şâban 817/7 Kasım 1414'de Horasan'ın Câm şehrinin Harcird kasabasında dünyaya gelmiştir.⁴³⁰ Lakabı İmâdeddîn ise de Nûreddîn diye ünlenmiştir.⁴³¹ İlk tahsilini Heret'te babasından almıştır. Son derece zeki olan Câmî hazretleri Mevlânâ Fahreddîn Lûristânî'den ders almıştır.⁴³² Daha sonra Semerkant'a gitmiş dokuz yıl orada kalarak eğitimine devam etmiştir. Semarkant dönüşü Nakşibendî şeyhlerinden olan Sadeddîn-i Kaşgarî'ye intisâb etmiştir. Şeyhinin irtihâl etmesi üzerine Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr'a bağlanmıştır.⁴³³ Medreselerde verdiği derslerle pek çok talebe yetiştirmiş olan Abdurrahman Câmî 18 Muharrem 898 / 9 Kasım 1492'de Herat'ta vefat etmiştir.⁴³⁴

Kaleme almış olduğu eserler şunlardır: *Tefsîr-i Âyet-i (فایای فارهبون)*, *Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds, Risâle-i Tarîk-ı Sûfiyyân, Eşi'atü'l-Lemeât, Şerhu Fusûsi'l-Hikem, Levâmi'-i Şerh-i Ba'z-ı ebyât-ı İbn Farız, Şerh-i Rubâiyyât, Levâyih, Şerh-i Beyt-i Çend-mesnevî, Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dehlevî, Şerh-i Hadîs-i Ebî Zer-i Ukaylî, Suhanân-ı Hâce Pârisâ, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn, Menâkıb-ı Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâri Menâkıb-ı Hazret-i Mavlevî, Risâle-i fî'l-Vücûd, Risâle-i*

⁴²⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 371.

⁴²⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 373.

⁴²⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 374.

⁴²⁸ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn Rumî", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2004, s. 445.

⁴²⁹ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn Rumî", s. 446, 447.

⁴³⁰ Ömer Okumuş, "Câmî Abdurrahman", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993, c. 7, s. 94.

⁴³¹ Vassâf, *Sefîne*, c. 2, s. 136.

⁴³² Vassâf, *Sefîne*, s. 136.

⁴³³ Vassâf, *Sefîne*, s. 136.

⁴³⁴ Okumuş, "Câmî Abdurrahman", s. 94.

*Tahkîk-ı Mezheb-iSûfîyye vü Mütekellimîn ü Hukemâ, Risâle-i Suâl ü Cevâb-ı Hindistan, Risâle-i Lâilâhe illa'llah, Menâsik-i Hac, Heft-Evrenç, Silsiletü'z-Zeheb, Selâmât-ı Üveysâl, Tuhfetü'l-Ahrâr, Sübhatü'l-Ebrâr, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Hired--nâme-i İskender, Bahâristân, Risâle-i Kebîr, Risâle-i Sağîr, Risâle-i Asğar, Risâle-i Kâfiye, Risâle-i Mûsikî, Risâle-i Münşeât, Fevâidü'z-Ziyâiyye fi-Şerhi'l-Kâfiye, Şerh-i Ba'z ez-Miftâhu'l-Gayb.*⁴³⁵

1.32 ŞEYH KÂŞİF EFENDİ

Hazret-i Mısırî'nin pîrdaşı olan Şeyh Kâşif, Elmalı Ümmî Sinân hazretlerinin halifelerindendir. Afyonkarahisar'ın Tavşanlı bölgesinde medfûndur.⁴³⁶

Şeyh Kâşif'in eserleri şunlardır: *Dîvân, Kâşifü'l-Esrâr.*⁴³⁷

1.33 HÂFİZ-I ŞÎRÂZÎ

İran'ın önde gelen lirik şâirlerinden olan Hâfız-ı Şîrâzî'nin tam künyesi, Hâce Şemseddîn Muhammed el-Hâfız b. Şeyh Kemâleddîn b. Şeyh Gıyâseddîn'dir.⁴³⁸ Vefatından sonra ismi yayıldığından hayatı hakkındaki bilgiler az ve farklıdır.⁴³⁹ Küçük yaşta Kurân-ı Kerîm'i ezberlediği için "Hâfız" diye çağırılmıştır. "Hâce" ünvanını kullanmış olduğu göz önüne alınırsa seçkin bir aileden olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁴⁰

Hâfız-ı Şîrâzî'nin tasavvufla alakadar olduğu bilinmekle birlikte hangi tarîkate mensup olduğu bilinmemektedir. Şîraz'da 792/1390 senesinde vefat etmiştir.⁴⁴¹

Edebiyat kültüründeki zenginliğini Hâfız'ın şiirlerinde, *Dîvân*'ında görmekteyiz.⁴⁴²

⁴³⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 137, 138.

⁴³⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 143.

⁴³⁷ Vassâf, *Sefîne*, s. 143.

⁴³⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. 2, s. 141.

⁴³⁹ Vassâf, *Sefîne*, s. 142.

⁴⁴⁰ Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1997, c. 15, s. 104.

⁴⁴¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 143.

1.34 KARA SARIKLI İBRÂHİM EFENDİ

Taşlıburun Dergâhı şeyhi Süleymân Efendi'de hilâfet almış olan Kara Sarıklı İbrâhim Efendi Kuşadalı İbrâhim döneminde yetişmiştir. Mâliye Nezâreti'nde uzun süre kâtiplik yapmıştır.⁴⁴³

Hüseyin Vassâf, İbrâhim Efendi ile uzun süre arkadaşlık yaptığını ve kendisinden nasihatler aldığını aktarmıştır. Yaşadığı cezbenin etkisiyle merdiven boşluğuna kendisini bırakarak cânını cânâna teslim etmiş, Taşlıburun Dergâhı'na defnedilmiştir.⁴⁴⁴

1.35 HÂFİZ TAHSİN EFENDİ

Şeyh Behçet Efendi'nin halifesi olan Hâfız Tahsîn Efendi 9 Mart 1852'de Trabzon Kaleiçi mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası dervîş olan Tahsin Efendi tasavvufî hayatın yaşandığı ortamda büyümüştür.⁴⁴⁵ 1869'da Şeyh Mustafa Enverî Efendi'ye intisâb etmiştir. Şeyhinin irtihâli üzerine Yakup Hân ve Hacı Kâmil Efendi'ye intisâb etmiştir.⁴⁴⁶ Âbid, zâhid, âşık ve mücâhid biri olan Hâfız Tahsîn'in vefat tarihi hakkında bilgiye ulaşamadık.

1.36 ŞEYH MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ

1247/1831 tarihinde Bursa'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamlayan Mustafa Lütfî Efendi farklı memuriyetlerde çalışmıştır.⁴⁴⁷ 1871 yılında sonra Bursa Atinalı Dergâhı'nın şeyhliğini yapmıştır. Mısırî Dergâhı'nın son postnişini olan Mehmed Şemseddîn Efendi'nin mürşididir.⁴⁴⁸

⁴⁴² Yazıcı, “*Hâfız-ı Şîrâzî*”, s. 144.

⁴⁴³ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 163.

⁴⁴⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 164.

⁴⁴⁵ Vassâf, *Sefîne*, c. 2, s. 226.

⁴⁴⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 227.

⁴⁴⁷ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. i.

⁴⁴⁸ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. i.

1901 tarihinde hac yapmak maksadıyla yola çıkmış, yolculuk esnasında rahatsızlandığından dolayı Medine'ye gidememiş ve Bursa'ya geri dönmüştür. 30 Ekim 1903 tarihinde vefat etmiş, dergâhın hazîresine defnedilmiştir.⁴⁴⁹

Niyâzî-i Mısrî'nin hayatını anlatan *Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî*'yi kaleme almıştır.⁴⁵⁰

1.37 ŞEYH ŞUÂEDDÎN EFENDİ

Seyyid Nizâmeddîn ve Seyyid Seyfullâh'ın torunlarından olan Şuâeddîn Efendi İstanbul'da dünyaya gelmiştir.⁴⁵¹ Babası Ali Efendi'dir. Şa'baniyye'den Mustafa Efendi, Yakûb Efendi ve Kâmil Efendi'ye mülâki olmuştur.⁴⁵²

Silivrikapısı'ndaki dergâhların şeyhliğini ve türbedârlığını yapmıştır. 1334/1916 senesinde vefat etmiştir.⁴⁵³

1.38 ŞEYH MAHMÛD CELÂLEDDÎN EFENDİ

Zecriyye gümrüğü memurlarından Süleymân Efendi'nin oğlu olan Mahmûd Efendi 1258/1842 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Devrin önemli âlimlerinden ders almış, tahsilini tamamlamıştır.⁴⁵⁴ Seyyid Nizam Dergâhı'nı Şeyh Şuâeddîn ile birlikte Bektaşîlere karşı muhafaza etmişler ve her Cuma günü dergâha gelerek sohbette bulunmuştur.⁴⁵⁵

Hayatındaki her anı ilim ve irfân ile geçirmiş, farklı cami ve dergâhlarda sohbetlerde bulunmuştur. 15 Zilhicce 1337 / 11 Eylül 1919'da vefat etmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. ii.

⁴⁵⁰ Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. i.

⁴⁵¹ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 143.

⁴⁵² Vassâf, *Sefîne*, s. 143.

⁴⁵³ Vassâf, *Sefîne*, s. 144.

⁴⁵⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 144.

⁴⁵⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 145.

⁴⁵⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 146.

1.39 ÂRİF BEY

Hasan Efendi'nin oğlu, Şeyh Şerefeddîn Efendi'nin torunudur. Edirne'de iken seyr u sülûkunu tamamlamış ve hilâfet almıştır.⁴⁵⁷

1.40 ŞEYH TAL'AT EFENDİ

Şeyh Seyfullâh Efendi'nin oğlu olan Şeyh Tal'at Edirne'de olan Gülşenî Veli Dede Dergâhı'ndaki şeyhlerden istifade etmiştir. Küçük kardeşi Şeyh Şerefeddîn Efendi'ye intisâb etmiş ve ondan hilâfet almıştır. 1340/1921'de vefat etmiştir.⁴⁵⁸

Hüseyin Vassâf, Edirne ziyaretlerinde Şeyh Tal'at'ı ziyaret etmiş, onların sohbetlerine katılmış, Mısırî hakkında muhabbet etmişlerdir.⁴⁵⁹

1.41 ŞEYH HASAN RIZÂ EFENDİ

Süleymân Sıdkî Efendi'nin oğlu olan Hasan Rızâ Efendi 1229/1813 senesinde Sütlüce'de dünyaya gelmiştir. Babasının vefatı üzerine kardeşi Şeyh Ahmed Muhtâr Efendi ile birlikte babasının görevini üstlenmişlerdir.⁴⁶⁰ Yaşadığı ilahî cezbeden dolayı Üsküdar'da uzlete çekilmiştir. 1303/1186 senesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.⁴⁶¹

1.42 ŞEYH MEHMED HAZMÎ (TURA)

Mehmed Hazmî Efendi, Malatya'nın Arapgir ilçesinde Şeyh Ulyâ Mahallesi'nde 1298/1881 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası mezkûr mahallenin imam ve hatibi olan Abdullah Hamdî Efendi'den dolayı Hocazâde lakabıyla meşhur olmuştur.⁴⁶² Arapgir'de ilk eğitimini tamamladıktan sonra Malatya ve Harput'a gitmiş ve ilim tahsil etmiştir. 30 Temmuz 1902'de ilim tahsil etmek amacıyla İstanbul'a yönelmişse de Sultan İkinci Abdülhamid'in talebe-i ulûmun İstanbul'a gelmesini yasaklaması üzerine Karahisar'dan dönerek Kemâh ve Erzincan

⁴⁵⁷ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 303.

⁴⁵⁸ Vassâf, *Sefîne*, c. 3, s. 279.

⁴⁵⁹ Vassâf, *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî*, s. 100.

⁴⁶⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 1, s. 440.

⁴⁶¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 441.

⁴⁶² Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 362.

güzergâhından Erzurum'a gitmiştir.⁴⁶³ Bir sene kadar Erzurum'da kalarak müftüden ders almıştır. Erzurum'da bulunduğu süreçte Kâdiriyye'den Ali Rıza Efendi'ye intisâb etmiş ve hizmetinde bulunmuştur.⁴⁶⁴ Bir sene sonra İstanbul'a giden Mehmed Hazmî Efendi, Beyazıt Camii'nde Arapgirli Hüseyin Efendi'den ders almaya başlamış ve 1905'de icâzet-nâme almıştır.

1908 senesinde ders vermeye başlamış ve dokuz sene bu görevini icra etmiştir. 1912 senesinde Murâd Molla Kütüphânesi'ne tâyin edilmiştir. Bu yıllarda Nûru-osmâniyye Camii'nde hadîs-i şerif okuyuştur.⁴⁶⁵ 1918 yılında Hüsâmeddîn-i Uşşâkî Âsitânesi şeyhi Mustafa Sâfî Efendi'nin kızıyla evlenmiştir. Seyrû Sülûkunu Mustafa Sâfî Efendi'de tamamlamıştır. Kasımpaşa'daki Cami-i Kebîr'de Ramazan aylarında Mesnevî-i Şerîf okutmuştur.⁴⁶⁶ 1959 yılında hacc farizasını yerine getirmiştir. İstanbul'aavdetinden sonra 5 Muharrem 1380 (29 Haziran1960) yılında irtihâl eylemiştir. Kasımpaşa'da Feriköy Helvacı Bacı Mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁶⁷

Mehmed Hazmî Tura'nın kaleme aldığı eserler şunlardır: Hüsâmeddîn-i Uşşâkî ve meşâyihî Uşşâkî hakkında gayet vâkıfâne yazılmış bir eser, *Salâhî-i Uşşâkî'nin Miftâhu'l Vücûd'u Tercüme ve Zeyli*, *Ulûm-ı Hakâyık Tercümesi*, *Risâle-i İrfâniyye Tercümesi*, *Necmeddîn Kübrâ'nın Tarikat-nâme'sinin Tercümesi*, *Dîvânçe*, *Keşfü'l Hicâb Tercümesi*, *Tuhfetü'l Mürsele Tercümesi*.⁴⁶⁸

1.43 KARABAŞ-I VELÎ

Halvetiyye-Şâbâniyye tarîkatının Karabaşiyye kolunun kurucusu olan Karabaş-ı Velî'nin asıl adı Alâeddîn Ali'dir. Ali el-Atvel ve Karabaş-ı Velî olarak meşhur olmuştur.⁴⁶⁹ 1020/1611 senesinde Arapkir'de doğmuş, ilk eğitimini burada almış akabinde İstanbul'a gelerek Fatih Medresesi'nde tahsiline devam etmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶³ Vassâf, *Sefîne*, s. 362.

⁴⁶⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 363.

⁴⁶⁵ Vassâf, *Sefîne*, s. 363.

⁴⁶⁶ Vassâf, *Sefîne*, s. 363.

⁴⁶⁷ Tarık Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları*, Hayykitap, İstanbul, 2008, s. 422.

⁴⁶⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 364.

⁴⁶⁹ Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 26.

⁴⁷⁰ Vassâf, *Sefîne*, s. 26.

Gönlü tasavvufa meyleden Karabaş-ı Velî Kastamonu'ya giderek Şeyh Şâbân-ı Velî Dergâhı postnişini İsmâil Çorûmî'ye intisâb etmiştir. Şeyhinin irtihâli üzerine Mustafa Muslihuddîn Efendi'ye intisâb etmiş ve seyr u sülûkunu tamamlamıştır.⁴⁷¹

Söylediği sözler zâhir ulemâ tarafından tepki ile karşılaşınca 1069/1679 tarihinde Limni'ye sürgün edilmiş, dört yıl burada kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.⁴⁷²

Hacc farizasını yerine getirmek amacıyla Hicâz'a gitmiş, dönüşte Kahire yakınlarındaki Geylân köyünde 8 Safer 1097/4 Ocak 1686 tarihinde irthâl eylemiştir.⁴⁷³

Karabaş-ı Velî'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Şerh-i Fusûsu'l-Hikem*, *Telhîs-ı Şerh-i Fusûsu'l-Hikem*, *Şerh-i Kasîde-i Aşkîyye li's-Şeyhi'l-Ekber*, *Şerh-i Metn-i Akâid-i Neseîyye*, *Mi'yaru't-Tarîka*, *Tarîkat--nâme*, *Usûl-i Erbaîn*, *Risâle fî Cevâzi Deverânı Sûfîyye*, *Risâletü't-Ta'bîr*, *Esâsud'-Dîn*, *Şerh-i Hadîs-i (Hubbibe ileyye min dünya...)*, *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ*.⁴⁷⁴

1.44 ŞEYH İSMÂİL ANKARAVÎ

Mevlevîliğin önemli isimlerinden biri olan İsmâil Ankaravî'nin kesin doğum tarihi bilinmemektedir.⁴⁷⁵ Ankaralı olan Şeyh İsmâil ilk eğitimini Ankara'da almıştır. Ankara'da geniş çevreleri etkileyen Bayramiyye tarîkatına intisâb etmiş, ilim ve irfânla meşgul olmuştur. Gözlerinin rahatsızlığından dolayı Konya'ya gelmiş ve burada Mevlevî tarîkatına bağlanmıştır.⁴⁷⁶ Konya'dan İstanbul'a geçen Ankaravî 1610 senesinde Galata Mevlevîhânesi şeyhi olmuş ve vefatına kadar bu görevi

⁴⁷¹ Kerim Kara, "Karabaş Veli", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2001, c. 24, s. 369.

⁴⁷² Vassâf, *Sefîne*, s. 27.

⁴⁷³ Kara, "Karabaş Veli", s. 370.

⁴⁷⁴ Vassâf, *Sefîne*, s. 32.

⁴⁷⁵ Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî", D.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991, c. 3, s. 211.

⁴⁷⁶ Vassâf, *Sefîne*, c. 5, s. 167.

sürdürmüştür. Mesnevî şârihi olarak ün yapan İsmâil Ankaravî 1041 / 163'de irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.⁴⁷⁷

Şeyh İsmâil Ankaravî'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, *Şerh-i Fusûsu'l Hikem*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Şerh-i Kasîde-i Tâiyye-i İbn-i Fâriz*, *Şerh-i Kasîde-i Münferice*, *Minhâcü'l Fukarâ*, *Şerh-i Heyâkili'n-Nûr*, *Hüccetü's-Semâ*, *Câmiu'l Âyât*, *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha*, *Simâtü'l-Mûkinîn fi-Şerhi'l-Elfâzi'l-Arabiyyeti'l-Vâkıati fi-Dîbâceti'l-Mesnevî*, *Müsbâhu'l-Esrâr*, *er-Risâletü't-Tenzîhiyye fi-Şe'ni'l-Mevleviyye*, *Şerh-i Ehâdis*, *Şerhu Nakşi'l-Fusûs*, *el-Fâtihatü'l-Gaybiyye*, *Şerhu Mâ-vakaa fi-Kitâbi'l-Mesnevî mine'l-Ebyâti'l-Arabiyye*, *Müftâhu'l-Belâğa ve Müsbâhu'l-Fesâha*, *Dîvân*, *Nikâbü'l-Mevlevî fi-İntihâbi'l-Mesnevî*, *Minhâcü's-Sâlikîn*, *Tarîkat--nâme*.⁴⁷⁸

1.45 İBNÜ'L-EMİN MAHMÛD KEMÂL

17 Kasım 1871 tarihinde İstanbul'un Beyazıt semtinde Mercan Ağa mahallesinde dünyaya gelen Mahmûd Kemâl Bey'in babası Mehmed Emin Paşa, annesi Hamide Nergis Hanım'dır.⁴⁷⁹

Mahmûd Kemâl Bey'in babası eğitimine son derece önem vermiştir. Mercan Ağa Sıbyan Mektebi, Şeyhzade Rüşdiyesi ve Mekteb-i Mülkiyye'nin yatılı kısmında okumuş fakat buradan öğrenimini bitirmeden ayrılıp dinleyici olarak Mekteb-i Hukuk derslerine katılmıştır. Konaklarına gelen devrin önde gelen âlimlerinden kardeşiyle birlikte tefsir, hadis ve Fars edebiyatı, Fransızca, hüsn-i hat gibi pek çok ders almıştır.⁴⁸⁰

Meslek hayatı boyunca farklı kurumlarda çalışmış, devlete çok faydası dokunmuştur. Bâbîâli'de Vilâyât-ı Mümtâze Kalemi'nde stajer olarak, Sadâret Mektûbî Kalemi'nde, Teftîş-i Islâhât Komisyonu başkâtipliğinde çalışmıştır.⁴⁸¹ Vesâik-i Tarihiye Tasnif Heyeti başkanlığı,1923'te Târîh-i Osmânî Encümeni

⁴⁷⁷ Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhi", s. 212.

⁴⁷⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 169, 170.

⁴⁷⁹ Ömer Faruk Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", Dİ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000, c. 21, s. 249.

⁴⁸⁰ Vassâf, *Sefîne*, c. 2, s. 378.

⁴⁸¹ Vassâf, *Sefîne*, s. 378, 379.

Üyeliği, 1925'te beşinci defa Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi başkanlığın, 1927'de Türk ve İslâm Eserleri Müzesi müdürlüğü yapmış ve bu görevdeyken emekliye ayrılmıştır.⁴⁸²

Resmî görevlerinin yanı sıra Osmanlı medeniyet ve kültürünü korumak ve yaşatmak için pek çok girişimde bulunmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra birçok komisyonda çalışan İbnü'l-emin, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinin akabinde Yıldız Sarayı evrakını inceleme ve düzenlemeyle görevlendirilmiştir. Burada bulunan eserler üzerinde detaylı inceleme ve çalılar yaparak güzel bir arşiv oluşturmuş ve bu arşivi şimdi Başbakanlık Osmanlı Arşivi ismini taşıyan kuruma teslim etmiştir.⁴⁸³ Kültürümüz ve tarihimizi gelecek nesillere aktarma gayesiyle vakıflara ait sanat eserlerini Süleymaniye Camii İmaret içinde Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi'ni kurdurarak muhafaza edilmesini sağlamıştır. Hüsn-i hat, tezhip ve ciltçilik sanatını yaşatmak amacıyla da Medresetü'l-Hattâtîn'in kurulması yönünde adım atmıştır.⁴⁸⁴

1935'te Prens Hatice Abbas Halim'in Kahire'den itibaren eşliğinde hacca gitmiştir. Hac dönüşü kendini ilmî çalışmalara vermiştir.⁴⁸⁵

Ma'ârif Vekili Hasan Ali Yücel İbnü'l-Emîn'i Kütüphaneler Tasnif İşleri ilmî müşavirliğiyle onurlandırdı. Bu yıllarda Mısır Veliahdı Prens Mehmed Ali Tevfik'in davetiyle İstanbul'daki Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne benzer bir kurumun açılması için Reîsü'l-Hattâtîn Kâmil Akdik ile birlikte 29 Aralık 1939'da Kahire'ye gitmiş ve 1940'da geri dönmüştür.⁴⁸⁶

Seksen altı yıllık ömrünü hizmet etmek, öğrenmek ve öğretmekle geçiren Mahmûd Kemâl 24 Mayıs 1957 tarihinde vefat etmiştir. Merkez Efendi Kabristanı'nda medfûndur.⁴⁸⁷

⁴⁸² Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", s. 251.

⁴⁸³ Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", s. 250.

⁴⁸⁴ Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", s. 250.

⁴⁸⁵ Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", s. 251.

⁴⁸⁶ Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", s. 251.

⁴⁸⁷ Akün, "İbnülemin Mahmud Kemal", s. 252.

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl İnal pek çok eser kaleme almıştır. Bunlar: *Menâfiu's-Savm*, *Ravzâtu'l-Kemâl*, *Ahlâk*, *Hulâsa-i Zirâat*, *Hulâsa-i Ticâret*, *Sabîh*, *Rahşân*, *Bir Yetîmin Sergüzeşti*, *Kemâlü'l-Hikmet*, *Kemâlü'l-İsmet*, *Kâmil Paşa'nın Sadâreti ve Konak Mes'elesi*, *Târihçe-i Evkâf ve Terâcim-i Ahvâl-i Nuzzâr*, *Mukaddime-i Dîvân-ı Yahyâ*, *Mukaddime-i Dîvân-ı Hikmet*, *Mukaddime-i Dîvân-ı Leskofçalı Gâlib*, *Menâkıb-ı Hünerverân*, *Âlî Merhûmun Âsârı Hakkında Tetkîkât-ı Şâmile*, *Feyz-i Cevâd*, *Kemâlü'l-Kiyâse fî Keşfi's-Siyâse*, *Kemâlü'l-Kâmil*, *İzzü'l-Kemâl*, *Nûru'l-Kemâl*, *Kemâlü's-Safve*, *Hadîkatü'l-Vüzerâ Zeyli (Gelenbevî)*, *Ma'seru'l-Meşâhîr*, *Tezkire-i Fatîn Zeyli*, *Lemeâtü'l-Kemâl*, *Kemâlü'l-Letâif*, *Kemâlü'l-Hattâtîn*, *Lübbü'l-Leffe*, *Luğvü'l-Leffe*.⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ Vassâf, *Sefîne*, s. 380, 381.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LÜCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MISRÎ

1.1 NÜSHANIN TANITILMASI

Çalışmamıza konu olan Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî eserini 1926 senesinde kaleme almıştır. Hüseyin Vassâf'ın şerh etmiş olduğu bu gazelin Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 2319 numarada bulunan nüsha üzerinden çalışmamızı sürdürdük.

Ele aldığımız eser 20. yüzyılda yaşamış ve son devrin önemli müellif ve sûfilerinden olan Hüseyin Vassâf'ın, devrinden günümüze kadar yazdıklarıyla zihinlerdeki ve gönüllerdeki canlılığını muhafaza eden Niyâzî-i Mısrî'nin fahriye türünde kaleme almış olduğu ilim ve mertebelerden bahseden gazele yazdığı şerhtir. Gazelde tasavvufun temel kavramları olan ledünnî ilim, tevhîd, kalp, mertebeler, makamlar, tarîkat ehli kimselerin özellikleri, cem, fark, âlemler, tevhîd-i zât ve vakit kavramlarını tek tek incelenmiştir.

Hüseyin Vassâf, şerhe başlamadan evvel Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin mektubu ve şerhe isim vermesini anlatarak başlamıştır. Nüshalardaki yazım farklılıklarına değinerek, doğru olanı bulmaya çalışmıştır. Bu farklılıklar için aynı dönemde yaşamış olan mutasavvıflarla mektuplaşmış, onlarında düşüncelerine ve bu mektuplara da yer vermiştir. Farklı yazımlardan dolayı ortaya çıkan mânâ farklılıklarını titizlikle işlemiştir. Şerhte sık sık tahmislere, nazîrelere ve önemli mutasavvıfların şiirlerine yer verilmiştir. Bu şiirlerin bazıları Türkçe bazıları ise Farsça'dır. Şerh etmiş olduğu "*İlim bahr-ı vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben*" diye başlayan gazelin tamamını yazarak şerhe giriş yapmıştır. Dizelerdeki kelimelerin hem lügât hem de tasavvuf literatüründeki anlamlarını yazdıktan sonra farklı mutasavvıfların o kelime ile ilgili yazdıkları beyitlerine yer vermiş, bazen de onların konu hakkındaki görüşlerini kitap ismi vererek aktarmıştır. Bunların akabinde Mısrî'nin hangi mânâda kullandığını izah etmiştir. Bu açıklamalarını âyet ve hadislerle taçlandırmıştır. Beyitler arasındaki anlamlarda siyak-sibak bağlamı göz önünde bulundurmıştır. Vassâf, Mısrî'yi çok sevdiğini ve şerhi yazmadan yirmi yıl önce kaleme almış olduğu methiyeyi de eklemiştir.⁴⁸⁹ Şerhe başlamadan önce abdest alıp uyumuş ve rüyasında Mısrî'nin iki kez sürgün edildiği ve orada irtihal edip

⁴⁸⁹ Vassâf, *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî*, s. 3.

medfûn olduğu Limni'ye gitmiş ve Mısır'nın ona verdiği telkinleri dinlemiştir. Uyandığında içinde bulunduğu ruh hâlini en iyi anlattığını düşündüğü Ahmed er-Rifâî'nin şiirini de eklemiştir. Uyanmasının akabinde önceden madden ve zamanen yazmaya imkân olmadığını düşündüğünü şerhi yazmaya başladığını da satırlarına eklemiştir.⁴⁹⁰

Bu açıklamalardan sonra Şeyh Şemseddîn Efendi'nin 3 Cemâziyelâhir 1345 (9 Aralık 1926)'te gönderdiği mektuba yer vermiştir. Şemseddîn Efendi mütevazı bir şekilde Vassâf'ın önceki mektubunda kendisine layık gördüğü iltifatları nazikçe göz ardı ederek şerhin hikmet ve ilimle bezendiğini dile getirmiş ve kendisinden istediği tashîhe gerek olmadığını, yazılan kelimelerin Niyâzî-i Mısır'nın himmetiyle kâğıda döküldüğünün belli olduğunu belirtmiştir. Bunun akabinde birkaç yere kurşun kalemle hâtıra niteliğinde yazılar yazdığını, bunların gerekli olmadığını düşündüğü takdirde silebileceğini de satırlarına eklemiştir.⁴⁹¹ Bir düzeltmede de bulunarak gazelde geçen “Eğerçi sûret-i âhir” kelimesinin bazı dîvânlarda “sûret-i uhrâ” şeklinde yanlış yazıldığına dikkat çekmiş ve onun bu izâfeti doğru şekilde kullandığı ve hakîkatin ortaya çıkmasına sebep olduğu için teşekkür etmiştir.⁴⁹²

Vassâf'ın yazdığı şerhe isim koymadığını fark eden Şemseddîn Efendi, şerhe isim verme gereksinimi hissederek “*Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî*” adını vermiştir. Verdiği bu isim aynı zamanda şerhin yazılmış olduğu tarihe de tekâbül ettiğini belirtmiş ve şerhi beğendiğini gösteren bir de şiir yazmıştır.⁴⁹³

Şemseddîn Efendi, gece gündüz şerhle meşgul olduğunu fakat ayrıntılı şekilde incelemeye fırsat bulamadığı belirterek⁴⁹⁴ Niyâzî-i Mısır'ı çok sevmesinden ve onu rüyasında görerek “Oğlum” diye hitap etmesinden dolayı Hüseyin Vassâf'a

⁴⁹⁰ Vassâf, *Lücec*, s. 3, 4.

⁴⁹¹ Vassâf, *Lücec*, s. 7.

⁴⁹² Vassâf, *Lücec*, s. 8.

⁴⁹³ Vassâf, *Lücec*, s. 9.

⁴⁹⁴ Vassâf, *Lücec*, s. 9.

imzasında Mısırî'yi de kullanmasını söylemiştir.⁴⁹⁵ Mısırî'nin “*İlim, bahr u vücûd*” gazeline yazmış olduğu tahmîsi de ekleyerek mektubunu sonlandırmıştır.⁴⁹⁶

Hüseyin Vassâf şerhe başlamadan önce Şeyh Hasan Sezâyî-i Gülşenî'nin nazîresini⁴⁹⁷, Şeyh Mehmed Elif Efendi'nin nazîresini⁴⁹⁸ ve kendi nazîresini⁴⁹⁹ de yazarak şerhin daha içerikli, daha latîf ve daha edebî olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte şerhi okuyacak kişinin şerhin manevî havasına girmesi için de bir hazırlık niteliğini taşıdığını söylesek yanlış söylemiş olmayız.

Genellikle şerhler, şerh edilecek metnin yazılmasıyla başlar. Hüseyin Vassâf da önce açıklayacağı gazelin tamamını yazarak başlamıştır.⁵⁰⁰ Şerhe başlamadan önce Şemseddîn Mısırî'nin bir hâtırasını paylaşmıştır.⁵⁰¹ Bu hâtıra ziyâde önemlidir. Çünkü Niyâzî-i Mısırî ile Şeyh Nazmî Efendi arasında geçen münakaşadan ve Nazmî Efendi'nin Mısırî'yi yanlış anladığından bahsetmektedir. Şemseddîn Efendi Nazmî Efendi'nin söylediği bu sözleri Nazmî Efendi'nin hayatını bildiğinden dolayı cahilane olarak nitelendirmemiş bununla birlikte vâkıf olmadığını ve Mısırî'nin yanlış anlaşıldığını özellikle belirtmiştir. Şeyh Nazmî'nin hayatını inceleyip eserlerini okuduğumuzda onun teozofiden uzak durduğunu görmekteyiz. Buna karşın Niyâzî-i Mısırî cifr ilmiyle ilgilenmekte, yazdığı eserlerde de bunu kullanmaktadır ki hâlâ *Hâtıralar*'ında⁵⁰² yazmış olduğu rakamların ne anlam ifade ettiği çözülememiştir. Nazmî Efendi'nin Mısırî'ye karşı çıktığı diğer bir konu da onun Mehdîlik iddiasında bulunduğu görüşüdür. Nazmî Efendi *Hediyetü'l-İhvan* adlı eserinde Niyâzî-i Mısırî hakkında söylemiş olduğu sözlerden dolayı tenkit edilmiş ve istinsah edilirken bu cümlelerin yanına notlar düşülmüş ya da hiç alınmamıştır.⁵⁰³ Tüm bunların yanında Nazmî Efendi'nin Mısırî hakkında söylediği güzel sözler de bulunmaktadır.

⁴⁹⁵ Vassâf, *Lücece*, s. 10.

⁴⁹⁶ Vassâf, *Lücece*, ss. 11-13.

⁴⁹⁷ Vassâf, *Lücece*, s. 13.

⁴⁹⁸ Vassâf, *Lücece*, s. 14.

⁴⁹⁹ Vassâf, *Lücece*, s. 15.

⁵⁰⁰ Vassâf, *Lücece*, s. 18.

⁵⁰¹ Vassâf, *Lücece*, s. 20.

⁵⁰² Mısırî, *Hâtıralar*.

⁵⁰³ Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat*, s. 206.

Şârihimiz kısaca Şeyh Nazmî Efendi'nin hayatından bahsetmiş, eseri olan *Hediyetü'l-İhvân*'ı okuduğunda onun hakîkatin sırrına mazhar olduğunu belirterek Mısırî hakkında nasıl nahoş sözler yazdığına şaşırıldığını yazmıştır. Hemen akabinde Mısırî'nin onu affettiğine kâni olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰⁴

Hüseyin Vassâf bu gazeli şerh ederken öncelikli olarak kelimelerin lafzî anlamlarını anlatmış, ardından da tasavvufî anlamını ele alarak Mısırî'nin ne demek istediğini anlatmaya gayret etmiştir.

Vassâf'ın yazdığı bu eserde Mısırî'nin nutkunun şerhi yanında Mısırî'ye duyduğu sevgi dolu hislerini, hâtıralarını, Mısırî'ye yazmış olduğu medhiyye, nazîre ve tahmîsler de bulunmaktadır. Ayrıca “ismi anıldığında kalbim lerzenâk olur” dediği Niyâzî-i Mısırî'nin hayatındaki önemli olayları kronolijik olarak yazmıştır. Bununla birlikte Mısırî'nin şiirlerine yazılan şerhleri de ele almıştır. Dua cümlesiyle şerhe son veren Hüseyin Vassâf, son söz mahiyetinde bir de hâtîme eklemiştir.⁵⁰⁵

Hâtîmesinde kendisinin kâmil bir kul olmadığını, olsaydı Mısırî'nin bir sözünden bin mana çıkarabilmesi gerektiğinden bununla birlikte elinden geldiğince nutku açıklamaya çalıştığından bahsetmiştir. Hâtîmesini de dua, salât ve selamla nihayete erdirmiştir.⁵⁰⁶

Münâcât'ı ile şerhi bezemesin ardından hâtıra defterinden Niyâzî-i Mısırî ile olan muhabbetinin başlangıcı ve onu sürüklediği yolcuları anlatmıştır. Kullandığı kelimeler latif ve üslubu ise sürükleyicidir. Şerh de olduğu gibi hâtıraları da şiirle bezenmiştir. Hâtıralarında bahsettiklerini kısaca ele alacak olursak:

Şair Yahya'nın iki beytini yazmış, aldığı zevki anlatarak başlamıştır. Samimi bir dille okuyucuya Mısırî olan sevgisinden bahsetmiştir. Küçük yaşlardan itibaren tekkelere gider, şeyhleri, dervişleri, tarîkatları, pîrleri sevmiştir. On beş yaşındayken meşayhtan yaşlı bir zâta Mısırî'yi sorduğunda döneminde kapatılan tekkelerin açılmasına vesile olduğunu, bazı sıkıntılar yaşadığını kendisine kısaca anlatılmıştır.

⁵⁰⁴ Vassâf, *Lüceç*, s. 24.

⁵⁰⁵ Vassâf, *Lüceç*, s. 92.

⁵⁰⁶ Vassâf, *Lüceç*, ss. 92-94.

Daha sonraki yıllarda kütüphaneden aldığı kitapları okuyarak hayatı hakkında bilgi edinirken Mısırî'ye olan sevgisi de gün geçtikçe artmış ve medfun olduğu Limni'ye gitme isteği kalbine yerleşmiştir. Edirne'ye gittiği sırada Şeyh Şuayb Şerefeddîn-i Gülşenî'ye mülâkî olmuş ve onunla da Mısırî hakkında konuşmuş ve ona Mısırî'nin Edirne'ye geldiğinde gittiği yerler gösterilmiştir. Mısırî sevgisi onu Bursa'ya dergâhın olduğu yere götürmüş ve orada Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi ile tanışmıştır. İstanbul'a döndüğünde aklındaki tek düşünce Limni'ye gitmek olduğundan çalıştığı yerden on beş günlük izin alarak yola çıkmıştır. Eylül 1904 tarihinde yola çıkmıştır. Limni'ye giden vapurdan biletini alarak yola çıkmıştır. Çanakkale'de şiddetli lodosa yakalandıklarından vapur İzmir limanına yanaşmış ve orada bir hafta lodosun dinmesini beklemişse de vapur bulamamıştır. Kaldığı otelin sahibi tarîkat ehli olan Mehmed Efendi derdinin çaresi olmadığını söyleyerek İstanbul'a dönmesi gerektiğini bunda da bir hikmet olduğunu söylemiştir. Lodos hâlâ devam ederken İstanbul'a dönmek için vapura binmiş ve Midilli yakınlarında yüzünü Limni'ye Mısırî'ye sitemkâr sözler sarf eylemiştir. Gece kamarasına çekilmiş ve rüyasında Limni'ye gitmiş türbeyi ararken karşılaştığı zâta derdini anlatmıştır. O zât, ziyaretin surî bir şey olduğunu, onu seviyorsa zaten onunla birlikte olduğunu ve surete ait şeyleri görmek, görmüş olmak gibidir, diyerek teskin etmeye çalışmıştır. Acaba o kişi Mısırî midir, diye aklına gelip soracakken uyanmış ve bu rüyayı uzun zaman düşünmüştür.

Bir gün muhabbet meclisinde Mısırî'den konu açılmış ve onu çok seven Hasan Rıza Bey Limni'ye gittiği ve âsitânenin krokisinin olduğunu söyleyince krokiyi alarak çizmiştir. Türbesinin namazgâha bitişik, türbenin ilerisinde halifesi Şeyh Mahmud'un kabri bulunduğunu ve Mısırî'nin mezar taşında zincir resmi, tevhîdhânenin üstü kubbe ile kapalı küçük bir yer, çilehâne, muvakkithâne ve câmiden müteşekkil bir yapı olduğunu da açıklamalarına eklemiştir. Hasan Rıza Bey'in bu açıklamasının ardından gördüğü rüya aklına gelmiş ve "görmüş gibi" olmayı yaşadığını anlamıştır.⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ Vassâf, *Lücece*, ss. 95-107.

Hüseyin Vassâf, hâtıralarının ardından Şemseddîn Efendi'nin methiyesini⁵⁰⁸, kendisinin yazmış olduğu methiyeye Şemseddîn Efendi'nin yazmış olduğu tahmîsi⁵⁰⁹ ve Şemseddîn Efendi'nin methiyesine de yazmış olduğu tahmîsi⁵¹⁰ şerhe eklemiştir. Bunun akabinde Niyâzî-i Mısrî'nin kronolojisini⁵¹¹, Mısrî'nin gazellerine yazılan şerhleri⁵¹² ve şerhinin fihristini⁵¹³ kaydetmiştir. Vassâf yazmış olduğu methiyeyi⁵¹⁴, Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi tarafından yazılmış tahmîsi⁵¹⁵ ve onunla kendi adına söylediği methiyeyi⁵¹⁶ de eklemiştir.

Eseri Latin alfabesine aktarırken Türkçe ses yapısında uzun hecenin bulunmamasından ötürü uzun heceleri aktarırken şapkalı harfleri (örneğin: dergâh) kullandık. (ق)ve (ك) harflerinde sonra gelen uzun seslerin ayırt edilebilmesi için (ق) harfinden sonra gelen uzun sesli harfin üzerine yatık çizgi koyarak (örneğin: hankâh) kullandık.

Eserdeki sayfa numaralarını koyu renk köşeli parantez ile belirttik. Anlamları verilmemiş âyet, hadis ve beyitlerin mânâlarını dipnot vererek açıklamaya çalıştık. Vassâf'ın sayfaların yanına yazmış olduğu notları ise konu ile alakalı olan yerde parantez içine bunları ekledik.

Hüseyin Vassâf bu şerhi mukavva ciltli, kütük ya da hesap defteri olarak bilinen sayfalarının sağ kısmı yarıya kadar uzun kareli sütunlu, sol kısmı biri geniş biri dar iki sütunlu, ortası çizgili deftere yazmıştır. İlk sayfa da şerhin adı, şârihin adı, yazılış tarihi ve isimlendirilmesi yer almaktadır. 121'inci sayfanın olduğu araya 14 sayfalık Mehmed Hazmî'nin mektubu bulunmaktadır. 123'üncü sayfada Mehmed Şemseddîn Efendi'nin resmi bulunmaktadır. 124'üncü sayfaya Mehmed Şemseddîn Efendi'nin iki mektubu yapıştırılmıştır.

⁵⁰⁸ Vassâf, *Lücec*, s. 107.

⁵⁰⁹ Vassâf, *Lücec*, ss. 107-109.

⁵¹⁰ Vassâf, *Lücec*, ss. 109-110.

⁵¹¹ Vassâf, *Lücec*, s. 111.

⁵¹² Vassâf, *Lücec*, s. 112.

⁵¹³ Vassâf, *Lücec*, s. 113-115.

⁵¹⁴ Vassâf, *Lücec*, s. 116.

⁵¹⁵ Vassâf, *Lücec*, ss. 117-118.

⁵¹⁶ Vassâf, *Lücec*, s. 119.

1.2 ŞERHİN GÜNÜMÜZ TÜRK ALFABESİNE ÇEVİRİSİ

Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî

Şârihi

Hüseyin Vassâf Uşşâkî-yi Mısırî Halvetî

Bâlâdaki ism-i şerh bi-hisâb-ı ebced bin üç yüz kırk beş târihini müş'ir olup Bursa'da Mısırî Âsitânesi şeyhi Mehmed Şemseddîn Efendi Hazretleri tarafından tesmiye buyurulmuştur. [1]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Evvelâ Hasbihâl

Bursa'da hankâh-ı feyz-iktinâh-ı Hazret-i Mısırî-yi Niyâzî'de seccâde-nişîn-i ma'rifet olan sâlik-i râh-i Hudâ, kâsıd-ı tarîk-i Hudâ Mehmed Şemseddîn Efendi Hazretleri'yle çok sevişir muhâberât-ı dâimede buluşuruz.

Müşârun-ileyhe son zamânlarda takdîm ettiğim bir arızamda revnâk-ı gülzâr-ı tarîkat, pîrâye-i hadîka-i hakîkat, âşıklarına lütfunun olmayan hasrı pîr-i dest-gîr Muhammedü'n-Niyâziyyü'l-Mısırî (kaddesallâhu sırrahu) Efendimiz Hazretleri'nin;

“İlim bahr-i vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben
Ma'ârif kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben”

diye başlayan bir nutk-i şerîflerinden bahs açarak bundaki maksad-ı mahsûs-i velâyet-penâhilerinin iyice tavnîhi ve istifâre-i âcizânemin tevsîi maksadıyla tefsîr ve te'vîl ma'nâsına girişerek rûhen ziyâde zevk-yâb olmuş idim.

Müşârun-ileyhden aldığım cevab-nâmede bu abd-i ahkarı taltîfen ve tezyîd-i irfânımı teşvîken: “Mütâlaa-i mahsûsanız pek ârifânedir. Zannedersenem rûhaniyyet-i Hazret-i Pîr bunu yazdığınız sırada [2] kaleminizi harekete getirmiş, ne güzel şerh buyurmuşsunuz. Biraz daha tafsîlat verilse yani diğer beyitler de ikmâl edilse pek âlâ

olur. Cenâb-ı Selâhaddîn-i Uşşâkî'ye pey-rev olursunuz. Fakîrde altı yedi kadar nutk-i âlîlerinin şerhi vardır. (xx)⁵¹⁷

Selâhaddîn Hazretleri'nin iki, Hazret-i Sezâyî'nin bir, Hazret-i Nasûhi'nin bir, ceddîm Sahfî Hazretlerinin bir (1)⁵¹⁸, Mustafa Aczî Ağa'nın (2)⁵¹⁹, Kemâleddin Harîrî merhûmun (3)⁵²⁰ iki veya üç şerhleri vardır. Yazacağınız şerh de onlar meyânına girer. Mecmuamızı tezyîn eder. Hatta bunu da onların alt tarafına yazacağım ya. İkmâlîne himmet buyurulursa daha hoş olur. Nâ-tamam yazmaktan ise tamamı daha güzel olur. Mektûbumun vusûlü gecesî rûhaniyyet-i Hazret-i [3] Pîr'e tevessül ediniz. İnşâallahu Teâlâ muvaffakiyet hâzırdır, buyurmuşlardı. Bu satırları okurken kemâl-i edeb ve fart-ı cehlîmden titredim, düşündüm kaldım; istidrâd kabîlinden şunu arz edeyim ki; Hazret-i Mısırî Efendi'mi pek severim. İsm-i mübareğini biri yanımda yâd etse kalbim lerzenâk olur. Hatta bundan yirmi sene mukaddem müşâr-un-ileyh Efendim'e fart-ı münâsebet ve muhabbetimi i'lânen Hakk-ı pâk-i kutbiyyet-i penâhilerindeki medhiyemde:

“Gönül titrer mübârek nâm-ı pâkın yâd olundukça
Ferah-bahşâ-yı erbâb-ı velâyet Hazret-i Mısırî.”

terânesiyle dem-sâz olmuş idim. Herhâlde teâ'ruf-i ezelnin netîce-i bâhiresi olduğuna hiç şübhe edilmeyen bu irtibât-ı kalbî Şemseddîn Efendi Hazretleri'nin emir ve ihtarlarıyla kalb-i fakîrânemde teheyycât husûle getirmiş idi.

Abdest aldım. İki rekât namaz kıldım, rûhaniyyet-i celîle-i Hazret-i Pîr'e râbîta-bend-i ruhsat oldum. Hâl-i râbîtada kendimi Limni'de razva-i muattaralarında hâl-i ta'zîmde buldum. Tarîk-i ma'nâda kurb u bu'd olmaz derler. Hâlim bu ta'bîrin mâ-sadakı oluverdi. Cenâb-ı Pîr temessül buyurmuşlar ve nazar-ı iltifâtlarıyla toprağı altın etmek tenezzülünde ibzâl-i rağbet edeceklerini işrâb eder bir vazı'yyat bize

⁵¹⁷ (xx) Bu şerhler kimler tarafından yazılmış olduğuna dâir nihâyet-i eserde tafsîlat vardır.

⁵¹⁸ (1) Sahfî Mehmed Efendi Hazretleri cenâb-ı Mısırî'nin hâlîfeleridir. 1146 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eyleyip hankâh Mısırî'de kitâb-ı vücûdları kütübhâne-i kabirde hıfz olunmuştur. Hankâh-ı latîfte el-yevm seccâdenişîn Mehmed Şemseddîn Efendi Hazretleri onun ahfâdındandır.

⁵¹⁹ (2) Urefâ-yı Şa'bâniyye ve Kâdiriyyedir. Kuşadalı Hazretleri'nin mazhar-ı feyzi olanlardandır. 1283 senesinde Edremit'te Karayer'de âzîm-i dâr-ı naîm olmuş ve orada defnedilmiştir.

⁵²⁰ (3) Kemâleddin Harîrî müteahhirîn-i urefâ-yı sûfiyyedendir. Melâmiyyü'l-meşrebdir. 1299'da İstanbul'da gülşen serây-ı bekâya vâsıl olup Eyüp'te Hasib Efendi dergâhında kabri ziyâretgâh-ı uşşâktır. İrfâni çok yüksek idi. Kaddesallâhu sırrahu.

perverîde görünmüşlerdir. [4] Cemâl-i mübâreklerinin hayrânı olmuş ve ne demek istediğimi unutmuş idim. Öyle bir nazar-ı kimya eserleriyle beşûş bir çehre ile ma'kes-i kalbim oldular.

“Evladım Hüseyin! Sana teklif olunan şeyi icrâya heveskâr ol. İnâyet-i Hak ve imdâd-ı Rasûl-i Rabb-i mutlak ile feth-i ma'nâ muhakkaktır. Yazıverirsin bir yâdigâr-ı irfâni olur. Hem de bizim Şemsî'nin tatyîb-i kalbi husûle gelir. Mukâbeleten ibrâz-ı âsâr-ı cemîle-kârî eylemiş bulunursunuz. Cenâb-ı Allah muîniniz, lütf-i celîl-i Muhammedî karîniniz olsun. Korkma, düşünme, hemen yazmaya başla.”

Yolunda mazhar-ı iltifât-ı teşvikâneleri oldum. Farka geldiğimde kendimi ziyâde terlemiş buldum (1).⁵²¹ [5] Hâtıranışân-ı âcizânem olduğuna göre Hazret-i Pîr gâyet beşûşu'l-vech olup zerrât-ı vücûdundan şems-i ma'rifet tâbân idi. Herhâlde serâpâ müstağrak-ı esrâr-ı Kur'ân idi. Her zerresi Kur'ân-ı nâtık olan Mısrî işte benim diye feryâd ediyordu. Vüs'at-ı tasarrufları bu kullarını sıkmadı kendileri ma'rûzâtıma lüzum kalmadan söze bed' buyurdular. Rûhum huzûr-i irfânlarında hizmetkâr oluvermiş idi. Hazret-i Rifâî'nin kıt'a-yı meşhûresi sırr-ı rûhumda tecellisâz idi ki, şudur:

في حالتى البعد روجي كنت ارسلها
تقبل الارض عني و هي نائبتي
و هذه نوبة الاشباح قد حضرت

⁵²¹ (1) Huzurlarında o mertebe-i mane'î bir zevkin müstağrakı olmuş idim ki, ba'de'l-mufâraka onun kıymetini idrâk etmeye başladım. Âh Efendim Mısrî.

“Rûhumu hankâh-ı sırrına mihmân ettim
Cânımı tekye-yi irfânına kurbân ettim”

Beyaz arâkiyyeli, yeşil sarıklı, buğday benizli, ela gözlü, bir tutamdan fazla sık ve kır sakallı, kır ve uzun saçlı, yanağının bir tarafında merdüm eriği cesâmetinde dilrûba benli, nûr yüzlü idi. Sarı bir aba, abanın altında siyah şayaktan ma'mul bir destegül, siyah şalvar, siyah mesti hâmil idi. Kabirlerinin yanında odamsı bir yere posta oturmuşlar, bir yastığa ittikâ buyurmuşlar, sağ dizlerini dikmişler, bu abd-i ahkara intizar buyuruyorlar gibi bir vaziyet almışlar idi.

فامدد يمينك كي تحظى بها شفتي (1)⁵²²

Müşahedât-ı zevkîyyemi tafsîl lâzım gelse bu risâlenin tahammülü yoktur. O manzara seng-i levh-i hâl olundu. Dâimâ gözümün önündedir. Kendime geldiğim zaman şerhe başlamaya mâddeten imkân yok idi. Gavâil-i dünyeviyye karşısında idim. Fakat ne hikmettir hâlâ hayretteyim. Bahr-i ma'nâyı esrârda temevvüc başladı. Kalb-i kemterânem dalgalara tesâdüfgâh oldu. Manevî bir hayret ve heybet muvâcehesinde irâdem elimden gitti. Her şeyi terk ile rûhâniyyet-i mahsûsa-yı cenâb-ı [6] Pîr'e ilticâ ile bu satırları karalamaya başladım. Ânî bir zuhûrât-ı latîfe ile mültefit olmaya vesile olan bu şerh-i mütâlaaya rağbet buyuran ihvân bâ-safâdan istirhâmım oldur ki hangi bir noktasında ilişik hâsıl olunca kalem-i irfân ve inâyetleriyle tashîhine hâme-zen-i gayret olmalarını şiyem-i muhsine-i hatâ pûşânelerinden dilerim.

Bu abd-i ahkar; ⁵²³أَجْهَلُ مَنْ فِي الْأَرْضِ dir. Cenâb-ı Hak cümlemizi “ وَعَلَّمَائَهُ مِنْ لَدُنَّا ”⁵²⁴ feyz-i İlâhîsinden hisse-mend-i irfân buyursun. Âmin.

Evvel emirde şükrâne-i hâl ü beyân olmak üzere Hazret-i Şemseddîn-i Mısrî'ye burada minnetdârlığımı izhâra vesîle bulduğumdan dolayı i'lân-ı fahr eylerim. Müşârun-ileyh esâsen zamânımız urefâ-yı sûfiyyesinden ve eli kalem tutan muharrirînden mâ bihi'l-iftihâr bir zâttır.

طَوَّلَ اللَّهُ عُمُرَهُ وَزَادَ اللَّهُ فَيْضَهُ وَسَعَادَتَهُ آمِينَ بِحُرْمَةِ النَّبِيِّ الْأَمِينِ.⁵²⁵

3 Cemazîye'l-âhir 1345

El-Fakîr Gülşeniyy-i Halvetî

Hüseyin Vassâf Uşşâkî-i Mısrî (1)⁵²⁶ [7]

⁵²² (1)Tercümesi:

"Nâibim olub zemîn-i hücreni takbîl için,
Rûhumu irsâl ederdim hâl-i bu'dîde şehâ

Hâzır oldu şimdi işbu devlete cismim dahi
Sun elin, bûs ideyim cânâ, lelim bulsun safâ"

⁵²³ Dünyadaki en câhil kimse.

⁵²⁴ Biz ona tarafımızda bir ilim öğretmiştik. (Kehf, 18/65)

⁵²⁵ Allah ömrünü uzatsın ve feyzini ve saadetini arttırsın. Âmin.

Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Bir Mektûbu

Ba'de'l-Elkâb⁵²⁷

4 Cemazîye'l-âhir târihli kerem-nâme-i ârifâneleri vâsıl-ı dest-i fakîrânem oldu. Melfûfu serâpâ kırâat u sûreti derhal istinsah olundu. Hakk-ı nâ-çîzânemdeki taltîfât-ı ifrât-ı perverânedan sarf-ı nazar olunursa heyet-i umûmiyyesi pek ârifâne ve âlimâne olmuştur. Ebyâtın müfredât ma'nâsıyla umûm ibâreden anlaşılan mezamîn çok güzel düşmüş. Nasıl olmasın ki. Evvelki mektûbunda da arz ettiğim vechile rûhaniyet-i Pîr dest-gîriniz olmuş. Sa'yiniz meşkûr olsun.

Lüzum görünen mahallerin tashîhi emir olunuyor. Estağfirullah, o Pîr'in inzımmam-ı himmetiyle tahrîrine muvaffakiyyet hâsıl olan esere hangi kudretim, hangi bîdâam ile kalem karıştırabilirim. Ancak bir iki mahalline hâtıra olarak kurşun kalemlerle işâret ettim ki; onlara lüzum yoksa lastik ile sahîfeden izâlesi kolay olur fikrine mebnîdir. Mektûbunuzda ve şerhinizde Cenâb-ı Pîr'in ulüvv-i cenâbından bahis buyuruluyor. *Vâkıât*'ta (1)⁵²⁸ görmüşdüm. Cenâb-ı Mısırî [8] bir gün huzûr-i mâneviyy-i Muhammedî'de “Ya Rasulallah Hakk-ı Zî-şân nübüvvet meâbinizde “وَأَسْتَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى”⁵²⁹ buyurulmasına karşı Cenâb-ı Hak'tan ricâ buyurmuş olsanız cehennemî yok ederdi” denmesine karşı böyle bir temennîde bulunsaydı arzusunun is'âf olunmayacağı, çünkü cehennemî vaz'ında da bir hikmet-i hafîyye bulunduğu yolunda cevâb-ı inâyet buyurulduğu muharrerdir. (1)⁵³⁰ Hazret-i Pîr inâyet-i İlâhiyye ve şefkat-i seniyye-yi Muhammediyye'ye istinâden kâinatın mazhar-ı afv olması için isti'tâfta bulunuyor. Aldığı emr-i cevâb ile tesellî buluyor. Hazret'in beşeriyete karşı merhamet-i celîleden isti'tâfi kendilerinin ne meslekte bir âdem olduklarına delîldir. Kaddesallâhu sırrahu. Dikkat buyurulmuştur ya. Hiçbir eserinde şahsiyyat yoktur. Âsâr-ı ehâdis-i şerîfe ve âyât-ı kerîme maânîsine nâzırdır.

⁵²⁶ (1) Âtideki mektûbda mütâlaa buyurulacağı üzere bu Mısırî lakabı Şemseddîn Efendi ihdâ eylemiştir. Fakîre mea' el-iftihâr kabul ettim.

⁵²⁷ Lakaplardan Sonra.

⁵²⁸ (1)Bu bir eserdir. Bursalı Abdüllatîf Efendi şeyhi Emîn Bursevî'nin lisânından çıkan sözleri zabd ve tahrîr ile vücûda gelmiştir. Cidden mühim ve müfiddir.

⁵²⁹ “Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın.” Duhâ, 93/5

⁵³⁰ (1)Böyle bir suâl Hazret-i Mısırî'deki şiddet-i nisbet ve ubûdiyyetin cilvesidir. Yoksa Fahr-i âlem Efendimiz'e hâşâ sümme hâşâ akıl öğretmek değildir. Fart-ı ubûdiyyette böyle naz, cilveler olur, ehline ma'lûmdur. Bu hâller âlî makâm ashâbına zuhûr eder. Nâ-mahremler bilmez.

Nutukta “Eğerçi sûret-i âhir” kelâmında buyurduğunuz gibi sehv-i nâsîh vardır. “Sûret-i âhir” yerine “Sûret-i uhra” denilmemiş. Hîn-i istinsahda ya “پ” unutulmuş gibi vârid olunduysa da bizdeki dîvânlarda: “Eğerçi sûretâ âhirde” muharrerdir. Doğrusu da böyledir. Bu tedkîkiniz ibarenin de hakîkatini ortaya çıkarmaya sebep olduğundan şâyân-ı şükrandır. Hazret-i Pîr esbâb-ı muvaffakiyât-ı teyid ediyor. İnâyet-i İlahîyyeye mazhar olduğunuza şübhem yoktur. Şems-i ma’rifetinizden fakîr de iktibâs-ı envâr-ı feyz ederek bazı hatıratımı yazdım. Şerhinize bir isim koymamışsınız fakîr bundan cesaret alarak buna [9] “*Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî*” dedim. 1345 tarihine de tevâfuk etti. Bir de manzûm târih sünûh etti. Kavâî’-d-i şî’riyyeye muvâfık olmasa bile ihlâs-ı kalbe uygun geldi. Eğer hoş görürseniz eser-i âlînin bir köşesini işgal eder, olmadığı hâlde yırtar sepete atarsanız. Takrîz-i güne târihim şudur:

“Ricâlullâh’a elbette edenler sıdk ile hizmet
 Tarîkinde bi-lâ-şübhe kemâl-i feyzini buldu
 Muhibb-i Hazret-i Mısırî onun vassâf-ı evsâfı
 Dil-i sâffisi feyz-i Hazret-i cânân ile doldu
 O Mısırî bahr-i tevhîdin dürr-i yekdanesi olmuş
 Çıkarmış lü’lü’-i lâlâ bütün uşşâkına sundu
 Anın bir nutk-i pâkının edip teşrîhine himmet
 Maânî-i hakîkîsin bilenler buldu maksûdu
 Anınçün söyledim târih-i kemâl-i acz ile Şemsî
 Görünce şerhi bu târih benim de gönlüme doğdu
 Dağıldı çâr etrafa mücevher târihi şerhin
 Yetişib lütf-i Mısriyyü’n-Niyâzî nutkî şerh oldu.”

1345

Eser-i âlînizi îade ve sizi intizârda bırakmamak için gece gündüz yazdım. Manzûmenin inceden inceye tetkîkine vakit bulamadım. Hazret-i Mısırî’nin bir nutku muâsırının cildlerle yazdıkları asâra [10] müreccahdır diye izhâr-ı âsar-ı kadirşinâs eyleyen Emîn Nakşîbendî Hazretleri’nin *Vâkıât*’taki beyânât-ı âlîleri ma’lûm-i ârifaneleridir. Ona buyurduğunuz gibi o Pîr-i âlîşânın nutkunu tafsîlen şerh lâzım gelse cildler doldurulmalıdır. Çünkü cevâmiu’l-kelimidir.

Arıza-i mütekaddimedede arz ettiğim vech ile rûhaniyyet-i Hazret-i Pîr'e tevessülün neticesi kalîle'l-lafz, kesîrû'l-ma'nâ bir şerhin yazılmasına muvaffakiyet hâsıl olması hulûs-i kalbinizin muktezâsıdır. Yeni bir usûl görüyorum gazellerde, manzûr-i âlileri olagelmektedir. Meselâ bir vilâyetin veya kazânın halkı gerek meb'uslardan gerek me'mûrlardan vatanlarına hüsn-i hizmeti sebk edenlere hemşehrilik unvânı veriyorlar. Fakîrin gönlüme bu eser-i âlînizi okuduktan ve mektûbunuzdaki imzayı gördükten sonra oraya bir de Mısırîlik ilave buyrulması lââyih oldu. Zâten bu eserin kabûlü Mısırî'ye delîl olduğunda şübhe yoktur. Teveccühünüzdeki zuhûrât dahî buna müeyyidedir. "Oğlum" lafzıyla rûhunuz taltîf buyurulmuş şu hâlde dersiniz geceleri ikmâlinden sonra rûh-i Cenâb-ı Mısırî'ye bir Fatiha kırâatıyla nâm-ı âlînize bir de Mısırîlik lakabının ilavesi mütevakkıf re'y-i âlîdir.(1)⁵³¹

Şerhinizin mevzû'unu teşkil eden nutk-i şerîfe bir tahmîsim vardı. Onun bir sûretini âtîde yazdım. Bir hatîrâdır. Bilhâssa aşk-ı niyâz ve takdîm-i ihlâs eder teveccühâtınızın devamını dilerim efendim. [11]

TAHMÎS

Bu hüremetgâh-ı irfânın garîb dîvânesiyim ben
Şarâb-ı aşk Mevlâ'nın aceb mestânesiyim ben
Gülistân-ı tarîkate hezârın lânesiyim ben
İlm bahr-i vücûd asdâfının dürdânesiyim ben
Ma'ârif kenz-i dil vassâfının vîrânesiyim ben

Ledünnî ilmîni bilmekte herkes nâ-çîz oldular
Hakîkat ilmîne vâkıf olanlar fâiz oldular
Tarîk-i Hak'ta sâlıkler bu ilme hâiz oldular
Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular
Velî ilm-i ilâhî'nin deli dîvânesiyim ben

⁵³¹ (1)Bu tevcih-i mâneviyi kemâl-i iftihar ile kabul eyledim. El-Fakîr Hüseyin Vassâf Uşşâkiyyü'l-Mısırî

Sivâyı terk edenler şübhesiz cânânı buldular
 Verenler vâırını Hakk'a safâ-yı cânı buldular
 Tenezzülden terakîden tamam âzâde oldular
 Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular
 Benim bir hâle meylim yok Hakk'ın bilsem nesiyim ben

Bu halk âlemin bir kısmı olmuş gaflete dûçar
 Yine bir kısmı olmuş Hazret-i Hakk'a perektişkâr [12]
 Onun aşkıyla sûzân kısmı ise tâlib-i dîdâr
 Bi-küllî âlemin halkı bilirler bende bir derd var
 Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben

Hüdâ'nın lütuf ve ihsânıyla girdim ben de bu silke
 Muhibb-i ehl-i beyt râkib olurlar hep bu fülke
 Füyûzâtı verirler bakmayıp hiç son ile ilke
 Eğerçi sûreta âhirde geldi âlem-i mülke
 Ne mâziyim ne müstakbel her ânın ânesiyim ben

Umûma hoş nazar olmak tarîkat erliğindedir
 Hakîkat ehli olmak bil sana aşk şenliğindedir
 Hicab ancak sana senden senin hep senliğindedir
 Yitirdim benliği benlik bana Hak benliğindedir
 Tekellümde hitâb-ı gaybetin kârhânesiyim ben

Ne Şemsîyim ne mâhîyim ne de mîr-i sühândânım
 Ne dâniyim ne nâdânım ne giryânım ne handânım
 Ne bî-rengim ne elvânım ne hayrânım ne irfânım
 Ne Mısrîyem ne Mehdîyem ne İsâyam ne insânam
 Bu yanan dâimî şem'in velî pervânesiyim ben[13]

**Tarîk-i Gülşenî'nin Pîr-i Sanîsi Hazret-i Şeyh Hasan Sezâyî-i Gülşenî
 Efendimiz'in Nazîreleri**

Dilim kenz-i ilâhîdir onun vîrânesiyim ben

Zuhûr etmiş o kenzin gevher-i yekdânesiyim ben

Vücûd-i mushafından sırr-ı min hablî(1)⁵³² okur ârif
Ma'ârif âleminde el-ân mektebhânesiyim ben

Elimde câm-ı vahdet es-salâdır nûş eden tâlib
Elestin bâde-i hamrâsının meyhânesiyim ben

Edib çevgân-ı aşk ile rubûde top-ı tevhîdi
Şikâr aldım bu meydânın bu gün merdânesiyim ben

Benim kân-ı hakikat bende mahfî gevher-i aslî
Bu sırra mâlikim demem Hakk'ın ammâ nesiyim ben

Cemâli âfitâbın bî-cihet arz eyleyip cânân
Alıp aklım ezelden tâ ebed dîvânesiyim ben

Numûne isteyen sırr-ı tecellîden nazar kılınsın
Sezâi pes iyân görsün ki onun ânesiyim ben. [14]

**İstanbul'da Eyüp Sütlicesinde Sa'dî Dergâh-ı Şerîfi Seccâdenişini Eâzım Urefâ-yı Zamânedен Hasîrîzâde eş-Şeyh Merhûm Muhammed Elif Efendi
Hazretleri'nin Nazîresi. (1)⁵³³**

Şeh-i iklim-i hüsn-ü mutlakın dîvânesiyim ben
Şarâb bezm-i üns-i akdemin mestânesiyim ben

Bu fânus fenânın nakş-ı rengârengi bî-ferdir
Bu renk ve bû vü nakşın serteser bî-gânesiyim ben

Beni meftûn eden bir nûr-i âlem tâb-ı bî-renkdir

⁵³² (1) “وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ” “Ve biz ona şah damarından daha yakınız.” Kaf, 50/16 âyetine işaret vardır.

⁵³³ (1) Musikî muallimlerinden Kâzım Bey tarafından Hüseyinî makâmından bestelenmiştir.

O şemi'-i şû'le-pâş-ı dâimin pervânesiyim ben

Benim sûretde bu nakş-i nigârım zîb ü ferim hep
Onun içindir ki bir şâhen-şahın kâşânesiyim ben

Bakıp sûret görenler her biri bir zanna düşmüşler
Hümây evc-i ma'nânın Elifâ lânesiyim ben [15]

Nazîre-yi Fakîrânem (1)⁵³⁴

Tarîk-i feyz-i aşkın sâlik-i dîvânesiyim ben
Şarâb-ı sırr-ı aşkın âdetâ mestânesiyim ben

Cemâl-i Hazret-i cânân ile yanmaktadır gönlüm
Güzel cânânım envârının pervânesiyim ben

Visâl-i yâr için dâim tehâlük gösterir gönlüm
Bu aşkın neş'esinden âlemin bî-gânesiyim ben

Vücûdun mülkünü mahv u harâb etmektedir hicrân
Gönül mecnûn-i Leylâ'dır onun aşk lânesiyim ben

Tecelliyât-ı cânândır kulu Vassâf'a feyz-bahşâ
Umûm uşşâk-ı hüsnün kemterîn bir dânesiyim ben [16]

Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Tahmîsi

Gürûh-i âşıkânın dâimâ meyhânesiyim ben
Elinde sâki-i bezmin döner peymânesiyim ben
Garîk-i bahr-i aşk oldum onun bilmem nesiyim ben
Tarîk-i feyz-i aşkın sâlik dîvânesiyim ben
Şarâb-ı sırr-ı aşkın âdetâ mestânesiyim ben

⁵³⁴ (1) Hâfiz İhsan Bey tarafından Mâhur makâmında bestelenmiştir.

Demâdem âteş-i hicrân ile yanmaktadır gönlüm
 Ümîd-i vuslat-ı cânân ile yanmaktadır gönlüm
 Ne hikmet derd ile dermân ile yanmaktadır gönlüm
 Cemâl-i Hazret-i cânân ile yanmaktadır gönlüm
 Güzel cânânımın envârının bir dânesiyim ben

Yine Hak'tan olur elbet bana her demde imdâdım
 Onun emrine fermânber olup zîrâ ki münkâdım
 Eder lütf u kerem çünkü iştir âh u feryâdım
 Visâl-i yâr için pür intizârdır kalb-i nâ-şâdım
 Bu aşkın neş'esinden âlemin bî-gânesiyim ben

Olanlar mazhar-ı Tûr-i tecelli eymeni her ân
 Yakar benliği ol demde gider varlık kalır Rahmân [17]
 Fenâfillâhın esrârı olur zâhir gelir cânân
 Vücûdum mülkünü yaksın harab etsin şah-ı devrân
 Gönül mecnun-i leylâdır onun aşk lânesiyim ben

Zuhûr ettikde feyzullah olursun Şemsî sîne-sâf
 Olanlar vâkıf-ı esrâr sükût eyler demez hiç laf
 Makâm-ı sâfiye ehli olurlar çünkü bî-evsâf
 Tecelliyât-ı cânâna gönülden muntazır Vassâf
 Umûm-i uşşâk-ı hüsnün kemterîn bir dânesiyim ben [18]

ŞERH

Mevzû' şerhimizi teşkil eden nutk-i şerîf-i bî-bedel:

İlim bahr-i vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben(1)⁵³⁵
Ma'ârif kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben

Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular
Velî ilm-i ilâhînin deli divanesiyim ben

Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular
Benim bir hâle meylim yok bilmem Hakk'ın nesiyim ben

Bi-küllî âlemin halkı bilirler bende bir derd var
Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben

Eğerci sûretâ âhirde geldim âlemi mülke
Ne mâziyim ne müstakbel her ânın ânesiyim ben

Yitirdim benliği benlik bana Hak benliğindedir
Tekellümde hitâb-ı gaybetin kârânesiyim ben

Ne Mısrîyem ne Mehdîyem ne İsâyam ne insânam
Bu yanan dâîmi şem'in velî pervanesiyim ben.

Şerhe başlamazdan evvel bu nutk-i âliye karşı nâ-layık bir vaz' almış olan Şeyh Mehmed Nazmî Efendi hakkında bir vâkıa-ı tarihiyyeden bahsedeceğim. Şeyh Mehmed Şemseddîn Mısrî, fakîre [20] yazdıkları inâyet-nâmelerde diyorlar ki:

“Size tuhaf bir şey hatırlatacağım. *İğbirâr-ı Şemsî* nâm eser-i âcizimde bahis eylemiştim. Bunda ne kadar haklı olduğumu tasdik buyuracağınıza şübhem yok: Tarîk-i Halvetî şuaâtından Sivasî koluna mensûb Şeyh Nazmî Efendi nâmında bir

⁵³⁵ (1)Bu nutk-i şerîf evc makâmından evsat usulüyle cumhur ilâhîdir. El-sene pîrler zâkirânından meşhur Itrî-i Mevlevî merhûm bestekârı olub bu bestenin san'atını pek takdir ederler.

zât vardır. Tâhir Bey merhûm *Osmanlı Müellifleri*'nde onun terceme-i hâlinde biraz işâret etmiş geçmiştir. İşte o zâta mensûb bir ihtiyar Şeyh Efendi ki oğlunu geçen sene İstanbul'da görmüştüm. Zannım Yûsuf Efendi(1)⁵³⁶ olacaktır. Bundan otuz sene evvel Bursa'ya gelmiş birkaç gün bizde kalmış idi. Onda bir kitap gördüm, şurasına burasına bakarken Hazret-i Mısırî Efendimiz hakkında garazkârâne daha doğrusu câhilâne demeyim ama gayr-i vâkıfâne bir şeyler yazılmış gördüm. Hatta hâmişinde de urefâdan bir zât tenkit etmiş demiş ki: “Nazmî Efendi bunda çok haksızlık etmiş, zîrâ Hazret-i Mısırî'yi gerek zamânının urefâsı gerek kendinden sonra gelen bi'l-cümle meşâyih-i kirâm ve fuzalâ'-i mutasavvıfa onun büyüklüğünü tasdik etmiştir.” diye yazmıştır. İşte o kitabda Nazmî Efendi: “Mısırî Efendi mehdîlik davâsına kalkmış, gittim kendisiyle görüşüm. İlzâm ettim ertesi gün ilhas söylemiş. [22] ‘Ne Mehdîyem ne İsâyam’ diye mehdîlikten vazgeçti” diyor. Hani ya şu anlayış yok mu ne diyeyim bilmem. Zavallı sâye-i Mısırî'de kendini teşhîr etmek istemiştir. Böyle garazkârlar düşünmüyorlar ki kendilerinin yani Cenâb-ı Mısırî'nin zuhûrundan beş yüz sene evvel Hazret-i Şeyhu'l-Ekber *Ankâ*'sında ve üç yüz sene evvel Hazret-i Yûnus *Dîvân*'ında sarâhatle Hazret-i Mısırî'den bahis buyururlar. *Tezkire-yi Safâi*'de(1)⁵³⁷ tafsîlât olduğu vechiyle Hazret-i Muhiddin ismi resmiyle beyân eyliyor.

Âşık Yûnus da:

“Mısırîcileyin çağırırım dost dost”

diyor. Sonra ilmi, fazlı âsârından malûm olan bir zâtın aleyhinde zebândırazlık etmenin hakikat-i ahvâl ile gayr-i kâbil-i te'lîf husûsan garazkârânedendir. Çünkü Hazret-i Mısırî mehdinin ne olduğunu [24] bilmez değildir.

⁵³⁶ (1) İstanbul'da Taşkasap'ta Sivasî tekyesi şeyhi idi. El-yevm ber-hayattır. 1326 senesinde 129 yaşında vefat eden Şeyh Kâsım Efendi merhûmun da oğludur.

⁵³⁷ (1) Fatih'te Millet Kütüphanesinde 1048/2109 numarada muharrer olan bu eser-i mühimmede dört yüz on altıncı sahifesinde Hazret-i Mısriyyü'n-Niyâzî terceme-i hâlden bahis sırasında denilir ki: “Muhiddîn-i Arabî Hazretleri *Anka-i Muğrib* nâm-ı te'lif-i latîfinde bu ibârâta işâret etmekle Mısırî'nin rütbe-yi rafiâsını yüzlerce sene evvel keşfen beyân buyurmuşlardır.

“سبأتی رجل من هذه الطريقة العلية كان اسمه موافقا لاسمنا هو المحمد المصري الملاطى البصلي وهو بصير وارثا لعفاني“

“Bu yüce tarâkatten ismi bizim ismimize muvafık biri gelecektir. O Muhammedü'l-Mısriyyü'l-Malâtiyyü'l-Basalî'dir. O, benim irfânıma vâris olacaktır.”

Bu ne büyük beşârettir. Hazret-i Mısırî meyve-yi nahl-i kerâmet, hurşid-i ufk-i hidâyet idi. Kaddesallâhu sırrahu ve nefeallahu bi berekâtihi ve fuyuzâtihî.

Mehdîden bahis buyurmalarında ki hikmet son beytin şerhinde gelecektir. Burada tafsîlden ictinâb olundu. Nazmî Efendi İstanbulludur. 1112 senesinde irtihâl eylemiştir. İstanbul'da Şehremi civarında Yavaşça Mehmet Ağa zâviyesinin şeyhi idi.(1)⁵³⁸ Tarîkaten Sivasiyye-i Halvetiyye'den Abdülmecid Sivasî'ye mürîd olup Abdulahad en-Nûrî Hazretleri'nden mazhar-ı hilâfet olmuştu. Nasılsa Hazret-i Mısırî-i Niyâzî'ye şiddetle aleyhdâr olup âsârından Şemsiyye tarîki menâkibine mahsus “*Hediyetü'l-İhvân*” nâm eserinde(2)⁵³⁹ veliy-i müşârun-ileyh hakkında zebândırazlık eylemiş nazar-ı teessürle görülmüştür. Yazdığı âsâra bakılırsa vâkıf-ı esrâr-ı hakikat bir zât olduğu mertebe-i tahakkukta olup ancak nasılsa Cenâb-ı Mısırî ile aralarında beynûnet husûlü garazkârlıkta tuğyânına sebep olmuştur. Maa-hâzâ Hazret-i Mısırî câmi'-i cemi'-i kemâlât bir zât-ı âlî kadr olup Şeyh Nazmî'nin harekât-ı cür'etkârânesini herhâlde afv buyurduğuna kâni'im. Bu nokta Hazret-i Şeyhu'l-Ekber Muhiddîn Arabî kuddise sırrûhu'l-celî Efendimiz'in bir kelâm-ı mübârekleri hâtır-ı fakîrâneme geldi:

“Bize itikâdî ve tarîkimize sulûkî olanlar şefâatimize muhtâc değillerdir. Bizim şefâatimiz belki bize eza u cefa ve bizi inkâr [26] edenlerdir.” diye büyüklüklerini göstermişlerdir. Henüz Mısırî'nin ma'nâsı keşf olunamamış pek çok hakâyık-ı beyânîyeleri vardır. Hazret-i Muhiddîn hakkında söylenmiş olan: “”

لقد صح إيماني بكل كلامه
فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر

Beytini bu abd-i ahkar Cenâb-ı Mısırî Efendim hakkında da teşmîlde isâbet-i fikre kâni'im. İşte ulüvv-i kerem ve keremi tabîî ile müsellemler-i âlim olan o Pîr-i dest-gîr hiç şübhe etmem. Şeyhu'l-Ekber Efendimiz neş'esindedir ve Şeyh Nazmî zebândırazı afv buyurmuştur.

⁵³⁸ (1) Kabri mezkûr zaviye hazîresindedir. Hazret-i Mısırî'ye karşı olan hareketi sebebiyle beyne'l-meşâyih mazhar-ı rağbet olmamıştır. 124'üncü sahifedeki menkûlat-ı tarihiyyeye ibret ile utanmalı ve ehlullah zebândâz olanların akîbeti görülmelidir.

⁵³⁹ (2) Bu eser Fatih'te Millet Kütüphanesinde Rasim Efendi kitapları meyânında (495) numara ile mukîmdir ve burada mevcûddur.

Hulâsa-i kelâm ulemâ-yı rusûmun beyânâtının fevkinde nice hakâyık ve rakâyıktan bahis eden o mefhar tarîkatın şan u pâkında cüretkârlık ve aleyhdârlık etmek muvâfık-ı insâf değildir.

“İlim bahr-i vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben
Ma’ârif kenz ü dil vassâfının vîrânesiyim ben”

Hazret-i Pîr-i dest-gîr bu nutk-i âlîlerini gerçi fahriye sûretinde inşâ buyurmuşlarsa da hakîkatlerine nâzır olarak o mertebe-i refî’âya sâhip olduklarını beyân sadetinde merâtıb-i hakâyıktan bahis ile uşşâk ma’rifeti dil-şâd buyurmak lütf u tenezzülünde bulunuyorlar. Bu nutk-i latîfe dahî ne zübdetü’l-hakâyık ıtlâkına şâyân ve cüzzîden külle ve külden cüz’e ve icmâlden tafsîle ve tafsilden icmâle olan manevî yolları göstermek inâyetkârlığında [28] bulunuyorlar. Sûret-i perestân-ı gaflete remzen demek istiyorlar ki bu dünyaya, este’zûbillah “أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ”⁵⁴⁰ hitâb-ı ilâhîyesinin tazammun ettiği gibi yemek, içmek, yatmak, kalkmak ve’l-hâsıl başıboş deve gibi dolaşmak her türlü müştehiyât ve hevasât-ı nefsâniyye ve şeytâniyyeyi yerine getirmek için gelmedik. Aklını başına al; bak gör ki gösterdiğim yollarda yani esasen cümlesi bir olan tarîkat ve hakîkat ve ma’rifette bidâyeten müşkiller, nihâyeten saâdetler var. Gaflet etme, niâm-ı ilâhiyye sofrası senin için hazırlanmış duruyor. Nevâle-çîn-i feyz ol. Dîde-i basîretini güşâde, kendini eltâf-ı ilâhiyyeye âmâde kıl. Zirâ “وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا”⁵⁴¹ nass-ı mübîneden ibret-bîn ol. Lahm u şahm u azîmden ibaret farz ettiğin zâtının cevher-i hakîkatine yol bulmaya çalış. Sonra pişman olursun. Son pişmanlık ise fâide vermez demek murâd buyuruluyorlar. “اللهم خلصنا من الظلمات الطبيعية البشرية و ادخلنا الي نور الحقيقة”⁵⁴¹ “للصمدانية” Âmin.

Matbu” nüshalarda;

“İlm-i bahrî vücûd asdâfının dürdânesiyim ben
Ma’ârif kenz ü dil vassâfının vîrânesiyim ben”

⁵⁴⁰ İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? (Kıyâme, 75/36.)

⁵⁴¹ Bu dünyada kalbi kör olan, ahirette de kör ve daha şaşkındır. (İsrâ,17/72.)

sûretinde yazılmıştır. Şemseddîn Efendi ise 1172 târihinde yazılan bir *Dîvân-ı Pîr*'de ve yine ammim Şeyh Zâik Efendi merhûmun hattıyla [30] muharrer *Dîvân*'da bu nutk-i şerîf böyledir. (1)⁵⁴² diyorlar ki: (2)⁵⁴³

“İlim bahr-i vücûd asdâf anın dürdânesiyem ben
Ma'ârif kenz ü dil vassâfının vîrânesiyim ben”

Fakîr her ikisini de muvâfık bulanlardanım. Ma'nâ gerçi vehleten ma'rûz-i şuaabât oluyor gibi görünüyorsa da câdd-ı hakîkate tevahhud ediyor. Gönlüm şikk-ı sâni üzerinde teşrih-i hakîkate taraftâr olmakla ol vecihle hareket edeceğim. Bi'l-münâsibe şikk-ı evveldeki mazâmînden de bahis edelim.

Hazret-i Pîr buyuruyorlar ki:

“İlim, bahr-i vücûd, asdâf” denilen şeylerin dürdânesiyim. Acaba bu ne makâmdan ne maksatla söylenmiştir. Alâ kadri'l-isteda' teşrih edelim:

İlim: El-yevm kütüphanelerimizi dolduran ve bir taraftan yazılmakta olan âsârın mevzûu'nu teşkil eden ve bitmek bilmeyen ve cehlin mukabili olan bir beyânat-ı nâfi'-i maddiyye ve manevîyyedir.

İlmin lügatta ma'nâsı bilmekten ibarettir. İlme mâlîk olana “âlim” derler. Mübalağa ile tefhimi maksûd olunca “allâme” derler. “Allâm” ancak Hazret-i Hakk'a denilebilir. “Allâme” insanların ilimde mütebahhir olanlarına itlâk olunur.⁵⁴⁴ [31]

⁵⁴² (1) Şeyh Zâik Efendi şuarâdandır. Âsitâne-i Mısırî'de meşihatı vardır. 1269'da irtihâl etmiştir. Kuddise sırruhu. En doğrusu bu olmak lâzım geliyor. Yani “İlim bahrdır, vücûd asdâfdır. Ben onun dürdânesiyim. Ma'ârif kenzdir, dil vassâftır. Ben de onun vîrânesiyim, ma'nâsı zâhirdir.

⁵⁴³ (2) Urefâ-yı zamândan Mehmed Hazmî Efendi tarafından bu şerh-i âcizî hakkında yazılan bir mektûb-i mufassalda -zeyl-i eserde aynen münderictir- bu ilk beyit hakkında tetkikat-ı fikriyye ve mütâlaât-ı ilmiyesini tafsîlen yazmıştır. Onun da mütâlaasını tavsiye ederim. Şâyân-ı iltifât sözlerle mâlîdir. İlmi münazaraları câmidir. Bazı noktalarda beyânat-ı âciziye temâs etmeyen mütâlaaları varsa da fakîr her mütâlaayı bir hikmetle karşılaştırmak fikrine hizmetkâr olanlardan olduğumdan ve zâten nutk-i Hazret-i Pîr'deki esrâr-ı maânî öyle bir kişinin mülâhazâtıyla hakîkate temas edeceğinize kâni' bulunmadığımdan ve “Kendi fikrim budur, hakîkat ise dediğimden ibarettir” diyemeyeceğimden söylenen söz ne kadar çok olsa tevsî'-i maânîye hizmet eyleyeceğinden her söze nazar-ı iltifât ile bakmayı severim. Gazel-i Mısırî'ye ne tarafından bakılsa bir tecellî-i ma'nâ karşısında kalınmak derkârdır. Hülâsa-ı kelâm o tafsîlâtı anlamak ve gazel-i Hazret-i Pîr'deki maânî-i dakîka ve rakîkanın vüsatine hayrân olmak emr-i zaruridir. İmam Busrî Hazret-i Kur'an hakkında der ki;

لَهَا مَعَانِي كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدٍ
وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ فِي الْحُسْنِ وَالْقِيَمِ

Bu nutk-i latîf de mağz-ı Kur'an'dır. Hakkında söz söyleyenler tevsî'-i maânîsine hizmetkâr olanlar ne kadar çoğalsa o mertebe fâide-menddir.

Hazret-i Hüdâyî kuddise sırrûhu'l-âli *Nefâisü'l-Mecâlis* nâm eserinde ilim bahisinde ulûm-i nâfia'yı yediye taksim ile buyurur ki:

İlm-i şerîat: Ahkâm ve ahlak-ı fezâ ile müteallikdir.

İlm-i yakîn: İttisâf-ı sıfâta müteallikdir.

İlm-i aklî: Hikmet-i nazariyeye müteallik olup zuhûru kalbdendir.

İlm-i keşfi: Sırta müteallik olup zuhûru kalbdendir.

İlm-i hakikat: Gayb-i rûhtan tecelliyat ve müşâhedâta müteallikdir.

İlm-i zevkî-i ledünnî: Gayb-i rûhdandır. Aşkiyyât ve müvasâlata müteallikdir.

İlm-i hafî: Gaybu'l-guyûbdandır.

Hazret-i Mısri-i Niyâzî kuddise sırrûhu's-sâmî bahs-i ilimde bu nutkunda her noktaya temas ederek izhâr-ı hakikat ediyor. Hazret'in ne derecede âli makâmlara âşinâ bir pîr-i rûşenâ olduğuna delîldir.

Esas itibariyle ulemâ ve urefâyâ göre [32] ilim iki kısımdır: Birine ilm-i zâhir, diğerine ilm-i bâtın derler. Biz burada bunlarla tafsîl-i maânîsine girişmeyeceğiz. Zîrâ müfasallât-ı kütübe yazılacağı kadar yazılmıştır. Bâi's-i kelâl ü melâl olmasın diye ihtisârı ihtiyâr mecburiyetimiz vardır.

İlm-i bâtın neş'esiyle mütezevvik olarak diyebilirim ki ilm-i zâhir kıyl ü kâlden ibarettir. En nâfi' ilim ilm-i bâtındır. Zîrâ bundaki menfaat hem dünyâyâ hem ukbâyâ şâmildir. İlm-i zâhir ise yalnız dünyâyâ nâzırdır.

Bir tavuğun altından civciv çıkarmak için tavuk hindi kaz ördek yumurtaları konulsa müddeti gelince kaz ördek yumurtalarından çıkanlar cibilliyetleri iktizasınca suya dalarlar. Hindi tavuk civcivleri kenarda bakakalırlar. İşte ilm-i bâtın ehli olanlar

⁵⁴⁴ Sayfanın yanına yazılmış not: Şeyh Mahmud Bedreddîn-i Uşşâkî dîvânîçesinde ne güzel söyler bu hakikat-i ma'nâyâ tercümân olur:

“Bahr-i aşk içerde meşâlemdir harf-i bâ ol harf içerde dediği âneyim”

bahr-i ma'nâya daldıklarında ilm-i zâhir ehli olanlar bir kenarında bakakalırlar. Demek ki ilm-i bâtın hem zâhiriye hem bâtîniye câmi'dir, diğeri ise sırf zâhire âittir.

“Gerçi zâhir ilminin nef'i de vardır tâlibe
Lîk esrâra erenler sûrî irfân istemez”

Kuşadalı

Kur'an-ı Kerim'de “هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ”⁵⁴⁵ buyuruluyor ki bilen bilmeyen müsâvi olmaz ma'nâsına nâzırdır.

İlimden maksat irfândır. İrfân ise envâr-ı hakîkati idrâk yoludur. [34] İşte ilm-i nâfi' insanı bu idrâke mazhar eden şeye denir.

“İlm-i nâfi' muntec ilm-i ledünnidir tamam
Erse kim hakke'l-yakîne ere kurb-i akdese

Bil şuâ'-ı ilm-i nâfi' sadrı eyle münbasıt
Dilden açılmaz hicab onun şuâ'-ı gelmese

İlm-i nâfi' lütf-i Hak'tan vehbîdir kesbî değil
Zevk-i vicdanîdir istidlâle birden girmese

Sohbet-i irfân gerektir ilm-i tahkîka velî
Râh-ı tevhîdden mezâlik semtine ger düşmese

Keştî-i dîl-cûyi kesretten hakîkat bahrine
Eremez ger-bâd tevfik u inâyet esmese”

Hazret-i Salâhî

⁵⁴⁵ “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer, 39/9.)

İrfân sahibi insan-ı kâmdir.

İnsan-ı kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş. Bu yüzden Hazret-i Mısrî tefhim-i irfân maksadıyla ilim sözüyle nutkuna başlıyor.

İlim; ancak urefânın müntehâsı olan ilm-i İlâhîden ibarettir. İlm-i ilâhîyyeye âgâh olmayanlar nâdândır.

Bazı nüshalarda görüldüğü üzere “ilim bahrî” ma’nâsını ele alırsak ma’nânında esasında hakikat-i beyâniyeye yakınlık vardır. Hazret-i Mısrî sırr-ı hakikat ve neylûlet-i ma’rifetleri itibariyle ilm-i ledüne mâlik olduklarını beyân saadetinde “Ben ilm-i bahrîyim asdâf-ı hakikat dürdânesi bize meknûzdur” demek istiyorlar. İlm-i ledün, tevfiik-i ilâhî ile taraf-ı Hak’tan mümtâz kollarına ihsân buyurulur bir şeydir. “Ledün” lügatta ma’nâsı bir ilm-i gariptir ki; keyfiyyât-ı ilâhîden bahis eder. Vehbîdir. İbâd-ı havâsa bi-tarîki’l-vahy ve’l-ilhâm bi-lâ vâsita [36] ihsân buyuruyorlar. Bu ilmin sahibi, âlem-i fahr-i âlem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri’dir. Vâris-i kâmilleri de o sâyede feyzdâr olurlar. İlm-i ledünnün ne ibtidâsı ne de intihâsı olmaz. Bu nükteye beyânen ve vüsatini temsilen Hazret-i Pîr “İlim bahrî” buyurur.

Bahr-i vücûd: Burada deniz istiâre-i beyâniyedir. Tefhîm-i hakikat için arzdan geniş olan denizle teşbîh-i beyân zarûrîdir.⁵⁴⁶ “قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ”⁵⁴⁶ âyet-i kerîmesindeki sırr-ı beyâna işâret vardır. Bir de deryâ derindir. Yalnız satıhdan ibâret değildir.

Vücûd: Lügatta varlık ma’nâsınadır. Ta’bîr-i zâhirîde insan, bir cisim gövdesi murâd olunur. Eşher ma’nâsı sübût u tahakkuktur. Burada Zâtullah maksût olsa gerektir. Hak subhâne-i teâlâ hazretleri hemân vücûttur. Yani kâffe-i kuyûd-i esmaiyye ve sıfâtiyye ve bi’l-cümle mâhiyât-ı mahsûsa ve ma’kûle kayıtlarından mutlak ve hatta kayd-ı itlâktan dahî mutlak “vücûd-i muhassa”dır(1)⁵⁴⁷. Kütübü tasavvufiyede uzun uzadıya bahisler vardır. Fazlullah Burhânî der ki: إِنَّ الْحَقَّ

⁵⁴⁶ Ayetin tam anlamı: De ki: Rabbimin sözleri için deryâ mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir. (Kehf, 18/109.)

⁵⁴⁷ (1) Vücûd-i izâfî ile bu vücûdun teması ma’nâsı yoktur iman vakit.

”سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى هُوَ الْوُجُودُ وَاِنَّ ذَلِكَ الْوُجُودَ لَيْسَ لَهُ شَكْلٌ وَلَا حُدٌّ وَلَا حَصْرٌ” O vücûd için gerek mahsûs gerek ma’kûl mevcûdat-ı mümkineden birisine benzer hiçbir sûret ve hey’et yoktur ve olması muhâldir. Tûl, arz, umk gibi evsâf-ı cismiyye ve müselles ve murabba’ ve müstedîr ve müstetîl ve musattah gibi eşkâl-i hendesiyyeden münezzeh ve müteâlîdir. Zîrâ evsâf-ı mezkûre [38] tecsîm ve teşbîh ve tahdîdi müfiddir. Zât-ı Hak vücûd-i mutlak nâ-mütenâhi ve cemi’-i mevcûdatı muhîttir. Ona bir had yoktur. Yani cihâtta hiçbir cihetle takdîr ve tekayyüd edilecek miktar ve gâye yoktur. Ve hasr yani zamân ve mekân ile inhisârı yoktur. Çünkü o vücûd-i baht; mevcûdat-ı mümkin gibi bir şeye sığmaz. Ve hiçbir şey onu ihâta etmez. Zarf ve mazrûf olamaz. Bu izâhâtından da müstebân oldu ki nâzım-ı muhteremin bahr-i vücûddan maksadı Hazret-i vâcibu’l-vücûddur. Celle celâlûhu amme nevâlühû. (1)⁵⁴⁸

Asdâf, sedefin cemi’dir. Sedef; inci kabuğu, içinden inci çıkan bir nevi’ mahsûl-i bahridir. Bu ta’birde çok incelik vardır. Sedef; evvel emirde derin ve geniş denizlerde ka’r-ı deryâda bulunur. İnci ise onun içindedir. İnci Umman ve Bahreyn’de çıkarmış onu çıkaran dalgıçlar çok tehlike geçirirler imiş. Çünkü hayvân-ı vahşîye-yi bahriyyenin hücumuna marûz kalırlar. Hatta telef olan bile olurmuş. Bundan dolayı incinin kıymeti yüksektir. Bu âfâkî bir ta’birdir ya o bahri hakîkatteki gibi inciyi elde etmek ne mümkün şeydir kıyas etmelidir.

İlimden maksat irfân; irfândan maksat Hakk’ı bilmektir. Bilince bulmak, bulunca olmak lâzım. Şu hâlde bahr-i vücûda dalmak ve dibine inmek, sedefi bulmak, onun içinden inciyi elde etmek muktezîdir. İlm-i vahdet-i zâtiyye işte böyle bir takım avâriz-ı dünyeviyyeden kurtulduktan [40] ve çok uğraşıldıktan sonra güç hâl ile elde edilir bir cevher-i hakîkattir demek isteyen Hazret-i nâzımın hayrân-ı kemâlîyim.

⁵⁴⁸ (1) Mehmed Hazmî Efendi zeylen münderic mektûbda istidlâa’t-ı fikriyesine göre yazar ki: Bu beyitte ilimden maksûd Sıfât-ı Bârî olan ilimdir. İlmullah murâddır. Bahre teşbîh buyurdukları ulum: ilm-i İllâhîdir ki kadîmdir.

Esdâfa teşbîh buyurdukları vücûddan maksat ise vücûdu kâinâttır ki hâdistir. Çünkü burada ki vücûd; vücûd-i mutlak ma’nâsına olan vücûd olmayıp ancak vücûd-i izâfîdir. Hâsıl ma’nâ şudur ki; ilm-i İllâhî fi’l-misil bahr-i bî-pâyândır. Bütün vücûd ekvân-ı sadepler gibi o bahr-i bî-pâyân olan ilm-i İllâhîde meknûn ve mündemicedir. Esdâfın bahrdan zuhûru gibi âyân-ı ilmiyyede sûret-pezîr olan vücûd-i eşya vakt-i merhûnunda birer birer butûndan zuhûra gelirler.

Bu mülâhaza da ârifânedir. Tevsi’ meâni-yi gazel için şâyân-ı kabûldür. Görülüyor ya Hazret-i Mısri ne büyük zâttır. Sözlerinde ne hakâyık müncelîdir. Kaddesallâhu sırrahu.

Dürdânesiyim ben: Dür; inci ma'nâsındadır. Dürdâne; inci tanesi demektir. Hazret-i Pîr tefhîm buyurmak istiyorlar ki ben ilimden irfâna erişip irfândan ef'âl u esma u sıfât âlemlerini seyr edip vâhidiyyet âleminde lübb-ü hakîkati yani inciye buldum. Ve inci oldum diye nâil-i tevhîd-i zât olduklarını ve bahr-i zâtta mahv ve müstağrak olarak bakâ-yı külliyyeye mazhariyetlerini misâl tarîkiyle ifhâm buyuruyorlar. (Kaddesallâhu sırrahu)

Şıkkı evveldeki ibâreye göre de ilm-i bahrinin vücûd asdâfının içindeki inciye mefhûmu müstebân olur ki vahdet-i ma'nâ zâhirdir.

“Âb u kilde dil-rübâyı gördük ammâ bilmedik
Tâb-ı gülde hoşnümâyı gördük ammâ bilmedik

Gül-i mâ zâga'l-basarla dide-rûşen olmadan
Gaflet ile âşinâyı gördük ammâ bilmedik

Hâl ile dilden makâm-ı vuslata yol bulmadan
Kesret içre mâsivâyı gördük ammâ bilmedik

Ol cihân ârâyı buldu cümle erbâb-ı yakîn
Zîr ü bâlâ çok ârayı gördük ammâ bilmedik[42]

Her mezâyâ-yı kelâma dikkat ü ibret gerek
Nükte-i rengin edâyı gördük ammâ bilmedik”

Hazret-i Salâhî

Mezâyâ-yı kelâma dikkat ve ibret ile bakılmazsa mezleka-i akdâm denilen felâkete uğranılır. Bu hakîkati idrâkten mahrum olan kimseler Mısırî -haşa sümme haşa- Allahlık daiyesine kalktı diye hezeyâna başlar. Allah, Allah'tır Mısırî ise O'nun mazhâr-ı feyz-i İlâhîsi olmuş bir abdidir. Ne Allah kul olur ne de kul Allah olur. Bunu idrâk için irfân lâzımdır. ⁵⁴⁹ اللّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْعَارِفِينَ.

⁵⁴⁹ Allah'ım bizi âriflerden kıl.

Demir ateşe mukârenet ettikte kıpkırmızı olur. Ateş hassası alır ona “Ene’n-nâru”⁵⁵⁰ diye sayha-yı endâz olur. Hâlbuki demirin ateşe kurbîyetinden ateşte bir noksan görülmez demirde de bir fazlalık meşhûd olmaz. Bu ne hulûldür ne ittihâd yalnız kurbîyyetin feyzidir. Ateş ateştir, demir de demirdir. Bu mühim bahsin iyice anlaşılması için biraz aşağıda tafsîl-i beyân olunacaktır.

Ma’ârif: Ma’rifetin cemi’dır. Ma’rifet; bilmek demektir. Ma’rifet; bir şeyi tedebbür ve tefekkür ile bilmek demektir. Burada maksûd-ı hazret-i nâzım muhterem ma’rifet-i İlâhiyye ki irfân-ı Muhammediyyedir. Yani Cenâb-ı Hak ve hakikat-i Nebeviyyeyi bilmek için lâzım olan irfân; en makbul en memdûh bir şeh-râhdır.

Kenz: Hazine, defîne ma’nâsındadır. “كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا” hadîs-i kudîsine [44] işâret-i beyâniyye vardır. Mecâzen Zâtullah murâddır. Zâhir ism-i İlâhîsinin ân-ı zuhûrundaki esrâra işârettir. Hak kendine göre ma’lûm idi bizleri yarattı kendini bildirmek için murâd-ı İlâhîsi şeref tealluk etti.

“وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ” denilmiştir. Bu babta lâ-yüad âsâr yazılmıştır.

Dil: Gönül kalp ma’nâsınadır. Mutasavvıfiyyenin elinde bu kelimenin çekdiğini zavallı dil anlatamaz. Fakat “Tecellîhâne ve Allah gönüldür” diye ehl-i tevhîd o âlemdeki mir’ât-ı hakîkatten esrâr-ı zât-ı Hakk’ı müşâhede şerefine nâil olan vâris-i ilm-i risâlet-penâh-ı evliyâullah çoktur. Basar, basîret dedikleri oradadır. Gönül âleminin teemmülâtı, gönül âleminin tasavvurâtı, gönül âleminin tahayyülâtı, gönül âleminin tahassüsâtı için milyonlarca kitaplar yazıldı. Bitmedi biteceği de yoktur. Ah gönül.

“Nevâ-yı hicr ile sûrâh sûrâh olmuş inlersin
Sen ey kalb-i hazînim nây-ı Mevlânâ’ya benzersin”

Gönül şuarâ-yı zâhirenin elinde de maruz-i ahvâl-i fevkalade olmuştur. Urefa-yı bâtına gönlünü deryâyâ, deryâyı vahdete, emvâc-ı deryâyı şuûnata teşbîh ile söylemişlerdir. Neler...

⁵⁵⁰ Ben ateşim.

Vassâf: Vasıftan mübalağa ism-i fâildir. Burada ilm-i İlâhîyi bize bildiren, zât-ı celîl-i samedâniyyi bize anlatan, âsâr-ı efâ'l ve esmâ ve hakâyık-ı subhâniyyeyi bize tâlîm eden, niâm-i mâlâ-nihâye-i rahmâniyyeyi [46] bizlere tefhîm ve tavsîf buyuran zât-ı celîl-i sıfât-ı Muhammedî maksûd olabilir. “Hamdullah olmuş vassâf ve vassâf-ı Huda”

Hazret-i Pîr'in vâris-i ilm-i Ahmedî olması ve ma'rifet-i Hakk'a ve sırr-ı zâta mazhar ve ârif-i esrâr-ı dil bulunması itibariyle vassâf ta'birine kendileri de mâ-sadak olabilirler. Fakat “vassâfın” şekli-i beyânına göre Rasul-i Ekrem ve veli nimet-i âzam sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem Efendimiz Hazretlerine işâret olduğuna kanâat edebilir.

Vîrânesiyim ben: Yıkık bina, harab olmuş, yıkılmış mâhâle vîrâne derler. Hazret-i Pîr'in burada iki cihete nâzır maksadı olsa gerektir. Biri hakikat-i tevhîde ulaştım mahv'-i vücûd ettim. Bende benlik kalmadı. Eniyetten halâs oldum, isneyniyeti terk ettim. Hakikatime erdim. Vusûl-i ilallahdayım. Sıfât-ı nefsiyeti ifnâ' ettim. ⁵⁵¹“تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ وَاتَّصَفُوا بِصِفَاتِ اللَّهِ” muktezâsına nâil oldum. Sıfât-ı İlâhiyye ile bakâ buldum. Hülâsa sıfât-ı zemîmeden tahallî ve sıfât-ı hamîde ile tahallî eyledim. Mertebe-i cem'ul-cem' ile mülattaf oldum. Sırr-ı Hakk'ı arayanlar bana gelsinler. Bizde ve benim mesleğime sülûkta bulurlar demek isterler. Diğeri defineler ala'l-ekser vîrânelerde bulunduğu gibi cevher-i irfân dahî benim vîrânemdedir. Şimdi vücûd-i fanîye ait ne kadar ahvâl ve efâl-i sûrîyye varsa nefis ve şeytan ile mücâhede ve mücâdele yüzünden cümlesini ifnâ ederek ehl-i sûrete göre vîrâne misâli oldum. İşte meşhûr misâl olduğu gibi defineleri vîrânelerde arar bulurlar. [48] Sizler de eğer defîne aramak sevdasında iseniz onu elde etmek için benim vîrâne vücûduma geliniz ben hakikat-i zâttan ibâret olan o cevheri hâmil, vâris-i ilm-i Ahmedî'yim sırr-ı Hak, feyz-i mutlak bendedir diye fermân-fermâ-yı fahr oluyolar.

Burada hâtır-ı fakîrâneme bir vak'a hutûr eyledi. Bir gün azizim reh-nümâ-yı kerim'ül-fitratım efendim Şeyh Mustafa Sâfî Uşşakî kuddisse sırruhu'l-bâkî hazretlerinin huzûr-i irfân nüşûrlarında idim. Cenâb-ı Sezâî'nin,

⁵⁵¹ Allah'ım ahlakı ile ahlaklanın, Allah'ın sıfatları ile muttasıf olun.

“Genc-i aşkın mahzeni olmuş Sezâi gâliba
Hiç imâret istemez bu gönlümün vîrânesi”

Gazelini okuyordum. Buyurdular ki; fukarâ hânesi harâb olup deliği deşiği çoktur. Bu sebeple güneş rüzgâr o deliklerden içeriye girer. Bundan kinâyeten fukarâ hânesine güneş ile rüzgâr bilâ-tekellüf girmeye hâhiş-kerdir. Hazret-i Sezâi kalb-i pâkını aşk-ı İlâhî ve risâlet-penâhi ile harâb addediyor. Onun hâlî harâbisi hasebiyle orası zâhirdeki misâlden kinâyeten nefha-yı Rabbanî ve tecellî-yi Sübhânîye mahal olmuştur. O kalp ki aşk yüzünden hâl-i harâbı arz eder. Onu i’râr lâzım değildir. Sûretten hakîkate intikâl ile âli rumûz ve beyân vardır.

Hazret-i Pîr-i dest-gîr efendimizin vîrânesiyim buyurmaları; Allah ve Rasûlullah aşkından zâhirde harâb oldum diye mertebe-yi bülend ârifâne ve derece-i [50] ulviyye-i âşikânelerine misâl-i âlidir. Mehmed Şemseddîn Efendi’nin Tahmîs’inde:

“Mübârek nutkunu her kim ederse gûşuna menkûş
Bilir esrâr-ı tevhîdi demez bir söz olur hâmûş
Geçer benlikten ol tâlib hakîkatle olur bî-hûş
Ne âli sözlerin vardır ki insanı eder medhûş
Ukûl-i âdeme hayret fezâsın Hazret-i Mısırî”

“Benim ilim katında müctehidler âciz oldular
Velî ilm-i İlâhînin deli dîvânesiyim ben”

Bu beyt-i ra’nâ mazhar oldukları kemâlât-ı irfâniyyenin mertebe-i bülendini ve maa-hâzâ ilm-i İlâhîye nisbetle mertebe-i tezellülde abd-i hâs ve fart-ı idrâk ile onun hayrânı olduklarına işârettir.

İlmim katında buyurmalarından maksat, ilim ve irfân-ı İlâhîdir.

Müctehidlerden maksat ilm-i zâhir ulemâsının müntehi mertebesinde bulunanlardır.

Müctehidin lügatta ma'nâsı kitab ve sünnetten ehadis-i şerîfenin zevâhir ma'nâsından istihtarc-ı hükm-ü şer'î emrinde bezl-i makderet bir mezheb ve tarîk gösteren zevât-ı şerîfenin eimme-i dinin her biri demektir. Müctehidînin her biri ilm-i zâhirin müntehâsında ki ilmi idrâk eylemişler ve zamanlarına müsâdif evliyâullahdan mukârin olduklarına arz-ı teslimiyet etmişlerdir. [52] Târihen sabittir. Meselâ; İmam-ı Hümam-ı Âzam Efendimiz İmam Caferi's-Sâdık'ın zîr-i terbiyesinde iki sene feyz-i manevîyi iktisâba çalışmalarını beyânen:

552 لَوْلَا السُّنَّتَانِ لَهَلَكَ النُّعْمَانُ buyurması buna delîldir. İmam Caferi's-Sâdık Efendimiz İmam-ı Âzam Hazretleri'nin vâlîdesini tezevvüc etmiştir diye bazı âsârda manzûrum olmuştur. Şu halde Cenâb-ı İmam-ı Hümam Hazret-i Cafer'le sıhren de münâsebetdâr demektir.

Hazret-i Pîr'in müctehidler buyurmasındaki maksat, eimme-i erbaaya ta'rîz-i beyân olmayıp onlardan sonra hakîkati, sülûku inkâr eden ve te'vîlât-ı Kur'aniyyeyi kabul etmeyen ve yalnız zâhir ma'nâsıyla kanâat eden ve evliyâullahın mesleklerinin tahkîr ve onlara karşı inkâr ve inâdilerini teksîr eden bazı ulemâ-ı zâhireye ta'rîz muhikde bulunuyorlar. Bunlar ehl-i tarîk ile ehl-i medrese arasına nifak sokmuşlar, bir zamânlar “şer'a mugayirdir” diye zikrullahı men'e ve tekkeleri sedde kalkışmışlardır. Şimdi ise medeniyete muhâlîf diye kapatmaya sebep oldular. İdrâk-i hakîkate muvaffak olamayan bu gibi zâhir-perestân yüzünden bu millet-i masûma çok felâkete maruz kalmış ve el-ân kalmakta bulunmuştur. Hülâsa-ı kelâm Hazret-i Pîr'in bu noktada müctehidlere isnâdât-ı beyâniyesi bazı zâhir ulemâsının Hazret-i Pîr'e karşı izhâr-ı âsâr-ı buğz eylemesine ve birçok goft ü gûya sebep olmuştur. Sûrete bağlanan ve ma'nâ-yı bâtinîyi kabul etmeyen bu [54] zavallıların çoğu lütf-i İlâhî ile hakîkate itla' hâsıl ettikçe herhâlde yaptıklarına nâdim olmuşlar, bazıları ise akl-ı kâsırları hasebiyle bahr-i inatta boğulmuşlardır.

Hâlbuki Hazret-i Mısırî *Risâle-i Suâl ve Cevâb*'ında eimme-i erbaanın makâmât-ı âliyesi hakkında serd-i hakîkatle; “Emr-i şeriatte aktâb bile bu dört imamdan birinin mezhebine teb'iyet mecburiyetindedir” demişlerdir.

⁵⁵² Eğer şu iki sene olmasaydı Numan helâk olurdu.

Veli: Velfikin ma'nâsınadır. Edât-ı istidrâktir.

İlm-i İlâhî: Maksat hakâik-i tevhîde âid esrâr-ı beyâniyye-i Kur'aniyye ve ehâdis-i âliyye-i nebeviyyedir ki; harf ve lafız ve savte sığmayan ilm-i ledündür. Bunun mektebi mekteb-i isti'dâd-ı vehbîdir. Kıyl u kâl bunda iflas etmiştir. Kemâl hâsıl oldukça acz tezâyüd eder. Mahsûl-i irfân budur. Hazret-i Pîr-i dest-gîr-i muazzam bu mertebe-yi hayrette söz söylüyor.

Cenâb-ı Hak biz kullarını da o mertebe-i refi'a-i irfâniyede hayrân olan kullarından eylesin. Âmin.

“Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular

Benim bir hâle meylim yok Hakk'ın bilmem nesiyim ben”

Bu beyit cem'ul-cem'den yani tevhîd-i zât neş'esinde müstağrak olduktan sonra makâm-ı farkda söylenmiştir. Burada cem' ile fark için tatvîl-i bahis etmeyeceğiz. Onlar hakkında tafsîlât isteyenler tasavvuf kitaplarına bakabilirler. Yalnız bir sual vârid olabilir ki acaba bir sâlık tevhîd-i zâta ererse orada kalır mı? [56] Beşeriyetten insilâh mı eder? Ne olur? Teklifât-ı beşeriyeden vâreste midir?

Şerh-i Hikem-i Atâi' de görmüştüm, deniliyor ki; eğerçi nüfûs-i insaniyyenin meyâdîn-i shevât ve adâtı olmasa idi sâlıkının Hak yolundan seyr u sülûku tahakkuk etmezdi. Zîrâ Cenâb-ı Hak ile senin aranda bu'd ve mesafe yoktur ki ona rihlet ve azimete tayy etsin. İnkita' mevcut değildir ki onu seyr ü vuslatla mahv eylesin. Nüfûs-i beşeriyenin müşteheyât-ı tabiiyyesinde deverân eden nefis-i emmarenin shevât ve âdât âleminde şu devr ve cevelânı olmasaydı Cenâb-ı Hayy-ı Mucîb zâten insana nefsinden ziyâde karîb olduğundan tarîkat-ı aliyye-i rabbâniyyesinde seyr u sülûk tasavvur olunmazdı. Sübût-ı husûsiyetten âdem-i vâsf-ı beşeriyet lâzım gelmez. Ancak husûsiyetin misâli nûr-i semânın zâtiyatından olmadığı hâlde âfakta şa'saa-pâş-ı zuhûr olan şems-i nehârın işrâkı gibidir. Ey sâlık-i râh-ı Hüdâ Cenâb-ı Hallâk'ın her biri bir şems-i hakikat olan evsâf-ı celîlesi bir kere senin şeb-i deycûr-i vücûdun üzerine işrak ve neşr-i ziyâ, bir kere de senden Hak Teâlâ o işrak ve tecellîyi kabz ile seni hudûd-i beşeriyene red ve iclâ eder. Şu hâlde nehâr-ı hususiyet ne sendendir ne de sana râci'dir. Bu hikmet, meşâyih-i sûfiyyenin

fenâfillah bakâbillah ile tabir ettikleri vuslat-ı illallah-ı bi'l-küllîyye evsâf-ı beşeriyyenin âdem-i zevâliyye ve onun bedelinde vâsıl-ı ilallah olan kimsenin sıfât-ı rubûbiyetiyle ittisâfiyla tefsîr ederek zendekaya ve dalâlete düşen bazı gulat-ı [58] mutasavvıfiyyenin reddini ve hakikat-i fenâ ve kurb-i Hüda öyle bunların zu'm ettikleri gibi olmayıp belki fâni-fillah olan sâlikin hayât-ı insaniyye, evsaf-ı beşeriyyesinden gâib olmasından ibaret olduğuna beyândır. İntihâ.⁵⁵³

Süleyman Çelebi merhûmun Manzûme-i Mevlid'inde miraç bahisinde:

“Lîk varıp da'vet et kullarımı
Ta gelüben görelim didarımı”

Yolundaki menkûlatı bu noktaya nâzırdır. Nebiyy-i muazzam sallahu aleyhi vesellem Efendimiz mazhar-ı tecellî-i ahadiyyet olduktan sonra yine beşeriyyet hâline iâde buyuruldu. Seyr u sülûkta sâlik “Vahid” ve “Ehad” esâmî-i İlâhîyyesiyle meşgul olup tecellî-yi vuslatla sırran bekâm olduktan sonra makâm-ı farka düşer ki buna lisân-ı tasavvufta cem'den sonra fark derler. Tecelliyat-ı rabbâniyyeye evsâf-ı İlâhîyyenin mâ-bihi'z-zuhûrî olmak sûretiyle mazhariyeten fakr u za'f, zül ü acz, cehl ü fenâ gibi umûr-i zâtiyye lâzımeden olduğu cihetle sâlik “Samed” ism-i şerîfine mecbur kalır ki ma'nâsı ma'lûmdur. Yoksa beşer, beşerdir. Hak Hak'tır. Ne o bu olur ne de bu o olur ve's-selâm.

Hazret-i Salâhî ne güzel söylemiş:

“Geçip tevhîd-i âsârıyla ef'âl ü sıfâtı
Makâmat ü kerâmâtı koyup gir bahr-i zâta

Dönüp bahr-i sıfâta eyle tekmîl-i merâtib
Salâhî dest-gîr olmak dilersen usâta”

Kaddeseallahu esrârahüm [60]

İşte Hazret-i Pîr-i dest-gîr tevhîd-i zât makâmından âdet-i İlâhîyye muktezâsı öyle bir kabz-ı tecellî ile makâm-ı farka avdet edince o makâmın ulviyyetine, o

⁵⁵³ Bitti.

esrârın azametine, o zât-ı pâkın kudretine, onun cemâl-i ba-kemâlinin ecmeliyyetine karşı makâm-ı iftirâkta dûçâr-ı hayret olarak sözleriyle bu hâlîni ızhâra başlıyor. *Dîvân*'larındaki o inlemeler hep bunun mahsulüdür. Mertebe-i kemâlde sâir evliyâullaha nisbetle hâiz-i kasabü's-sebk olmuş bir velînin kadrini takdir etmeden zebândırazlık etmek emin olmalıdır ki; küfr-i azîmdir. Bu beyitin mısra'-ı evvelinde halk-ı cihânın birer şeyle ibtilâsından bahis buyuruyor. Maksud-ı aksa nâm kitabtan bi'l-istinsâh azîzim merhûm Mustafa Safi-yi Uşşâkî tarafından mutâlaası emrolunan bir bahis burada nakledeceğim:

İnsan mademki meretebe-i behâimden, merteb-i siba'dan ve meretebe-i şeytandan ve meretebe-i melâikeden geçmiye meretebe-i insanîyyeye erişmez. Rûh-i izâfî ile zinde olmaz hâli yamandır. Eğer dilersen hangi mertebede olduğun bilesin: Eğer yiyip, içip, yatıp, uyuyup ihlakla emr-i meşrûda bulunup, nefsin hevâsında olup, nefsin arzu ettiklerini verip ve hiçbir türlü ilim ve marifet tahsilinde olmayıp, hem-ân sâime sığır gibi geziyorsan bil ki; behâim makûlesindensin. Eğer o sayılan şeyleri yapıp, bazı kimselere zahmet verip ve gücün yettiğine azar edersen bil; siba'dansın. Yine o şeyleri yapıp halka mekr u hile etmek ile hazer eriştırmekte isen bil ki; şeyâtîndensin. Yine o şeyleri [62] yapıp halk ile bir hoşça hüsn-i hulk ile muâmele edip ve kimse dil-gîr etmeyip rahat eriştırir ve iyilik edersen ve doğru söyleyip doğru yolunda olur isen bil ki; melâikedensin. Eğer o şeyleri yapıp dil-azarlık etmeyip belki cemi'-i halka fâide etmeye sa'y edip mekr u hile etmeyip, yalan söylemeyip, doğru söyleyip, doğru yolda istikâmet üzre olup ilim ve marifet talebinde olarak kendini bilip, Allah'ı bilme sevdasında olur isen şöyle bil ki; insansın. Ve müsta'idd olup rûh-i izâfî ile zinde olursun. İnşâallahu Teala. Hazret-i Pîr Efendimiz'in bu esnâf-ı halka işâretleri olmak muhtemel olduğu gibi bu beyânatı âlîyyelerinden istidlâlen diyebiliriz ki; kimi servete kimi evlâd u ı'yâle kimi bağ ve bostana kimi ziynet ve ihtişama kimi şeytânî, nefsânî hevesâta kimi ilm-i zâhir iktisâbıyla şöhret ve şâna tabi' olan halk-ı tabiat-ı beşeriyyeleri muktezâsı mübtelâ oldukları hâllerinden memnundurlar. Ondandır müfârakate meyilleri yoktur. Hâlbuki halkın bu inhimâkı hep ser-hoşluk esrîdir. Her birinin meşrebi kendine hicâbdır. İşte o kimseler gâfildir. Âlem-i elestin rûhlarda bıraktığı bir izdir. Bu âlemde onun ser-mestî hâlîyle meskûrdur. Pîşkâh-i âmâlinde mesleğinin ilerisini elde etmek hırsı vardır. İlerisine

nâil olur başka bir hırsa mübtelâ olur. Görür anlar ki; aradığı o da değildir. Düçâr-ı gaflet ve müsteğarak-ı hicâb olanlar öyle gelir böyle gider. Meselâ; biri hâne mübtelâsı olur yaptırır içine girer daha büyük [64] olsun diye onun peşine düşer. Birini sever, vuslat olursa hevesi geçer bu da değilmiş der. Bir aradığı var o da serâyı hidâyette miftâhı ise hâdî-i mutlaktır. Eğer mazhar-ı hidâyet olursa kabiliyet-i ezeliyye onu gülşen serây-ı hakikat yoluna çevirir. Ona bir refik rehnümâ ihsân eder. Nâil-i vuslat olur. Bunda cebr anlaşılmalıdır. İnsan husûl-i isti'dâd için çalışmaya mecburdur. İşte nâzım-ı fâhim-i muhterem bu hakâyıkı üç dört kelime ile telhîs buyuruyorlar. Sonra mısra'-ı sâide: “Benim bir hâle meylim yok Hakk’ın bilmem nesiyim ben” diyorlar. Tabii öyle bir velî-yi a’zam halk-ı cihânın bir ibtilâsını görür de onlar gibi düçâr-ı gaflet olmasını arzu buyurmaz. Onun mübtelâ olduğu bir cânân bir cemâl var ki vuslat serây-ı vahdette onun zevkini buldu. Bu âlem-i farka gelince onun gözü başka şey görür mü?

“Gözü dünyâ mı görür âşık-ı didâr olanın
Ayağını yer mi basar, zülfüne ber-dâr olanın”

Osman Şems Kâdirî

Gören bin âşık görmeyen bir âşık dedikleri makâmdır. Hazret-i Pîr’in *Dîvân*’ı hep bu makâma işârât-ı adîdeyi hâvî firâklı sûzişli eş’âr ve intâk ile mâlîdir. Ammâ görecektir göz, okuyacak ağız, işitecek kulak ister:

“Ne halvette ne celvette gönül durmaz karar etmez”

Hazret-i Hüdâyî [66]

Bursa’ya müteallik Sahaf Süleyman Hâlîs Efendi’nin *Vefeyât*’ında Hazret-i Mısri Efendimiz’in terceme-i hâli sırasında hâmişen şu vâkıa muharrerdir:

Cenâb-ı Pîr ile görüşmek üzere 1083 tarihinde Bursa’ya gelen ve bâlâda ismi geçen Şeyh Nazmî Sivasî bir gün otururken Hazret-i Pîr hüsn-i savte mâlîk zâkirlere ilahî okutmuşlar. Hitâmında Nazmî Efendi insan güzel sesi niçin sever ondan mütelezziz ve müteessir olur diye tevcîh-i sual buyurmaları ile: “Efendim hakikatini zâti âlîniz daha iyi bilirsiniz, söyleyiniz de müstefid olalım.” der. Bunun üzerine

buyurmuşlar ki elest bezminde o hitâbı işiten ervâhın o lezzet sırrında kalmıştır. Şimdi güzel sesi işitti mi o zamânki halâvet-i manevîyyeyi hisseder, mütelezziz olur. Bunun üzerine Nazmî Efendi istihsân ederek Hazret-i Pîr'in dizini öpmüştür. İntehâ.⁵⁵⁴

Bu kadar cilve-i muhabbete mazhar iken sonraları nasılsa Nazmî Efendi'nin dâhil-i zümre-i mütearrızıyye olmasına teaccüb olunur.

Hülâsa-i kelâm Hazret-i Pîr benim gönlüm o cânânın bezm-i merhametine bağlandı. Gözüm dünyâ görmez dîvâne-i aşkıyım. Binâenaleyh hayrette buyuruyorlar.

“Bî-küllî âlemin halkı bilirler bende bir derd var
Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben”

Âlem-i aşkın ahvâlinden haber veriyorlar. Halk-ı âlemin her biri bir havada iken benim fevkalâde hâlimi görürler. O âli sözlerimi işitirler. O rengin ve o ateşin eş'ârımı okurlar. O hayret-fezâ-yı ukûl ve gıfta [68] bahşâ-yı fuhûl olan intâk-ı kerâmet âyâtıma muttali' olurlar. Anlarlar ki; Mısrî dahî derd-i aşkın nâlânı vuslat serây-ı vahdetin hezâr-ı pür-efgândır. Böyle olmakla berâber halk-ı âlem gaflettedir. Kimse bilmez kimse anlayamaz ki; benim nâr-ı aşk u muhabbetle giryân olduğum kimdir? Burada halkın gafletinden şikâyet buyurmak istedikleri nümayândır ki; bu da kemâl-i rahm ve şefkatleri tesîriyle gaflet-perverânın uyanmalarını temennîye masrûfdur. Nefsî nefsî değil ümmetî ümmetî diyen fahr-i âlem Efendimiz'in vâris-i ahvâlidir.

“Nefse uyup râh-ı Hakk'tan taşra çıkmak yol mudur?
Hâzır iken Hâlık'ın etrafa bakmak yol mudur?
Matlabın âlâ iken ednâya akmak yol mudur?
Yâr-ı bâkî var iken ağyâra tapmak yol mudur?”

Hazret-i Hüdâyî

⁵⁵⁴ Bitti.

“Ehl-i gâfil gafletiyle Hakk’ı kor dünyâ arar.”

Keza

Derd-i zevk ma’nâda aranılıp bulunması ni’met-i azîme olan bir saâdet-i manevîyedir. Hazret-i Pîr “Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş” buyurur ki; bu derd insanı nâil-i vuslat eden bir seffine-i aşkın kuvve-yi buhâriyyesi gibidir. Şeyh Avnullah Kâdirî ne güzel söyler:

“Derd-i aşka düşmeyen dermâna olmaz âşinâ
Dökmiyen Ya’kûb gibi hasret yaşın gözden müdâm
Mısr-ı dilde Yûsuf-ı Ken’âna olmaz âşinâ [70]
Derd ehlinin âhı çok olur
Âh bu âhın elinden”

Senelerce halka-i irfânında hem-bezm olduğum Edirneli Şeyh Şuayb Şerefeddîn Gülşenî kuddise sırrûhu’s-seni hazretleri 17 Teşrîn-i evvel 1325 târihinde fakîre yazdığı bir mektûbda:

“Mâlûm-i irfâneleridir. İsm-i celâlin aslı olan “ه” müfred-i hüviyyedir. Zammeyi işbâ’ ile “هو” olur ki mevcûd-i hakîkiyye râci’dır. İsm-i celâlin evvel ve âhir harfi “ه” olur bu da ism-i İlâhîdir. Kübreviyyeden bazı kibâr derler ki; “Her nefes ha-i hüviyetle zikri icra eden kimse her nefeste âgâh değil ise bî-vukûf ve gâfildir.”

“Zâkirin hû demesi bil Hakk’a râci’dır gözüm
Âşıkın âh etmesi hem zikr-i nâfi’dır gözüm

Âşıklara âh eyleme sermâye-i cândır
Âh eyle ki manzûr ola mahbûb-i muhabbet”

Bir kara yüzlü

Ahmed Çeştî-i Hindî ne güzel söyler:

جاي که زاهدان بهزار اربعين رسند
مست شراب عشق بيک آه مي رسد

Yani zâhidlerin binlerce erbaîn nicesinde eriştikleri makâma ser-mest-i aşk olanlar “Bir âh” ile vâsıl olurlar.

“Gören sanır ki safâdan semâyı râh ederim.
Döner döner bakarım kûy-i yâre âh ederim”

Esrâr Dede

“Âh mine’l aşk ve hâlâtihî
Ahraka kalbî bi-harârâtihî”

Hazret-i Mevlânâ [72]

يا رب دل پاک جان اکاهم ده
آه شب وکریه سحرکاهم ده
در راه خود اول زخودم بیخود کن
آنکه بیخود زخود بخود راهم ده

Hazret-i Camî buyurur ki; “Ya Rab, bana kalb-i selîm ve can yanıklığı ihsân eyle. Gecelerde âh etmek ve seherlerde gözyaşı akıtmak nasib et. Tarîk-i müstekîminden beni evvelâ bî-hod ve fânî ve sonra râh-ı fenâ ender-fenâyı müyesser kıl.”

“Nâ-ümid-i vuslat olma ber murâd eyler seni
Vâkîf-ı her hâl olan Allah kâfidir gönül
Mâcerâ-yı aşkı tasvir eylemekse maksadın
Can u dilden çektiğin bir âh kâfidir gönlüm”

Bir Âşık Şeyda

Tarîk-i sülûkta âh vâh gerçi makbûl değildir.

سپیل را نعره از آنست که از بحر جداست
آن که بابحر در آمیخته خاموش آمد

Ahmed Çeştî der ki; selin akarken çağlayarak gitmesi denizden ayrılmasının enîn ve şekvesidir. Fakat âğuş-i deryâya atılınca sesi sedası kesilir.

“Cûylar çün erdiler deryâya hâmuş oldular”

Fakat o deryâya eresiye kadar olan tesîr-i iftirâk ile kalb-i uşşâktaki âsâr-ı hicrân yüzünden dîvânlar dolmuş ve el-ân dolmakta bulunmuştur.

“Atarız nara-i âhı ez-cân

Yetiş yetiş imdâdımıza Yâ Rahmân”

Âşıkın sermâye-i aşkı olarak elinde bir âhı vardır onu zabta muvaffak [74] olamazsa ne yapsın. Kazanın altındaki ateş ziyâde ise su şiddet-i harâretle buhara münkalib olmaya başlarsa borular buharla dolarsa tazyîk çoğalırca emniyet sübabı patlar. Fakîr âhcıyım, âh edenleri severim. Hazret-i Pîr Efendimiz’in pîrdaşı Şeyh Kâşif Efendi ne güzel söyler ki aynen tercümân-ı hissiyâtımdır.

“Meş’al-fürûz-ı kâfile-i bî dilân olur

Âh eyledikçe ateş-i dil kim iyân olur

Âh eylediği kâmet-i ham-geştemiz bizim

Şirpençe-i muhabbete tîr ü keman olur

Âh eyledikçe dûd-i dil-i pür-şerarımız

Şâhen şeh-i muhabbete bir sâye-bân olur

Âh eyledikçe lem’a-i sarsar karîn-i dil

Zevrakçe-i muhabbete bir bâd-bân olur

Âh eydikçe tâb-ı muhabbetle dûd-i dil

Feyz-i zülâl-i hikmete bir nâverân olur.”

Vâkıan:

“Zabt-ı âh iledir âşika evvel çare

Ben ise âhsız ârâm edemem âh meded”

diyen uşşâkın da hakkı var ise de bu bahis insanı yakıcı, aklını tarûmâr edici bir bahisdir.

“Sanki halk olmuş zebânım âh için”

der geçirim. İşte Hazret-i Pîr-i mufahham bi-nikâta işâret-ı remziyyede bulunurlar. O sözlerinin zımnında bu halleri uşşâk-ı bî-karârın kalbine sokuyorlar ve fitîl-i aşkı ateşliyorlar. Şefkat-i Muhammediyye'nin vârisi olduklarını isbât ve izhâr buyuruyorlar. Böyle sevimli, merhametli, ma'rifetli bir Mısrî'yi sevmek nezd-i Hak'da mükerrem olmak demektir. Kaddesallahu sırrahû [76]

“Eğërçi sûretâ âhirde geldim âlem-i mülke
Ne mâziyim ne müstakbel her ânın ânesiyim ben”

Bu beyitin pek mühim şerhine mübâşeretten evvel kelimelerini tahlîl etmek lâzım gelir.

Eğërçi: Edât-ı istidrâkdir. Fârisîdir. Cümlelerin başlangıcı hükmünde isti'mâl olunur.

Sûretâ: Şekl-i zâhiri, kılık. Meselâ derviş oldur ki sûretde vazî' görünürse de sûretde refî'dir. Resim, tarz, keyfiyyet bir şeyin tıpkı, aynı ma'nâlarında gelir. Bu mısrâ'da şekil ma'nâsındadır. Beden-i unsurî maksuddur.

Ha'nın fethi ile:

Âhar: başka, diğër ma'nâsındadır. Ha'nın kesriyle burada maksad ma'nâyâ takarrüb mümkün olur. (Bundan sonrakilerin üzeri karalanmıştır.) Belâgat lafzı aranırsa “sûret-i uhrâ” denilmek lâzım geliyor ve vezni bozmuyor.

Belki âdem-i peydâ olan Hazret-i Pîr dest-gîr öyle yazmıştır da. “Sûretâ âhirde” diye. Sehv-i nâsihden sâlim olamayan nüshalarda “sûret-i âhir” denilmiştir. Sûret-i âhir Türkçe'ye suret-i uhrâ diye yazılmak icâb eder. “Uhra”⁵⁵⁵ âhirin müennesidir. O da aynı ma'nâdadır. Âsitâne-i Mısrî seccâdenişini Şeyh Şemseddîn

⁵⁵⁵ Uhra: sûreten ahar Türkçesi sûreten uhra diye yazılmak icab eder.

Efendi bir mektûblarında bunun doğrusu “sûretâ” olacaktır. Bizdeki dîvânlarda böyle muharrirdir, buyurmuşlardır. Bu şekle göre de gerçi ma'nâ birdir. Fakat; 2⁵⁵⁶

Âlem-i mülk: Âlem-i halk ve âlem-i nâsût, âlem-i nefsî dahî derler ki; mertebe-i şuhûddur ve şehâdetdir. Yani âlem-i ecsâm ve cismâniyyeden ibarettir. Hazret-i Mevlana min külli'l-vücûhi evlânâ bu babda buyururlar: “Âlem-i mülk ki [78] âlem-i halkdır.” Mertebe-i şehâdetten ibarettir. Yani âlem-i ecsâm ve cismaniyyatdır. Bunun haddi daire-i felekü'l-eflâkın muhaddebindedir. Merkez kürre-i hâke varıncadır. Bu bir âlemdir ki bunda vücûdu müddet ve maddeye mevkûftur.

Mazî: Edvâr-ı mazîyye, geçmiş zamân.

“Fikr-i müstakbel ve mazîyi bırak ârif isen

Böyledir hâl-i zamân bir var imiş bir yok imiş”

Kânî

⁵⁵⁶ 2 Buradaki “âhir” kelimesi ha'nın kesri ile “evvel”in nakîza olan ve son ma'nâsına gelen âhirdir. Başka veya diğer lafzı ile tercüme edilen ve ha'nın fetha ile telaffuz olunan “âhar” değildir. Ve ibârede; Şemseddîn Efendi'nin yazdığı gibi “sûreten âhirde” sûretindedir. Sualce de budur. Sûretâ gelmesi burada cümle-i fiiliyyeden temyiz vâkı olur. Aslen münevverdir “sûreten”dir. Fakat Türkçe imla ve lehçede tenvin müsteğmel olmadığından ve ta-i kasîralar ta-i tavîle şeklinde yazıldığından tenvinsiz olarak bunu “Eğerçi sûretâ âhirde geldim...” şeklinde yazar ve okuruz ki Cenâb-ı Pîr'de öyle yazmışlar ve öyle okumuşlardır. Burada sûretten murâd bir beden unsurudur. Beden unsuru bütün neş'et hilkatının en sonunda bu âlem-i mülke gelişir. Bu beyit; Hakikat-i Muhammediyye lisânından söylenmiştir. Cenâb-ı Pîr; kendileri vâris-i ekmele olduklarından Hakikat-i Muhammediyye'ye tercümân olmuştur. Cenâb-ı Fahri Rasul aleyhi salavatü'l-küllî Efendimiz Hazretleri'nin “كنت نبيا وأدم بين الماء و الطين” buyurdukları kendilerinin hakikatlerine nâzır olduğu gibi, bu beyit de Hakikat-i Muhammediyye'ye nâzırdır. Sûret-i unsuriyye-i Muhammediyye her ne kadar âhirde ve cemi' enbiyânın sonunda âlem-i mülke gelmiş ise de ma'nâda her şeyden mukaddemdirler. Bunda müstakbellik olmadığı gibi mazîlik de yoktur. Hakikat-i Muhammediyye her ânın ânı ve ânesidir. Yani Allah o hakikate zuhûr ve burûz etmiştir. Bu ma'nâda Cenâb-ı İbn Fâriz kaddese sırrahu Hazretleri de *Kasîde-i Tâiyye*'lerinde şöyle buyururlar:

وانى وان كنت ابن آدم صورة
ولى فيه معنأ شاهد بابؤتى

Hakikat-i Muhammediyye'ye tercümân oluyorlar: “ben” her ne kadar sûreten Âdem ve oğlu isem de lâkin benim bir ma'nâm var der ki o ma'nâ benim. Baba olduğuma şâhidir. Yani rûh-i Muhammedî nasıl ابو الاشباح ise cism-i Muhammedî de ابو الارواح

Cenâb-ı Pîr'in “Ne mazîyim, ne müstakbel her ânın ânesiyim ben” buyurdukları hakikat-i Muhammediyyeye tercümân oldukları noktadan sarfı sırf nazar olunarak mülâhaza olunsa yine müveccehtir. Çünkü âyân-ı sâbite-i ilmiyelerine nazaran mazî, müstakbel ve her bir ândan âzâde bulunuyorlardı. Sûret-i unsurları her ne kadar “âhir” gibi bir zamân ile mukayyed ise de ma'nâlarının yani âyân-ı ilmiyelerinin zamân ile mukayyed olmaktan münezzehe olduğunu işâ'r buyuruyorlar. Çünkü ayân-ı sabite-i ilmiyyede mazî hal ve istikbâl gibi ezmân mevcûd değildir. Bu itibarla hudûs sûrete nâzır, ma'nâları kadimdir. Bu bahis itnâb-ı kelâma muhtacdır.

Müstakbel: Gelecek zamâna aid bir tabirdir.

Ân: İnkisâmı mümkün olmayan vakit, dem, lahza, zamân.

Ânesi; yani mâderî makâmındadır ki burada Hazret-i Pîr dest-gîr ebu'l-vakt olduklarını izhâr buyuruyorlar. Mesleğinde ibnü'z-zamân yani mağlubu'l-hâl olmayıp her hâlîne mutasarrıf olan ricâlullâha ebu'z-zamân, ebu'l-vakt derler.(x)⁵⁵⁷(1)⁵⁵⁸ Zamân, mekân âlem-i teayyüne âid şeylerdir. Âlem-i lâ-teayyünde böyle şeyler yoktur. Hazret-i Pîr'in bu beyitteki beyân-ı mahsûsalarından maksad-ı ulviyyet penâhileri: Ben gerçi sırr-ı hilkatime nazaran “كُنْتُ كُنَّا” sırrıyla zât-ı bahtin esrâr-ı zâtiyyesiyle mertebe-i zuhûr-i hakikat-i Muhammediyyeye oradan mertebe-i a'yân-ı sâbiteye oradan mertebe-i nüfûs-i mücerredde-i gaybiyye. Yani mertebe-i ervâh-ı mücerredde-i gaybiyyeye oradan âlem-i ceberût ve âlem-i elest ve melekûta ve sonra âlem-i mülke yani mertebe-i şehâdet-i mutlakaya libâs-ı insanîyi iktibas ederek geldim. Mertebe-i insan-ı kâmilde inâyet-i Hakk ile sırr-ı hilkatime âşınayım. Binâenaleyh ebu'l-vaktim benim için zamân yani ne mazî ne müstakbel mevzu-i bahis değildir. Zamân düşünmeleri [80] âlem-i taayyünün kârıdır. Âlem-i taayyüne

⁵⁵⁷ (x) *Minhâcu'l-Fukarâ*'da gördüm. Ebu'l-vakt o kimselere derler ki: Vakıt ve hâl onlarda tasarruf kılamaz. Ve onlar ahvâl-i muhtelifle ile mütelevvin ve müteğayyir olmazlar. Zîrâ bunlar keder-i vücûddan sâfi olmuşlar, revnâk-ı mâsivadan safâ bulmuşlardır. Hazret-i Mevlana bu nükteye işâreten buyurur:

صوفي ابن الوقت باشد در مثال
ليک صوفي فارفتست از وقت وحال

⁵⁵⁸ (1) Bu ifâdâta göre vârid-i hatır olur ki Hazret-i Mısrî divânlarının bir yerinde, İbn vaktim ben ebu'l-vakt olmazam.

Abd mahzım ben tasarruf bilmezem.

buyurmalarıyla nasıl tevîl olunûr. Şurası mâlûm olmalıdır ki bazı kere vakıt kelimesiyle tasarrûfât-ı İlâhîyyenin zuhûrât-ı gaybiyyesine karşı teslimiyyete işâret edilir. Bu bir makâm-ı velâyettir. Bu makâmın daha ilerisine varılıp tevîd-i sırr-ı zât tecellîyâtında o velinin mertebe-i mahsûsasında işin rengi değişir. O zamân ibnü'l-vakt olmaktan bahis edemez. Dâhil-i daire-i tâsâruf olur. O tecellî-i sırr-ı zâtta tesîr-i tasarrûfât ile ebu'l-vakt olur. İbnü'l-vakt sâlikin bulunduğu zamâna dahî itlâk olunur ki mazî ile müstakbelin arasındaki zamân-ı hâle işârettir. Tecellî-i sırr-ı zâtta âlem-i lâ teayyün nesemâtiyle müstehleke olan velî-i kâmilde ne mazî ne müstakbel kaydı olmaz. Mazî müstakbel kaydında olanlar ibnü'l-vakittir. Hâlbuki mazî ve müstakbel ile meşgul olmak da izâa-i vakittir. Hazret-i Mısrî'nin de öyle buyurmasıyla ne büyük bir makâm sahibi olduğu gözü görünlerce iyânen müşâhede olunûr. Acaba burada ne için “ânesiyim” buyurdu. *Divân*'larında;

“Meryem içre ben doğurdum bir ğulam

Hem bu günde bir gülüm ki solmazam”

Ben doğurdum ânesiz İsa'yı hem

İttisâlim var ona erilmemem

buyurmalarından da anlaşılır neşe-i îseviyyenin kendilerinde zuhûru dūçâr-ı gaflet olmuş. Ölülere diriltmek hayât-ı irşadiyyesinin tahassul-i nemâyı hikmet olması te'sîriyle mecâzen öyle serd-i efkâr eylemişlerdir. Bu güzel sözlerdeki mazâmîn-i maânî çok yüksektir. Kaddese allahu sırrahu.

şehbâz-ı aklın âlâ ve ittilâsına imkân mütasavver değildir. O âlemin neş'esinde gark olan zamân nedir, bilmez. Hazret-i Pîr mısırâ'-i evvelde seyr-i nüzûlilerini beyân buyuruyorlar. Evvel ki beyitlerinde seyr-i urûcilerinden bahis eylemişlerdir. Seyr-i nüzûlünün tafsîli kütüb-i tasavvufiyyede vardır. Merak edenler mürâcaat etmelidir. (1)⁵⁵⁹

” *الإنسانُ سِرِّي وأنا سِرُّهُ* ”⁵⁶⁰ hadîs-i kudsîsine işâret-i beyâniyye de rû-nümâdır. Neş'e-i tasavvufiyye ile mütezevvik olmayan ve seyr-i nüzûli seyr-i urûcî nedir bilmeyen kimselerin bu beyânata karşı tahammülât-ı idrâkiyyeleri kâsır u âciz olduğundan bu bahsin tâ'mikinden ise terki zarûrî ve evlâdır. ” *كَيْتَمَانُ سِرِّ الْحَبِيبِ حَبِيبٌ* ”⁵⁶¹ diye bir hadîs-i şerîf görmüştüm. ” *كَشَفَ السِّرِّ الرَّبُّوبِيَّةَ كُفْرٌ* ”⁵⁶² dahî bir beyyine-i kâtia olarak zebân-zeddîr. İbn-i Abbas radiyallahu anhüma hazretleri ” *إِيَهُمُوا مَا إِيَهُمَ اللَّهُ* ”⁵⁶³ buyurdular. Bu satırlardaki beyânât-ı fakîrânemden güya bu abd-i ahkar-ı rû siyah o esrâra âşına imiş de ifşâsından tevakkî ediyorum gibi bir telakkiye uğranılmaması için ricada bulunurum. O esrâra âşinalığıma hüsn-i zan edenlerin temniyyât-ı hâliselerini hüsn-i kabul ve eltâf-ı İlâhîyyeden aynen zuhûrunu temenni etmekle berâber mademki ifşâ-i ma'nâ-yı esrâr bu yolda neş'e sahibi olmayanların dûçar-ı teşevvüşât olmasını müstelzimdir. Binâenaleyh onlara ifşâsı haramdır, nazariyesine velev ki sûrette olsun riayetten mütevelliddir. [81]

Sır hakkında bir eserde şu satırları okudum:

Gizli olan nesneye derler. Bir ma'nâsı da derûnuna mevtâ konup gizlendiği için kabirdir. Bazı urefânın ” *قُلُوبُ الْأَحْرَارِ قُبُورُ الْأَسْرَارِ* ”⁵⁶⁴ demeleri bu ma'nâ münasebetiyledir. Sır ikiye münkasım olur. Biri insanın sırr-ı nefsi ki; kitmâni hazm,

⁵⁵⁹ (1) Bursa'da Mısırî Asitânesi Şeyhi Mehmed Şemseddîn Efendi bu mesele hakkında muharrer fakîre yazdığı bir mektûbda

” Hazret-i Pîr'in ” *ibn-i vaktim* ” nutk-i âlileri zannım kutbiyyetten kûşe-nişîn oldukları zamân söylenmiştir. Müşarünileyhe dört defa kutbiyyet tevcih buyurulmuştur. *Menâkıb*'da yazar. İki defasında da yine niyaz ve istirhâm ederek niyaz ve istirhâmı mazhar-ı kabul olup fakat üçüncü defa kutbiyyet teveccüh edince bu rütbe tahammülü için lütf-i İlâhîyyeye arz-i iftikâr ettiği beyân olunmuştur. Nihâyet rütbelerinde mertebe-i ifrâda terakkî etmişlerdir ” diyorlar. *Divân*'larında öyle buyurmaları anlaşılıyor ki hep bu esbâbdan mütevellittir.

⁵⁶⁰ İnsan Benim sırrımdır. Ben de insanın sırrıyım.

⁵⁶¹ Dostun sırrını gizlemek sevimidir.

⁵⁶² Rubûbiyyet sırrını açmak küfürdür.

⁵⁶³ Allah'ın gizlediğini gizleyin; açıkladığını da açıklayın.

⁵⁶⁴ Hürlerin kalpleri, sırların kabirleridir.

diğeri gayrın sırrı ki; kitmâni keremdir. ⁵⁶⁵“كُلُّ سِرِّ جَوْرِ الْإِنْسَانِ شَاعٌ” kelâmı medlûnünce âhara nakl olunan sırr elbette münteşir olur hatta bazıları keşf-i râzdan kemâl-i terehhübü müş’ir olmak üzere kelâm-ı mezkûrdaki isneynden murâd şefeteyndir. Kelâm onların arasında dehenden çıktığı üzere şuyû’ bulur dediler. Aleyhi’s-selâtü ve’s-selâm Efendimiz “Sırrını ketmedem işine mâlik olur” ve “Havâicinizin kazâsına ketm ile iâne edin. Zîra her nimet mahsûddur” buyurmuşlardır. Fi’l-hakîka kişinin sırrı fâş olduğu hâlde gerek celb-i menfaat ve gerek def’-i mazarrat her ikisinde hâsidler tarafından bir takım mevânî ikâ olunacağı cihetle ol kimsenin matluba vusûlü müteaasir olur.

Sırrın lüzum-i ketmi Ya’kûb aleyhisselâmın mahdum-i âlîleri Yûsuf aleyhisselâma Kur’an-ı Kerîm’de mezkûr olduğu üzere;

⁵⁶⁶“يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا” buyurmalarından ve İmam Ali Efendimiz’in; “Sırrın senin esîrindir, ifşâ ettiğin hâlde sen ona esir olursun” kelâm-ı hikmet beyânlarından ve Amr ibni As’ın, “Kulûb esrârın ev’iyesi ve dudaklar ol ev’iyenin kilidi ve diller anahtarıdır.” ihtârıdır. Bu sûrette her insanın sırrının anahtarını saklamak lâzım gelir, kavî-i hakîmânelerinden dahî müstebân olur.

Malûm ola ki; ümenâ-i esrâr ümenâ-i emvâlden nâdir ve insan hıfz-ı emvâle ketm-i esrardan ziyâde kâdirdir. Zîrâ emvâl-i hazîne-i müstahkeme-i mukfele içinde hıfz olunur. Esrâr ise âlet-i nutk olan lisandan suhûletle çıkar, duyulur.

Ekser nâs, vâkıf olduğu sırrı fâş edegeldiğinden birine bir sırrı söyleyip de sakın bunu kimseye söyleme demek ve söylediği ve işitildiği hâlde darılmak abestir.

“Sırrını sırdâşına fâş eyleme sırrın fâş olur
Sen sana sırdâş değilsen el nice sırdâş olur” [82]

“Yitirdim benliği benlik bana Hak benliğindendir
Tekellümde hitab-ı gaybetin kârhânesiyim ben”

⁵⁶⁵ İki dudağı geçen her sır yayıldı.

⁵⁶⁶ Oğulcuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar. Yusuf, 12/5.

Zâhirî ve mev’hûm olan ve mahkûm-i fenâ bulunan varlık ki; bu ta’bir sûret perestâne göredir. Buna itibâr olunmaz. Bu varlık için mutasavvıfın neler söylemişlerdir neler. Hâfız Şirazî der ki:

حجاب راه توئی حافظ از میان برخیز

Yani “Ey Hâfız, bu yolun hicâbı anladım ki sensin, oradan haydi çekil bakayım” diyor.

Hazret-i Hüdâyî kuddise sırrûhu’l-âî

“Sen çık aradan girsin Yaradan”

diye pek güzel tercüme etmişlerdir.

“Ben ben değilim ben dediğim sensin sen”

denilmesi, bu varlıktan halâs olanların kârıdır. Kendine vücûd verir isen Hakk’ın vücûduyla ikilik çıkar. Buna isneyniyet eniyyet derler. Bu fani vücûdu hükûm-i vehmiyyeden iskât etmeye “mahv, inmihak, mahk” derler. *Tuhfetü’l-Mürsele*’de tafsîlât vardır. Eniyyet hemzenin fethi ve kesre-i nûn-i müşeddede ve teşdîd-i ya ile benlik yani her ferdin nefsinde “ben” denilen ma’nâdır ki kişinin nefsi ve zâtıdır. Eniyyet senin hakîkatın ve bânının vücûd-i vâhid-i Hakk’ın gayri olmaktan ibârettir. Yani sen kendi hakîkat ve bânınının bi-lâ-ihhtiyar ve lâ-kasd ve ru’yeten vücûd-i vâhid-i Hakk’ın gayri bir mevcûd-i müstakil bilmen ve mülâhaza etmenddir. Meselâ her ferd-i âmî [84] kendi zamîrinde böyle bilir ki; bir kendi zâtı bir de kendinden başka hâriçte bir Rab ve ma’budu olan Allah Teâlâ Hazretleri var. Bu bilgiden ehl-i zevk ve şuhûddan gayri kurtulamaz. Avâmın mümtaz kısmı da dâhil olduğu hâlde kısmen ulemâ-i zâhire de bu dâirede kalır. İşte Hazret-i Pîr dest-gîr bu rütbe-i ulviyyeyi idrâk etmiş, benliğini Hak benliğine vermiş oldukları için neş’e-i tevhîd-i zât ile benliğim Hak benliğindedir diye izhâr-ı hakîkat buyuruyorlar.

“وَجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يِقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبٌ آخَرَ”⁵⁶⁷ hadis-i şerîfinin esrâr-ı beyânîyesinde de işâret vardır. Mısırâ-yı sâninin evvelinde “tekellümde” kaydı bazı matbu’ nüshalara “tekemmülde” diye muharrerdir. Her ikisinde câizdir, fakat burada eslem olanı tekellümde kaydıdır. Tekemmülde ma’nâsını alırsak kemâlde, tekellümde ma’nâsını alırsak kelâmda demek olur ki; tekemmül Hakk’ın kudret, tekellüm ise kelâm sıfâtlarına nâzırdır. Tevhîd-i sıfâta bahis buyurmak istiyorlar ki; insana işittiren, gördüren, bildiren, onu söyleten, gezdiren, istediğini yaptıran sırr-ı kudretin sereyânını ifhâm buyuruyorlar. Bir hadis-i kudsîde görmüştüm. “: وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَىٰ بِاللَّوَابِلِ حَتَّىٰ أُجِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا” İşte bu sırr-ı ma’nâya Hazret-i Pîr’in işâret-i sarîhası vardır. Tekellümde beyânına göre [86]⁵⁶⁸ “إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ عَلَىٰ لِسَانِ عَبْدِهِ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَ” hâdis-i şerîfi de mâ’nâda mâ-bihi’l-istinâddır.

Hitâb-ı gaybet: Bu mısırâ’ heyet-i umûmiyyesiyle tevhîd-i sıfâta nâzırdır. Kudret ve kelâm sıfâtlarını beyandır. Gaybetin zâhirde lügat ve mânâsı mevzû’-i bahis değildir. Hitâb-ı gaybetten maksad-ı Hazret-i Pîr budur ki; sırr-ı kudretle âlem-i kalbde tecelli nümâ olan hitâb-ı ilâhîyi beyandır. Gaybet burada âmâlara nazaran gâib farz olunan zât-ı ilâhîdir ki, hüviyyet-i gaybiyye, gayb-i hüviyyet dedikleridir.(1)⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ Senin vücudun bir günahdır ki; ona başka günah kıyas edilmez.

⁵⁶⁸ Allah kulunun lisânı üzere konuşur. Allah, ona hamdeden kimseyi duydu.

⁵⁶⁹ (1) Gaybet: *Minhacü'l-Fukara*’da okumuştum. Şeyh İsmail Ankaravî der ki; gaybet mertbe-i velâyet derecelerinden bir derecedir. Gerçi gaybete çok ma’nâ vermişlerdir. Ama muhakkikinin sözü budur ki gaybet, eşyadan gaib Hak’la hâzır olmaya derler. Bu mertebe ehline gayb u hâzır tesmiye ederler. Âriflerin gaybeti çok yüksektir. “غيبيت العارف عن عيون الاحوال في حصن” denilmiştir. Yani ârif hısn-ı cem’e tehassun etmekle uyûn-i ehvâlinden gâib olur. Yani ne ehvâl onu görür ne de o ehvâlî müşâhede eder. Hatta nûr-i cem bürür ve onu vakt ve hâlîn hükmünden muhafaza eder. Vakt ve hâlîn hükmü sâlik olanlardır. Yoksa ârifler bu tağayyürâtтан necat bulmuşlardır. Kaddese allahu esrârahum.

Tasavvuf risâlesinde görmüştüm:

Gaybet sâliğin ihtisâsât-ı dünyeviyye ve ehvâl-i kevnîyeden tecerrüd ederek varidât-ı gaybiyyenin ezvâk-ı manevîyyesiyle bi-hod olmasına derler. Hüccetü’l-islâm rivayetiyle menkuldür. Bir gün İmam Zeyne’l-Abidîn Hazretleri seccadede iken hane-i saadetlerine ateş düşmüş idi. Bu hadiseyi namazdan fariğ olasıya kadar hissetmemişlerdir. Sebebini sormuşlar “Büyük ateş bu ateşi bana hissettirmedi” cevâbını vermişlerdir. Yani büyük ateş bu ateşi bana hissettirmedi, demektir.

Huzûr: huzûr iki ma’nâda isti’mâl edilir. Biri sâliğin ehvâl-i dünyeviyyeden tecerrüdd ve gaybeti zamânında huzur-i hâss-ı İlâhî’de bulunması, diğeri de o tecerrüd ve gaybetin zevâlî akabinde vezâif-i ubûdiyyetin ifâsına dâima âmâde ve müheyyâ olmasıdır.

Yan taraftaki yazı

Ta’rifât-ı seyyid de dahi gaybet hakkında izâhât vardır.

Hazret-i Pîr demek istiyor ki; kalbin mehbit-i ilhâmı girdikâr olmuştur. Lisânım Hak lisândır. Şecerede “innî enellah” sadâsı ile Hazret-i Musa aleyhisselâm’ın mazhâr-ı hitâb olması gibi bende de mertebe-i kemâl-i insaniyye husûlü ve rütbe-i hakîkate vusûlüm münâsebetiyle sırr-ı hakîkatimden dâima hitâb-ı gayb-ı hüviyyete marûz kalmaktayım, diye pek ârifâne bir beyân-ı latîfedir ki; bu bahs-i mühîm ehline mâlûm, nâ-ehline meçhûldür. Hülâsası Hak ile Hak oldum, demektir. Bu vadîde söz söylemek lâzım gelirse, bu risalenin tahammülü yoktur. Bâlâdaki hadis-i kudsîde ⁵⁷⁰“وَلِسَانُهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ” bunun esasını gösterir. Bu bahsin daha ziyâde açılması nâkısul-fikirlere karşı mahzûrdan sâlim değildir.

Kâr-hâne: İmâlethâne ma’nâsındadır ki burada dest-i kudret maksûddur. Yani vücûd-i mübârekleri kudret-i İlâhîyye ile tecellî hâne-i esrâr-ı nâ-mütenâhi olmuş ve benlikten halâs olduklarından benlikleri Hak benliğinden ibaret kalmış. Lisân-ı şerîflerinden şeref sâdır olan sözleri kâmilin [88] o tecellîyât-ı İlâhîyyenin mahsûl-i esrârıdır. Bu nükteyi mühimmeyi beyân için o yolda serd-i efkâra tenezzül buyurmuşlardır. Kaddesallahu sırrahû.

“Ne Mısrî’yim, ne Mehdi’yim, ne İsa’yım, ne insânım
Bu yanan dâimâ şem’in velî pervânesiyim ben”

Zâtî benlikten halâs olunca artık Mısrî’lik, Mehdi’lik, İsa’lık, insanlık mevzu’-i bahis olamaz. Onun için öyle buyuruyorlar. Acaba Mehdi ve İsa tabirlerini burada niçin isti’mâl ettiler? Herhâlde Şeyh Nazmî Efendi’den korkarak rucû’ etmiş olmalarından değildir. Mehdi, mazhar-ı ismi Hâdi’dir. Âhir zamânda vakt-i dalâlette şeref-zuhûr edip insanları yola getirecek bir mürşid-i İlâhîdir. Hazret-i Mısrî’nin bir risâlesinde görmüştüm ki; mehdi-i rasûl çıkmak akl-ı küllün ve rûh-i âzâmin zuhûrundan ibaret olup o rûh havasa nefh olunur. Herkese olmaz. ⁵⁷¹“وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي” bu rûha işârettir. Bu dahî mürşid-i kâmil Allah’tan hâlîfe olup tâlibe nefh eder ki mâye-i Muhammediyye derler.

Tafsîl-i bâis-i melâl olur diye sarf-ı nazar ettim.

⁵⁷⁰ Konuştuğu dili.

⁵⁷¹ ... içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman... (Sâd, 38/72.)

İsa aleyhisselam da zamânındaki hikmet-i câriyye-i İlâhîyye îcâbı ölülere diriltmiştir. Hazret-i Mısrî münkirân tarîkini yola getirmek, süllâk-ı râh-ı ma'rifeti irşâd eylemek gibi hâssa-ı nâfia-i reşâdete sahip olduklarını ve mürde-dilleri nefha-i manevîyeleriyle ihyâya muktedir bir mürşid-i âlî-kadr olduklarını beyândan ibârettir. *Dîvân*'larında buyuruyorlar ki:

“Gel ölü isen sözlerimi tut kulağın ki
Cân bahşedici nefh-i Hüdâ'dan haberim var” [90]

“Bununla bir oldu dem-i İsa ile Mısrî”

gibi nutk-i âlileri tecellî-i İseviyede oldukları zamandır. Yani Mısrî, İsa'ya hemdem olup sırrına mahrem oldu. Kademinde râsih-dem oldu. O'nun sırrına mahremiyeti hasebiyle melekût-i semâvat ve arz ulûmuna nâil oldu ki; ulûm-i ulviyyâtı ve süfliyyâtı câmi'dir. Nihayet “Niyâzî taht-ı bâda nokta oldu” diyerek Hazret-i Ali radiyallahuanh Efendimiz'in delâletiyle mazhariyyet-i tâmme-i nebeviyyeye mazhariyyetlerini de beyândır. Şu hâlde mazhar-ı tevhid-i zât olduklarından ancak âlem-i sûrete taallük eden Mehdilik, Mısrîlik İsalık, insanlık kalmaz. Sırr-ı hakîkatte hepsi müstehlekedir. Bundan dolayı öyle buyurmuşlardır.

Bâlâda zikri geçen risâlede buyururlar ki, Hazret-i İsa aleyhisselam'ın yere inmesi akl-ı meâdın nûr-i yakîn ile zuhûrundan kinayedir. Cenâb-ı İsa hakîkat-i âhîret mazharıdır ki; O'nun zuhûru vakti fecr-i uhrevî tulûu' zamanıdır. Zîrâ akl-ı meâd zuhûr eder akl-ı maâş ölür. Ne insanım buyurmaları mertebe-i inmihâka nâzır bir sözdür. Hazret-i Salâhi şan-ı ulviyyet nişân Cenâb-ı Mısrî'de der ki, hil'at-i vücûd-i Hakkânî kâmet-i isti'dâd-ı Mısrî'ye erzânî buyuruldu. Zücâce-i kalbi mazhar-ı misbâh-ı kelime-i rûhiyye ve mişakât-ı sadrı masdarı velâyet-i İseviyyedir. Sırr-ı Mesihîye mazhâriyyet itibârıyla kendilerinden bürûz eden, sırr-ı Hazret-i İsa aleyhisselam'dır. Sırrına mahrem olmayan halka karşı mestûren öyle buyurmuşlardır. [92] Ancak tetimme-i beyâniye olarak arz edeyim ki anadan iki kere doğmak dedikleri bu sırrın mahsulüdür. Buna tasavvufta “vülûc” derler.

Hazret-i Pîr dest-gîr Efendimiz risale-i mezkûrde de buyuruyorlar:

Bu vülûcda iki defa doğmak gerek. Bir kere anasından bir kere de kendisinden. Nitekim İsa aleyhi's-selam⁵⁷² “مَنْ لَمْ يُولَدْ مَرَّتَيْنِ لَنْ يَلْجَأَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” buyurdular. Yani iki defa doğmayan cevâhir-i eşyayı anlayamaz. Nefsini ve Hakk'ı bilmez. İmdi bu eşrâd-ı nefsiyi ehli bilir, anlar. Ancak avâm-ı nâs bunlardan bî-haberdir. ⁵⁷³“هُمْ أَصْلُ بَنِي كَالْأَنْعَامِ أَوْلِيَّكَ” Onların şânındadır. Rumz-i evliyâ ve enbiyâyı insan-ı kâmil işitir, onların sözünü duyan dünyâ ve ahirette onların yoldaşdır. Duymayan lâ-şeydir.

İntehâ.⁵⁷⁴

Son mısra'larında makâm-ı fark-ı sânde mertebe-i abdiyyet-i hâssada böyle söyleyen Hazret-i Mısri'nin sözünü, sözündeki esrârını anlayan kullardan olmaklığımızı dergâh-ı azametden dilerim.

“Söz uzanır ger kalanın der isem”

“Bu yanan dâimi şem'in”den maksad âlem-i ef'al u esmâ u sıfât u zâttır. “Onun pervânesiyim ben” demeleri ise verâset-i velâyet-i hâssa-i Muhammediyye ile ferîd-i zamân olduklarına delîl-i bâhirdir ki bu makâmın tafsîli bâlâda geçer. Kaddeseallahu sırrahu ve nefeanallahu bi-berekâtîhi ve füyûzâtîhi ve şefaatihi. Âmin.

Hitâm-ı şerh [93]

Hâtîme

Bu abd-i ahkar-ı rû-siyah eğer zümre-i ehl-i kemâlden olsaydım şerhe yeltendiğim nutk-i vecîz-i manzûmun her beytinden bin ma'nâ her mısra'dan bin mazmûn, her kelimesinden bin rumûz, her harfinden bin sır çıkarmaya muktedir olurum. Fakat sathî nazar, âmâ basar olduğumdan ancak kışr-i beyân üzerinde haşerât-ı muzirre gibi dolaştım durdum. Maa-hâzâ isti'dâdımın bundan ziyâde söz söyletmeye müsâadesi olmadığından “karınca miktarınca” kavline mâ-sadak hareketim sabittir. Netîceden şunu arz edeyim ki tercümân-ı lisân-ı gayb olan Cenâb-

⁵⁷² İki defa doğmayan kimse semâvâtın ve arzın melekûtuna giremez.

⁵⁷³ İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha sapıktırlar.

⁵⁷⁴ Bitti.

ı Mısrî zâhirde bilindiği gibi değildir. İlmen, irfânen, rifâten büyüktür. Onu bu fakîr-i pür-taksîr gibi nâkısü'l-kemâl ve kâmilü'l-vebâl olan cehelenin takrîre yeltenmesi cürm-i azîmdir. Ancak o gibi eâzime bu fakîr-i rû-siyah gibi zuafâ-yı irfân arz-ı nisbetle nâil-i şefâat olmak emniyyesini hırz-ı cân bilir.

Büyükük şânı zuafâyâ bezl-i merhamettir. Zâten vâris-i nebevî olanların kârı herhâlde bundan başka bir şey değildir. İnşâallah âsitan-ı himem ve inâyâtından mahzûn olarak döndürmez.

Ya Rab! Mısrî kulunun hâiz olduğu irfân-ı İlâhî ve vâris olduğu irfân-ı risâlet-penâhî hürmetine kâfile-i hâfile-i şürrâhın kıtmîri olan Hüseyin Vassâf (Muhtac-ı kerem ü eltâf) kulunu ve O'na [94] ebzâl-i hüsn-i nazar buyuran kullarını ve bi'l-umûm ihvân-ı dîni sahâbet ü himâyet-i samedâniyyenden dûr ve mahcûr eyleme.

Allahümme erina'l-Hakk'a Hakkan verzuknâ ittibâahu ve erinâ'l-bâtile bătülen verzuknâ ictinâbehu ve sallallahu alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve evlâdihi ve ezvâcihi ve etbâihi ecmaîne bi hürmet nebiyyi'l-Emîn.

Münâcât

Beni affeyle Allah'ım dahîlek
Dahîl-i bab-ı dergâhım dahîlek

Nesîm-i lütfuna her yerde muhtâcım
Yegâne abd-i pür âhım dahîlek

Günahkârım tebehkârım ilâhî
Garîb bir sâlik-i râhım dahîlek

Beni bahşet habîb-i müctebâna
Bi-hakk-ı Hazret-i şâhım dahîlek

Kulun Vassâf ümid var keremdir
O'nu affeyle Allah'ım dahîlek

Allahümme salli alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âli seyyidina Muhammedin adede men salla aleyh. [95] Miskü'l-hitâm

Defter-i Hatırâtımdan Birkaç Yaprak

“Dâr-ı dünyâ deli gönlüm gibi virân olsa
Ne cihân olsa ne cân olsa ne hicrân olsa

Keşki sevdiğimi sevse kamu halk-ı cihân
Sözümüz cümle hemân kıssa-i cânân olsa”

Şâir Yahya'nın bir sözü hâlîme kâlîme muvafık gelen beyyinâtındandır. Ne zaman okusam hatırât-ı latîfe-i şairanenin hissiyatıyla mütehassis olurum. Bu dört satır fakîrinize bin kitap okumuş kadar te'sîrâta sahiptir. Ey kâri-i muhterem karaladığım şerhi okur okumaz yakanızı bırakmayacağım. Biraz daha beni dinlemek için müsaadenizi dileyeceğim. Sizinle hep o sevdiğim Mısırî hakkında hasb-i hâl edeceğim. Vaktim hâlîm müsait olursa âtide Hazret'in tercüme-i hâliyle de meşgul olur ve sizi de ister istemez meşgul ederim. Yazdığım sahifelerde gönlüm gayet mütevâzidir. Her ne zamân bu eserimi bir tarafa bıraksanız susarım. Elinize alıp mütâalaya başlarsanız söylerim. İster bâis-i kelâl ü melâl olsun isterse müstelzimi inbisât-ı dil ve surûr-i bâl olsun. Şâirin dediği gibi sizinle hep kıssa-i cânândan konuşmaya gönlüm meyyaldir. Siz ehl-i dil olmamış olsanız bu eserimi okumaya rağbetkâr olamazdınız. Mademki nasılsa bir kere bu dâm-ı irfâna düştünüz artık olmadan kurtulamazsınız. Küçük yaşımdan beri Hazret-i Mısırî'yi [96] severim. Çocukluğumda tekkelere giderdim. O zamandan beri şeyhleri, dervişleri, tarîkatleri, pîrleri, evliyâları severim.

“Âşinalık tâ ezeldendir Sezâî yâr ile
Bu talep kandan gelir ru'yet mukaddem olmasa”

Teâruf-i ezeli muktezâsı onların bezm-i muhabbetinde, âyin-i şerîfnde bulunmaktan lezzet bulurum. İlahi okurlar. Durak okurlar. Gazeller okurlar. Dikkat ederim. Mısırî ismi geldi mi hepsi boyun eğer sağ ellerini kalplerinin üstüne basarlar. Acaba bu nedir diye merak ederdim. Civarhânedede meşâyihden müsinn bir zâta

sordum, merakımdan memnun oldu ve beni çok sevdi. Takdir etti. “Oğlum, Mısırî dedikleri zât tarîk-i Halvetiyye şubâtından Mısriyye şu’besinin pîridir. Kibâr-ı eviyâullahtan ve aktâbdandır. Zamânında muârizîn-i tarîkatle pençeleşmiş her birini habt etmiş on sekiz sene kapanan mevlevîhâne ve tekkeleri Ayasofya’da o zamânın padişahı, vükelâsı, vüzerâsı, ricâl-i ulemâsı, meşayihî, halkı hâzır oldukları hâlde kürsüye çıkararak müessir va’ziyle herkesi teshîr ile sıdk-ı müddeâsını isbâta ve muârizlerini iskâta muvaffak olmuş. Ve hemen o dakikada tekkelerin açılmasına ve âyîn-i ehlullâhın icrâsına müsâade istihsâlîne mazhariyyetle o gün câmide meşâyih-i hâzıra dervîşân ahâli ile beş on halka olularak onlara kumanda ederek bezm-i âyîn icrâ eylemiş pek büyük bir velîdir.” [97]

Hazret-i Mısırî umûm ehl-i tarîkate böyle âli bir hizmette bulunduğu ve bu yüzden azîm çile çektiğinden umûm turuk-i âliye müntesibleri kendilerine karşı medyûn-i şükrândır. Öyle sözleri vardır ki; esnâ-yı zikirde dervîşân ve meşâyihînin kalpleri envâr-ı mâneviyye ile pür-nûr ve neş’e-i zikrullah ile meskûr oldukları zamân zâkirân-ı hoş-elhâh okurlar. Herkese te’sîr gösterir. İşte böyle bir Mısırî ki nâm-ı şerîfi yâd olunurken herkes o hâtırâtı düşünür. Onun mertebe-i bülendini idrâk eder, boyun eğer ve eli göğsüne kalbinin üstüne kor. Onun muhabbeti sâffe-i sînemizin medâr-ı mübâhât ve bâis-i iftihârıdır diye münkirîn ve mütearrızînin âteş-i girye ve hırslarını tezyîd ve müşarünileyhe karşı muhabbeti hâlislerini teşyîd ederler. Evlâdım, inşaallah daha ilerde aklın tekâmül eder eserlerini okur Mısırî’nin ne olduğunu anlarsın. Şimdilik daha fazla söylemem.” dedikten sonra dua buyurdular. Bilmem ne oldu o dakîkadan itibaren derûnuma bir âteş düştü. Her nerede ism-i şerîfi yâd olursa bende hemen eğilir vaz’-ı ihtirâm alır elimi kalbimin üstüne götürürdüm. O zaman on beş yaşında idim.

Bir gün bezm-i mânevîde hâzır bulunan mazanne-i kirâmdan Kara Sarıklı İbrahim Efendi beni öyle bir vaz’-ı ihtirâm eylerken görmüş hitâm-ı mecliste taltîf etmiş idi. “Aferin Oğlum, Mısırî’yi ve evliyâullahı seversen iki âlemde mes’ûd olursun” demiş idi. [98]

Mısırî’nin tercüme-i hâlîne agâh olmak derdine düştüm. Sultan Bâyezid’de Kütüphâne-i Umûmî’de ricâl-i Şa’bâniyeden Hâfız Tahsîn Efendi’ye müracaat ettim.

Bana Mısrî hakkında eserler verdi, okudum. Hele Şeyh Lütfî Efendi merhûmun *Tuhfetü'l-Asrî* nâm eseri iyiden iyiye beni Mısrî'den haberdâr etti. Silivri Kapısı dışarısında Seyyid Nizâm Tekkesinde Şeyh Şuâ' ve Şeyh Mahmud Efendilere gönderdi. Her Cuma Hazret-i Sünbül'de namaz kılar, âyin-i şerifte bulunur oradan Seyyid Nizâm'a giderdim. Orada zikir âleminden ziyâde muhabbet-i zevki gâlib idi. *Dîvân-ı Mısrî*'den bahis açarlar, huzzârı mest ederlerdi. Mısrî delisi oldum. İki heves hâsıl oldu. Bir Bursa'ya gidip hankâh-ı irfân-penâhına, o Hazret'in mübârek ayaklarının bastığı hâk-i pâke yüzümü gözümü sürmek, diğeri ise Limni'ye gidip ravza-i ıtır-nâkinde gözyaşları dökmek hususundan ibaret idi. Bu te'sîr altında seneler geçti. Bir aralık Edirne'ye gittim. Tarîk-i Gülşenî'ye nisbetim vardı. Orada Gülşenî Velî Dede Dergâh-ı şeyhi ve Hazret-i Sezâi'nin beşinci bâtın evlâdı Şuayb Şerefeddin-i Gülşenî'ye mülâkî oldum. Meclisinde gördüm ki hepsi Mısrî *Dîvân*'ından nutuklar, *Mevâid'ül-İrfân*'ından bahisler zeyn-sâz oluyor. Te'sîr-i muhabbet ile, "Efendim siz de Mısrî'yi çok seviyorsunuz" dedim. Bir âh çekti; "Oğlum ben Mısrî dîvânesiyim. Mısrî benim cânımdır, Mısrî benim rûhumdur, Mısrî benim rehber-i irfânımdır, Mısrî benim nûr-i aynımdır. [99] Mısrî benim hayat-ı câvidânımdır." diye ağlamaya başladı. Hulefâ-yı Gülşeniyye'den Ârif Bey ki seksen yaşında bir pîr-i muhterem idi. Bir sahya attı hepimiz tir tir titredik. Şerefeddîn Efendi'nin birâder-i muhteremi Uşşâk-ı İlâhiyyeden Şeyh Tal'at Efendi, Hazret-i Mısrî'nin âtideki ilâhîsini okumaya başladı. Hazret-i Şerefeddîn iştirâk etti, birkaçımız da pey-rev olduk.

"Can yine bülbül oldu hâr açılıp gül oldu,
Göz kulak oldu her yer her ne kim var ol oldu.

Ferhâd bugün ben oldum varlık dağını deldim,
Şîrînime varmaya her cânibim yol oldu.

Geç ağıle ile karadan halkı bırak aradan,
Niyâzî dön buradan durma sana gel oldu."

Efendim cezbelenen ağlayan sayha eden gözyaşı döken çoğaldı. On beş kişi kadar mecliste vardı. Bir hizb-i zikir tutturdular vakit seher oldu. Bittik hâlden hâle

düştük. Hazret-i Şeyh buyurdu ki: “Bu halkı fitneye dūçâr etmeye mi İstanbul’dan geldiniz? Nedir bizim bu gece başımıza gelenler? Sende Hazret-i Mısırî’nin muhabbetinde mahv ol inşallah.” Bu duaya “Âmin” dedim. Ertesi gün Şeyh Tal’at Efendi Sultan Selim Camî’inde Hazret-i Mısırî’nin inzivâgâhını gösterdi. Oradan nasıl Limni’ye götürüldüğünü hikâye etti. Hazret-i Pîrimiz Sezâi Gülşenî Cenâb-ı Mısırî’nin mazhar-ı Hak-nazarı olmuştur diye nefy-i vak’a-yı dil-sûzunu anlattı. Edirne’den avdetimde Hazret-i Şerefeddîn ile hıyn-i vedada *Mavâ'idü'l-İrfân*’ından yetmiş ikinci mâideyi okudu, şerh etti ve Mısırî’yi çok sev Allahü azîmü’ş-şân da seni sever dedi, vasiyet etti.

Ateş-i aşk ziyaret fūrûzan oldu. 1317 senesinde Bursa’ya [100] gittim. Günlerden Cuma idi. Hânkâhı sordum, buldum. Gulgule-i zikr sâmia’-i ihtirâmımı okşamaya başladı. Bir bâb-ı rahmet maâba geldim.

“Tekke-i Mısırî’ye girmez dîv ü şeytân gâviye”

diye Hazret-i Zâik’in manzûme-i târihiyyesi gözüme ilişti. "Ben ne divim ne de şeytân. Bir âşık-ı şeydâ-yı Mısırî-i perîşânım" dedim. "Eyvallah" diye boyun eğdim, dergâha girdim. Ziyâde kalabalık idi. Tevhîdhânedede türbe tarafında bir kenarda oturdum âyîn-i şerîfi temâşâ ettim. O zaman henüz vicâhen şeref yâb-i sohbet ve iltifâtı olamadığım ve isminin Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi olduğunu öğrendiğim bir merd-i meydân ikide bir yüzüme bakıyor, baştan aşağı süzüyor duruyordu. Devrâna kalktılar. Fakîr de pâ-ber-câ-yı ta'zîm oldum. Devrân başladı. Bir kenârda dururken o şeyh efendi elimden tuttu devrâna idhâl eyledi. Anladım ki; Hazret-i Mısırî ilhâmıyla bir iltifât izhâr buyuruyorlar. Zikrin hitâmında refikimin isticâliyle Câmî-i Kebîre döndük. Fakat kalbim istiğrakta idi hep Mısırî’yi düşünüyordum. “Yâ Rab! Ben kuluna bu hânkâhın ziyaretini nasîb eylediğin gibi onun merkad-i münevverine de yüz sürmeyi nasîb eyle!” diye dualar ettim.

İstanbul’a avdet olundu. Artık düşünce Limni’ye gitmekten ibâret oldu. Evvel emirde müdâvimi bulunduğum dâireden izin almak lâzım geldi. Âmirlerim, arkadaşlarım münkirândan idi. Maksudımı izhâr etmeyerek ve İzmir’e gideceğim, diyerek on beş gün izin aldım. Artık emelim hep [101] Limni’ye döndü.

Âzîmete karâr verdiğim tarih 1322 senesi Eylöl'üne müsâdîf idi. O zaman Hacı Davud Ferkuh kumpanyasının vapurlarından gayrî vapur Limni'ye uğramaz, dediler. Fakat buradan doğrudan doğruya Limni'ye vapur yoktur. Midilli'ye çıkılacak, oradan aktarma edilecek, dediler. Kumpanyaya müracaatla Limni için bilet aldım. Midilli'ye hareket olundu. Çanakkale'den çıktık. Bir şiddetli lodosa tutulduk. Vapurumuz Midilli'ye uğrayamadı. İzmir'e kadar bizi güç hâl götürdü. İzmir'e çıkardı. Tam bir hafta İzmir'de bekledim. Lodos sakin olmadı Midilli'ye uğrayacak bir vapur bulunamadı. Kemâl-i teessürümden ağlamağa başladım. Artık gözümde İzmir zindan olmuş idi. Demek ki ben Hazret-i Pîr'in ravzasına rû-mâl olmağa lâyük ve müstehak bir adam değilmişim, diye bâd-ı âsâr-ı hicrân-ı âteş kalbimi körükledikçe körükledi. Çok mahzûn idim. İzmir'de Askerî Oteli'nde idim. Sâhibi Mehmed Efendi ehl-i tarîk bir zât idi. Derdime vâkıf idi, fakat bir çâre bulamadı. "Siz İstanbul'a avdete mecbûrsunuz. Ziyarete gidememeyi adem-i kabûl diye telakkî muvâfık değildir. O sevdiğin Mısırî:

“Aşk yolu belâlıdır her kârı cefalıdır
Mihnetlere râğb ol âsâna erem der isen”

diyor. Bunda bir hikmet vardır. Kısmet olsa olurdu. İstanbul'a döner müddet-i me'zûniyyetiniz bitmeden işinizin başına gidersiniz" dedi. [102] Düşündüm başka çare yok, takdîr böyle imiş, diye Hidiviyye kumpanyasına mensûb Prens Abbâs vapuruna bindik. Denize açıldık, hâlâ lodos fırtınası ber-devâm idi. Çanakkale'ye güç hâl kapağı attık. Vapurumuz Midilli hizasında dalgalarla uğraşırken Limni'ye yüzümü döndürdüm:

“Ey Hazret-i Mısırî! Şu başıma gelenleri görüyorsun ya, bana karşı ibrâz-ı âsâr-ı himmet buyurmadın. Beni şeref-i ziyâretinden mahrûm kıldın. Hem zamânım heder oldu, hem bu kadar masrafâ bâis oldu. Gerçi para gözümde değil ammâ hiç olmazsa bu ziyâret şerefini bulsaydım bari. Sadaka-i irfân ü inâyet ü himmetin olarak bu kemter-i şefâat-hâhî iltifât-ı mâneviyyenle be-kâm eyle.” diye gözyaşları dökerek duâlar ettim ve şu manzûme-i fakîrâneyi vapurda yazdım:

“Tarîkatda reîsü'l-evliyâsın Hazret-i Mısırî
Hakîkat mesleğinde reh-nümâsın Hazret-i Mısırî

Tasavvuf gülşeninde bülbül-i hoş-gû-yı irfânsın
Zamânın kutbusun feyz-i intihâsın Hazret-i Mısırî

Ne ulvî sözlerin vardır ki uşşâkı eder hayrân
Ukûl-i âdeme hayret-fezâsın Hazret-i Mısırî

Seni ez-cân ü dil sevdim efendim bâis-i aşkım
Şebistân-ı edebde muktedâsın Hazret-i Mısırî

Gönül mühtezz olur nâm-ı şerifin yâd olundukça **[103]**
Ferah-bahşâ-yı erbâb-ı velâsın Hazret-i Mısırî

Gece gündüz tavâf eyler mübârek türbeni rûhum
Dil-i Vassâf'a dâim zevk-fezâsın Hazret-i Mısırî”

Vapurumuz Marmara'ya girdi, amma gönlüm derecesiz müstağrak-ı bahr-i hüzn idi. Artık nâ-ümîd oldum. Gece oldu kamarama çekildim, hüzn ve kederle mutevâfik bir hâl içinde uyuyakaldım. Gece âlem-i mânâda Limni'ye gitmişim. Hazret-i Pîr'in türbesini arıyorum. Bir zât karşıma çıktı, “Oğlum safa geldin. Kimsin? Nerelisin? Nereden geliyorsun?” diye sordu. Keyfiyeti anlattım ve ağlamağa başladım. O zât, fakîre merkad-i Hazret göstereceği yerde “Ziyâret sûrî bir şeydir. Mânâda kurb ve bu'd yoktur. Onu mademki çok seviyorsun demek ki o senin gönlündedir. Sûrete âid bir mesele için bu kadar kederlenme, değmez. Cânın gözyaşı dökmek istiyorsa mânevi yollar uzundur, insân-ı kâmil olmak için uğraş, çalış. Hem senin vazîfe-i resmiyyen var, çoluk çocuğun var. Onlar için de ibzâl-i mesâî lâzım. Sen Mısırî'yi mademki seviyorsun, onu gönlüne sokmuşsun, o seninle beraber demektir. Onu sevmek herhâlde bir saltanattır. Onun muhabbeti uğurunda terk-i dâr u diyâr edip mihnetlere maruz kalmak uşşâk için mutlaka rahmettir, onun da size muhabbeti olmamış olsa, siz de onun için bu kadar yanıp yakılmazdınız. Kederlenme. Kederlenme. Sûrete âid şeyleri görmek, görmüş gibi olmak

mümkinâtandır. Asıl haz sîret [104] ehli olup zevk-i mânâdaki müşâhedelerdedir.” dedi. “Efendim, bu nasîhatleriniz vakıan medâr-ı tesellî oluyor ammâ kalbim bir kere sûretten de nasibini arıyor. Bana lütfen onun olduğu yeri gösteriniz, çok rica ederim.” dedim. Gülmeye başladı; “Sizde hakîkaten cezbe var. Hak söz söylüyorum hâlâ dediğinizde musırr oluyorsunuz.” dedi. O dakîkada hâtırama geldi. “Acaba ben Hazret-i Mısırî ile mi görüşüyorum? Hele bir sorayım.” dedim. Tevcîh-i suâl ederken vapurumuz demir attığından zincir gürültüsü fakîri uykudan, o müşâhede deryâsının dürdânesini elde etmeden uyandırdı. Bu hâlin karşısında kederim muzâaf oldu. Düşündüm. Düşündüm. Konuştuklarımızı zabt-ı sahîfe-i hâtırât eyledim. Sımasına gelince katıyyen haberdâr değildim. Çünkü aklım fikrim müstağrak-ı fi'l-Mısırî olmuştu. Konuştuğum zât bir şahs-ı âhar nazariyyesinde idim. Binâenaleyh bugün o zâtın simâsını tâyîne kat'ıyyen muktedir değilim. Sözlerini bir aralık tahlîl ettim, bu sözler âdî bir âdem sözüne benzemiyor, her cevâbında hikmetler görünüyordu. "Görmüş gibi olmak" sözü zihnimi gıcıkladı. Amma fart-ı muhabbet dedirtiyordu. Orayı görmekten mahrûm olunca görmüş gibi nasıl olur. Meğerki bir fotoğrafı elime geçse tekkesinin, kabrinin teferruatının her birine ittıla' hâsıl etmiş olayım. Hâlbuki bu da imkânsız gibi bir şey. Amma o adam mutlaka Hazret-i Mısırî idi. Fakîr gaflet ettim. Amma onu gördüm. Lâkin istiğrâkta iken gördüm, bakalım zuhûrât-ı [105] ilâhiyye ne merkezde tecelli edecek. Gönlüm “O Hazret-in merkad-i mübârekini görmüş gibi olursun” sözünde ilişti kaldı. Her gün her dakîka buna müterakkıb idim.

Bir gün bir meclis-i muhabbette söz Hazret-i Mısırî'ye intikâl etti. O mecliste yanıklığı keşf eden erbâb-ı basiretten ve müntesibîn-i nakşıyyeden ve mîralay mütekâidlerinden Hasan Rızâ Bey; "Aman birader, ben de Mısırî yanıklarından, âşıklarındanım. O hazrete olan ibtilâ-yı derûnî tesîriyle Limni'de bir me'mûriyyet-i askeriyye der-ihde eyledim, Senelerce orada o menba-i ilm ü irfânın karîninde dem-güzâr oldum. Bir mühendis zâbitim vardı. O da cenâb-ı Mısırî'ye meftun idi. Aylarca ugraştı âsitânelerinin haritasını çıkardı idi. Kitaplarım arasındadır. Bulup gösteririm ve size îzâhat veririm" dedi. Haritanın [106] bir krokisini alabilmekliğine de müsâade edeceğini söyledi. Bu anda yüreğim çarpmaya başladı. Düşündüğüm nedir? Bilir misin? Hani o zât "Görmek, görmüş gibi olmak mümkinâtandır." demişti. O cilveye mazhar olmakta olduğumu idrâk ettim, çok sevindim. Haritayı getirdi. Bir

saate yakın tetkîk ettik. Hemen yüzde bir derece küçük mikyasta bir sûretini aldım. İzâhâte başladı:

"Burası dört yol ağzıdır. Hazret-i Pîr Efendimiz'in merkadleri namâzgâha muttasıldır. Namâzgâhın üzeri kapalı olup buradan türbeye bir kaç basamak merdivenle inilir. Türbenin üstü açıktır. Türbenin ilerisinde halîfesi Şeyh Mahmûd'un kabri vardır." dedi ve kitâbe-i seng-i mezarının suretini verdi ki şudur:

“Mazhar-ı feyz-i tarîkat kâşif-i sırr-ı ilâh
Mürşid-i ehl-i hakîkat ârif-i pür intibâh

Ömrünü takvâ vü zıkrullâh ile etti tamâm
Cây-i arayış değildir bildi kim bu hânkâh

Tekyegâh-ı âlem-i Mısr-ı teni terk eyleyip
Âlem-i lâhûta gitdi şevk ile bî-iştibâh

Dâî-i pür-şevkî Hâsib söyledi tarihini
Eyleye Mısrî Efendi kasr-ı adn-i câygâh”

1105

Mezar taşında zincir resmi vardır. Hakkında yapılan hakarete işârettir. [107] Tevhîdhânenin üstü kubbe ile mestûr olup bu kubbe denizden görünür. Tevhîdhâne küçüktür, iki tarafında holü vardır. Yolun diğer tarafında bir köşede muvakkithâne, diğer köşede câmi-i şerîf vardır. Camiye muttasıl holünün yanında çilehâneleri ziyâretgâh-ı uşşaktır.

Burası cidden bir makâm-ı mübârektir. Râyîha-i tayyibesi, en karanlık gecelerde bile makâm-ı enîni eksik değildir. Hayâtımın en mesûd zamanı Hazret-i Mısrî'ye hem-civâr olduğum zamandır" dedi. Sözüne nihayet verdi. Fakîr hayretten kendimi alamıyordum. Limni'ye gitseydim orada göreceğimi burada görmüş gibi oldum. O nutk-i pâk yerini buldu.” Kaddesallahu sırrahû.

Ey kutb-i cihân gavs-ı zamân Hazret-i Mısrî (1)⁵⁷⁵

Dû ârif-i esrâr-ı nihân Hazret-i Mısrî

Sen vâkıf olup ilm-i ledünnî-i Hudâ'ya

Ettin bize de keşf ü beyân Hazret-i Mısrî

Lutf eyle bize himmetini eyleme mahrûm

Feyz ü keremin ola revân Hazret-i Mısrî

Sen menba'-ı esrâr-ı velâyet oldun

Nutkundan olur cümle iyân Hazret-i Mısrî

Şemsî kulunun leyl ü nehâr senden ümîdi

Ey hâli ile kâli yamân Hazret-i Mısrî (2)⁵⁷⁶ [108]

Medhiye-İ Âcizâneme Şeyh Müşarunileyhin Tahmîsi

Muhibb-i hândân-ı Mustafa'sın Hazret-i Mısrî

Bütün müsterşidâna pîşvâsın Hazret-i Mısrî

Ledün ilmini ârif sırr-ı bâsın Hazret-i Mısrî

Tarîkate reisü'l-evliyâsın Hazret-i Mısrî

Zamânın kutbusun feyz-i intihâsın Hazret-i Mısrî

Bi lâ şek mazhar-ı nûr ile tecellîyât-i Rahmânsın

Füyuzât-ı Muhammed'le ilimden de nümâyânsın

Tarîk-i aşk-ı Hak'ta bizlere kıymeli bürhânsın

Tasavvuf gülşeninde bülbül hoş-gûyi irfânsın

Hakîkat mülküne bir rehnümâsın Hazret-i Mısrî

Mübârek nutkunu her kim ederse gûşuna menkûş

Bilir esrâr-ı tevhîd-i demez bir söz olup hâmûş

⁵⁷⁵ (1)Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi Hazret-i'nin candan söyledikleri bir medhiyedir.

⁵⁷⁶ (2)Feyzinle kerem eyle İmam Hazret-i Mısrî.

Geçer benlikten ol tâlib hakîkatle olur bî-hûş
 Ne âli sözlerin vardır ki insanı eder medhûş
 Ukûl-i âdeme hayret fezâsın Hazret-i Mısrî

Sevenler bahtiyâr oldu seni yâ Hazret-i Mısrî
 Bu yolda vakf edip cân ve teni yâ Hazret-i Mısrî [109]
 Kerem kıl feyz-yâb eyle beni yâ Hazret-i Mısrî
 Gönüm ez cân u dil sevdi seni yâ Hazret-i Mısrî
 Şebistân-ı edebde muktedâsın Hazret-i Mısrî

Muhibbim, bendeyim, şems dahîl-i zevrak-i Nûh'um
 Ezelden ta ebede pîrim füyûzâtınla meftûhum
 Senin vasfında Vassâf'ı edip tahmîs-i memdûhum
 Gece gündüz tavâf eyler mübârek türbeni rûhum
 Dil-i Vassâf'a dâim zevk-fezâsın Hazret-i Mısrî

**Mehmed Şemseddîn Efendi Hazretlerinin Methiyesine Tahmîs-i
 Âcizânem**

Ey meslek-i irfân-ı iyân Hazret-i Mısrî
 Ey şâh-reh-i aşk feşân Hazret-i Mısrî
 Ey her sözü âşıklara cân Hazret-i Mısrî
 Ey kutb-i cihân gavs-ı zamân Hazret-i Mısrî
 Dû ârif-i esrâr-ı nihân Hazret-i Mısrî

Düştük senin aşkın ile biz râh-ı safâya
 İster bu gönül nâil ola feyz-i şifaya
 Şevkin ile meyl etmededir medh u senâya [110]
 Sen vâkıf olup ilm-i ledünnî-i Hüdâ'ya
 Ettin bize de keşf u beyân Hazret-i Mısrî

Re'fet ile şöhretzedesin herkese malûm
 Mahrûm-i feyzinle bizi eyleme mağmûm
 Olduk dürr-i feyzinle şeker bende-i mevsîm

Lütuf eyle bize himmetini eyleme mahrûm
Feyz ü keremin ola revân Hazret-i Mısrî

Sende bizlere ser-tâc-ı kerâmet oldun
Fahr eyliyoruz nûr-i reşâdet oldun
Biz bendelere Hak'tan inâyet oldun
Sen menba'-i esrâr-ı velâyet oldun
Nutkundan olur cümle iyân Hazret-i Mısrî

Vassâf'a şefâat edesin senden ümîdi
İbzâli himmet edesin senden ümîdi
Her demde sahâbet edesin senden ümidi
Şemsî kulunun leyl ü nehâr senden ümidi
Ey hâli ile kâli yamân Hazret-i Mısrî [111]

Hazret-i Mısrî-i Niyâzî'nin Terceme-i Hâllerine Dâir Bazı Tarihlerdir

Sene-i Hicriyye

1027 Tarih-i vilâdetleri

1048 Seyahate çıkarak Mısır'a teşrifleri

1057 Ümmü Sinan Hazretleri'ne mülâkâtleri

1066 Nâil-i hilâfet oldukları

1067 Çal Kasabası'na teşrifleri

1071 Uşşâk'tan Bursa'ya ilk teşrifleri

1068 Kütahya'ya teşrifleri

1075 Bursa'ya teşrifleri ki Kasîde-i Bürde'yi tesbi' ettikleri tarihtir.

1080 Bursa'da hânkâhlarının inşâsı

1085 Münkîrîn tarîkine galebesi

1085 Edirne'ye teşrifleri ve vaaz münasebetiyle Rodos'a nefyi

1086 Bursa'ya avdetleri

1088 Limnî'ye nefyi

1103 Limni'den avdetleri

1104 Tekrar Bursa'dan Edirne'ye teşrifleri ve tekrar Limnî'ye nefiyeleri

1105 Limnî'de dâr-ı âhirete azîmetleri [112]

Hazret-i Mısırî'nin Gazelliyâtı Üzerine Şerh Yazanlar

1. Şeyh Muhammed Sahfiyyü'l-Halvetî – Elâ Ey Mürşid-i Âlem
2. Şeyh Selâhaddin Uşşâkî – Ahvâl-i Serâncâmın
3. Keza – Habs İçin Gelip
4. Keza – İki Kaşın Arasında
5. Keza – Esmâ-i İlâhiyyede bî-hadd
6. Şeyh İsmail Hakkı – Müşkilim Var Size
7. Şeyh Hasan Sezâî – Halk İçre Bir Âyîneyim
8. Şeyh Muhammed Nasûhî – Ya Câmîu'l Esrâr
9. Şeyh Mustafa Acziyyü'l-Halvetî – Her Neye Baksa Gözün
10. Şeyh Kemâleddin Harîrî – Ben Sanırdım Âlem İçre
11. Keza – Bilenler Vech-i Cânânı
12. Keza – Tâlib-i Hakk'ın Devâsız

Muharrir Fakîrin Yazdığı Şerhler

13. İlim Bahr-i Vücûd Esdâf
14. Halk İçre Bir Âyineyim
15. İbn-i Vaktim Ben Ebu'l-Vakt Olmazım
16. Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi – İlim Bahr-i Vücûd Esdâf
17. Şeyh Muhammed Hazmî Efendi – Bu nutkun ilk beytinin şerhi [113]

Fihrist

Sahife

- 1 Hasbihâl
- 7 Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Bir Mektûbu
- 11 Şerh Olunan Nutk-i Hazret-i Mısrî'nin Bir Tahmîsi
- 13 Hazret-i Sezâî'nin Nazîresi
- 14 Şeyh Elif Efendi'nin Nazîresi
- 15 Muharrir Fakîrin Nazîresi
- 16 Nazîre-i Âcizânem Üzerine Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Tahmîsi
- 18 Mebde'-i Şerh ve Nutkun Aslı
- 20 Hazret-i Mısrî ile Şeyh Nazmî Efendi Arasında Vakıa-ı Tarihiyye
- 22 Tezkire-i Safâî'de Hazret-i Şeyhü'l-Ekberden Menkûl Medh-i Mısrî
- 24 Şeyh Nazmî Efendi'nin Tercüme-i Hâli
- 26 Nutkun İlk Beytini Şerh

- 28 Diğer Nushalardaki Sûret-i Tahrîr
- 30 İlim Ne Demektir
- 32 İlm-i Zâhir, İlm-i Bâtın
- 34 İlm-i İlâhî
- 36 Vücûd
- 38 Asdâf
- 40 Dürdâne [114]
- 42 Ma'ârif
- 44 Dil, Vassâf
- 46 Vîrâne
- 50 Müctehid
- 51 Tevhîd-i Zâta Erenlerin Esrârı
- 58 Cem' u Fark
- 60 Bir İnsanın Ne Derecede Bir Âdem Olduğunu Bilmekle Mîzanı
- 62 İbtîlâ
- 64 Şeydâlık
- 66 Elest Âleminden Bir Sır
- 68 Derd
- 70 Âh Ne Demektir Tafsîli
- 76 Âlem-i Mülk

- 77 Makām-ı Velâyetten Bir Sır
- 78 Mazî Müstakbel An
- 79 Hazret-i Mısrî'ye Üç Defa Kutbiyyet Teveccüh Etmiştir
- 80 Âlem-i Taayyün Esrârından Bir Nebze
- 80 Ketm-i Sır Meselesi
- 82 Hicâb
- 84 Tevhîd-i Sıfât Esrârından
- 85 Gaybetin Ma'nâ-yı Tasavvufisi [115]
- 88 Mısrî
- 88 Mehdi
- 88 İsa Aleyhisselam ve Bir Kavlı Meşhûru
- 93 Hâtıme
- 95 Hazret-i Mısrî Hakkında Defter-i Hâtırâtımdan Birkaç Yaprak
- 97 Limni'ye Ziyaret Kasdıyla İstanbul'dan Müfâratimde Başıma Gelenler
- 102 Medhiyye-i Âcizânem
- 103 Marmara Deniz'inde Vapurla Avdetimde Gördüğüm Rûya
- 105 Limni'de Hankâh-ı Mısrî'nin Krokisi
- 106 Kitabe-i Seng-i Mezarı
- 107 Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Medhiyye-i Âcizî Üzerine Tahmîsi
- 109 Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Medhiyye-i Mısrî'si Üzerine
Tahmîsim

111 Hazret-i Mısrî'nin Terceme-i Hâline Dair Esas Tarihleri

112 Hazret-i Mısrî'nin Gazelliyâtı Üzerine Şerh Yazan Meşâyih-i Kirâm

121 Şeyh Mehmed Hazmî Efendi'nin Nutk-i Hazret-i Pîr'in İlk Beyti Üzerine
Mütâlaa -nâmesi

123 Şeyh Muhammed Şemseddîn Efendi'nin Mütâlaa -nâmesi

116 Medhiye-i Âcizânem (Diğer)

117 Bunun Üzerine Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Tahmîsi

119 Müşterek Bir Lisan ile Söylediğim Medhiyye-i Müzeyyelim [116]

Medhiye-i Âcizânem

Zulmet-i tende nümâ mâh-ı hilâlin Mısrî
Bende ne oldu helâl ıyd-i visâlin Mısrî

Mazhar-ı tâmm inâyâtısın ey Hazret-i Mısrî
Niâm-ı Hazret-i Rabbü'l-müteâlin Mısrî

Sen gibi nâdire-i halkta meftûn oldum
Beni dil-sîr ede ihsân-ı nevâlin Mısrî

Mazhar-ı feyzinde olursa ne şeref Vassâf'a
Beni mest etti hakîkate makâlin Mısrî

Himmet-i kudsiyyene âşık-ı âvare gönül
Medh ü tekrîme sezâdır senin hâlin Mısrî [117]

Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi Tarafından Edilmiş Tahmîs

Destûr Ya Hazret-i Mısrî
 Şems-i tâbân gibi meydânda kemâlin Mısrî
 Sâyebândır bana her demde zilâlin Mısrî
 Hep tecsîm ediyor çeşm-i hayâlin Mısrî
 Zulmet-i tende nümâ mâh-ı hilâlin Mısrî
 Bende ne oldu helâl ıyd-i visâlin Mısrî

Sana bende olanın gönlü olur mâh-ı münîr
 İttisâb eyleyene lütfunu ettin tebşîr
 Arz-ı minnet ederim bende ne oldun destgîr
 Mazhar-ı tâmm-ı inâyâtîsin ey Hazret-i Pîr
 Niâm-ı Hazret-i Rabbü'l-müteâlin Mısrî

Sana hassâdın olan ta'nına dil-hûn oldum
 Bilmeyip kadrini bu hâline mahzûn oldum
 Mazhar-ı himmetin olmak ile memnûn oldum
 Sen gibi nâdire-i halka meftûn oldum
 Beni dil-sîr ede ihsân-ı nevâlin Mısrî [118]

Hâline kâline âşktır o bîçare gönül
 Doyamaz bakmaya o sendeki rûhsâra gönül
 Erişirse o güzel gülşen-i esrâra gönül
 Himmet-i kudsiyyene âşık âvâre gönül
 Medh ü tekrîme sezâdır senin hâlin Mısrî

Kerem ü fazlın erer lütfun ile etrâfa
 Sana bize olan ârif ola sırr-ı kâfa
 Bezl-i ihsân ediver Şemsî-i bî evsâfa
 Mazhar-ı feyzin olursa ne şeref Vassâf'a
 Beni mest etti hakîkate makâlin Mısrî [119]

**Şemseddîn Efendi Hazretleriyle Kendi Nâmına Müştereken Söylediğim
Medhiyemdir:**

Destur

Sana Şemsî (1)⁵⁷⁷ ile Vassâf ezeli âşıktır
Olmadı bezl-i sahâbette hemâlin Mısrî

Dürr-i lütfunda hakîkate esîr-i muhtâcız
Bizleri şâd edecek şefkât-i âlin Mısrî

Yetişir imdadımıza pîr-i kerem gösterimiz
Verdirir subh u mesâ cümle âlîlin Mısrî

Arza hâcet mi a Pîr'im sana mâlûm hepsi
Biliriz yoktur himâyette misâlin Mısrî

Kerem et merhamet et Hazret-i Hak aşkına sen
Yakmasın bizleri gurbette nikâlin Mısrî

Bükmüşüz boynumuzu bâb-ı füyûzunla senin
Diye gör bizlere yâ hû nedir hâlin Mısrî

Ey mümidd-i fukara biz sana ikrâr verdik
Câna cân katmada ümmîd-i hayâlin Mısrî [121]

Şuraya mülhak olan mektûb:

Azizim; merhûm Mustafa Sâfî Efendi Hazretleri'nin damadı müderris-i fâzıladan ve Keçeciler'deki Bedreddin Uşşâkî dergâhı postnişîni urefâ-yı Uşşâkî'den Mehmed Hazmî Efendi'nin mektûbudur. Müşârun-ileyhin ilm-i zâhirde kuvveti ziyâde olup bu te'sîr ile mülâhazât-ı fikriyyesinin her hâlde isâbetini müddaî ve âharın nazariyyâtını gayr-i musaddak ricâl-i ilmiyyedendir. Fikr-i âcizânemce bu

⁵⁷⁷ (1)İsm-i âlileri Şemseddîn'dir. Şiirde tahli sıra Şems Mısrî'dir. Burada li-zarûret Şems denilmiştir.

hâlde bulunmaktan ise muhâtabının izhâr-ı cehline hizmetkâr olmaktan ise onun sözlerinde sırr-ı manâyı aramak bulmak muhâtabını inkisâr-ı hayâle uğratmamak âsâr-ı kemâldendir. “Menem diğêr nîst” der meydan okuyanlar daima hakikat-i irfâniyyeden dûr ve mehcûr olanlardandır. İlim yükseldikçe düşünce kesb-i vüsat edeceği cihetle bu gibi münâzâratta muhâtabının mevkiini nazar-ı dikkate alarak onu inkisâr-ı hayâle uğratmaktan ise kalbini taltîf rûhunu teşrîf taraftarı olmak cümle-, âsâr-ı irfâniyyedendir.

Fakîr bu mektûba hürmetkâr olarak aynen buraya telhîk eyledim. Nezd-i âcizânemde kıymetinin büyüklüğü kemâl-i cehlimin izhârına medâr-ı hüccet olan beyinâttan bulunmasıdır.

Müddaî değelim, kemâl-i cehlimi muterifim. Hazret-i Mısrî kemâl-i nisbetim ile alâ-kaderi’l-istitâa’ bu kadar yazdım. Maa-mâfih daha rûh-nevâz yazanlar olursa âlem-i irfâna hizmetkâr olurlar.

[1] Bih⁵⁷⁸

Huzûr-i Ârifânelerine

İrfân-penâh Efendim Hazretleri

Dünkü gün bir lütuf-nâmelerini aldım. Hazret-i Mısrî ile birâder-i âlilerinin merkad-i mübârekleri fotoğrafları da melfûf buyurulmuş. Meserret-i azîmeye mûcib oldu. Hazret-i Mısrî’nin birâderi âlileri Ahmed Efendi Hazretlerine göndermiş oldukları meşhur mektûplarını birkaç kere okumuştum. Her okuyuşta “Acaba bu zât-ı âli kadrin merkad-i mübârekleri nerede?” diye kendi kendime tevcih-i suâl etmişim. Bir cevap alamamıştım. Mektûb-i âlileri o suallerime bugün fotoğrafı ile cevap verdiğiinden dolayı müteşekkirim. Bilmem bu muhterem zâtın terceme-i hâli mazbut mudur? Her halde seng-i mezarında tarihleri olacaktır. Tarih-i irtihalleri Hazret-i Mısrî’den mukaddem veya muahhar mıdır? Âsâr-ı âlileri var mıdır? Bu cihetlere dair tenvir buyurulmaklığımı niyâz ederim.

⁵⁷⁸ Şeyh Mehmed Hazmâ’nin mektûbudur.

Mektûb-i âlilerinde gazel-i Mısrî şerhinin Perşembe günü Muhlis Efendi'nin dükkânına bırakılmış emir ve iş'ar buyuruluyor. Emr-i âlilerine mutâvaat vâcibe-i zimmettir. Gönüm isterdi ki bu muhterem eseri geniş bir zamânda mütâala ile hem müstefid ve müstefeyyiz olayım. Hem de bir takrîz yazmak cüretinde bulunayım. Fakat buna imkân hâsıl olmadı, çok meşgulüm. Yalnız baştan aşağıya bir defa okumaya muvaffak oldum. Nutk-i mezkûrun şerhi sadedine kalem-müşkîn-i rakm-ı ârifânelerinde şeref-rîz-i sünûh buyrulmuş olan makâlât-ı âlimâne ve beyânât-ı âşikâneleri fakîriniz cidden zevkyâb etti. [2] Bu muvaffakiyetinizi an sahîhi'l-kalb tebrik ederim. İrtibât ve münâsebât-ı maneviyyedir ki manevî umûrun husûlüne bâdi olur. Cenâb-ı Mısrî ile büyük bir irtibât-ı maneviyyeniz olmasaydı böyle bir şerhe muvaffak olmak emr-i asîr olurdu. Fakîriniz burada Hazret-i Gâlib Dede'nin;

“Gelenler âsitân-i evliyâyâ
Bütün da'vetlidir Gâlib safâyâ”

Nutk-i meşhûrumun mazmûnunu cilvekâr görüyor ve bunu nev'an-mâ tasarrufla diyorum ki:

“Yazanlar şerh; nutk-i evliyâyâ
Bütün da'vetlidir, Vassâf; safâyâ”

Bizzat kendilerinin “Kaynadı çün nâr-ı aşk, oynadı ebhâr-ı aşk” buyurdıkları gibi nâr-ı aşk-ı Mısrî seniyye-i âşikânelerinde kaynamasaydı, kalb-i pâkınızda her dem mütelâtim olan ebhâr-ı manâ galeyâna gelmez. Vâdî-i aşkta kaleminizi oynatmazdı. Buna ehlullah gammâzlığı derler. Yani ehlullâhın rumûzlarını söyleyenler kendiliklerinden söylemezler. Belki ehlullah ve ervâh-ı arâisullah sevdiklerini gamz ederler, Türkçesi “Biraz da beni konuş, beni söyle, benim sözlerimi an!” diye dürtüştürürlermiş. İşte Hazret-i Mısrî o “gammâz”lardan, zât-ı âlîleri de o “mağmûz”lardansınız. ادخلنا الله تعالى بهذا الغمازين والمغموزين

Şerh-i âlîyi gözden geçirirken emr-i âlilerine tebean ufak tefek bazı kayıtlar yazmak cüretinde bulundum. Bunların ba'de'l-mütâlaa silinebilmesini teshîl için kurşun kalemim ile yazmak mecburetimini hissettim. Yazdıklarım tekrar arz edeyim ki emr-i âlîlerine tebeandır. Yoksa bu hususta eser-i âlîlerine kalem karıştırmak hadd-

nâ-şinâslığına cüret edenlerden değilim. Kuyûd-i vâkıalar görüldükten sonra lütfen lastik ile siliniz.

Yalnız gazel-i mezkûrun ilk beyti hakkındaki fikr-i kâsıranemi icmalen arz etmeğliğim müsâadelerini rica ederim. Bunu şifâhen de arz etmişim. [3]

Gazel-i mezkûrenin matlaı olan:

“İlm, bahr. Vücûd, esdâf; onun dürdânesiyim ben
Ma’ârif kenz ü dil vassâf; onun vîrânesiyim ben”

beyti, basma divânlarda yanlış tab’ edilmiş. İstitrâden arz edeyim ki gerek yazma, gerek basma bütün Mısrî divânları hata u galattan sâlim değildir. Çünkü nâsih ve talebeler o engin ve vâsi’ ma’nâları kavrayamadıklarından kendilerince makul olan uslûbu bulup yazmışlar. Binâenaleyh Hazret-i Mısrî’nin bu gazel-i âlîlerinin matla’-ı da böyle bir yanlışlığın kurbanı olup gitmiş ve şerh-i âlînin şu nutk-i mübareğin sıhhatinin meydana çıkmasına bir vesile-i hasene olmuştur.

Şemsî Efendi de 1172’de yazılmış bir *Dîvân-ı Pîr*’e istinâden matla’-ı mezkûrenin doğrusunu zât-ı âlîlerine bildirmiş olduğu halde şerhinde beytin istikâmetinde inhirâf etmiştir. Bunu zât-ı âlîlerine göndermiş olduğu şerhin nihâyetine melfûf mektûplarından anlıyorum.

Zât-ı fâzılâneleri de hem yazma esere hem de basma divânlara göre şerh buyurmuş olduğunuzdan afv-ı kerîmânelerine istinâden arz edeyim ki maksad-ı Mısrî vehleten tefehhüm olunamayacak bir istikâmet almıştır. Şerh-i âlînin 30’uncu sahîfesindeki:

Hazret-i Pîr buyuruyorlar ki: “İlim, bahr-i vücûd, esdâf denilen şeylerin dürdânesiyim ben” ibâresi nokta-i nazarımı musavvibdir zannederim.

Gazel-i mezkûrun merkez-i sıkleti matla’-ı mezkûr olduğundan bir defa basma [4] dîvânlardaki yanlış zabta göre şerh ve beyân-ı mütâlaadan sarf-ı nazar edilse daha musîbdir zannederim. Zât-ı fâzılâneleri bile 30’uncu sahifede her iki zabıttan bahisederken:

“Fakîr her ikisini de muvafık bulanlardanım” derken sonra “Ma’nâ gerçi vehlen ma’rûz-i şüabât oluyor.” ifadesiyle basma dîvanlardaki yanlış zabtın lüzumsuzluğunu itirâf buyurmuş oluyorsunuz zannındayım. Evet, o zabddan da bahsetmeli fakat şerh sûretiyle değil, ancak basma nüshaların yanlışlığını muharrer bahis sûretiyle.

Şimdi gazel-i mezkûrun doğru zabtına gelelim, nüshanın en doğru zabtı şudur:

“İlim, bahr. vücûd, esdâf. Onun dürdanesiyim ben
Ma’ârif, kenz ü dil vassâf. Onun vîrânesiyim ben”

Tavzîh-i ma’nâ için evvelâ ibareyi bi’l-i’râb tahlîl edelim:

İlim mübteda. Bahr haberdir. Vücûd mübteda. Esdâf haberidir. “Onun dürdanesiyim ben” cümlesi de mübteda ve haberden ibaret bir cümle olup “vücûd, esdâf”cümlesinin nisbetle hâl vâki olur. Bu son cümlelerin mübtedası “ben” lafz-ı muahharı, haberi “dürdanesiyim” lafz-ı mukaddemidir.

Mısrâ’-ı saniyi tahlîle lüzum yoktur. Sûret-i terkîb şöyledir:

İlim, bahrdır. Vücûd, esdâftır. Ben de o esdâfın dürdanesiyim.

Ma’ârif kenzdir. Dil vassâftır. Ben de onun vîrânesiyim.

Bu sûretle tahlîlden maksad-ı âcîzânem, Şemsî Efendi’nin de yanılışı gibi bunu “bahr-i vücûd” terkib-i izâfisi iltibâsından kurtarmaktır.

Nüshalarda mısrâ-ı sâniyedeki “kenz” kelimesinin önünde bir vâv-ı âtîfa yazılmasına göre mısrâ-ı evvelde “bahr” kelimesinin önünde de bir vâv-ı âtîfa [5] yazılmış olaydı yanlışlığa ve iltibâsa mahal kalmazdı. Belkide nüsha-i asliyyede vâv vardır. Olmasa da olabilir. Belki okunurken “bahr” kelimesi biraz imâleli okumak lâzım gelir. Ve cümlelerde sekte-i yesîre icrâ etmekle de iltibâsı def’ mümkündür. İşte bu dakîka nasihlerce anlaşılamadığındandır ki vezni ikmâl kasdıyla “bahr”

kelimesinin önüne bir “ye” yazmışlar kelime de “bahr-i” şeklinde tab’ edilmiş. İhtimal bu “ye” arz ettiğim gibi “vâv”dan galattır.

Her ne ise şimdi maksad-ı nâzıma gelelim:

Evvelâ şurasını arz edeyim ki; nâzım; kuddise sırrahû tefhim etmek istediği hakâyıkı burada istiare-i teşbihiyye tarîkiyle eda buyurup her müşebbehin akabinde müşebbehün bihini tizkâr buyurmuşlardır.

Binâenaleyh: ilim müşebbeh. Bahr müşebbehün bihidir. Vücûd müşebbeh, esdâf onun müşebbehün bihidir. Enâiyyet-i Mısırî’yi ifade eden “ben” lafzı müşebbeh, “dürdâne” müşebbehün bihidir.

Burada en ziyâde nazar-ı itibâra alınacak şey iki evvelki müşebbehlerden ma’nâyı murâdı bulmaktır. Nâzım k.s “ilim” ve “vücûd” kelimelerinden burada acaba neyi murâd ediyorlar?

Müsaadenizle telakkiyyât-ı fakîrânemi arz edeyim:

Buradaki “ilim”den maksat sıfât-ı Bâri olan “ilim”dir. İlmullah murâddır. Bahra teşbih buyurdıkları ilim; ilm-i İlâhi’dir ki kadîmdir. Esdâfa teşbih buyurdıkları “vücûd”dan maksad ise vücûd-i kâinattır ki hâdistir. Çünkü buradaki vücûd; vücûd-i mutlak ma’nâsına gelen vücûd olmayıp ancak vücûd-i izafidir.

Hâsıl ma’nâ şudur ki ilm-i İlâhî fi’l-misil bir bahr-i bî-payandır. Bütün [6] vücûd-i ekvân, sedefler gibi o bahr bî-pâyân olan ilm-i İlâhi’de meknûn ve mündemicdir. Esdâfın bahrdan zuhûru gibi â’yân-ı ilmiyede sûret-pezîr olan vücûd-i eşyâ vakt-i merhûnunda birer birer butûndan zuhûra gelirler.

(İlim); ümmü’s-sıfâttır. Her şey ilme râci’dir. Â’yân-ı hâriciyyenin â’yân-ı ilmiyedeki sûretleridir ki ⁵⁷⁹“كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ” mantûkunca ân be ân sâha âra-yı zuhur ve bürûz olup durmadadır. منه بدأ واليه يعود.

⁵⁷⁹ “O her an yaratma halindedir.” (Rahmân, 55/29.)

Mısırî kendisi de o bahr-i ilimden bürûz etmiş ise de mevcûdât-ı sâire gibi yalnız sedef şekil değil belki esdâf içerisinde kıymetdâr bir inci gibi musaffâ ve müctebâ olarak bürûz etmiştir.

“Anın dürdânesiyim ben” tabiriyle kendilerinin varis-i etemm olduklarını ifhâm buyuruyorlar. Çünkü matla’ın bu fıkrası lisân-ı Muhammediye tercümân olduğunu müş’irdir. Zîrâ esdâf-ı mevcûdât dürdânesi hakîkate mazhar-ı küll sallallahu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleridir. Mısırî de onun vâris-i ekmeli bulduklarından o hakîkate tercümân olmuş oluyorlar. Nasıl ki Hazret-i İbn Fâriz de o hakîkate tercüman olarak

و اني وان كنت ابن ادم صورة

ولي فيه معنى شاهد بابوتى

buyuruyorlar.

Binâenaleyh ilimden maksad, ilm-i İlâhî, vücûddan maksad vücûd-i kâinat olduğu fikr-i kâsırânece tahakuk etmiş oluyor zannedirim.) Yoksa buyurduğunuz gibi burada vücûddan maksad vücûd-i Hak ve Zâtullah murâd olmasa gerektir. 36’ncı sahifede “...burada Zâtullah maksûd olsa gerektir. Hak sübhânehû ve teâlâ hemân vücûddur...” buyuruluyor ki bu beyânat-ı âlîyyelerinin fikra-i sâniyyesi [7] ayn-ı hakîkattir. Fazlullah Hindî’nin “*Tuhfetü'l-Mürsele*”sinden naklen “ إِنَّ الْحَقَّ سُبْحَانَهُ “ kazıyyesi de fikra-i sâniyyenizi müsbit ve müeyyedir. Evet, fakiriniz de “ إِنَّ الْحَقَّ هُوَ الْوُجُودُ “ derim. Fakat vücûd-i mutlakdan bahis olduğumuz zamân vücûd-i izâfiden bahis olduğumuz zamân değil. Binâenaleyh fikra-i ûladaki “burada zâtullah maksud olsa gerektir.” kazıyyesini kabul edersek murâd-ı nâzım’dan tebâüd etmiş, vücûd-i mutlakı, vücûd-i izâfî ile karıştırmış oluruz. (1)

Ker hıfz-ı merâtıb meknî zındıkı, buyurulmuştur.

Buradaki “vücûd” lafzını vücûd-i Hak ma’nâsına almayıp da vücûd-i ekvân ma’nâsına aldığımızın sebep ve hikmeti zâhirdir. Çünkü “vücûd” sıfât-ı zâtiyyedendir ki buna sıfât-ı nefsî de deniliyor. Bütün sıfâtın akdemidir. Hatta zât ma’nâsına gelen bir sıfâttır. Vücûdu o ma’nâyâ aldığımız takdirde esdâfa teşbîh

ettiğimiz bu vücûd Hakk'ın "ilim bahir"inde bürûz etmesi lâzım geliyor. Yani "ilm"i sıfât-ı İlâhiyyeden olan ilim ma'nâsına alır "vücûd"u da zâtullah ma'nâsına olan vücûd-i Hak ma'nâsına alırsak aslı fer', fer'i asıl yapmış oluruz. Vücûd-i Hakk'ı esdâfa teşbîh ederek ilim bahrinden zuhûr ve bürûz ettirmiş oluruz. Hâlbuki ilim, vücûd üzerine merbuttur. Vücûd asıldır, vücûd-i vacib olmayınca sıfât-ı ilim nereden mutasavver olur? Binâenaleyh ilimullah'tan zuhûr ve bürûz eden vücûd, mâhûd izâfî olan vücûd-i halk ve vücûd-i ekvândır ki [8] o vücûdâtın dürdâneside nâib-i peygamberi olmak üzere Hazret-i Mısrî'dir.

Hülâsatü'l-hülâsa Cenâb-ı Mısrî demek istiyorlar ki, ilmullah nasıl ki nâ-mütenâhi ise malûmatullah da öylece nâ-mütenâhidir. Bahr-i ilm-i İlâhîdir. Esdâf-ı mâlûmat hemân zuhûr ve bürûz eder, ⁵⁸⁰ "وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ" muktezâsınca yine o bahre rucû' eder.

"İlimden âlem-i ayna gelir â'yân-i ilmiyye
Ayndan ilme âlemden yine eyler sefer bir bir

Hakk'ın ilminde mevcûd idi ulviyyât u süfliyyât
İlimden ayna gelir çâr u unsur bahr u berr bir bir

Bu âlem ilm-i Hakk'ın sûret-i mâlûmudur yekbâr
İyânen sürmek istersen cihâna kıl nazar bir bir"

Fakat ben, o esdâf-ı mevcudât içerisinde "bi-hisabi'l-verâse" dürdâne gibi vâhid-i asrım, kutb-i zamân, insan-ı kâmilin demek istiyorlar. Cenâb-ı Mısrî'nin isti'dâd-ı ezeliîleri vâris-i Muhammedî olmak oldu ise ki mertebe-i fakrdır, o mertebede fahr vardır. El-fakru fahrî bunun için Hazret'te ben anın dürdânesiyim diye bi-hakkın fahr etmişlerdir.

"İlimden ayna gelmiş her ne denli var ise eşya
Cemi'inin talebkârı sana ermek diler bir bir

⁵⁸⁰ "Her iş O'na döndürülür." Hûd, 11/123.

İlimden ayna isti'dâd nâzil olan cânlar
Neferlik eyleyip ön, son olurlar sırr-ı nefer bir bir

Vücûdudur vücûd âlemine illet-i ğâî
Kamu mâlûl olanlar feyzi senden aldılar bir bir.”

İşte vücûdu vücûd âlemine illet-i ğaiyye olan Cenâb-ı Fahr-i Rasûl ve mazhar-ı kül sallahu aleyhi vesellem Efendimiz'in bi-hakkın vârisleridir ki (anın dürdânesiyim ben) diye bi-hasebi'l-verâse fahr edebiliyorlar ve fahra da layıktırlar. İşte fakîrinizin anladığım ma'nâ budur. [9] Cenâb-ı Pîr kuddise sırruhu'l-hafîr Hazretleri'nin dîvânları ibtidalarında:

“Zehî kenz-i hafî kandan gelir her var olur peydâ
Kimi zulmet zuhûr eder kimi envâr olur peydâ

Zehi deryâ-yı vahdet kim kesilmez her giz emvâcı
Bu kesret âlemi ondan doğup nâcâr olur peydâ”

buyurdıkları da telakkiyât-ı fakîrânemi müeyyidedir zannederim.

“İçi ummân-ı vahdettir yüzü sahrâ-yı kesrettir
Yüzün gören görür ağyar içinde yâr olur peydâ.”

beyt-i şerîfiyle de yine aynı noktaya temas ediyorlar: Vücûd-i kâinat ser-tâ-ser suver-i ilmiyye olmakla iç yüzüne bakan ilmullah'tan başka görmemekle yâri görürler. Çünkü zât-ı ilim kesret kabul etmez dış yüzüne bakan â'yân ve eşya görmemekle ağyar görmüş olurlar ki keserât-ı eşyadır. Şu kadar ki zılden zû-zille intikâl edenler için bu ru'yet ayn-ı nimettir denilebilir.

Cenâb-ı Hak bile ⁵⁸¹“أَقْلَمُ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ” ⁵⁸²“فَانظُرْ إِلَى أَنْثَرِ رَحْمَتِ اللَّهِ” veya emsâli nazm-ı celîllerle eşyâya ekvâna rû'yeti emir buyuruyorlar. Fakat bakıp kalmak sûretiyle değil de bakıp geçmek şartıyla. Nasıl ki Cenâb-ı Mevlânâ'da:

اي برادري نهايت در كهيست

⁵⁸¹ “Üstlerindeki göğe bakmazlar mı hiç?” (Kâf, 50/6.)

⁵⁸² “Allah'ın rahmetinin eserlerine bak.” (Rûm, 30/50.)

diye Allah'a kasem ile daima ileri atılmayı, durup kalmamayı rica ediyorlar. [10] Ta'bir-i rüyâ da buradan olsa gerek. Yani sûretten ma'nâya ubûr. Çünkü sûret daima kesret; fakat ma'nâ daima vahdettir. Vahdet-i ma'nâ katında kesret-i eşya zıll-i zâil gibi zevâl pezîr olmakla daima sûretten o ma'nâya ubûr olunur, hakikat de ancak bu itibarla bulunur.

Bu makâmın sahipleri:

“Sorarsan bana dünyâyı efendi!

Makâm-ı vahdet oldu söz tükendi.”

deyip susuyorlar. El-ilmü indellahi Teâlâ.

İstitrâd!

Uşşakîlerden bir Hâlet Efendi vardır ki bu zâtın bazı gazelleri manzûr-i acizî oldu. Dergâh-ı Pîr'in harem tarafındaki bahçede medfûn Yazıcı Hazretleri'nin seng-i mezârındaki tarih de müşârun-ileyhindir. Bu Hâlet Efendi kimdir?

Tercüme-i hâlîne dair âcizlerini mümkün mertebe îtâ-yı ma'lumât buyurulursa bilhassa minnettârınız olurum.

Hâtır-ı fakîrâ-nâme gelmişken şunu da işâret edeyim. Zannederim şifahen de arz etmiştim. Şerh-i âlînin 22'nci sahifesinde Şemsî Efendi'nin mektûbunun bir fikrasının müstenidün ileyhi olan ibare bir not ile zîr-i sahifede irâe buyurulmuş. O da *Tezkire-i Safâî*'nin beyânına göre Hazret-i Mısrî'nin zuhûrunu cenâb-ı Şeyhü'l-Ekber Hazretleri *Ankâ-yı Muğrib*'inde beyân buyurmuş imiş. [11] *Safâî* ne derse desin *Ankâ-yı Muğrib*'de öyle bir ibare yoktur. Nasıl ki Karabaş Velî hakkında da yine şeyhin “*Tenzilât-ı Muvassılıyye*”inde bir ibare nakl olunuyor. Bu ibare güzel celf bir hat ile bir levha yazılmış merhûm İzzî Efendi'nin dergâhında nazarıma çarpmış idi, merak ettim. *Tenzilât-ı Muvassılıyye*'yi baştanbaşa aradım öyle bir ibâreye tesâdüf edemedim. Bunlar hep masnu şeylerdir.

Mısrî'nin büyüklüğünü hâricten bir ibâre ile takdire ne lüzum var! İşte bu dîvânı, işte sâir âsârı!

Kelâmından olur ma'lûm kişinin fazl u mikdârı

Fakîrinizce biliniz şu isim "Mısrî" ki, ism-i Hazret-inin ulviyyetine kâfidir. Başka delîle hâcet yok.

Karabaş Velî de öyle. Bu isim bile o büyük insanın büyüklüğüne kâfi geliyor. *Fusûs*-i Hazret-i Şeyh'i biri mufassal diğeri muhtasar iki defa şerh etmiş olan bir zâtın ulviyyetine başka daha ne delîl aranmalıdır? Hazret-i Mısrî'de:

"Muhiddîn ve Bedreddîn ettiler izhâr-ı dîn
Deryâ Niyâzî Fusûs enharıdır Vâridât"

demekle *Fusûs* deryâsında kim bilir ne kadar fusûs çıkarmış olduklarını ifade buyurmuyorlar mı? İşte bu husûs bunların ulviyyetine şâhid-i yegâne değil midir ki [12] masnu ibârelerle bu gibi zevâtın kadrini i'îâ ve i'lâma kalkışalım!

الفضل ماشهد به الاعداء

لا ما شهد به الاحباء⁵⁸³

Bu Arapça ibârenin mısrâ'-ı sânişi şurada fakîre lâyh olan bir cümle olmakla ilavesinden kendimi alamadım.

Hâtır-ı âcizaneme gelmişken şunu da arz edeyim:

Evvelce bir defa daha kütüphanemizi ziyaret etmiş bulunan bir zât; zannederim ismi Nûri olacak. Geçen gün ikinci olarak yine kütüphanemize geldiler, bazı şeyler yazdılar. Bu zât şûra-yı devlet memûrîn mütekâidesinden imişler, ellerinde görmüş olduğum bir mecmuanın muhteviyâtını görmek istedim.

⁵⁸³ Fazilet düşmanların şahitlik ettiği
Dostların şahit oldukları değildir.

Hazret-i Mısrî'nin manzûm *bir Kaside-i Bürde Tercümesi* manzûrum oldu. Millet Kütüphanesi'nden yazdıklarını ve suâlîm üzerine zât-ı âlîlerini de tanıdıklarını söylediler. Tahir Ağa Dergâhı müdavimlerinden olduklarını da ilave eylediler. Bu zât; sultanıma, -tabiriniz vechile- Mısrî delisi olduğunuzu da biraz bilenlerdenim. Efendibabamıza da gelmişler. Bilmem tarif edebildim mi? İşte bu zâtın yedinde Millet Kütüphanesi'nde bir mecmuadan istinsâh etmiş olduğunu söylediği Hazret-i Mısrî'ye aid Türkçe manzûm *Kaside-i Bürde Tercümesi* fakîrinizi hayrete düşürdü. Acaba bu tercüme hakîkaten Hazret-i Mısrî'nin midir? Okuyup tedkîk edebilecek zamân yoktu. Mısrî'nin âsâr-ı meyânında şimdiye kadar böyle bir eserin mevcudiyetine muttali olamamıştım. Hatta mütetebbi' olan [13] Bursalı Tahir Bey'in "*Osmanlı Müellifleri*"nde böyle bir eserden bahis etmiyorlar. Gerçi onun bahisetmemesi olmamasını icâb etmezse de şimdiye kadar hiçbir katalogda böyle bir esere tesadûf etmedik. Binâenaleyh bu mühim meselenin tedkîki ile âcizlerini tatmin buyurmalarını himem-i âlîyyelerinden beklerim.

O zât-ı âlî kadr hakkında fâkirinize biraz izâhât-ı lütuf buyurulursa memnun olurum.

"Hayat" mecmuasında on ikinci asır şuarâsına dair pek güzel yazılar yazan "Âlî Cânib" Bey'le tanışır mısınız? Bilhassa şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravî hakkındaki yazıları pek güzeldi. Bu zât aynı zamânda Ma'ârif Kütüphaneler müffettişi yahut yalnız umûm müffettişi bulunuyorlar. Bir defa da bizim kütüphaneye geldiler fakat bittabi' kesb-i muârefe edemedim. Zât-ı âlîleri tanışmıyorsanız Mahmud Kemâl Beyefendi Hazretleri muhakkak bu zâtı tanırlar. Binâenaleyh gerek zât-ı âlîleri gerekse Mahmud Kemâl Beyefendi Hazretleri fakîrinizi o zâta şöyle bir geçiverse yani gıyâbî takdim etseniz belki vesile-i muârefe olur. Zâten ⁵⁸⁴"litarafü" nazmı celili ile teârufu me'muruz.

Sultanıma yazacak daha bazı şeylerim var. Fakat vaktim pek dar. Ve hâlim bî-karardır. Esbâbını da belki sonra arz ederim. Mektûbumu Perşembe sabah erkenden alelacele karaladım. Kusuru çoktur, belki baştan ayağa mücessim-i kusurdur. Afv-ı âlîlerini temenni ederim. [14] Kitabı bugün emr-i âlîleri vechile

⁵⁸⁴ Birbirinizle tanışmanız için... (Hücûrât, 49/13.)

Muhlis Bey'in dükkânına bırakmak mecburiyetini hissettiğim için şu birkaç satırı karalamaktan kendimi alamadım. Acele olduğundan bir defa olsun yazdıklarımı okumaya da vakit bulamadım.

“Sûre-i ve'l-leyl okurdum dün namaz-ı şâm'da
Zülfün andım dilberin ne ettim, ne kaldım bilmedim.”

Kabilinden fakîriniz de ne ettim ne yazdım bilmiyorum. Ne yazmışsam Mısırî muhabbetiyle ve sultânımın ibzâl buyurulan müsâade ve teveccühleriyle yazılmış olduğu için samimi yazılmıştır. Hatalarını dâmen-i afv ile setr buyurmanız niyâz-ı fakîrânemedir.

Bir şeye daha üzülüyorum: Geçen gün Mısırî gazeli şerhinin Muhlis Bey'in dükkânına bırakılmasında hatta zât-ı âlîlerinin şerhinin de aynı dükkâna bırakılmasını emir buyurmalarınızdan Hazret-imin oraya kadar ara sıra âmed-şüdünüz münfehim oluyor. Acaba Fatih'ten Keçeciler'e olan mesafe kat'ı nâkâbil olacak kadar mı uzundur? Hazmî garîbdir, Hazmî bî-kesîdir, Hazmî nâlân ve giryândır, Hazmî perişandır. Hazmî:

Perişân-ı hâlin oldum sormadın hâl-i perişânım

diye feryâd-ı künân ve sine-i sûzandır. Etme Sultanım! Fakîrinizi bu kadar tehassür ateşine yakma! Arasına bir kadem rencîde buyur.

”إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ“⁵⁸⁵

24 Zilkade 1345

Muhterem Hanımefendiler hazerâtına refikamla birlikte arz-ı hürmetler ederiz. Suad Bey'le Muallâ sultânın devâm-ı âfiyetlerini temenni ederiz. Rafika mübârek ellerinizi öperler.

Beyrut'tan Hacı İzzet Efendi'den biz fakiriniz de bezm-i âret olmuşum. Hürmetleri vardır.

⁵⁸⁵ Allah, iyilik yapanların mükâfatını zâi etmez. (Tevbe, 9/120.)

Fakîr-i pür-taksîriniz

Mehmed Hazmî

[123] Bu mektûp Bursa'da hankâh-ı Hazret-i Mısrî seccâdenişîn-i Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi Hazretlerindedir. Nutk-i âlî üzerine bazı lâyhât-ı kalbiyyelerini câmi' olan İ'tizâr-ı Şemsî nâmındaki risâle dahî merbuttur. İlk sahifesi mektûbun sekinci sahifesidir. İkinci sahifesi mektûbun başıdır. Yedinci sahifeden sonra sekinci sahifeyi okumalıdır.

Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi bu zât-ı muhteremim.

[1] Bihî⁵⁸⁶

Ârif-i ma'ârifî's-sûfiyye vâkıf-ı ğavâmizi't-tasavvufiyye, şârih-i kelâmi'l-Mısrîyye ve hallâü'l-müşkilât-ı entâki'n-Niyâziyye Muhterem Efendim Hüseyin Vassâfi'l-Uşşâkiyyü'l-Mısrî;

13 Cemâziye'l-âhir tarihli şeref vârid olan ve hakk-ı âcîzîde lâyük olmadığım taltîfât-ı vâlâlarıyla memlû bulunan inâyet-nâme-i irfân penâhileri vâsıl-ı eyâdî-i mefhâret oldu. Kâbulü lütfunda bulunduğunuz elkâb esâsen taraf-ı Pîrden zât-ı âlîlerine tevcih buyurulmuştur. O mânânın bu sûretidir, o hakîkatin bu suver-i zâhirîsidir. Hemân Cenâb-ı Vâbü'l-âmâl hazretleri cümlemizi fuyûzât-ı İlâhîyyesine mazhariyyetle kâm-rân buyursun.

Hazret-i Pîr Efendimiz'in bu nutkunun evic makâmından cumhûr bir bestesi vardır. Mektûb-i âlîlerindeki katıma bilmem ammâ bununla beş oldu veya altı. Bir yalnız okudum. İkincisi Fehâmeddîn oğlunuzla üçüncüsü Lütfiye Bacı, dördüncüsü Haydar Efendi, beşincisi şimdi cevap yazarken o mahalle gelince okudum. Şeyh Nazmî Efendi hakkındaki makâle mâdem ki bir vaka-i tarihiyyedir ve sû-i tefehhüm neticesidir, yazmakta muhtârısınız.

⁵⁸⁶ Şeyh Mehmed Şemseddîn Efendi'nin mektûbudur.

Esmâ-i İlâhîyyede nutk-i âlînin şerhi tabî'i daha mufassal olacaktır. Bakalım bulabilirsem tamâmını diğerlerinin yanına kaydetmek isterim. Şimdilik bu hülâsaya kanâat ederiz. Melfûfâtın içinde,

“Âdem manâ-yı mir'at ile neyler zâhirâ
Gördüler Allah'ı halkta halkı da Allah'da”

nutkunun altına Şeyh Şuayb Şerefeddin diye işâret buyurulmuş. Hazret ne ettik de böyle bir şey olacak gibi hâtırına geliyor. Bir de bunun aslı acaba böyle midir? Görürdüm Allah'ı halkta ber-kayıd değil midir? Halktan olsa daha münâsib gibi lâyh oldu.

“İlim, bahr-i vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben”

mısrâ'sına [2] sânihâtınızı yazarsanız daha hoş olur. Hâtır-ı âcizîme bir şeyi daha şimdi tebâdür etti. Şerh-i ârifânenizin her kelimeye ayrı ayrı âlimâne ve ârifâne şerhleri olup bundan da maksad ve ma'nâ ne olduğu bittabi anlaşılıyor. Fakat gönlüm ister ki müfredât ve vechiyle ma'nâsı ve her kelimenin lügat ve ıstılah ma'nâları verildikten sonraki fasıl ki; verilmiştir. Hülâsa-i kelâm-i Pîr diyerek umûm ma'nâsının hülâsası da nihayetine derc edilse daha hoş olmaz mı? Eğer şu arzû-yi fakîrânem taraf-ı ârifânelerinden de tasvib edilirse öylece biraz daha zahmete girerseniz. Gerçi bazı beyitlerde bu sûretle yazılmış fakat diğerlerine de teşmîli mütevakkıf-ı rey'-i âlîleridir. Eser-i âlînizi kitabıma geçerken her beyit yazıldıkça diğer mecmuaya o beyit yazıldı. Ve o beyitten anlayabildiğim maânî işâret edildi. Sonra zât-ı ârifânelerinin şerhini yazdım ve okudum. Min-cihetin muvâkıf olanları olduğu gibi fakîre lâyh olanlarla sizinkilerinin de ma'nâ itibariyle değilse de kelime itibariyle tevâfuk etmeyenler de vardır. Zâten arz ettiğim gibi bunlar cevâmiu'l-kelemdir. Birinden yedi yetmiş ma'nâ çıkar. Hatta “Eğerçi sûret-i âhirde” diye şerh buyurulduğu gibi de olsa sûret-i âhir yani sûretlerin âhiri beşeriyettir. Hülâsa-i mevcûdât insândır. İşte ben de sûret-i âhirde yani beşer sıfâtında gelmiş isem de diye bir ma'nâ da anlaşılıyor. Mebde ve maâd itibariyle gavs-ı nüzulînün nihayeti âdemdir. Yani demek isterim ki her iki ma'nâyada şümûllüdür. [3]

Bahra münâsebeti olan *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısri* ünvânının kabulüyle tarih-i takrîzi eser-i âlînize derci sûretiyle taltifinize teşekkürler ederim ve tashîh buyurulduğu vechle fakîr de kitaba derc ettim. Sık sık çok yazılar yazdım diye itizâr buyuruluyor. Estağfurullah azizim, sizin mektûplarınız benim için medâr-ı iftihâr ve nevâkısımın ikmâline medâr olduğundan tâcîz değil bilakis irşâd oluyorum. Ammâ zât-ı âlîniz yorulduysa onu bilmem. Her vecihle ilim ve irfânınızdan müstefid olmak isterim.

Pîr İlyas Hazretleri hakkındaki mâlûmata teşekkürler ederim. Esas mesele bir ise de bizim Rasul Sami Bey'in ve Cemâl Bey'den mesmuâtımla biraz fark buluyorum. Bunda tavsiye eden hocası Sami Bey'in dedesi bunda kırkinci gün ötedekinde yedinci diğer kısmı muvâfıktır. Bunun tarihe geçmesi de çok hoş olmuştur. Gerçi inanmayanlara gökten taş yağsa sehâb-ı merkûm derler. Amân şuraya gelince hâtırıma geldi. Bir iki tane haftalık gazeteler çıkıyor, bilmem manzûr-i âlîniz olmuyor mu? Olmadığı daha iyi. Birisi Bektâşiliği ele almış diğeri Mevlevîliği ele almış dillerine ne gelirse yazmak halkın nazar-ı dikkat ve nazretini celb etmek için Emeviye rûhlu Vâni mazhariyetli adamlar çalakalem yazıyorlar. Ammâ ne câhilâne, olur şey değil. Maa-sâfiyye içlerinde hakâyıka dâir olanları da tıpkı Şeyh Nazmî Efendi gibi kazı koz anlamışlar. İmam mehdi kim? Hazret-i Mısri'nin mehdilik davası ne? Bunun gibi bu adamlarda ne âyeti biliyor ne hadîsi, hatta birkaç hadîsi âyet diye yazmış. Her ne ise [4] maksad o değil. Meydanı boş bulmuşlar boyuna yazıyorlar varsınlar yazsınlar. Hakikat hakikattir. Vaktiyle neler yazmadılar. Şeyhü'l-Ekber gibi bir zâtı tekfir ederler, Bedreddîn Kübrâ gibi bir zâtı idâm eder. Hazret-i Mısri gibi bir câmi'-i kelimi mükerreren nefy ederlerse bunlar hiçdir. Bir vakit minberlerde ibadet diye sebb-i ehl-i beyit etmediler mi? Bu adamlar müslümanlıktan da ayrılmıyorlar idi. Bu gazetecilerse o gibi şeylerden de vârestedir. Fakat avâmın zihnini iştigâl edecek noktalar var. Bu hiss-i kable'l-vukû' nev'inden olacak, bunundan bir iki ay evvelisi fâkir de suâl-nâmeyle bir şeyler yazmış ve bunun te'vilini arzu etmiştim. Bu gazeteler bu yazdığım suallerden bir kısmını yazıyorlar. Bunun için bunları suret-i mâkûlede şerh etmek lâzımdır. Lâzımdır ammâ kim okuyacak, kim basacak? Reddiye yazılsa da basmazlar. Ne isterlerse yazacakları anlaşılıyor. Lâkin olur ki bazı münsif zevât bu gibi suâlden cevâbını okurlar da

mezlekâtü'l-akdâm olan bu meselelerin hâllinden dolayı sû-i akîdeden kendisini kurtarır. Mâlûm-i fâzılânenizdir ki: “Ya Rasûlallah, bizim gibi oluncaya kadar onlarla harb edeyim mi? suâlîne “Ya Ali! Senin vâsitanla bir kimsenin hidâyete erişmesi senin yüz aded kıvırcık [5] kırmızı tüylü develerin olup da tasadduk etmekten evlâdır” buyurulmasına nazaran ⁵⁸⁷الدال علي الخير كفاعله⁵⁸⁷ sırrına mazhariyyet arzu olunur. Çünkü bunlar o kadar yanlış anlaşılıyor yanlış tefsir ediliyor ki hemen Allah gazezkârlar şerrinden muhafaza buyursun.

Geçen gün ne kadar mektûplarınız var ise cümlesi esasen bir aradadır, fakat manzûmlarını mecmuamın bir tarafına cümlesini topluyordum ki bu defa üç melfûfeli kerem-nâmeniz geldi bittabi bunları da oraya yazacağım. Bakalım ilerde vaktim müsâid olursa mektûplarla berâber toplayarak bir mecmua hâline getirmek arzusundayım.

Şimdi gelelim selâmlara, iltifâtınıza nâil olan zevâta birer birer tebliğ edildi ve mektûb-i âlînizdeki evsâf da okundu. Birâder-i duâcınız iltifâtlarınıza pek çok teşekkürler etti. Fehâmeddîn oğlunuz ellerinizi öper ve hakkında düşürülen tevcîhâta ziyâdesiyle arz-ı şükran eder. Lütfiye Bacı hâssaten takdim-i hürmetler eder. Sadeddîn-i Bursevîyü'l-cendî ellerinizden öper. Çocuklar kezâ. Aile-i muhteremlerine âile-i âcizî ve Lütfiye ve Melek Hanımlar arz-ı tahiyyât ederler. Fakîr ise tevcîhât-ı âlîlerine karşı söz bulamıyorum. Ancak esrâr-ı tevhîde ve fuyûzât-ı pîrâna mazhariyyetle bekâm buyurulmanızı temennî ve hassaten aşk ve niyâz eylerim efendim.

15 Cemâziye'l-âhire 1345

El- Fakîr Mehmed Şemseddîn el-Mısrî

⁵⁸⁷ Hayra yol gösteren onu yapan gibidir. Müslim, *İmâre*, 133.

İ'tizâr Şemsî

[6] Bihî

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Cenâb-ı Pîr dest-gîr vâris-i kemâlat-ı Muhammedî mazhar-ı tecelliyât-ı hatemü'l-velâye Muhammedü'l-Mısırîyyü'n-Niyâzî kaddese sırrûhu hazretlerinin dîvân-ı mübâreklerinde şu nutk-i şerîfe karşı hâtır-ı fâtîr-i acizîme lâyh olan maânîdir ki o kelâm-ı kudsiyyeden isti'dâdım mikdârınca münfehim olan ma'nâdır:

“İlim, bahr-i vücûd esdâf anın dürdanesiyim ben
Ma'ârif kenz-i dil vassâfının vîrânesiyim ben”

İlim bahr-i vücûdun esdâfidır. Yani bahr-i bî-pâyân-ı vücûddan çıkan sedefleridir. Ben o sedeften çıkan bir tane inciylim. Bahr-i tevhîdin sedefi olan ilmin lübbü olan inciylim. Ulûmun nihâyeti yoktur. Envai çoktur. Yalnız ilm-i ledün olan inciylim.

Ma'ârif dil hazînesinin vassâfidır. Ma'ârif-i yakîniyye olmayınca hazîne-i dili kim vasf edebilir. Ben de o vassâflardanım. Ammâ vîrâneyim. Vîrâne de gizli hazine olduğu gibi ⁵⁸⁸“انا عند منكسر القلوب” hadîs-i kudsiisine de ân-ı telmihtir. “كنت كنز” hazinesinin vassâfi olan dil-i münkesire de tecellîsâz olan zât-ı Hakk'ın mazhar-ı tecellîsiyim. Bunda bahr-i tevhîdin içinde sedef, sedefin derûnunda inci tevhîd-i ef'âl tevhîd-i sıfât tevhîd-i zâta işâret vardır gibi hâtıra geliyor. [7]

“Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular
Velî ilm-i ilâhînin deli dîvânesiyim ben”

Buradaki ilm-i müctehid, zâhire aid olup makâm-ı şeriat ve mertebe-i Mûsa'dır. İlm-i ilâhî ilm-i bâtındır ki makâm-ı hakîkattir ve mertebe-i Hızır'dır

⁵⁸⁸ Ben kırılmış kalplerin yanındayım. (bkz: Aclûnî, *Keşfü'l-Hâfâ*, I, 203.)

aleyhisselam. Ancak müctehidinin de diyebileceği “العجز عن درك الدراك ادراك” muktezâsınca makâm-ı aczdir. Fakat ilm-i ilâhî-i ledünnî “كنت له سمعا” hadîs-i kudsîsine nâzırdır. İşte benim ilm-i sûri ve manevîyyeme karşı müctehidler de izhâr-ı acz ederler. Öyle iken ben ilm-i İlâhî-i ledünnînin deli dîvânesiyim. Çünkü “ربي زني”⁵⁸⁹ muktezasınca bunun nihâyeti yoktur. Her ân ve zamân terakkî ve teâlîye tâlib olup lâ-yetenâhî olan tecellî-i sübhâniyyenin deli dîvânesiyim gibi bir ma'nâ hâtıra lâyıh oldu.

“Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular
Benim bir hâle meylim yok Hakk’ın bilmem nesiyim ben”

“كل حزب بما لديهم فرحون”⁵⁹⁰ muhtezâtın her gürûh kendi meslekleriyle iftihâr ettiği gibi her şahıs da mazhâr olduğu gibi esmâ-i tecellîsiyle demsâzdır ve hâllerine razılardır.

“Hallâk-ı cihân âleme kıldıkta tecellî
Her şahsı birer hâl ile kılmış müteselli”

Ammâ benim öyle bir isme mazhariyyete kanâatim yoktur. Ben mazhar-ı esmâ-i küllî olmak isterim ki kuvveden fiile gelsin. Kaydı sevmem mutlak olmalı ve tecellîyât-ı külliye ile mütecellî olmaklığını talep ederim. Bende bu talep-i zuhûra getiren kimdir? Şu halde ben Hakk’ın nesi oluyorum? “المؤمن مرآة المؤمن”⁵⁹¹ efhumunca kendilerinin mir’at-ı [8] tecelliyât olduklarını ve hiçbir hâle meyl etmeyerek sırr-ı⁵⁹² “مزاغ البصر وما طغى” muktezasınca tamamen teslîmiyyet-i külliye ile Hakk’a teslim olduklarını beyân gibi bir manâ hâtıra geldi.

“Bî küllî âlemin halkı bilirler bende bir derd var
Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben”

Aşk gizlenmez; âh vâh etmese bile hâlinden yüzünün renginden belli olur. Fakat halk bilemezler sevdiğim kimdir? Çünkü şudur diye tahsis edemem. Ben

⁵⁸⁹ Rabbim, benim ilmimi arttır. (Tâhâ, 20/114.)

⁵⁹⁰ Her grup kendilerinde bulunan ile sevinip böbürlenmektedir. (Mü’minûn, 23/53.)

⁵⁹¹ Mü’min mü’minin aynasıdır. (bkz: Suyûti, *Camîu’s-Sâğîr*, II, 157.)

⁵⁹² Muhammed’in gözü kaymadı ve kaynaşmadı. (Necm, 53/17.)

cemâl-i mutlakın vech-i mutlakın meftûnuyum. Nereye teveccüh etsem, ne yere baksam, sevdiğim, ⁵⁹³“فاينما تولوا فثم وجه الله” sırrı zâhir oluyor. Hiç ondan ayrı değilim. Ef’âlinden sıfâtından zatından.

“Her ân cümle eşyada tecelliyâtını görmekteyim.
Hak’tan iyân bir nesne yoktu gözsüzlere pinhân imiş”

gibi bir hâtıra sânih oldu.

“Eğerçi sûretâ âhirde geldim âlem-i mülke
Ne mazîyim ne müstakbel her ânın ânesiyim ben”

Gerçi ben beşeriyet itibariyle âhirde değilim. Meselâ hicretin 1027 tarihinde doğdum. Fakat hakîkatim itibariyle bana ne mazî ne müstakbel tekaddüm taahhur edemez. Ehadiyyetim ilm-i İlâhîde mevcut olmak haysiyyetiyle her ne kadar rûhum bezm-i eleste idi. Ancak hakîkatim ondan da mukaddem olduğundan bana zamân mekân te’sîr edemez. Zîrâ zamânında mekânında mevcudiyyeti benden sonradır. Çünkü bunlar âlem-i ânâsırın icâbâtındandır. Onun için ben her ânın mahall-i zuhûrüyum gibi manâ gönlüme lâyh oldu. [9]

Bu beyit bazı matbu dîvânlarda “Eğerçi sûret-i âhirde geldim” diye muharredir. Böyle de olsa yine ma’nâ itibariyle ikisi birleşir. Meselâ insan hülâsa-i mevcudat olup mahlûkatın en sonunda zuhûra gelmiştir. Suver-i hissiyâtiyyem itibariyle sonraki sûretle geldim. Ve yahut sûret-i âharla yani başka bir sıfâtle ki ezelliyetim itibariyle nûr-i Hakk’tan zuhûrum ⁵⁹⁴“و نخت فيه من روعي” muktezasınca esasım âlem-i emirdir. Fakat âlem-i anâsırda sûret-i beşeriyeye devr-i avâlim ederek geldim. Devre-i arşiyem, tekmil eyledim. Böyle olmakla berâber hakîkatim itibariyle “Ne mazîyim ne müstakbelim her ânın ânesiyim.” Nasıl ki; “ibn-i vaktim ben ebu’l-vakt” olmazam. Nutk-i âlîlerinde “Ânım ben gitmezem ben gelmezem” buyururlar.

⁵⁹³ Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü oradadır. (Bakara, 2/115.)

⁵⁹⁴ Ve ona rûhumdan üflediğim zaman. (Hicr, 15/29.)

“Yitirdiğim benliği benlik bana Hak benliğindedir
Tekellümde hitâb-ı gaybetin kârhanesiyim ben”

Kurb-i nevâfil denilen makâma vâsıl olunca ki; لا يزال عبيدي hadîs-i kudsîsinin haber verdiği gibi makâm-ı âlîdir. “Bende benlik kalmadı. Benden görüp işitteni bildim ki ol cânân imiş” muktezasınca fenafillah sırrına erdim. Bakâ-i Hak ile bakî oldum, artık tekellümde hitâb-ı gaybetin ben aleti oldum. Nasıl ki Hazret-i Musa’ya şecerden “innî enellah” hitâbı gelmiştir. Şecer vasîtâ-i kelâm olur da insân-ı kâmil olmaz mı? Hilkat itibariyle de evveli mahlûk yani zuhûr-i nûr-i muhammedîdir [10] ki o da nûr-i İlâhîden vücûda gelmiştir. Bu itibarlada benim varlığım esasen Hakk’ın varlığındandır veyahut “وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب اخر”⁵⁹⁵ muktezasınca zenb-i azîm olan mevhûm varlığını yitirdim, gaib ettim. Şu halde kalan varlık Hakk’ın varlığıdır diye böyle bir hâtıra lâyih oldu.

“Ne Mısrî’yim ne mehdiyim ne İsa’yım ne insanım
Bu yanan daima şem’in velî pervânesiyim ben”

Bu makâm-ı beşeriyetten insilâh edince artık bize Mısrî’lik şahsiyeti kalmadı. Hidayete vesile olmak da kalmadı. Çünkü hakikatde hâdi mehdi Allah’dır. Rûh-i kudsiyye-i husûsiyem de rûh-i külliyyeye münkâlib oldu. Şu halde insan mertebesindeki hâlât-ı beşeriyye de mahv oldu. Ancak ancak aşk kaldı. Âh şem’-i cemâlin pervâneliği imtiyazı kaldı. Her varlık mahv oldu aşk kaldı. “لِمَنِ الْمُلْكُ”⁵⁹⁶ hitabına “بِاللَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ”⁵⁹⁷ cevâbını aşk verecek diyorlar. Niye bir ben şem’-i cemâl-i mutlâkın pervânesiyim. İşte zevk hâlî bundadır. İsmail Hakkı Hazretleri varidân kiberâsında kendisinin risalesi mukavviyesini ve mesşreb-i mersuvide olduğunu yazıyor. Cenâb-ı Pîr dest-gîrin bazı kelimât-ı kudsiyesinde evvelce tecellî-i iseviyyeye mazhariyetlerini imâen

“Dediler İsa’ya Mısrî bir zamân [11]
Bununla bir oldu dem-i İsa ile Mısrî”

gibi nutk-i âlîleri varsa da bi’l ahire makâm-ı ferdaniyette tecellî-i tamme-i muhammediyeye mazhariyetlerinde

⁵⁹⁵ Senin vücudun bir günahdır ki; ona başka günâh kıyas edilmez.

⁵⁹⁶ “Bugün hükümler kimindir?” (Mü’min, 40/16.)

⁵⁹⁷ “Kahhâr olan tek Allah’ındır.” (Mü’min, 40/16.)

“Niyâzî taht-ı bâd nokta oldu
Ali'nin sırrına olalı mahrem”

buyuruyorlar ki; mahrem-i sırr-ı Ali olmak ⁵⁹⁸“انا و علي من نورٍ واحدٍ” hadîs-i şerîfî muktezasınca tecelliyat-ı külliyyeye mazhariyetlerini beyandan ibârettir. Şu halde Mısırî'lik İsâlık da kalmaz zerre şemse katna bahre münkâlib olmuşlardır. Bu beyt-i şerîfede fikrinde böyle bir ma'nâ tulu' etti. Urefâ-yı mutasavvifeden ve fuzalâ-yı turuk-i âlîyyeden İstanbul'da Sirkeci Gümrüğü baş müdiriyyetinden mütekâid *Vesiletü'n-Necât* nâm-ı eser-i âlînin müellifi el-Hâc Hüseyin Vassâf Bey Efendi'nin taleb ve teşvik-i âcizânem üzerine bu nutk-i Pîr'e ârifâne ve âlimâne bir şerh yazdılar. Fakîre gönderdiler. İstinsah ederken hâtır-ı dervîşânem yukarıya yazdığım maani lâyh oldu. Cenâb-ı Pîr'in nutk-i âlisini eğer tafsîlen şerh etmek lâzım gelse birkaç cilt kitap vücûda gelir. Urefâ-yı nakşibendiyyeden Bursevî eş-Şeyh Emin Efendi Hazretleri bi'l-münâsebe buyurmuşlar ki; “Hazret-i Mısırî'nin dîvânından bir nutku muâsırînin yüzlerce cild teşkil eden âsârıyla vezn edilse yine Mısırî'nin bir nutku racih gelir.” [12]

Ne sözdür bu tevekkeli dememişler. “Kadr-i zer zerger / şînesed kadr-i gevher gevheri” büyüklerin kıymetini yine büyükler bilir. Ancak “Hased dîde-i dânişi kör eder” derler. Hasûd ve garezkâr olanlar dâima onu küçültmek istrc: Ne çare ki; o küçültüyüm dedikçe öteki büyür. İşte böyle zuhûr etti. Kusura bakılmasın. Huz mâ safâ, da' mâ-keder.

8 Cemazîye'l-âhir 1345

El-Fâkir Mehmed Şemseddîn el-Mısırî

Azîzim, gerek mektûbatımda ve gerek sair eserlerimde hatalarım tabîi çoktur. Onları aynıyla eser-i âlînize ba'de't tashîh alınız. Çünkü aynen alırsanız okuyanlar ne kıratta adam olduğumu anlarlar.

“Kelâmından olur mâlûmm kişinin kendi miktarı”

⁵⁹⁸ Ben ve Ali aynı nurdanız.

mucibince cehâletim meydana çıkar. Ma'nâ itibariyle de muhâlîf gördüğünüzü kalem-i ârifâneleriyle tashîhi mercûdur.

Cenâb-ı Pîr'in elkâb-ı seniyyeleri şöyledir:

Eş-Şeyh Muhammedü'l-Mısrîyyü'n-Niyâzîyyü'l-Uşşâkîyyü'l-Malâtîyyü'l-Hanefîyyü'l-Halvetî.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
LÜCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MISRÎ'NİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Şerhe konu olan Niyâzî-i Mısrî'nin şiiri şudur:

İlim bahr u vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben
Ma'ârif kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben

Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular
Velî ilm-i ilâhının deli divanesiyim ben

Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular
Benim bir hâle meylim yok bilmem Hakk'ın nesiyim ben

Bi-küllü âlemin halkı bilirler bende bir derd var
Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben

Eğreçi sûretâ âhirde geldim âlemi mülke
Ne mâziyim ne müstakbel her ânın ânesiyim ben

Yitirdim benliği benlik bana Hak benliğindedir
Tekellümde hitâb-ı gaybetin kârhânesiyim ben

Ne Mısrîyem ne Mehdîyem ne İsâyam ne insânam
Bu yanan dâimi şem'in velî pervanesiyim ben.

Niyâzî-i Mısrî

“Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün” kalıbında yazılmış olan bu şiir fahriye türünün örneklerindedir. Fahriye; övünme, bir şeyden kendine şeref çıkarma, iftihar etme anlamlarındadır. Yani kendi kendini övme fahriye anlamındadır. Bir şairin, bir yazarın kendi sanatı hakkında beslediği itimat ve gururun sevkiyle övünmesidir.⁵⁹⁹Mısrî'nin bu gazelde kafiye olarak “ben” kelimesini kullanması fahriye türünde olmasını gerektirmektedir.

⁵⁹⁹ Seyit Kemâl Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983, s. 256.

Nüshalardaki yazım farklılıklarından bir kısmını Hüseyin Vassâf'ın şerh içinde yazdığını yukarıda belirtmiştik. Biz şerhin değerlendirmesine başlamadan önce yazılış farklılıklarının hepsini ele almak istiyoruz.

Birinci beyitte; bahr yerine bahrî, asdâf anın yerine asdâfının, vassâf anın yerine vassâfının; ikinci beyitte, benim yerine ledün, müctehid yerine muhabbet, deli yerine velî; üçüncü beyitte; râzî yerine dahi, olmuşlar yerine oldular; dördüncü beyitte; bi-küllî yerine tecelli; beşinci beyitte sûretâ yerine sûret-i, âlem-i mülke yerine âleme belki, her yerine ki; altıncı beyitte; benliğim yerine benliği, Hak kelimesi yazılmamış, tekellümde yerine tekellümden, hitâb-ı yerine hitâb u, gaybetin yerine gaybının yahut gaybın; son beyitte ise dâimî yerine dâimâ yazılmıştır.⁶⁰⁰

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında beyitleri tek tek ele alarak başta şârihimiz Hüseyin Vassâf, ona mektupla kendi açıklamalarını beyan eden Mehmed Şemseddîn ve Mehmed Hazmî Efendiler'in görüşlerine yer vereceğiz. Akabinde tanımlanan ve açıklanan kelimelerin tasavvuf klasiklerindeki anlamlarını ele alacağız.

1.1 BİRİNCİ BEYİT

“İlim bahr u vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben
Ma'ârif kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben”

İlk dize hem “İlim bahrî vücûd” şeklinde hem de “İlim bahr u vücûd” şeklinde nüshalarda kayıtlıdır. Şârihimiz Hüseyin Vassâf her ikisinin de doğru olduğuna, anlamda farklılık olsa dahi ortak bir hakîkate bulunduğunu ifade ederek, kendisinin “İlim bahr u vücûd” şeklinin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰¹

Vassâf'a göre; bugün kütüphanelerimizi dolduran ve bir taraftan yazılmaya devam eden eserlerin içeriğini teşkil eden ve günden güne artan, cehaletin zıddı olan maddî ve manevî fayda sağlayan açıklamaların hepsi ilimdir.⁶⁰²

⁶⁰⁰ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı Tenkitli Metin*, s. 144.

⁶⁰¹ Vassâf, *Lüceç*, s. 30.

⁶⁰² Vassâf, *Lüceç*, s. 30.

Aziz Mahmud Hüdâyî ise *Nefâisü'l-Mecâlis* adlı eserinde ilmi yedi kısma ayırarak incelemiştir:

İlm-i şeriat: Ahkâm ve ahlak faziletleriyle alakalı olan ilimdir.

İlm-i yakîn: Sıfatlarla vasıflanmak, onu hâl edinmekle alakalı olan ilimdir.

İlm-i aklî: Kalpten gelen hikmet-i nazariyyedir.

İlm-i keşfi: Kalpte ortaya çıkan ve sırlarla alakalı olan ilimdir.

İlm-i hakikat: Gayb-ı rûhtan olup tecelliler ve müşahedelerle alakalı bir ilimdir.

İlm-i zevkî-i ledünnî: Gayb-ı rûhtan olup Rahman'a karşı duyulan aşk ve vuslatla alakalı olan ilimdir.

İlm-i hafî: Gizlilerin gizlisi olan Allah'tan gelen ilimdir.⁶⁰³

Kuşeyrî ilmi, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn diye kategorize ederek, ilme'l-yakîn'in rey ve istidlâle; ayne'l-yakîn'in zevk ve keşfe; hakka'l-yakîn'in ise irfân ve hakîkate dayandığını ifade etmiştir.⁶⁰⁴

İlm-i bâtın, bâtın organlarından meydana gelen amellerin ilmi, ilm-i zâhir ise dış organlarda meydana gelen amelleri öğreten ilimdir.⁶⁰⁵ Lokman sûresinde, "Allah size nimetlerin zâhir ve bâtınını ihsan etmiştir."⁶⁰⁶ buyurulmasına buna delildir. Zâhirî nimet, Allah'ın zâhir organlardan zuhuruna imkân verdiği taat, bâtınî nimet ise Allah'ın kalpte meydana gelmesini sağladığı mânevi hallerdir. Zâhirsiz bâtın, bâtın da zâhirsiz olmaz.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Vassâf, *Lücece*, s. 31.

⁶⁰⁴ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s. 179.

⁶⁰⁵ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma*, haz: Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 1996, s. 24.

⁶⁰⁶ Lokman, 31/20.

⁶⁰⁷ Serrac, *el-Lüma*, s. 24

Sühreverdî; herkesin kendi kalp ve kabiliyetine göre ilimlerden faydalanacağını,⁶⁰⁸ sufilerin kalplerinin nefislerini temizlemelerinden dolayı daha fazla anlayış sahibi olacağını belirtmiştir.⁶⁰⁹ Her kalbin ilahî ikramdan kendi payına düşeni almaktadır. Alınan bu ilim –ilahî ikram- dünyanın isteklerine kendimizi uzak tutarak kalbe gelen bu hitabının yolunu açar, genişletir.⁶¹⁰ Mutasavvıflar çalışarak zâhiri ilimleri öğrenerek onunla hakkıyla amel ederler neticesinde ise hakkı yakinen tanıma zevkine ulaşırlar.⁶¹¹

Babasının vefatı üzerine Kayseri’den Konya’ya gelen Mevlânâ’ya manevî rehberlik ve mürşitlik yapmış olan Seyyid Burhâneddîn Tirmizî’ye göre ilim; marifet bilgisidir, kişi hiçbir şey bilmesee yalnız kendini bildi mi bilgi sahibi demektir.⁶¹² İlim, tasavvuf ilimdir, bu ilmi öğrenen kimse diğer ilimlerden öğrendiklerini bilgisizlik olduğunun farkına varır.⁶¹³

Seyyid Burhâneddîn Tirmizî’den aldığı gönül eğitimiyle kendini yetiştiren Mevlânâ’ya göre bilgiler cansız birer resme benzemektedir, hakikat bilgisine nâil olanlar bu resme can verirler. Tasavvuf ilminden medrese okuyanların korktuğu bu yola girdiklerinde bütün bilgilerinin kenara atacakları düşündüklerindedir. Hâlbuki öğrendikleri ilim gerçek anlamını kazanacaktır.⁶¹⁴

İbnü’l-Arabî’ye göre ilimler tek kaynaktan gelmekte ve yine tek kaynak olan Hakk’a dönmektedir. Âriflerin zevki ve ilahî bilgileri nefislerine terbiye ettikleri dereceye göre farklılık göstermektedir.⁶¹⁵ Misâlen, suyu tek bir hakikat kabul edersek aktığı yerlerin farklı olmasından mütevellit lezzeti değişikendir. Bazen tatlı ve hoş, bazen acıdır. Tadlarının farklı olması hakikati, su olmasını değiştirmez.⁶¹⁶

⁶⁰⁸ Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 6.

⁶⁰⁹ Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 7.

⁶¹⁰ Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 9.

⁶¹¹ Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 12.

⁶¹² Seyyid Burhâneddîn Tirmizî, *Ma’ârif*, ter: Ali Rıza Karabulut, Mektebe Yayınları, Ankara, 1995, s. 58.

⁶¹³ Tirmizî, *Ma’ârif*, s. 64.

⁶¹⁴ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Fîhi Mâ-Fîh*, çev: Abdülbâki Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya, 2001, s. 134.

⁶¹⁵ Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, s. 102.

⁶¹⁶ Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, s. 102.

Mısırî'ye göre şeriat ile hakikat ayrılmaz bir bütündür. Şeriatta bulunan her ilim, yapılan her amel hakikatte de bulunur. Bu iki ilim aslında tek bir kaynaktan beslenmektedir.⁶¹⁷ Şeriat ve hakikati dağa benzeterek şöyle açıklamıştır: “Dağ dağolması sebebiyle tektir. Çıkışı ve inişi dolayısıyla ikidir. Çıkışı şeriata misâl, inişi hakikate misâldir. Dağda yüremek, çıkan için zordur; inen için kolaydır. Ama dağın zirvesinde olan kimse çıkış ve iniş zahmetinden kurtulmuştur.”⁶¹⁸ İnsanın ve insanlığın mutluluğu Allah'ı bilmekle îmar edilir.⁶¹⁹ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan* adlı eserinde “Acı ve tatlı sulu iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşmazlar.”⁶²⁰ âyetini tefsir ederken bu iki denizi şeriat ve hakikate benzetmiştir. Şeriatte bulunan her ilim ve amelin hakikatte de bulunduğunu ama arada engel olduğundan karışmayacağını ve bu düşüncenin zâhir ve bâtın ulemânın fikirleri olduğunu söyleyerek ilmin kaynağının tek olduğuna dikkat çekmiştir. Şeriat ehli hakikati bilmediğinden ona karşı çıkmış, hakikat ehlinden bazı kimseler de şeriatî hakikate aykırı görerek onu terk etmekte herhangi bir beis görmemişlerdir. Hâlbuki ârifler bu iki ilmin aslında tek bir ilim olduğunu bildiklerinden iki taraf arasında bağ kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir.⁶²¹

İnsanın yaratılış gereği yaratılmış bulunduğu gayeye kavuşmak ister. Bununla birlikte kişinin mutluluğu da lezzet aldığı ve rahatladığında gizlidir. Göz güzele bakmayı, kulak güzel söz işitmeyi severken kalp de lezzeti yaratıldığı şeye kavuşmakta arar. Kalbe bu lezzeti tattırmak için ona bilgi sunmak gerekmektedir.⁶²² İnsanlığın mutluluğu Allah'ı bilmekten geçtiğini söyleyen Mısırî bu lezzetleri seviyelerine göre ayırmıştır. Bunu şu kelimelerle açıklar: “Lezzetlerin en bayağısı sanatları bilmektir. Fakat yine de bu, çocukların oyunları bilmesinden daha tatlıdır. İlmi bilmek de oyunu bilmekten daha lezzetlidir. Tarikat ilmi şeriat ilminden daha tatlıdır. Ama hakikat ilmimi bilmek, hepsinden daha lezzetlidir. Çünkü hakikat ilmi,

⁶¹⁷ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 18, 19.

⁶¹⁸ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 19.

⁶¹⁹ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 29.

⁶²⁰ Rahman, 55/19, 20.

⁶²¹ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. s. 19.

⁶²² Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 29.

fiiller tevhîdi, sıfatlar tevhîdi ve zat tevhîdine vâkîf olarak Allah'ın sırlarına ermektir. Allah'ı bilmek ise elbette lezzetlerin ve rahatın sonudur.”⁶²³

Mısırî, şeriat ilmini ve hakikat ilminin kaynağının tek olduğuna, gayenin yaratılış sebebimiz olan ve rûhumuzun vuslata ereceği günü sabırsızlıkla beklediği Rahman'a tanımaktır. Bunun için amelin şart olduğu belirtmiştir. İlim ve amelle birlikte, devamlı zikir halinde olmak, az yemek, az konuşmak gibi belirli yollarla seyru sülûkunu tamamlayarak her an Allah'la hemhâl olmalıdır ki kalbi mutmain olsun. Bu düşüncelerini şu hadisle delillendirmiştir: “Bildiğiyle amel edeni Allah, bilmediği ilimlere vâris kılar.”⁶²⁴

Âlimler ve âriflerin kahir ekseriyeti ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın olmak üzere ilimleri iki kısma ayırırlar. İlm-i zâhir ve ilm-i bâtın. İlm-i zahir şeriatı kapsarken ilm-i bâtın da hakikat, irfânı kapsar. Zâhir ilim duyular, akıl ve nâkil yoluyla öğrenilir ve bu ilimle uğraşan kimselere ehl-i kâl denir. Bâtın ilimde irfânın kaynağı ilhamdır, tekkelerde mürşitlerden bilgi, amel ve sülûk yoluyla öğrenilir ve bu yola gönül vermiş hakikat ehli kimselere de ehl-i hâl denir.⁶²⁵ Bâtinî ilme müteallik olanlar mânâ denizini daldıklardan dolayı zâhirî ilme sahip olanlar bu denize dalamazlar. Hâl ehli olanlarda her iki ilimden de faydalanmışlardır.⁶²⁶

Şerhte bahsedilen ilimden maksat irfândır. İrfân ise hakikat nurunu anlama yoludur. İlim, bu faydalı ilmi, hakikat bilgisini anlamaya yardım eder. İrfan sahibi olan kimse ise kemâle ererek insan-ı kâmil mertebesine yükselir. İnsan-ı kâil ilm-i İlâhî'ye muhataptır. Mısırî de dizesinde sırr-ı hakikate sahip olduğunu anlatmaktadır. Ledünnî ilmin sahibi Peygamberimiz, vârisleri ise insan-ı kâmillerdir.

Ledünnî ilmi biraz daha açıklayacak olursak, ledün kelimesinin anlamı nezdinde, yanında demektir. Kur'an-ı Kerim'de Kehf sûresinde “فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا “أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا” “Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve tarafımızdan (ledün) bir ilim öğretmiştik.”⁶²⁷ Ayette

⁶²³ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfân*, s. 29, 30.

⁶²⁴ Serrac, *el-Lüma*, s. 147

⁶²⁵ Kadir Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yayınları, Malatya, 2007, s. 59.

⁶²⁶ Vassâf, *Lücece*, s. 32.

⁶²⁷ Kehf Sûresi, 18/65

Hızır'a verilen ilimden, Musa (a.s)'ya verilen ilmi ayıran özellik onun öğretim biçimidir. Musa (a.s)'ya verilen ilim peygamber olmasından dolayı dini hükümleri içeren, ibadet, muâmelât ve ahlak öğretileriyken, Hızır'a verilen bilgi olayların ve eşyanın sırrını kavramaktı.⁶²⁸ İlm-i ledün de keşf de bilgi aracı olarak kabul edilmektedir.⁶²⁹ Keşf, perdelerin aralanması demektir. Görme ya da idrâk yoluyla olayların arkasındaki, görünenin ardındaki gizli manalara gerçeklere muttali olmaktır. Gaflet perdesinin kalkıp basiretle kâinata bakmaktır.⁶³⁰ Bu ilim vehbîdir, Allah'ın istediği kullarına ilham yoluyla verdiği bilgilerdir. Bununla birlikte ledünnî ilmin sırrına ermek ibadet, halis amel, nefsi tezkiye, riyazet ve gece gündüz mücâhede ile belli bir manevî olgunluğa ermeyi gerektirir.⁶³¹

Yukarda belirttiğimiz gibi mutasavvıflar ilmi, akıl ve nakil yoluyla elde edilen zahirî ilim, ilhâm ve keşf yoluyla elde edilen bâtinî ilmi olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Zâhir ilim okumakla öğrenilirken batınî ilim nefsin tezkiyesi ve bir takım merhaleleri yaşadıkdan sonra Allah'ın kalbe tecelli etmesidir. Zahirî ilimler kişinin cehaletini ortadan kaldırırken, batınî ilimler kişiyi Allah'a yaklaştırır. Batınî ilimi elde etmek için şeriat ön şarttır. İbadet etmeksizin bu ilme ulaşılmaz.

Bahr, deniz demektir. Burada geçen deniz kelimesi benzetme amacıyla kullanıldığını, hakîkatın büyüklüğünü anlatmak için karalardan daha geniş yer kaplayan deniz kelimesi kullanıldığını yazan şârihimiz Mısırî'nin “ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا ” “لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ” “De ki: Rabbimin sözleri için deryâ mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.”⁶³² âyetini işaret ettiğini belirtmiştir.⁶³³

Tasavvufî edebiyatta deniz vahdeti, damlaları ve dalgaları kesreti temsil eder. Hakîkat ehli, Allah'ı bir deniz, kâinatı da dalgaları olarak görmektedirler. Vahdet-i vücûd anlayışını benimsemiş mutasavvıfların deniz imgesini ziyâde kullandıklarını görmekteyiz. Örneğin;

⁶²⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 151.

⁶²⁹ Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, s. 63.

⁶³⁰ Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 152.

⁶³¹ Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 153.

⁶³² Kehf Sûresi, 18/109.

⁶³³ Vassâf, *Lüceç*, s. 36.

“Harf kabdır, ondaki mâna su gibidir. Mâna denizi de “Ümmü’l-Kitab” yanında bulunan, kendisinde olan zâttır.

Dünyada acı ve tatlı deniz vardır. Aralarında bir perde var ki birbirine taşmaz, karışmazlar.

Fakat şu var ki bu iki denizin her ikisi de bir asıldan akar. Bu ikisinden de geç, taa onun aslına kadar yürü.”⁶³⁴

“Yüzlerce nakıştan, türlü türlü hünerler gösteren bir nakış gibi

Ona iyi bakarsan hepsinin bir olduğunu görürsün

Deniz birdir, fakat sayı onun dalgalarındadır

Bu sayıdan geçersen, dalganın da denizin de bir olduğunu görürsün.”⁶³⁵

“Ma’kes-i dîdâr-ı Mevlâ’dır mirâyâ-yı vücûd

Vasfa sığmaz bir tecelladır tecellâ-yı vücûd

Cûşa geldi hubb-ı zât-ı Hakk’la deryâ-yı vücûd

Varlığı ver Hakka Vassâf eyle ifnâ-yı vücûd

“Zât-ı Ū bahrest eşyâ cümleten emvâc-ı Ūst”⁶³⁶

Vücûd, lügat manası varlıktır. İnsan veya herhangi bir cismin gövdesini anlatmak maksadıyla kullanılır. Şerhteki manası ise Zatullah’tır. . En meşhur manası ise sübut ve tahakkuktur. Vassâf, nutukta geçen vücûd kelimesinden maksadın zâtullah olduğu belirterek şu açıklamaları yazmıştır: Hak hazretleri heman vücûdur, O vücûd için hiçbir benzer suret yoktur, olması imkânsız ve muhaldir. Uzunluk, kısalık gibi cisimlerin özelliklerinden ya da üçgen, dörtgen, daire gibi geometri

⁶³⁴ Mevlânâ, *Mesnevî-yi Ma’nevî*, çev: Veled İzbuzdak, gözden geçiren: Abdülbâki Gölpınarlı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, I/296-298.

⁶³⁵ Sultan Veled, *Ma’ârif*, çev: Meliha Anbarcıoğlu, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya, 2002, s. 63.

⁶³⁶ Vassâf, *Dîvân*, s.75.

şekillerinden münezzehtir.⁶³⁷ Çünkü saydığımız özellik ve şekiller cisimleşmiş, benzerleri ve sınırları olan maddelerdir. Hâlbuki Zat-ı Hak'ın vücûd-ı mutlağının başlangıcı ve sonu yoktur. O'na herhangi bir sınır da yoktur. Zaman ve mekândan da münezzehtir. Hiçbir şeye sığmayacağı gibi hiçbir şey de onu kapsayamaz. İşte tüm bu açıklamalar sonucunda anlaşılıyor ki Mısırî'nin vücûddan maksadı Vâcibü'l-vücûd olan Allah'tır.⁶³⁸

Vücûd, Arapça bir kelime olup var olmak varlık ve bulmayı ifade etmektedir. Sâlik beşerî vasıtalarından fani olunca Hakk'ı bulur.⁶³⁹

Vücûd, varlık demektir. Hak, varlıktır yani Mutlak Varlık'tır. O'nun varlığı mahsus ve mâkul bütün mahiyetlerin kendisini kâim kılmasından münezzehtir.⁶⁴⁰ Yaratıcı Hak, bütün mevcutların varlığıdır. Burada mevcut olan şeylerin asla bir varlıkları yoktur, sadece kadîm Vücûd-i Hak vardır. O takdir ve tasvir ettiği mâdumlar ile zuhûr etmiştir.⁶⁴¹

Vacibü'l-Vücûd ise, Seyyid Şerif Cürcânî'ye göre; varlığı kendi zâtı sebebiyle olup, başka hiç bir şeye ihtiyaç duymayan demektir ki, bu da, Cenab-ı Allah'tır.⁶⁴²

Asdâf kelimesi, sedef kelimesinin çoğuludur. Sedef; inci kabuğu, içinden inci çıkan bir çeşit deniz mahsulüdür. Sedef, derin ve geniş denizlerde bulunur. İnci ise onun içindedir. İnci çıkarmak isteyen dalgıçlar çok büyük zorluklarla karşılaşır, tehlikeler atlattırlarmış. O derin ve engin denizlerde köpekbalığı gibi vahşi deniz hayvanları bulunduğundan ölme tehlikesi de bulunmaktadır. İşte tüm bu zorluklar aşılıp sedef bulunup içinden inci çıkartıldığı için inci çok değerli ve kıymetlidir. Sedef ve inci ile yapılan istiarede anlatılmak istenen, hakikat denizindeki inciyi elde etmek derin ve tehlikeli denizlerden inci çıkarmak gibi zor ve meşakkatlidir.⁶⁴³

⁶³⁷ Vassâf, *Lücec*, s. 36.

⁶³⁸ Vassâf, *Lücec*, s. 38.

⁶³⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 704.

⁶⁴⁰ Abdulganî en-Nablusî, *Âriflerin Tevhidi*, çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 15.

⁶⁴¹ Nablusî, *Âriflerin Tevhidi*, s. 23.

⁶⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 680.

⁶⁴³ Vassâf, *Lücec*, s. 38.

Vassâf kelimelerin lûgat ve anlatmak istediği manaları verdikten sonra dizinin başında geçen ilim kelimesiyle tüm bunları şu şekilde birleştirmiş ve açıklamıştır: İlimden maksad irfân, irfândan maksad Hakk'ı bilmektir. Bilince bulmak, bulunca olmak lâzımdır. Eğer kişi ilm-i vahdet-i zatiyyeye ulaşmak istiyorsa dünyalık düşünce ve isteklerden kurtulmalı ve türlü meşakatlere katlanmalıdır ki elde etsin.

Mısrî bilindiği üzere vahdet-i vücûd düşüncesini savunan mutasavvıflardan biridir. Onun kaleme almış olduğu Vahdet-nâme veya Risâle-i Vahdet-i Vücûd⁶⁴⁴ adıyla bilinen eserinde bu düşüncesi ile ilgili bilgi sahibi olabildiğimiz gibi, yazmış olduğu gazellerde ve diğer eserlerinde de bunu görmek mümkündür. Biz burada şârihimizin ele aldığı dizide bundan bahsettiği için biz de Mısrî'nin vahdet-i vücûd hakkındaki düşüncelerine kısaca değinmekte yarar olduğu kanaatindeyiz.

İlim konusunda geçtiği üzere Mısrî'ye göre aslında şeriat ilmi ve hakikat ilmi birdir. Kaynağın ve ulaşılmak istenen gayenin tek olması hasebiyle Mısrî onları ayrı iki ilim olarak görmemektedir.⁶⁴⁵ Bilmek, birliğe ulaşmaktır. Birliğe ulaşmak da kişinin kendisini zât, sıfat ve fiilleriyle fâni görmesinden ibarettir. Tüm varlığın Hakk'ın vücûdu olduğunu idrâk etmesi, varlığın Hakk'la mâmur olduğunu bilmesi ve benliğinden geçmesidir.⁶⁴⁶ Tevhîd-i zât hakikatinin doğması için ilim ve ma'ârifin zikir ve güç riyâzatla talep edilmesi gerekir.⁶⁴⁷ Böylelikle hakikat ilmine ulaşan kul fiiller tevhîdi, sıfatlar tevhîdi ve zat tevhîdine vakıf olmuş olur.⁶⁴⁸ Mısrî, sıfatların çok olmasının zâtın birliğine mani olmadığı vurgulamıştır.⁶⁴⁹

Kuşeyrî, tevâcüd-vecd-vücûd kavramlarını birlikte işlemiştir. Tevâcüd; seyr u sülûkunu tamamlamış, kemâl hâline sahip olmayan sâlikin iradesi ile vecdi davet etmesidir.⁶⁵⁰ Tevâcüdün çıkış noktasına ise Rasûlullah'ın (s.a.v.) “Ağlayınız, eğer ağlayamazsanız ağlar görününüz.” hâdis-i şerîfi koymuştur.⁶⁵¹ Vecd, tevâcüdden sonraki aşamadır ki bunda sâlikin iradesi, zorlaması yoktur. Sâlikin kalbine gelen

⁶⁴⁴ Niyâzî-i Mısrî, *Vahdet-nâme*, haz: Arzu Meral, Revak Yayınları, İstanbul, 2013.

⁶⁴⁵ Mısrî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 19.

⁶⁴⁶ Mısrî, *Vahdet-nâme*, s. 2.

⁶⁴⁷ Mısrî, *Vahdet-nâme*, s. 24.

⁶⁴⁸ Mısrî, *Vahdet-nâme*, s. 24.

⁶⁴⁹ Mısrî, *Vahdet-nâme*, s. 120.

⁶⁵⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 155.

⁶⁵¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 155.

feyz, lütûfve ihsândır.⁶⁵² Vücûd ise vecd hâlinde yükselenlerin ulaştığı mertebedir. Hakk'ı bulmak için beşerî his ve sıfatların kaybolması gerekmektedir.⁶⁵³ Ebu Ali Dekkâk “Tecâvüd kulun istiabını gerektirir. Vec kulun istiğrakını icâp ettirir. Vücûd ise kulun helak ve yok olmasını gerektirir. Kul bî konuda, önce denizi gören, sonra gemiye binen, en nihayet denize açılan kimse gibidir.” diyerek örneklendirmiştir.⁶⁵⁴

Sadreddin Konevî'ye göre ilim varlığa tabiidir. Her nerede vücûd var ise, ilim de hiçbir şekilde kendisinden ayrılmaksızın onunla beraber vardır.⁶⁵⁵

Dürdânesiyim ben: Dür, inci; dürdâne, inci tanesi anlamındadır. Vassâf'a göre Mısırî burada, ben ilimden irfâna eriştim, irfândan da fiil, isim ve sıfat âlemini seyredip vâhidiyyet âleminde hakîkatin özünü buldum.⁶⁵⁶

Dizeyi ikinci yazılışı gibi ele alırsak Mısırî burada, Allah'ın ilim denizde yer alan sedefin içindeki inciye, demek istemiştir. Akabinde dizenin yanlış anlaşıldığını söylemiş ve anlayışı kaldırmak için Mısırî'nin ilahlık davasında olmadığını dizeden böyle bir anlam çıkamayacağını belirtmiştir. Mısırî'nin sadece ilâhî mazhara nâil olduğunu ve onun kul olduğunu yazarak duruma açıklık getirerek “Allah'ım bizi âriflerden kıl” duasında bulunmuştur.⁶⁵⁷

Vassâf, Allah ile ârifler arasındaki yakınlık ilişkisini demir-ateş örneğiyle açıklamaya çalışmıştır. Demir ateşe yaklaştıkça, ateşte durdukça kıpkırmızı olur. Demir ateş özelliğini alır ve “ben ateşim” diye seslenir. Hâlbuki demirin ateşe yaklaşmasından ve ona bu özelliği vermesinden dolayı ateşte herhangi bir noksanlık hâsil olmaz. Bu yaşanan ne bütünleşme ne de birlik olmadır, yalnızca yakınlaşmadır. Ateş ateştir, demir de demirdir.⁶⁵⁸

Ma'ârif: Marifetin çoğuludur. Marifet bilmek, bir şeyi sonucuna ulaşmak amacıyla inceleme ve düşünme ile bilmektir. Mısırî, ma'ârif kelimesiyle marifet-i

⁶⁵² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 156.

⁶⁵³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 156.

⁶⁵⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 156.

⁶⁵⁵ Sadreddin Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, trc: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 18.

⁶⁵⁶ Vassâf, *Lücece*, s. 40.

⁶⁵⁷ Vassâf, *Lücece*, s. 42.

⁶⁵⁸ Vassâf, *Lücece*, s. 42.

ilâhiyyeyi, irfân-ı muhammediyyeyi kastetmiştir. Allah-ı ve hakikat-ı nebeviyyeyi bilmek için irfân lâzımdır. Bu irfân doğru ve övülmüş olan şaşırılması mümkün olmayan bir yoldur.

Vahdet-nâme’de Mısri bu konuyu şöyle açıklamıştır: marifet bilmek demektir. Bilmek de birliğe ulaşmaktır. Birliğe ulaşmak için ibadet etmek gerekir. İbadetten maksat hakikat-i muhammediyye’yi bilmek ve has mü’min olmaktır. Bu kişi her şeyin Allah’ı tesbih ettiğini, her tesbih edenin bir isim giydiğini ve ismin müsemma ile aynı olduğunu görür.⁶⁵⁹

Ahmed b. Atâ’ya göre marifet iki kısımdır. İlki; Hakk’ı tanımak ve hakikatini bilmektir. İkincisi ise; Hakk’ı tanımak ve O’nun vahdâniyyetini, kendisinin ortaya koyduğu isim ve sıfatlarla tanımaktır.⁶⁶⁰ Hakikati bilmek, Samedâniyyet ve Rubûbiyyet sıfatlarını gereği gibi kavramak ve gerçek marifetin imkânsızlığını kabul etmektir.⁶⁶¹

Sûfilerin bir kısmına göre marifet; kalplerin Hakk’ın öğrettiği incelikleri mütalâa etmesidir.

Kenz: Hazine, defîne anlamındadır. Dizede geçen kenz kelimesi “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim” kudsî hadisine işaret ettiğini ve mecâzen Zâtullah’ın anlatıldığı dile getirmiştir. Allah’ın insanı yaratmasındaki sırra işaret ettiğini “Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”⁶⁶² ayetiyle açıklamıştır.

Dîl: Gönül, kalp anlamındadır. Görme, idrâk, hakikati kalbiyle hissetme hep dîldedir. Hakk’ı müşâhede şerefine yine o nâil olur.⁶⁶³

Vassâf: Vasıftan mübâlâğadır. İsm-i fâildir. Bu kelime ile anlatılmak istenen ilâhî ilmi bize aktaran, celîl ve sâmed olan Allah’ı bize anlatan zât-ı celîl-i sıfât-ı

⁶⁵⁹ Mısri, *Vahdet-nâme*, s. 4.

⁶⁶⁰ Serrac, *el-Lüma*, s. 33.

⁶⁶¹ Serrac, *el-Lüma*, s. 34.

⁶⁶² Zâriyât Sûresi, 51/56.

⁶⁶³ Vassâf, *Lücec*, s. 44.

Muhammedî anlatılmak istenmiş olabileceğini belirtmiştir.⁶⁶⁴ Mısırî'nin Ahmedî ilminin vârisi olması, Zât'ın sırrına mazhar ve kalbin sırlarını bilen olmasından dolayı Vassâf tabirine kendileri masadak olabilirler. Fakat vassâfın açıklanma şekline göre Rasûlullah'a da işaret olunduğu da düşünölebileceğini belirtmiştir.⁶⁶⁵

Vîrânesiyim ben: Yıkılmış, harap olmuş bina ve mahalleye denilir. Mısırî bu kelime ile iki şey anlatmak istemiştir. İlki, tevhdin hakikatine ulaşarak mahv-ı vücûd ettim, benliğim kalmadı. Birliği buldum, ikiliği terk ederek hakikatın sırrına erdim. Cem'ul cem' mertebesi ile lütuflandım.⁶⁶⁶ Bu yüzden Hakk'n sırrını arayanlar bana gelsinler, demek istemiştir. İkinci anlamı ise, nasıl ki defineler harap olmuş yerlerde bulunursa cevher-i irfân da benim vîrânemdedir. Fâni olan vücûdumda ne kadar istek ve hâl varsa nefis ve şeytan ile mücâhede ve mücâdele ettim. Şimdi suret ehli olanlar beni vîrâne gibi görmekte dirler.⁶⁶⁷ Eğer siz de define bulmak istiyorsanız benim vîrâne olmuş gönlüme geliniz.⁶⁶⁸

Şemseddîn Efendi ilk dizeyi şu şekilde şerh etmiştir:

İlim, vücûd denizin içinde bulunan sedefdir. Mısırî'nin anlatmak istediği ise kendisinin o sedefin içinden çıkan inci olduğudur. Allah'ı bilmek gönül hazinesinin sıfatıdır. Ben de o sığata sahip olmakla birlikte vîrâneyim, gizliyim, anlamındadır.⁶⁶⁹

Mehmed Hazmî Efendi ise gazelin sadece ilk beytini şerh ederek Vassâf'a mektupla ulaştırmış, Vassâf da yazılan mektubu olduğu gibi şerhin sonuna yapıştırarak eklemiştir. Hazmî Efendi'nin izahatı şu şekildedir:

İlim mübteda, bahr haberdir. Vücûd mübteda, asdâf haberdir. Bu durumda şiir,

İlim bahrdir. Vücûd asdâftır. Ben de o asdâfın dürdânesiyim.

Ma'ârif kenzdır. Dil vassâftır. Ben de onun vîrânesiyim.⁶⁷⁰

⁶⁶⁴ Vassâf, *Lücec*, s. 44.

⁶⁶⁵ Vassâf, *Lücec*, s. 46.

⁶⁶⁶ Vassâf, *Lücec*, s. 46.

⁶⁶⁷ Vassâf, *Lücec*, s. 46.

⁶⁶⁸ Vassâf, *Lücec*, s. 48.

⁶⁶⁹ Vassâf, *Lücec/İtizâr-ı Şemsî*, s. 6.

Bu dizede ayrıca ilim müşebbeh yani benzetilen, bahr ise müşebbehun bih yani kendisine benzetilendir. Vücûd müşebbeh, asdâf müşebbehum bihdır.⁶⁷¹

Şerhte denize benzetilen ilimden kastedilen ilm-i ilahîdir. Sedefe benzetilen vücûd ile anlatılmak istenen de vücûd-u kâinattır. Buradaki vücûd-u mutlak değil, vücûd-u izafidir. Allah'ın ilmi sonsuz denize benzetilmiş, bütün yaratılmış olanlar da o sonsuz denizdeki sedeflere benzetilmiştir. Mısrî kendisini o ilim denizinde bulunan sedefin içindeki kıymetli inciye benzetmiştir.⁶⁷²

1.2 İKİNCİ BEYİT

“Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular
Velî ilm-i ilâhînin deli divanesiyim ben”

İlmim katında, demelerindeki maksat ilim ve ilâhî irfândır.⁶⁷³

Müctehidler ile zâhir ulemânın, kâl ehlinin son mertebesinde bulunanlardan anlatılmıştır. Müctehidin lügat manası; kitap ve sünnetten, hadîslerden hüküm çıkaran, mezhep ve yol gösteren kimselerdir. Müctehidler her biri zâhir ilmi en iyi şekilde bilen kimselerdir.⁶⁷⁴

Mısrî'nin müctehidler demesinin sebebi dört imama kinâyeli açıklama yapmak değildir. Onlardan sonra gelen ve sülûku kabul etmeyen, Kur'an'ın yalnız zâhir manasının olduğunu söyleyen, evliyâullahâ hakaret eden ve onlara karşı inkâr ve inatlarını son noktaya taşıyan müctehidler anlatılmak istediğini yazmıştır. Böyle demesinin bir diğer sebebinin de yaşadığı dönemde vâizler eliyle mutasavvıflara ve kendisine kötü davranılmasından kaynaklanmaktadır.⁶⁷⁵ Bununla birlikte Mısrî *Risâle-i Suâl ve Cevâb* adlı kitabında dört mezhep imamının yüksek makamlarda

⁶⁷⁰ Vassâf, *Lücec/Mehmed Hazmî'nin Mektûbu*, s. 4.

⁶⁷¹ Vassâf, *Lücec/Mehmed Hazmî'nin Mektûbu*, s. 5.

⁶⁷² Vassâf, *Lücec/Mehmed Hazmî'nin Mektûbu*, s. 6.

⁶⁷³ Vassâf, *Lücec*, s. 50.

⁶⁷⁴ Vassâf, *Lücec*, s. 50.

⁶⁷⁵ Vassâf, *Lücec*, s. 52.

olduğunu, şeriata uyulması gerektiğini ve bu dört mezhepten birine tâbi olunması gerektiğini ifade ettiğine de dikkat çekmiştir.⁶⁷⁶

Müctehidlerin öğrendikleri ilim, ilm-i zâhir olan şeriat ilmidir. Şeriat ise rivayet ve dirayeti birlikteği ile ortaya çıkmaktadır. Şeriat, amelleri, namaz, oruç, zekât, hac, cezalar, evlenme-boşanma gibi birçok konuyu kapsamaktadır. Şeriat yani zâhir ilim, bâtınsız olmaz. Çünkü bu amelleri yapan, kuralları uygulayan kimse bunları kalben de tasdik etmeli, ibadetlerini ihlasla yapmalıdır. Şeriat dinin emirleri iken batınâ ilim dinin hikmetlerini ele almaktadır.

İbnü'l Arabî: “Allah, zâhiri batından, bâtını zahirden ayırmamıştır. Şer'i hükümleri yalnız bir tarafından alıp, onların bâtinî hükümlerinden gaflet etmeyenler ancak Allah adamlarıdır. Şeriatın zâhir hükümlerini terk edip sırf bâtını kabul eden batınîler sapmış ve sapıtmışlardır. Keza sırf basit ve eksik bir anlayışla hükümlerin yalnız zâhirini anlayanlar da sapmışlardır. Ama yine de bunlar ötekilerinden üstündürler mutluluktan yoksun olmazlar. Tam mutluluğa erenler ancak şunlardır ki, zâhir ve bâtını cem ederler. Bunlar Allah'ı ve onun emirlerini bilen âlimlerdir.”⁶⁷⁷

Bu sebeptendir ki müctehidler yani dinin emirlerine şekil yönünden bağlı olan, bu emirlerin mahiyetindeki hikmeti görmeyen kimselerin, ilm-i bâtin ile mütelezziz olmuş kimseleri anlaması zordur. Osmanlı tarihinde görülen Kadızâdeliler-Sivâsiler münakaşası bunun en somut örneklerinden biridir.

Mısırî'nin hayatını ve o dönemin tarîkatlara bakışını ele aldığımızda aslında Mısırî'nin neden müctehidlere böyle dediğini anlarız. Kadızâdeliler-Sivâsiler arasında geçen münakaşaların devam ettiği bir dönemde yaşamıştır. Vâizlerin saraya yakınlıkları ve kendi düşüncelerini kabul ettirdiklerin semâ ve devranın yasaklanması Mısırî'yi üzmüştür. Bununla birlikte düşüncelerinden dolayı Rodos ve Limni'ye sürgün edilmiştir. Niyâzî-i Mısırî'nin hayatını anlattığımız bölümde yaşadığı sıkıntıları ve dönem hakkındaki genel kanaatleri verdiğimiz için burada fazla ayrıntıya girmeyeceğiz.

⁶⁷⁶ Vassâf, *Lüceç*, s. 54.

⁶⁷⁷ Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 181.

Velî: Velâkin manasındadır.

İlm-i ilâhî: Tevhîdin hakîkatine ait olan, Kur'an ve hâdislerin sırlarının açıklamasıdır ki bu harf, lafız ve söze sığmayan ledünnî ilimdir. Bu ilmin mektebi yoktur, o Allah'ın kuluna verdiği lütuftur.⁶⁷⁸ Çalışarak elde edilemeyecek olan bu ilimi Allah dilediği kuluna verdiğini açıkladıktan sonra Mısırî'nin bu hayret mertebesinde söz söylediğini ifade etmiş ve bu dizenin açıklamasını o yüksek mertebeye ulaşan kullardan olmamız duasıyla bitirmiştir.⁶⁷⁹

Şemseddîn Efendi ise bu beyiti şöyle şerh etmiştir:

İlm-i müctehid olarak sınıflandırılan ilim zâhire aid olan, şeriat makamını ve Musâ (a.s.)'ın mertebesini temsil eden ilimdir. İlm-i bâtın ise hakikat makamı ve Hızır (a.s.)'ın mertebesini içine almaktadır. Mısırî, ledünnî ilme hâiz olduğunu, müctehidlerin bunu açıklamakta acziyet gösterdiklerini bununla birlikte kendisinin her anda ve zamanda var olan ve sonsuz olan tecelli-i sübhâniyyenin deli divanesi olduğunu anlatmak istemiştir.⁶⁸⁰

1.3 ÜÇÜNCÜ BEYİT

“Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular
Benim bir hâle meylim yok bilmem Hakk'ın nesiyim ben”

Bu beyit cem'ul-cem'den yani tevhîd-i zât neşesine gark olduktan sonra fark makamında söylenmiştir.⁶⁸¹

Acaba sâlik tevhîd-i zâta ererse orada kalır mı? Beşeriyetten çıkar mı? Mükellefiyetten kurtulmuş olur mu?⁶⁸² Hikem-i Atâî'nin şerhinde bu soruları cevaplamıştır. Eğer insanda nefsin istekleri olmasaydı seyr u sülûk olmazdı. Allah ile kul arasında uzaklık ve mesafe yoktur. İnsanlıkta nefsin hoşuna giden şeyler olmasaydı, nefs-i emmârenin devri olmasaydı seyr u sülûk tasavvur olunmazdı.. Hak

⁶⁷⁸ Vassâf, *Lüceç*, s. 54.

⁶⁷⁹ Vassâf, *Lüceç*, s. 54.

⁶⁸⁰ Vassâf, *Lüceç/İtizâr-ı Şemsî*, s. 7.

⁶⁸¹ Vassâf, *Lüceç*, s. 54.

⁶⁸² Vassâf, *Lüceç*, ss. 54-56.

yolunun yolcusu olan sâlik, Allah'ın her biri bir hakikat güneşi olan vasıfları senin karanlık vücuduna doğar ve nurla dolarsın. Allah o işrâk ve tecelliye kabz ile seni beşeriyet sınırından çıkartır. O halde gündüzün, aydınlığın hususiyeti ne sendedir ne de sana râcidir, dönmüştür.⁶⁸³

16. yüzyılda yaşamış olan Şeyh Mehmed Muhyiddân Üftâde'nin rehberliği ile yetişen Azîz Mahmud Hüdâyî, tevhîdi; fiil, sıfat ve zât olmak üzere üçe ayırmıştır. Tevhîdin yaşanarak anlaşılacağı, dil ile açıklanamayacağını vurgulamıştır.⁶⁸⁴

Sûfiler tevhîd konusunda konuşurken diğer kimselere nazaran daha dikkatli konuşmalıdırlar. Bir sûfî tevhîd hakkında konuşacaksa cem'hâlinde olmalıdır. Ebû Yâkub es-Sûsî; "Kim kendini zorlayarak, içinde olmadan tevhîd konusunda söz söylemeye kalkarsa şirke düşer." buyurmuştur.⁶⁸⁵

Hüseyin Vassâf, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'indeki miraç bahsiyle soruları cevaplamaya devam etmiştir. Peygamberimiz miraçta mazhar-ı tecelli-i ehadiyyet olduktan sonra yine beşeriyet hâli devam etmiştir. Seyr ü sülûkta sâlik "Vâhid" ve "Ehad" isimleriyle meşgul olurlar. Tecell-i vuslat sırrına erdikten sonra fark makamına düşerler. Buna tasavvufta cem'den sonra fark derler. Öyleyse beşer, beşerdir. Beşerlik özelliğini de hiçbir zaman kaybetmez.⁶⁸⁶

Mısırî, tevhîd-i zât makamından fark makamına dönünce o makamın ulviyetine, esrarın azimetine, O'nun kudretine, O'nun kusursuz güzelliğine karşı makam-ı iftirâkta hayrete düşmüş ve bu hâlini göstermeye başlamıştır.⁶⁸⁷

Mutasavvıfların cem' ve fark hakkındaki düşüncelerini ele alırsak; Ebû Ali Dekkâk şöyle demiştir: "Fark sana nisbet edilen hâl ve ameldir. Cem' sana nisbet edilmesi kabul edilmeyen şeydir."⁶⁸⁸ Yani kulun vazifelerini yerine getirmek ve beşerî hallere uygun düşen diğer konuları ifâ etmek gibi kulun iradesi ve kazancı ile

⁶⁸³ Vassâf, *Lücece*, s. 56.

⁶⁸⁴ Azîz Mahmud Hüdâyî, *İlim-Amel, Seyr ü Sülûk*, haz: Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 173.

⁶⁸⁵ Hüdâyî, *İlim-Amel, Seyr ü Sülûk*, s. 173.

⁶⁸⁶ Vassâf, *Lücece*, s. 58.

⁶⁸⁷ Vassâf, *Lücece*, s. 60.

⁶⁸⁸ Kuşerî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 158.

ilgili hususlar fark, Allah tarafından kalpte manâ ve marifet vücuda getirilmesi cem'dir. Cem'de lütuf ve ihsan söz konusudur.⁶⁸⁹

Cem'u'l-cem ise cem' halinin üstünde bir mertebedir. Kul bir çarpılma ve koparılma hâli ile halkı görmekten alıkonulmuş, kendi varlığı hakkındaki şuurunu yitirmiş, Allah'tan başka diğer bütün varlıklar hakkındaki duyarlılığını kaybetmiş, sadece hakikat sultanından gelen ve kendisini istila eden tecellilerle meşgul bir vaziyette ise bu cem'u'l-cemdir.⁶⁹⁰ Sûfî bu hâl içerisinde kendisini Hakk'ın idaresinde ve tasarrufunda mütalâa etmektedir. Kudreti ile zatını ve aynını yaratır; ilim ve iradesi ile fiillerini ve hâllerini vereni görmektedir.⁶⁹¹ Mısrâ bu hâlde iken Hakk'ın bilmem nesiyim ben diyerek içinde bulunduğu dereceyi anlatmak niyetindedir.

Mustafa Sâfî-i Uşşâkî'nin *Maksad-ı Aksâ* adlı tasavvuf konularını ele alan eserinde mertebeleri şu şekilde işlemiştir: İnsanın mertebe-i behâimden mertebe-i siba'dan, mertebe-i şeytandan ve mertebe-i melâikeden geçmeden mertebe-i insaniyeye ulaşamaz. Eğer kişi yeyip, içip, yatıyor, ilim tahsil etmiyor, nefsin heveslerinin peşinden gidiyorsa mertebe-i behâimdedir. Hem sayılanları yapıp hem de çevresine zahmet verip, onları azarlıyorsa o zaman mertebe-i siba'dır. Hem bunları yapıp hem de halka tuzak kurup, onları türlü hilelerle kandırıyorsa o zaman mertebe-i şeytandadır.⁶⁹² Eğer halk ile iyi geçiyor, güzel ahlaklı davranıyor, kimsenin kalbine sıkıntı vermeyip rahatlatıyor, iyilik edip doğru sözlü oluyorsa işte o zaman mertebe-i melâikedir. Eğer o şeyleri yapıp, gönül incitmez, halka faydalı olmaya çalışır, kimseyi kandırmaz, doğru söyler, doğru yolda istikâmet üzere olup ilmi marifet ve Allah'ı bilme sevdasında olursan o zaman mertebe-i insandasın.⁶⁹³

Mısrî'nin halkın sınıflarına işaretle ve açıklanan mertebelere delil olması açısından diyebilir ki, insanların kimi servete, kimi evladına, kimi bağına, kimi ziynetine, kimi nefsâni isteklerine, kimi ilim öğrenerek şöhret olmaya

⁶⁸⁹ Kuşerî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 158.

⁶⁹⁰ Kuşerî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 159.

⁶⁹¹ Kuşerî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 160.

⁶⁹² Vassâf, *Lüceç*, s. 60.

⁶⁹³ Vassâf, *Lüceç*, s. 62.

beşeriyetlerinin gerekliliğinden dolayı mübtelâ olmuşlardır ve bu hallerinden de memnundurlar. Bu kimseler gâfildir. Bu halleriyle kendinden geçmişlerdir. Kendilerinde hep daha üstü olmasını istediklerinden hırslıdırlar. Elde ettiklerinde memnun olmaz ve daha ilerisi için hırslanırlar ki bunlar gaflete düşmüşlerdir ve bu hâl üzere yaşayıp giderler.⁶⁹⁴ Eğer ki kişinin aradığı hakîkate ulaşmak ise Allah onun kabiliyetini hakikat yoluna doğru çevirir. Ona yol gösteren, mihmandarlık yapan bir refik gönderir. İnsan da o hâle kavuşmak için çalışmaya mecburdur. İşte Mısırî, bunları birkaç kelimeyle bize anlattıktan sonra “Benim bir hâle meylim yok/Hakk’ın bilmem nesiyim ben” diyerek devam etmiştir. Mısırî, halkın gaflette bulunmasını ve gaflete düşürecek hareketlerde bulunmalarını istemeyeceği muhakkaktır. Mısırî’nin mübtelâ olduğu bir cânân, bir cemâl vardır. O, vuslat serây-ı vahdette tattığı zevkten dolayı âlem-i farkta gözü bir şey görmediğini belirtmiştir.⁶⁹⁵

Şemseddîn Efendi’ye göre bu dizenin şerhi şöyledir:

Herkes kendi meslek grubunu övmekte ve içinde buldukları durumu kabullenmişlerdir. Benim isteğim ise mazhar-ı esmâ-i külli olmaktır. Mısırî burada tam bir teslimiyet-i külli ile Hakk’a teslim olduğunu, olmak istediğini anlatmaktadır.⁶⁹⁶

Kuşeyrî’ye göre hâl, kulun kastı, teşebbüsü ve kazanma isteği olmadan kalbe gelen neşe-hüzün, rahatlık-sıkıntı, şevk-dert, heybet ve heyecandır. Bu hâllerin hepsi Allah’ın kuluna o istemeden verdikleridir. Allah’ın lütfundandır. Makâm ise öyle değildir. Makamda kulun dahli vardır. Makâmda kul cehd ve gayret sarfetmelidir. Makâm kulun tekrar ederek kazandığı vasıf haline getirdiği adâp ve ahlaktır. Kişi içinde bulunduğu makâmın bütün hallerini gerçekleştirmeden diğer makâma geçemez. Makâmda istikrar varken hâlde yoktur. Hâl değişkendir.⁶⁹⁷

Sühreverdi’ye göre ise hâl ve makâm arasında farklılıklar olduğu kadar benzerliklerde vardır. Bu benzerlik hâl ve makâm ve onlara dâhil olan şeylerin

⁶⁹⁴ Vassâf, *Lücece*, s. 62.

⁶⁹⁵ Vassâf, *Lücece*, s. 64.

⁶⁹⁶ Vassâf, *Lücece/İtizâr-ı Şemsî*, s. 7, 8.

⁶⁹⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 149, 150.

benzerlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Hâl, aynı şekilme kalmayıp değişkenlik gösterir. Makâm ise, sabittir ve istikrarlıdır. Bununla birlikte bir şey hâl iken daha sonra makâma dönüşebilir. Örneğin, kulun kalbine nefsini muhâsebe etme arzusu gelir, nefesine uyup bu muhâsebeyi yapmaz. O hâl yine gelir ve gider. Sonra bu kul nefsinin bastırarak kendi iç muhâsesini yapar ve burda devamlılık sağlar ise hâlden makâma geçmiş olur.⁶⁹⁸

Seyyid Burhâneddîn Tirmizî'ye göre mutasavvıf bulunduğu makâmda kalmamalı her dâim bir sonraki makâma geçmelidir. Bu makâ diğerinden daha üstün ve iyi olmalıdır. Böyle devam edilirse meleklerin bile özeneceği makâmda olursun. Bu makâmlar ise Allah'a ulaşınca sona ermektedir.⁶⁹⁹

Feridüddîn Attâr, kişinin mânen yükselme isteğini talep vadisi olarak adlandırır. Bu vadiye giren kimse farklı zorluklarla karşılaşır. Varlığını bırakır, gönlünü temizler, beşerî sıfatlarından sıyrılmaya çalışırsan Hakk'a varma yoluna girersin.⁷⁰⁰

Bütün bu yazılanlardan anlıyoruz ki; kişi kimin sevgisini gönlüne koymak isterse ve bunun için elinden geleni yaparsa Allah istediğini verir. Hakikati isteyen ve onu gönlüne yerleştirmek maksadıyla çalışan kimseye Rahmân bu sevgiyi verir. Bu sevgiyi kazanmak ve kazandığı sevgiyi ve hakâkat bilgisini korumak isteyen sâlik bu davranışlarında her dâim devam etmeli ve talepkâr olmalıdır.

1.4 DÖRDÜNCÜ BEYİT

“Bi-küllü âlemin halkı bilirler bende bir derd var
Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben”

Vassâf, Mısırî'nin bu dizede aşk âleminin hâllerinden bahsettiğini belirtmiştir. İnsanların her biri kendi halinde iken benim fevkalâde, onun halini görmüş ve

⁶⁹⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 606.

⁶⁹⁹ Burhâneddîn Tirmizî, *Ma'ârif*, s. 52.

⁷⁰⁰ Feridüddîn Attâr, *Mantıku't-Tayr*, çev: Mustafa Çiçekler, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, Talep Vadisi, by. 3257-3265.

sözlerini işitmiş, o rengin ve ateşin şiirlerini okumuş olurlar, demektedir.⁷⁰¹ Bu sözlerin Mısırî'ye söylenmiş olduğunu ve aşkın derdiyle, vahdet sarayına kavuşma isteğiyle haykırdığını anlatmıştır. Tüm bunlarla birlikte halkın hâlâ gaflet içinde olduğunu ve kimsenin neden muhabbetle ağladığı ve aşk ateşiyle yandığını bilmediğini dile getirmiştir. Burada halkın gafletinden şikâyetle bulunmuş ve onların kemâl-i şefkat ile bu gafletten uyanmalarını temenni ederek “Nefsâ, nefsi değil; ümmetî, ümmetî diyen Peygamber’in vârisi olduğunu işaret etmektedir.”⁷⁰²

Şemseddîn Efendi'nin izahı şöyledir:

Bir kimse halinden yakınmasa, içindeki duyguları anlamasa bile eğer o kişi âşık ise bu onun tüm halinden belli olur. Çünkü aşk gizlenmez. Fakat halk Mısırî'yi böyle yakan aşkın kime olduğunu bilmezler. Mısırî, cemâl-i mutlakın, vech-i mutlakın meftunudur.

Mısırî'ye göre bilmek, birliğe ulaşmaktır. Bütün varlığın Hakk'ın vücudu olduğu idrâk etmektir.⁷⁰³ Bu düşüncesinden dolayı baktığı her yerde Allah'ı, sıfatlarını, fiillerini, tecellilerini görmektedir. Âşık kimse nasıl ki her baktığı yerde sevdiğini görür, gördüğünü sevdiğine benzetirse Mısırî de Hakk'a âşık olduğundan her yerde cemâl-i mutlakı aramaktadır.

Attâr'a göre, âşık kimse girdiği bu yolda her şeyini gözünü kırpmadan harcar, âşık kendini bu aşkla yakar ki derd sahibi olsun. Bu derd onun için mutluluktur. Yanmak için sürekli çaba harcar, aşk ateştir, akıl ise duman; aşk geldiğinde akıl gider. Âşık olanın gayb gözü açılır ve âlemdeki bütün sırlar ona anlatılır. Âşık olmak için dünya ve insanlarla alakalı kesmek, kalpten dünyayı çıkarmak gerektir.⁷⁰⁴

Burhâneddîn Tirmizî, Allah ile insan arasındaki sevgiyi “İki tende bir can olduğunu duyduunuz mu hiç?” sorusuyla ele almıştır. Cevabı ise Mâide Sûresi'nden

⁷⁰¹ Vassâf, *Lüceç*, s. 66.

⁷⁰² Vassâf, *Lüceç*, s. 68.

⁷⁰³ Mısırî, *Vahdet-nâme*, s. 2.

⁷⁰⁴ Attâr, *Mantuku't-Tayr/Aşk Vadisi*, by. 3358-3380.

vermiştir. “Allah onları sever, onlar da Allah’ı sever.”⁷⁰⁵ Muhabbet bilgisi Allah dostlarıdır.⁷⁰⁶ Sevgi Allah’tan başka ne varsa unutmaktır.⁷⁰⁷

Sevgi ve aşk kelimeleri kulun Hakk’ın hakikatini bilmesi, anlaması, hissetmesi için mühimdir. Aşk sahibi kişinin derdi sevdiğidir. Her an onunla birlikte olma isteği içinde olan âşıklar vuslat ânını düşerler. Bu sebeptendir ki Mısrî, kendisinin tek derdinin Hakk’ı tanımak bilmek olduğunu anlatmaktadır. Mısrî’nin içinde bulunduğu bu hâli anlatan dizelerden birini de bu halleri tadan Ahmed Gazâli kaleme almıştır.

“Aşkla yola çıktı yokluktan gemimiz
Vuslat چراغıyla aydınlamada hep gecemiz
Islak kalır dudaklarımız tekrar dönünce de yokluğa
Bir şaraptan ki haram saymaz mezhebimiz
Benim yüzümden var oldu aşk adem’den
Bendim aşk için âlemden maksat yalnız ben
Gece-gündüz, ay ve yıl sürse de kıskançlıklar
Nasil ayrılmazsa ödağacının kokusu öyle ayrılmam Sen’den
Arzu nedir bilmezken arzusu düştü bana
Buldu da boş bir gönlü çöküverdi oraya”⁷⁰⁸

1.5 BEŞİNCİ BEYİT

“Eğerçi sûretâ âhirde geldim âlemi mülke
Ne mâziyim ne müstakbel her ânın ânesiyim ben”

Bu dizenin başlangıç kelimesi olan eğerçi; cümlenin başında kullanılan bağlama edatlarındandır. Fârisidir.

Sûreta صورتا : Görünen şekil, kılıktır. Resim, keyfiyet, bir şeyin tıpkı aynı anlamındadır. Bu mısra’daki anlamı şekildir. Bedenin parçası anlatılmak istenmiştir.

⁷⁰⁵ Mâide, 5/54.

⁷⁰⁶ Burhâneddîn Tirmizî, *Ma’ârif*, s. 44.

⁷⁰⁷ Burhâneddîn Tirmizî, *Ma’ârif*, s. 48.

⁷⁰⁸ Ahmed Gazâli, *Sevânihu'l-Uşşâk*, Hece Yayınları, İstanbul, 2012, s. 13.

Âhar آخر : Başka, diğer anlamındadır. Eğer آخر şeklinde okunursa anlatılmak istenen manaya yakındır. Mısırî صورتا آخرده şeklinde yazmışsa da bazı nüshalarda صورت آخر şeklinde hatalı yazılmıştır. آخر kelimesinin Türkçe yazılışı صورت اخرى şeklinde olmalıdır. اخرى kelimesi آخر kelimesinin müennes halidir. Şemseddîn Efendi kelimenin doğru yazılışının صورتا şeklinde olduğunu ve kendilerindeki Dîvân'da o şekilde yazılmış olduğu mektupla Vassâf'a bildirmiştir.⁷⁰⁹

Âlem-i mülk: Âlem-i hak, âlem-i nâsut, âlem-i nefis olarak da adlandırılır. Görünen âlem anlatılmak istenmiştir. Cisimler âleminden ve cismaniyetten ibarettir. Bu âlemin sınırı dokuzuncu feleğin daireleridir.⁷¹⁰

Mâzi: Geçmiş zaman demektir.⁷¹¹

Müstakbel: Gelecek zaman anlatılmak istenmiştir.⁷¹²

Ân: Bölünmesi mümkün olmayan vakit, dem, lahzâ anlamındadır.⁷¹³

Ânesi: Anne anlamındadır. Mısırî burada “ebu'l-vakt” olduğunu söylemek istemiştir. Mısırî mesleğinde ibnü'z-zamân yani mağlûbu'l-hâl olmayıp her hâline mutasarrıf olan kişilere ebü'z-zamân, ebü'l-vakt derler.⁷¹⁴

Zaman ve mekân âlem-i taayyüne yani görülen, yaşanan âleme ait kavramlardır. Âlem-i lâ-taayyünde ise bu kavramlar yoktur. Mısırî, bu beyitte geçmiş olduğu mertebeleri anlatmak istemiştir. Allah'ın yardımıyla hilkat sırrını bildiğinden ve aşına olduğundan dolayı ebü'l-vakt olduğunu anlatarak kendisi için zamân, geçmiş, gelecek ve ânın önemli olmadığını belirtmek istemiştir. Zaman âlem-i taayyünedir ancak diğer âlemin neşesine dalanlar için zamân kavramı anlamsızdır. Vassâf, Mısırî'nin önceki mısırada seyr-i nüzûflerini açıkladığını, önceki beyitlerinde de seyr-i urûcîlerinden bahsettiğini yazmıştır. Vassâf burada bir de uyarıda bulunarak

⁷⁰⁹ Vassâf, *Lüceç*, s. 76.

⁷¹⁰ Vassâf, *Lüceç*, ss. 76-78.

⁷¹¹ Vassâf, *Lüceç*, s. 78.

⁷¹² Vassâf, *Lüceç*, s. 78.

⁷¹³ Vassâf, *Lüceç*, s. 78.

⁷¹⁴ Vassâf, *Lüceç*, s. 78.

tasavvuf neşesinden lezzet almayanların, bunun içinde bulunmayanların bu konular üzerinde derinlemesine düşünmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷¹⁵

Uyarının akabinde sır ve sırrın saklanması ile okuduğu bir eserdeki satırları da naklederek yaşanan bazı hâllerin ve o hâllerin açıklamalarının gizli kalması gerektiği hakkındaki düşüncelerini delilleriyle birlikte ele alarak şu satırları yazmıştır:⁷¹⁶

Sır, gizli olan nesneye dendiği gibi içine ölü konulup gömüldüğü, gizlendiği için kabir için de denilir. Sır, nefsin sırrı ve gayrın sırrı olarak iki ayrılır. Peygamberimiz (s): “Sırrını ketm eden işine mâlik olur” buyurmuştur. Kur’an’da Yusuf (a.s.)’ın gördüğü rüyayı babasına anlatmasını anlatan “(Babası:) Yavrucuğum, dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!”⁷¹⁷ âyeti de sırrın saklanması gerekliliği buyurulmuştur. Sırrın saklanması hazinenin saklanmasıdan daha mühimdir. Genellikle insanlar sırlarını birine açtığı zaman ondan kimseye söylememelerini talep ederler. Hâlbuki bu o kişiye güvenmediğinin bir göstergesidir. Eğer o kişi sırrını açığa vurursa bundan dolayı şaşırması ve darılmaması gerekir.⁷¹⁸

Kur’an-ı Kerim’de zaman kelimesi, “Dediler ki: “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.” , asr kelimesi, “Asra yemin olsun.” ay kelimesi, “Şüphesiz Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir.” şeklinde farklı vakit ifadeleri kullanılmıştır. Bu ayetlerin yanı sıra yemin ifadelerinde de (ve’l-asr, ve’l-leyl, ve’l-duha) bunların yani zamanın parçaların geçmiş olmazı zamanın önemine dikkat çekmek içindir. Kısıtlı bir zaman diliminde yani sonlu olan fâni hayatımızda zamanı doğru kullanmak hem dünyamızı hem de ahiretimizi güzelleştirmek için ziyade mühimdir. Seyr u sülûk sürecinde ve hakikat yolculuğunda zamanın doğru şekilde kullanılmasına dikkat çeken mutasavvıflar bu kavram üzerinden müridlerini uyarmışlardır.

⁷¹⁵ Vassâf, *Lüceç*, s. 80.

⁷¹⁶ Vassâf, *Lüceç*, s. 80.

⁷¹⁷ Yusuf Sûresi, 12/5.

⁷¹⁸ Vassâf, *Lüceç*, s. 80.

Şemseddîn Efendi'ye göre bu dizede Mısırî, burada beşer olarak 1027 tarihinde doğduğunu fakat varlığının, var olacağını bilinişi ilm-i ilahîde mevcut ve rûhunu elest bezminde olduğundan dolayı zaman ve mekânın varlığı benim varlığımdan sonradır demek istemiştir.⁷¹⁹

Devir, maddi olarak görülen şu âleme düşen bir mevcut, önce cemad (cansız), sonra bitki, sonra hayvan, sonra insan şekillerinde tecelli eder ve sonunda da "insan-ı kâmil'e dönüşür, Hakk'a vasıl olur. İnsan-ı kâmil'e kadar olan çizgiye kavs-i nüzul (iniş yarım dairesi), insan-ı kâmil ile başlayan Allah'a dönüş çizgisine (ulaşma) de kavs-i urûc (çıkış yarım dairesi) denir. Kavs-i urûc ile varlık vücûd-ı mutlaka yani aslına döner. Mebde ve meâdden bahseden bu harekete devir denir. Buna Bir'den gelen Çok'un tekrar Bir'e dönmesi denir. Kavs-i nüzul ile kavs-i urûc için, "Devre-i Ferşiyye" ve "Devre-i Arşiyye" tabirleri de kullanılır.⁷²⁰ İnsanın dünyaya gelişi, dünyaya gelişini sorgulaması ve ibadete ve Hakk'a yönelmesi insan-ı kâmil olmasının başlangıcıdır. Mısırî de dünyaya gelmesi akabinde devre-i arşiyyesini tamamladığını bundan dolayı da zaman mefhumunun ortadan kalktığını anlatmak istemiştir.

Mısırî'ye göre zaman bölünemeyen tek zamandan ibaret olan andır. An gerçek varlıktır. Rahmanî nefestir, Amâ-i gaybdir. O andan başkası yani mazi ve istikbal yoktur. Mutlak Amâ mertebesinde Rahmanî nefese Mutlak ân doğmuştur. Ân sırrıyla nefes bütün oluşlara ve zamanlara yayılmıştır. Bu ândan dakikalar meydana getirir ki bu da derecelenerek dakikaları, saatleri, günleri, haftaları, yılları ve devirleri meydana getirir.⁷²¹

Hakikat ehline vaktin esası tasavvur edilen bir hâdisenin bağlı olduğu, vukuu muhakkak bir diğer hâdistir. Ebu Ali Dekkak'a göre vakit içinde bulunduğu hâldir. Eğer sen zihnin ve kalbin dünya ile doluysa senin vaktin dünya, zihnin ve kalbin ahiret ile meşgul ise vaktin ahirettir.⁷²² Sûfîleri ibnü'l-vakt yani vaktin oğlu, uşağıdır. Sûfî her vakit içinde o vakitte yapılması gereken en hayırlı şeyle meşgul

⁷¹⁹ Vassâf, *Lücece/İtizâr-ı Şemsî*, s. 9.

⁷²⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 165, 166.

⁷²¹ Mısırî, *Mevâidü'l-İrfan*, s. 156.

⁷²² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 148.

olurlar. Dervîşin derdi ve düşüncesi geçmiş ve gelecek değildir. O içinde bulunduğu ânı en iyi şekilde değerlendirme gayesindedir. Sûfîlerin verdiği diğer bir anlam ise kulun iradesi olmadan, Hakk'tan kendilerine gelen ve onları idare eden tasavvufî hâllerdir.⁷²³

Arabî, sûfîlerin vakitlerini ve hâllerini faydalı işlerle meşgul ederek geçirdikleri için “Tecelliden yoksun vakit yoktur.” demiştir. Vakıt, Hakk'ın sürekli tecellilerini taşıyan bir mazhar ve tecelligâhtır.⁷²⁴

İbnü'l-vakt; vaktin ve hâlin gereklerini yerine getirenlerdir ki bunlar da geçmiş ya da gelecek endişesi taşımaksızın ânın gerektirdiğini yaparlar. Ebü'l-vakt; vaktin ve hâlin etkisi altında kalmayıp vakitlerinde tasarruf sahibidirler.

Mevlânâ, “Geçmiş ve gelecek Tanrı'yı bizim gözümüzden saklar. Her ikisini de ateşe atıp yakmak lâzım. Sûfî “İbnü'l-vakit”tir. Fakat vakitten de kurtulmuştur halden de.” Zaman kavramı Kur'an-ı Kerim'de değişik şekillerde geçmiştir.

Nefsin her bir anına nefes, yani “soluk” denmektedir. Buna göre, sûfîlere de “nefes ehli” (ehlu'l enfas) denir; çünkü onlar her nefeste, her solukta ve her ânda, nefis'in biricikliğinin tam bilincinde olarak yaparlar.⁷²⁵ Yukarıda hâllerde bahsettiğimiz gibi sûfîler sürekli olarak bir değişimin, değişmenin içerisindeyler. Yaşadıkları her nefes yani soluk onlar için önemlidir. Her ân değişme yaşamaktadırlar. Bu değişim bazen iniş bazen de çıkış şeklinde olabilmektedir. Önemli olan her ânda o âna uygun davranabilmektir.

1.6 ALTINCI BEYİT

“Yitirdim benliği benlik bana Hak benliğindendir
Tekellümde hitâb-ı gaybetin kârhânesiyim ben”

Beyitte bahsedilen benlikten maksat, zahirî ve aslı olmayıp evham mahsulü olan yokluğa mahkûm bulunan varlıktır. Bu tanım zâhîrle ilgilenenler içindir.

⁷²³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 148.

⁷²⁴ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, c. 9, s. 356, 357.

⁷²⁵ William C. Chittick, *Tasavvuf*, çev: Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, 113.

Mutasavvıflar için durum böyle değildir. Onlar “Ben, ben değilim; ben dediğim sensin sen” diye düşünürler. Her kişi kendine vücûd verirse Hakk’ın vücûduyla ikilik çıkar ki bu isneyniyet, eniyyettir. Eniyyet ile benlik yani her ferdin nefsinde ben denilen manadır. Bu da kişinin nefsi zatıdır. Eniyyet senin hakîkatin ve bâtının Hakk’ın tek vücudundan gayrı olmaktır.⁷²⁶

Avam olan her fert kendi benliğini ayrı olarak düşünür. Bunun sonucunda bir kendi zâtı bir de Rab olan Allah vardır. Bu bilginin böyle olmadığını ehl-i zevk bilir. Onlar bu bilgiden kurtulmuşlardır. Zâhir ulemâ da avâmın düşündüğü şekilde düşündüğünü belirttikten sonra Mısırî’nin düşünce biçimine geçmiştir. Mısırî, rütbe-i ulviyyeyi idrâk ettiğinden dolayı benliğini Hak benliğine vermiş olduğunu, tevhîd-i zât neşesiyle benliğinin Hak benliğinde olduğunu anlatmak istemiştir.⁷²⁷

İkinci mısırada geçen tekellüm kelimesi bazı nüshalarda tekemmül olarak geçmiştir. Fakat bunun daha doğru olanı tekellüm kelimesidir. Eğer tekemmül diye ele alırsak anlamı kemâlde, tekemmül diye ele alırsak kelâmda demek olur. Birinde Hakk’ın kudreti diğerinde ise kelim sıfatı kastedilmiş olur. Burada sıfatların birliğinden bahsetmiş ve insana işittiren, gördüren, bildiren, söyleten, gezdiren ve istediğini yaptıran kudret sırrının yayılması olduğunu anlatmak istemiştir. “Kulum bana nafilâ ibadetlerle yaklaşılmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum.” hadîsine işaret edilmiştir.⁷²⁸ Tekemmülde beyanına göre “Allah kulunun lisanı üzere konuşur. Allah ona hamd eden kimseyi duydu.” hâdisin manasına buna delildir.⁷²⁹

Hitâb-ı gaybet: Bu mısranın genel anlamı sıfatların birliğine dairdir. Kudret ve kelâm sıfatlarını açıklamadır. Mısırî’nin bu terkipten maksadı kudretin sırrı ile kalp âleminde tecelli gösteren ilâhî hitaptır. Gaybet burada zât-ı ilâhidir ki buna hüviyyet-i gaybiyye de denmektedir. Mısırî, kalbine ilham indiğini ve konuştuğu lisanın Hak lisanı olduğunu anlatmak istemiştir. Musa aleyhisselâm ile konuşan ağaç

⁷²⁶ Vassâf, *Lüceç*, s. 82.

⁷²⁷ Vassâf, *Lüceç*, s. 84.

⁷²⁸ Vassâf, *Lüceç*, s. 84.

⁷²⁹ Vassâf, *Lüceç*, s. 86.

“İnnî eneallah” hitabıyla başlamış olması gibi insanın kemâl mertebesinde olması ve hakikat rütbesine ulaşmasından dolayı hakîkatin sırrından dolayı gayb-ı hüviyyetin etkisinde kaldığını dile getirmiştir. Kısaca Hak ile Hak oldum demek istemektedir.⁷³⁰

Kârhâne: İmalathane anlamındadır. Burada dest-i kudret, kudretin eli anlatılmak istenmiştir. Yani Mısırî vücûdunun ilâhî kudret ile sonsuz sırrın tecelli hânesi olduğunu ve benliğinden kurtulduğundan ve benliğinin Hak benliğinden ibaret olduğundan ve söylediği sözlerin de ilâhî tecelli ile söylediğinden bahsetmiştir.⁷³¹

Şemseddîn Efendi bu beyti şöyle şerh etmiştir:

İnَّ الله تعالى قال: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا. فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ. وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ: وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ، وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ yani “Her kim Benim velîlerimden bir velîye düşmanlık ederse, şübhesiz Ben ona harp ilan ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili hiçbir şeyle bana yakınlık kazanamaz. Farzlara ilâveten bir de kulumun sürekli yapmaya devam ettiği nafileler vardır ki bunlarla Bana yaklaşır ha yaklaşır ve nihayet öyle bir hâle gelir ki artık Ben onu sevmişim demektir. Bir kere de sevdim mi artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutup yakalayan eli ve yürümesine vasıta olan ayağı olurum. Böylesi bir kul Benden bir şey isterse istediğini muhakkak ona veririm. Bana sığınırsa onu özel korumam altına alırım.”⁷³² hadîsine işaret etmektedir. Mısırî, fenafillah makamına ulaştığına, tekellümde hitâb-ı gaybetin aleti olduğuna işaret etmektedir. Varlığının aslında Hak varlığı olduğunu, kendi varlığının kaybolduğunu anlatmak istemektedir.

Sûfîlerin tevhîdi yaşayarak ve tadarak bilmelerine tevhîd-i hâl denir. Kusûdî tevhîd ve şuhûdî tevhîd olmak üzere iki çeşit tevhîd vardır. Kusûdî tevhid; sadece Allah’ı kastetmek, istemek, Allah’ın istediğini istemektir. Kulun iradesinin Hakk’ın

⁷³⁰ Vassâf, *Lüceç*, s. 86.

⁷³¹ Vassâf, *Lüceç*, s. 86.

⁷³² Buhârî, *Rikak* 38.

iradesinde erimesidir. Şuhûdî tevhîd; sâlikin vecd hâlinde masivayı terk ederek sadece Hakk'ı görmesidir.⁷³³

Cüneyd Bağdadî'ye göre tevhîd, tevhîd edileni tekliğindeki kemâl ile birlikte birliğinin (vâhidiyetinin) gerçekleştirilmesi sûretiyle O'nun doğurmayan ve doğrulmayan bir (vâhit) olduğunu kabul etmektir.⁷³⁴ Kul tevhîd hâli içinde eser ve şekil göremez, ilimleri menşei olan Allah'tan görür, Allah'ı ezelde olduğu gibi müşâhede eder, o var başka şey yoktur.⁷³⁵ Ebu'l-Hüseyn Nûrî'ye göre teşbihle ilgili fikirler bir yana, Allah'a işaret eden her fikir tevhîddir.⁷³⁶

Yusuf b. Hüseyin, havasın tevhîdi sır, vecd ve kalp ile olduğuna, bu hâldeki kulun Allah'ın huzurundaymış gibi İlâhî tedbir ve tasarrufların, Rabbânî kudretin hükümlerinin üzerine cereyan ettiğine ve bu durumda olan kimsenin hissini kaybederek, nefsinden fânî olarak tevhîd denizinde müstağrak bir vaziyette olduğuna dikkat çekmiştir.⁷³⁷

Attâr'a göre tevhîd vadisinde bulunan kişi bir an bile Hakk'tan başkasını görmez hem de onun dışındaki kimseyi ebediyyen bilmez.⁷³⁸

Hücvirî, sufilerin hal tercümelerini, makamlarını, adab ve erkânlarını anlattığı eseri *Keşfu'l-Mahcûb'da* tevhidi üç kısımda incelemiştir. İlki, Hakk'ın Hakk için olan tevhididir. Bu Allah'ın kendi vahdaniyetini ve bir olduğunu bilmesinden ibarettir. İkincisi; Hakk'ın halk için tevhididir. Bu kulun tevhidi hakkında Allah'ın hüküm vermesinden ve onun kalbinde tevhidi yaratmasıdır. Sonuncusu ise, halkın Hakk için olan tevhididir. Bu ise kulların Allah'ın vahdaniyeti hakkındaki bilgileridir.⁷³⁹ Şayet kul Hakk'ın bilgisine sahip bir ârif olursa, onun vahdaniyetine, vasl ve fasl kabul etmeyen yüce vahid olduğuna, hakkında ikiliğin caiz olmadığına inanır.

⁷³³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 659.

⁷³⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 84.

⁷³⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 387.

⁷³⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 87.

⁷³⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 389.

⁷³⁸ Attâr, *Mantuku't-Tayr/Tevhîd Vadisi*, by. 3739, s. 351.

⁷³⁹ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 342.

Arabî'ye göre kişinin rablik sıfatlarını Hakk'ın eşsiz birliği bakımından kavraması mümkün değildir. Bu sebepten dolayı Allah'ın velîleri Ehadiyyet mertebesinde tecellî ortadan kalkar sadece zât-ı Mutlak kalır. Eğer Allah'a kendi benliği ile bakacak olursa Ehadiyyet ortadan kalkar, ikilik ortaya çıkar.⁷⁴⁰

Bu beyitte Mısrî, kendi benliğinden uzaklaşarak, onu fâni kılarak Hakk'ın benliğinde bâki olduğunu anlatmak istemiştir. Hak ile kendisini, beşeriyeti ayrı ayrı değerlendirmeyip her şeyin O'nun yansıması olduğundan bahsetmektedir.

1.7 YEDİNCİ BEYİT

“Ne Mısrîyem ne Mehdîyem ne İsbâyam ne insânam
Bu yanan dâimi şem'in velî pervanesiyim ben.”

Vassâf'a göre Mısrî bu beyitte zâtî benlikten kurtulunca geriye ne Mısrîlik ne Mehdilik ne İsbâlık ne de insanlık kaldığını anlatmak istemiştir. Mısrî neden Mehdî ve İsbâ kelimelerini kullanmıştır diye soran Vassâf sebebinin Şeyh Nazmî Efendi ile arasında geçen münakaşadan dolayı olmadığı belirterek Mısrî'nin yazdığı risâleden yola çıkarak cevap vermiştir. Mehdî, âhir zamanda insanların dalâlette oldukları vakitte ortaya çıkacak ve insanları ilâhî yöne çevirecek, hidayet yolunu gösterecek bir rehberdir. Mısrî risâlesinde mehdînin çıkmasının küllî aklın ve rûh-i âzamın ortaya çıkmasından ibaret olduğunu ve o rûhun havâsa üflenmesi olarak açıklamaktadır. Bu dahi mürşid-i kâmil Allah'tan halîfe olup talibe üfler ki buna mâye-i Muhammediyye derler.⁷⁴¹

İsbâ (a.s.) kendi döneminde Allah'ın ona verdiği hikmetle ölüleri diriltmiştir. Bu mısradaki Mısrî'nin anlatmak istediğinin kendisinin inkâr edenleri doğru yola getirmek, irşâd etmek gibi faydalı bir görevi yapma gücüne sahip olduklarını ve ölü dilleri İhyaya muktedir olan bir mürşid olduklarıdır.⁷⁴² Tevhîd-i zâta mazhar

⁷⁴⁰ Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 82, 83.

⁷⁴¹ Vassâf, *Lüceç*, s. 88.

⁷⁴² Vassâf, *Lüceç*, s. 88.

olduklarından dolayı sûret âlemiyle alakalı olan mehdilik, İsâlık, insanlığın kalmadığından sırr-ı hakîkate hepsinin yok olduğuna işaret edilmiştir.⁷⁴³

Son mısırada “Bu yanan dâimi şem’in” ile anlatılmak istenen âlem-i ef’âl, esmâ, sıfat ve zâttır. “Onun pervanesiyim ben” demekle verâset-i velâyet-i hassâ-i muhammediyye ile zamanın değerli insanı olduklarına delil olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁴

Şemseddîn Efendi’ye göre anlatılmak istenen Mısırî’nin beşeriyet makamından kurtulup, kendi cüzî rûhunun küllî rûh içinde munkalip olduğudur. Mısırî, artık mahvolduğunu, kendisinde aşktan başka herhangi bir şeyin kalmadığını anlatmaktadır. Mısırî kendini cemâl-i mutlağın ışığı etrafında dönen kelebeğe benzeterek bu hâlin zevk hâli olduğunu ifade ediyor.

Niyâzî-i Mısırî ilk dizede kendisinde hiçbir varlığı görememsi yani ne Mısırî ne Mehdi ve ne de İsa gibi kurtarıcı ve gönülleri iyileştirici etkisi olmadığını anlattığı bu dizeleri kaleme alırken fenâ hâlinde olsa gerektir. İkinci dizede ise Hakk’ın ışığı olduğunu söyleyerek bekâ hâlinde olduğunu anlatmak istediğini görmekteyiz. Sûfîlerin fenâ ve bekâ kavramlarına yükledikleri anlamlar benzerlik gösterdiği kadar farklılık da göstermektedir. Şimdi de fenâ ve bekâ kavramını ele alalım.

Kuşeyrî, mutasavvıfları ve tasavvuf ıstılahlarını ele aldığı *Risâle*’sinde bazı mutasavvıfların fenâ sözü ile insandaki kötü sıfatların yok olmasına işaret ederken; bekâ, insanın güzel vasıflar edinerek bu hâlin devamlı olmasına işaret etmektedir. Bu iki halden biri muhakkak kulun kendisinde bulunur. Birinin bulunmaması diğerrinin bulunması anlamındadır.⁷⁴⁵

Eğer ki bir kimse dinin yasakladığı fiillerden uzaklaşır ve tamamen terk ederse o kişiye, “şehvet ve nefsânî arzularından fâni oldu” denilir. Nefsânî arzular fâni olduğu vakit ubudiyetindeki niyeti, kastı ve ihlası bâki kalarak kurtuluşa erer.⁷⁴⁶ Yani kalbi ile Allah’a yönelen ve dünyadan yüz çeviren kimse dünyaya ve nefsin isteklerinden fâni olurken, Hakk’a yöneldiği, hakikate ulaşmaya çalıştıkça Hakk’ın

⁷⁴³ Vassâf, *Lüceç*, s. 90.

⁷⁴⁴ Vassâf, *Lüceç*, s. 92.

⁷⁴⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 160.

⁷⁴⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 161.

sıfatları bâki kalır. Bir kimseyi Hakk'ın tecellisi kuşatırsa ve Allah'tan başka hiçbir şeyi müşahede edemezse o kimseye “halktan fâni oldu, Hak ile bâki oldu”⁷⁴⁷ denilir. Kulun nefsinden ve halktan fâni olması, kendisi ve halk hakkındaki hislerinin yok olması ile olur. Bu halde iken kul, ne kendinden ne halktan ne kendisi hakkındaki ilim ve şuurdan haberdardır. Kendi varlığını ve halkın varlığını hissedemez.

Et-Ta'arruf adlı eseriyle tanınan hadis ve fıkıh ilmine hâkim ve derin bir tasavvuf bilgisi olan Kelâbâzî'ye göre fenâ, kulun nefsânî haz ve arzularından fâni olması, kendinden geçerek temyiz özelliklerini kaybetmesi, daima içinde kendini yok ettiği varlıkla meşgul olduğu için eşyadan da fâni olmasıdır.⁷⁴⁸ Bekâ, fenâdan sonra gelen bekâ, kulun nefsine ait şeylerden fâni, Hakk'a ait olan sıfatlarla bâki olmasıdır. Bakî olan kul için bütün eşya bir ve aynı şey haline gelir. Bu yüzdendir ki bu makama ulaşan kulun bütün hâl ve hareketleri Hakk'a uygundur.⁷⁴⁹ Bu makamın en güzel örneklerinden birisi Hârîse'nin: “Nefsimi dünyadan o kadar uzaklaştırdım ki, şimdi ben Rabbimin arşını açıkça görür gibiyim” sözleridir.⁷⁵⁰ Fâni olan kul dünya ve ahiret hazlarını yitirmiştir.

Fenanın bir başka anlamı da, kulu şaşkın hale getiren ilâhi vasıf karşısında kulun beşerâ sıfatlardan gâib olmasıdır. Bunun anlamı ise kulun kendi vasıflarından fâni olmasıdır. Beşeri varlığın yok olması demek insandaki varlığın yok olması anlamına gelmemektedir. Bunun anlamı büyük bir zevk içinde olduğu için insanın elemi görmekten gâib olmasıdır.⁷⁵¹

Tarikat öncesi tasavvuf kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan *Keşfu'l-Mahcûb*'da, cehaletin fanî olması ve ilmin bekâsı olmasının zaruri olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü bilgisizlik yok olunca bilgi var olur. Kul gafletten, bilgisizlikten fâni olunca O'nun zikri yani onu her an hatırlama bâki olur.⁷⁵² Kul, vasıflarından fâni olunca, bekânın tümünü elde eder. Eğer kul vasıfların fâni olmaz ise onun için kurb ve bu'd söz konusu olamaz.

⁷⁴⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 161.

⁷⁴⁸ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 185.

⁷⁴⁹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 186.

⁷⁵⁰ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 188.

⁷⁵¹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 189, 190.

⁷⁵² Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 305.

Kısaca fenâ ve bekâ, tevhidinde avâm derecesinden havas derecesine yükselen kulun vasıflarıdır. Fenâ öncelikle cehâletin yok olması ilmin bakî olmasıyla başlar. İsyân ve günahın fenâsı, taatın bekâsını getiri, gafletin fâni olması zikri bâki kılar. Kulun kendi hareketlerinin bilgisinin fâni olması demek Allah'ın inayetini görmenin bekâsına sahip olmak demektir.⁷⁵³

Fenâ ve bekâ kelimelerinin anlamlarını baktığımızda Mısrî'nin dizelerini daha iyi anlamaktayız. İlk dizede, “Ne Mısrî'yem” demekle beşerî sıfatlardan fâni olduğunu, “ne Mehdiyem” ile insanlığın kurtarıcı olmadığını ve son olarak da “ne İsayam” sözüyle insanların ölü kalplerini diriltten İsâ (a.s)'ın vasıflarından da bir vasıf taşımadığını, halk içinde yok olduğunu, fenâ makamında olduğunu anlatmaktadır. İkinci dizede ise “Bu yanan dâimi şem'in velî pervanesiyim ben” ile Hakk'ın dâima, her ân yanan ışığa benzetmiş ve bu ışığın etrafındaki kelebeğe kendini benzetmiştir. Tüm bilgisi ve varlığı ile Hakk'ın sıfatlarında bâki olduğunu anlatmaktadır.

⁷⁵³ Serrac, *el-Luma*, s. 284.

SONUÇ

Niyâzî-i Mısırî XVII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış, Elmalı'da seyr u sülûkunu tamamlamış ve hayatı boyunca farklı yerlerde irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Sürgün edildiği Rodos ve Limni'de halkı Hak yoluna çağırması ve bu bölgelerde tasavvufî hayatın yaşanmasına sebep olmuştur. Öyle ki sürgün kararının kalkmasına rağmen Limni'den hemen ayrılmamış bir müddet daha burada ikame etmiştir. Yetmi altı yıllık ömrüne yirmi iki eser sığdırmış olan Mısırî döneminde birçok kişi etkilemiştir. Yazdığı eserler vesilesiyle o günden bu güne pek çok insan Mısırî'den etkilenmiş ve etkilenmeye de devam etmektedir. En çok okunan dîvânlardan biri de Mısırî'nin *Dîvân*'ıdır. Yalın bir anlatım kullanmasının yanı sıra, tasavvuffî, tarîkat âdâbını, sâlikin hallerini, mertebeleri ve tasavvuftaki ıstılahları ince ince işlemektedir.

Araştırma konumuzu teşkil eden *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî* isimli eserin şârihi olan Osmanzâde Hüseyin Vassâf XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da yaşamıştır. Küçük yaştan itibaren tekkelere, dergâhlara gitmiş, gönlünü ve dimağını ilm-i bâtın ile doldurmuştur. Dergâhlara ve mutasavvıflara olan sevgisini yazdığı eserlerinden ve yaptığı seyahatlerinden görmekteyiz. Bu sevgisini kendinden sonraki nesillere aktarmak maksadıyla birçok biyografik eser ve şerh kaleme almıştır. Mısırî'ye olan sevgisi gençliğine dayanmaktadır. Hayatını uzun uzadıya araştırmış, Bursa'ya giderek Mısırî Dergâhı'nı ziyaret etmiş ve son seccadenişîni Mehmed Şemseddîn Efendi ile dostluk kurmuştur. Meftûn olduğu Mısırî'nin medfûn olduğu merkadi görmek maksadıyla Limni'ye gitmeyi çok istemişse de muvaffak olamamıştır.

Hüseyin Vassâf, erken yaşta tanımaya ve sevmeye başladığı Niyâzî-i Mısırî'nin gazelini şerh etmek istemişse de içinde bulunduğu durum el vermemekteydi. Rüyasında Mısırî'yi görmesi ve onu teşvik ederek gönlüne ilham düşmüş ve bu ilham ile şerhi yazmaya başlamıştır. Şerhe Bursa'daki Mısırî Dergâhı'nın son seccadenişîni olan Mehmed Şemseddîn Efendi'nin mektubu ile başlayarak şerhin tesmiye sürecini anlatmıştır. Akabinde şerhe geçen Vassâf,

gazeldeki yazım farklıları olduğunu belirterek nüshalardaki yazım yanlışlarına dikkat çekmiş ve doğru yazılışın,

“İlim bahr-i vücûd asdâf anın dürdânesiyim ben
Ma’ârif kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben”

olduğunu belirtmiştir. Mehmed Şemseddîn Efendi de bu yazılışın doğru olduğunu kabul edenlerdendir. Fakat şerhin sonuna eklemiş olduğu Mehmed Hazmî Efendi’nin mektubunda ise bu yazılış şeklinin doğru olmadığına dikkat çekilerek doğrusunun;

“İlim bahr, vücûd asdâf, anın dürdânesiyim ben
Ma’ârif, kenz ü dil vassâf anın vîrânesiyim ben”

şeklinde olduğunu, Vassâf’ın hatalı anlam verdiğini dile getirmiş ve gazelin ilk beyitini uzun uzun açıklamıştır.

Hüseyin Vassâf, şiiri şerh ederken şiirde geçen kelimelerin lügat ve ıstılah manalarını tek tek ele almıştır. Tasavvuf literatüründeki önemli ıstılahlardan; ilim, vahdet-i vücûd, tevhid, insân-ı kâmil, mertebeler ve zaman kavramının işlendiği bu şerh; dizeler, şiirler, nazîreler ve tahmislerle süslemiştir. Şerhi okuduğumuzda Vassâf’ın Mısırî sevgisini açık bir şekilde görmekteyiz.

Tasavvuf kültürüyle yoğrulmuş olan Hüseyin Vassâf’ın engin bir bilgi birikimine sahip olduğunu Ahmed er-Rufâi’den Mevlânâ’ya, Aziz Mahmud Hüdâyî’den Abdullah Salâhî’ye birçok mutasavvıfın beyitlerine yer vermesinden anlıyoruz. Yazmış olduğu diğer şerhlerini ve eserlerini de incelediğimiz de bu düşüncemizin ne kadar yerinde bir tespit olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ACZÎ AĞA, Mürîdzâde Mustafa, *Dîvân-ı Edremidî*, Mektebi Sanâyi' Matbaası, 1290.
- AKÜN, Ömer Faruk, “*İbnülemin Mahmud Kemal*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- ARİF, Hüseyin, *Dîvânı ve Hayatı ile Yunus Emre*, Hicret Yayınları, İstanbul, 1947.
- AŞKAR, Mustafa, *Niyâzî-i Mısri Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- ATEŞ, Süleyman, *İşarî Tefsir Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
- ATTÂR, Ferîdüddîn, *Mantıku't-Tayr*, çev: Mustafa Çiçekler, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.
- AYNÎ, Mehmed Ali, *İslam Tasavvuf Tarihi*, sad: Hüseyin Rahmi Yananlı, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985.
- AZAMAT, Nihat, “*Elif Efendi, Hasîrîzâde*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- AZAMAT, Nihat, “*Osman Şems Efendi*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.
- Azîz Mahmud Hüdâyî, *İlim-Amel, Seyr ü Sülûk*, haz: Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 1988.
- BİLGİN, Azmi, “*Tekke Edebiyatı*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.
- BURSALI MEHMED TÂHİR BEY, *Osmanlı Müellifleri*, haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- CEYHAN, Semih, “*Şuayb Şerafedîn*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.
- CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÇAYLIOĞLU, Abdullah, *Niyâzî-i Mısri Şerhleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÇETİN, Kamile, “*Rüyalar ve Niyâzî-i Mısri'nin Ta'birâtü'l-Vâkı'ât Adlı Eserinde Rüyaların Dili*”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Erzincan, 2007, S. 2/4, s. 1075.
- DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekayiât*, haz: Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

- DEMİRLİ, Ekrem, “*et-Tuhfetü’l Mürsele*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.
- DOĞRAMACI, Baha, *Niyâzî-i Mısrî, Hayatı ve Eserleri*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1988.
- EMRE, Efdal, *Niyâzî-i Mısrî Dîvân-ı ve Şerhi Tanrı Erinin Sırları*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.
- ERDOĞAN, Kenan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı Tenkitli Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- ET-TUSÎ, Ebu Serrac, *el-Lüma*, çev: Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 1996.
- GAZÂLÎ, Ahmed, *Sevânihu’l-Uşşâk*, çev: Turan Koç – Mehmet Çetinkaya, Hece Yayınları, İstanbul, 2012.
- GİBB, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, çev: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî, “*Niyâzî-i Mısrî*”, Şarkiyat Mecmuası, İ.Ü.E.F. Basımevi, İstanbul, 1972.
- GÖLPINARLI, “*Niyâzî-i Mısrî*”, İ.A., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- GÖLPINARLI, *Yunus Emre: Risâlet-i Nushiyye ve Dîvân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1965.
- GÜZEL, Abdurrahman, “*Niyâzî-i Mısrî’nin Gözden Kaçan Bir Eseri: Risâle-i Devriyye*”, Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 1983.
- HÜCVİRÎ, *Keşfu’l-Mahcûb*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- İBNÜ’L-ARABÎ, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- İBNÜ’L-ARABÎ, *Fusûsu’l-Hikem*, çev: Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul, 2007.
- KABAKLI, Ahmet, *Yunus Emre*, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.
- KADRÎ, Hüseyin Kâzım, *Büyük Türk Lügâti*, İstanbul, 1943.
- KARA, Kerim, “*Karabaş Velî*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.
- KARA, “*Mehmed Nasûhî*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- KARA, Mustafa, *Niyâzî-i Mısrî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

KARAALIOĞLU, Seyit Kemâl, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.

KELÂBÂZÎ, *Ta'arruf*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

KONUR, Himmet, “*Hasan Sezâyî*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.

KOYUNLU, Nazım, *el-Es'ile ve'l-Evcibe*, Rahmet Yayınları, İstanbul, 1966.

KURNAZ, Cemâl - TATCI, Mustafa - KASAP, İsmail, *Hüseyin Vassâf Hayatı-Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003.

KÜÇÜK, Ubeydullah, *Risâle-i Hazret-i Niyâzî-i Mısri*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1980.

LÜTFİ EFENDİ, Mustafa, *Tuhfetü'l-Asri fi Menâkıbi'l-Mısri*, haz: Aliye Uzunlar, Revak Kitabevi, İstanbul, 2013.

MEHMED ŞEMSEDDİN, Mısri, *Dildâr-ı Şemsî*, haz: Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.

MEVLÂNÂ, Muhammed Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, çev: Veled İzbuzdak, gözden geçiren: Abdülbâki Gölpınarlı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

MEVLÂNÂ, *Fîhi Mâ-Fîh*, çev: Abdülbâki Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya, 2001.

MISRÎ - BURSEVÎ, İsmail Hakkı - ŞEYHZÂDE, *Çıktım Erik Dalına*, haz: Suat Ak, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012.

MISRÎ, *Hâtıralar*, haz: Halil Çeçen, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

MISRÎ, *Mevâidü'l-İrfan*, çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1971.

MISRÎ, *Dîvân-ı İlahiyât*, haz: Mustafa Tatcı, İstanbul, 2013.

MISRÎ, *Vahdet-nâme*, haz: Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul, 2013.

NÛRU'L-ARABÎ, Muhammed, *Niyâzî-i Mısri Dîvânı Şerhi*, haz: Mustafa Tatcı, İbrahim Özey, H Yayınları, İstanbul, 2014.

NÛRU'L-ARABÎ, *Niyâzî-i Mısri Dîvânı Şerhi*, haz: Sadeddin Bilginer, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1982.

NABLUSÎ, Abdulganî, *Âriflerin Tevhidi*, çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

NİZAMÎ, K. A., “*Çiştîyye*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

OKUMUŞ, Ömer, “*Câmî Abdurrahman*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

- ÖNGÖREN, Reşat, “*Mevlânâ Celâleddîn Rumî*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.
- ÖZKÖSE, Kadir, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yayınları, Malatya, 2007.
- ÖZTÜRK, Mehmet Cemal - TATCI, Mustafa, “*Mehmed Şemseddin Ulusoy*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.
- KONEVÎ, Sadreddîn, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, trc: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- SAMÎ, Şemseddin, *Kamus-i Türkî*, Akdam Matbaası, İstanbul, 1317.
- SEVİM, Emine, *Yunus Emre Şerhleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.
- SİYÂHÎ, Şeyh Abdî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*, haz: Mustafa Tatcı, H Yayınları, İstanbul, 2014.
- SULTAN VELED, *Maârif*, çev: Meliha Anbarcıoğlu, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya, 2002.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbuddîn, *Avârifü'l-Meârif*, trc: Dilâver Selvi, Semerkand, İstanbul, 2011.
- TAHRALI, Mustafa, “*Ahmed er-Rifâî*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.
- TATCI, Mustafa, “*Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Bir Risâlesi: Eşrâtu's Sâat*”, Dolunay Dergisi, İstanbul, 1988.
- TATCI, “*Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Bir Risâlesi: Şerh-i Esmâ-i İsnâ Aşere*”, Türk Yurdu, Ocak, 1988.
- TATCI, “*Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Bir Rüya Tabir-nâmesi*”, Türk Folklor Araştırmaları, Ankara, 1989.
- TATCI, “*Yûnus Emre*”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- TATCI, *Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî*, H Yayınları, İstanbul, 2011.
- TATCI, “*Kendi Kaleminden Hüseyin Vassâf Bey ve Kayıp Bir Eseri: İncilâ-yı Mir'ât-ı Hakikat*”, Yedi İklim, İstanbul, 1996.
- TEK, Abdurrezzak, *Bursa'da Kâdirî Tekkeleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2010.
- TİRMİZÎ, Seyyid Burhâneddîn, *Maârif*, ter: Ali Rıza Karabulut, Mektebe Yayınları, Ankara, 1995.
- TOPRAK, Burhan, *Yunus Emre Dîvânı*, Yeni Zaman Yayınları, İstanbul, 2004.
- TÜRER, Osman, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği-*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Sûfî Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

- VASSÂF, Hüseyin, *Bursa Hâtırası*, haz: Mustafa Kara, Bilal Kemikli, Bursa Kitaplığı, Bursa, 2010.
- VASSÂF, *Divân*, haz: Mustafa Tıtcı, Mehmet Akkuş, İsmail Kasap, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2012.
- VASSÂF, *Feyzü'l-Kemâl ve Mir'atü'l-Kemâl*, haz: Muammer Cengiz, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.
- VASSÂF, *Hulâsâ-i Coğrâfiyye-i Umûmî*, Serviçen Matbaası, İstanbul, 1309.
- VASSÂF, *Hicaz Hâtırası*, haz: Mehmet Akkuş, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011.
- VASSÂF, *İbnü'l-Emin Mahmut Kemâl İnal*, haz: İsmail Kara - Fatih Şeker, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- VASSÂF, *Makaleler*, haz: Sinan Doğan, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012.
- VASSÂF, *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, haz: Mustafa Tıtcı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.
- VASSÂF, *Risâle-i Müştâkıyye*, haz: Sinan Doğan, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012.
- VASSÂF, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, haz: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.
- VASSÂF, *Vâkıât*, haz: Abdullah Taha Orhan, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012.
- VASSÂF, *Vesîletü'n-Necât*, Necm-i İstiklâl Matbaası, İstanbul, 1329.
- VELİOĞLU, Tarık, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları*, Hayykitap, İstanbul, 2008.
- YAZICI, Tahsin, "*Hâfiz-ı Şîrâzî*", D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- YETİK, Erhan, "*Ankaravî, İsmâil Rusûhî*", D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, "*Aziz Mahmud Hüdâyî*", D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- YILMAZ, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2004.
- YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971.

**EK 1: LÜCEC-İ ASRÎ ŞERH-İ KELÂM-I MISRÎ'NİN
ORİJİNALİ**

بیچ عصری شرح کلام صری

شاعر

صیبر صاحبزادہ شاعر و محقق

پندرہواں شمارہ، ص ۱۰۰ تا ۱۰۵
پندرہواں شمارہ، ص ۱۰۰ تا ۱۰۵
پندرہواں شمارہ، ص ۱۰۰ تا ۱۰۵

SOLEMANIYE KUTUPHANESI
Yama Baskivi
No. : 2313

<p>(۶)</p>	<p>مهرشکاه خزان خدیو برادرشیم به شاد عشق برودله مجیب ستا شیم به کتابنامه طریقه هذراک لایه شیم به علم مجرب و جود اهلان اهدا لایه شیم به معانی کز دلد و صاف اهدا دینا شیم به</p> <p>لذاتین بایکده هکس ناچیز اولدین صققت عالمه و افند اولترنار اولدین طایفه حقه سالک برعکس اولدین بیم عالمی فتنه مجتوسر عاقر اولدین ولعالم اولدین دل دیلایه شیم به</p> <p>سرای تران ایزر تیزرس هانای اولدین دیگر دایره حقه صفایه عارف اولدین تتلمه تقیه تام انازه اولدین بر حکم عوالم خلق بر بر اهل اولدین بیم عالمی حکم عهده عالم بریم به</p> <p>بوضو عالمه شمس اولترنار اولدین بیشمس اولسه حقه بر شمسکله</p>	<p>(۷)</p> <p>اقم حقیقه سوزانه شمس اولترنار اولدین کلام عالمه خلق بلورک بر بر اولدین بایر سولنج کیم بزه ستا شیم به</p> <p>صدایه لطفه و اصاله بیکیم به بر بیک مجربا اهدا بیت کیم اولترنار هب بر بیک فیوض صاف دیر سر باجمیع صول اولدین اکرم صورتا اصره عالم بیک بیم عالمی بر شمس هذراک لایه شیم به</p> <p>عمر و خوسه نظر اولسه طریقتا کندین صققت اهل اولترنار کلا حقه شمسکله عیان کور کاشنه شله هب سیکله بیم عالمی بیک بیک کلام هب بیکله کلامه خطاب خیشاک کار شایه شیم به</p> <p>بیم عالمی بیم عالمی بر بر شمسکله بیم عالمی بیم عالمی بر بر شمسکله بیم عالمی بیم عالمی بر بر شمسکله بیم عالمی بیم عالمی بر بر شمسکله بیم عالمی بیم عالمی بر بر شمسکله</p>
------------	--	---

(۱۷)

طریقه کتبی به پانین مطبوعه صیقلی کتبی از آنکه نظیر و لرزش

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

(۱۸)

است بخورد و انبوه شود چنانچه در کتب معتبره و کتب معتبره

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

نظم کتبی است

(۱۷) (در کتب معتبره و کتب معتبره) و انباشته (در کتب معتبره) ی

نظم کتبی است

(۲۰)

یاد دقتی، عاقلانم، میردکم :
 در سینه قهقهه بترخا طراوتی غمخیزانم از یاد صریح
 عت ایتم بونده نقد، هکلا و لیکن قصه برین بزم
 شرم بود : طریقی شایسته - سرکه قویه شوی
 تیغ نظری افق نامده بر زانم خنده طاهره صحنه خفاقی
 سوطه بر نه، انه حرم جانم بر زانم خنده طاهره صحنه خفاقی
 لوزانم شوی با خفا شوی افق که اولی که شایسته است
 که رسم غم بر سفاقت (۱) اوله جقه - بوندله لوز
 سزایا بر دست بر تکلمه بر نامی که در نامسدا بیکه .
 آنه بر زانم شوی - شوی سزایا سزایا با فکرم طهره
 مهر را شوی هفتده عرق کلا زانم زانم طریقی جا هلاک
 دیرم ایا فی واقعات بر شوی یا زنده بودم حق هاست
 عرفانم بر زانم شوی نیمه دینه که نظری نقد بونده بودم
 فصل بودیم - بریا هفتده طهره که کرد با فکری
 کران کند سزایا حکم کلید : الهی شایسته کرم و ظهور نظری
 الهی بر کفکی قصه ایتم : در یاد شسته . استل
 آت به نظری افق : طهره افق سزایا که در یاد شسته
 کیم کنی سزایا کور شوم الزام ایتم این سزایا که در یاد شسته

(۱) استل به طاهره طاهره سزایا که در یاد شسته
 سزایا ۱۸۹۰ یاتکه در سزایا شایسته کرم و ظهور نظری .

انچه در ۴۰ راجع برین کلام است شکرانه . هوشیاری
 مناسحت گفته اولیای ما سه به چهره حقانیم یا تیرگی و اندک
 عهدی همگانه عقیقه سنجیده ازین :
 تقدیر ایامی نکلای کلام
 محبت و فیوضه و شیوا و فیاض
 بنویس بر عیاق حق جان - طریقه نام حقیقه در تشبیه اصابت
 نگاره قانع . ایستم علوم کرم طبعیای مستحق عالی ازین
 او بر دستگیر هیچ شیوه ایست شیخ الایم . ذوق ازین سینه در
 و شیخ نظری بنا بر زبان محقق برین - شمه
 علم و کلام علمای سوره یا آنکه در شیخ حقانیم و طایفه
 جانییم . از نظر طریقان شادمانی که جز آنکه در کلام
 باین سؤالی افعال نگارند .
 علم کرم صورت اصاله ای در میان همین
 معانی : کنیز و اولاد ، برهان ای که برین علم
 طبعی در دستگیر بر نظری علمای که برین صورت
 انشا برین شکرانه . حقیقتی در نظر اولیای ما در سینه
 رفیع . صاحب الیظفر . بام صدق و سادت طایفه
 عین ایستاده معنی دلش برین معنی لطف و شکرانه
 برین لطف . درین سینه ایستاده ایستاده
 شایسته و جز آنکه کلام جز در کلام تقییم
 در تقییم ایامی ازین معنی برین کلام و شکرانه

مبرهنه كبر . صوره برتشافه فظان ز منيا دبريا شجره كبر
 مبرنا با سقيه باوا (ايجيب الورسا با سقيه سوسه) ظاه
 الريبه فله نظيره شجره كبري عله ، ايجله ، با عمه ، قاطن رالان
 با ستره سده كي هلا شجره هلا ستره شترانه و لهه شترانه
 رشتلانين برتشافه ايجوبه كلكه ففلكه : شكرا : ابا
 كوكركه ستره كبر بطورم بين اساسه هجره با اوله
 طريقيه و حقيقتيه و مبرهنه باين ز مشطه ، لا ينجسه
 طرا ففلكه تير نما ايه سطره سلا ايجوبه حاصلا برتسه
 طريقيه نوا ايجوبه شجره االه . ميهه بجهت كبر كراهه ،
 كبريجه الما االه ايجوبه اماره تير تيريا (موكانه ففلكه
 اجمي . فوهه االه ايجوبه اجمي داخل سياره) ظهور ستره هجره
 االه . كي وشجره و عظمه عبادسه لوصه ز تير ففلكه زانك
 صوره هجره حقيقتيه تيرل بويش عابسه طكره شترانه ايجوبه
 صوره شترانه االه با س فاشه تيرل و يله ماره مبرهنه كبر .
 " الاله عظمه ستره االه الطريقيه البسيه و افظه االه
 الحقيقتيه الطريقيه " آيه

مطبوع ستره االه
 علم جبري و هجره االه ففلكه ماره ايجوبه
 معلنه االه و االه و صا ففلكه مبرنا ستره كبر
 صوره با االه ستره االه اقباسه ١٨٧٤ ايجوبه
 با ايجوبه مبرهنه االه ايجوبه مبرهنه االه مبرهنه االه

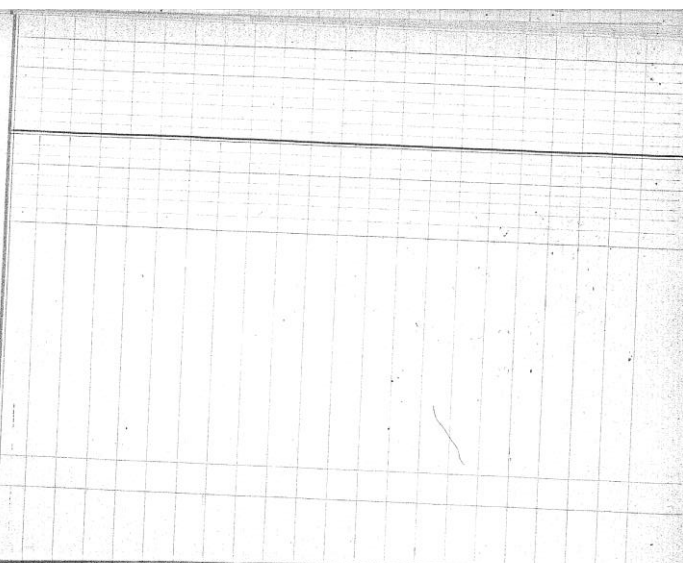
بقره تقیم حق علیه بریزند تا صلب الهفانه همه مقهور
 الیه بیه (محمد الله اولش وصال وصال خدا)
 طغیانیان و این عالم احمد اولی و موثقه مقهور سر زان
 ظاهر و کاسه تا اسسه که برکنان عجایب و صاف جسمیت ازین
 ماصدق الیه برکنان فقط از صاف (سکلا یا نوزده تن
 اکرم و ولایت علی صلوات علیه و آله و سلم اقتدر مقرب
 انابه الیه قاضی است بیه
 میانه حکیم به پیغمبر تا هزار دلمه شکسته همه وید
 برینر هفتمه بیگ برده ایوخته ناظر مقصد الیه برکن
 بره حقیقت توحید الیشم هم صورتیم بی نمللا
 قلمه انینهم خدایانم اتینق ترک این حقیر
 ایدم وصول الیه هم صفا صفا نینا این
 قلمرا با صلابه و اقفو بصفا به مقصود تا اولم
 صفا به ایو برقا بلیم خلد ص صفا زبیرده کالی و صفا
 حیدر ایو عالمی هم برینر جمیع امی مملکت اولم
 صفرا ایو که کما کلینر بی ویم سلطه برینر برینر
 استیکر . ویکرم و شیرر علیا ایو برینر برینر
 موهو شفا هم حقیم برینر همه و صورتی فایر
 نقد احوال را احوال صوبه و کس نفس در ظاهر ایو موهو
 و کمال برینر همیت ایو ایو که ایو صورتیکرم و برینر
 اولم ایو که برینر برینر برینر برینر برینر

(۴۸)

سزوه آرزوئیه آلمی سر اسخ لیکر اذالده انچه ایتم
 نیمه یا دهم کیکه به حقیقت لایتم عاربه الیه
 اوجهره عالم وادعای اهدیم سرحه و نهی علم
 به و - ویدانه و تار قر ایدیر
 نراه خاخر قیادم بردهم عطف ایچیه : بکرم ایچیه
 همان کیم انظم اینج عطف صافا عت قیادم ایچیه
 عطف - عیانه کورک ایچیم حیا - سزایک
 کیم عطفک عیون اوجسه سزای عالم
 هیچ عیانه - اینینه بیکورک اوجیه و یازسی
 خنده اوقیریم - بوی - بیکر انفا خانی خراب اوج
 دیکله ده شیکه چوقسه بوسه کورنه - سزایک - اوردی کورنه
 ایچیه کیم - بوسه کورنه - فضا خانه کورنه ایچیه بوزک
 بو تکلفه کیمک صواکه کورنه . عطف سزای قلبه یازکی
 عیون اوجیه سزایک ایچ عیون عیونیه - ایچ عیون عیونیه
 صیون اوجیه کله عیونیه کله عیونیه ایچ عیونیه
 عیونیه ایچ عیونیه - اوقله کورنه بوزک عیونیه
 ایچ - ایچ عیونیه - صیونیه حقیقیه ایچ عیونیه
 ایچ عیونیه - سزایک عیونیه .

عطفیه سزایک اوجیه ایچ عیونیه ایچ عیونیه
 عیونیه کله عیونیه ایچ عیونیه ایچ عیونیه

(۴۹)

(۵)

علیاً عاقلانین ممال عالیہ .
 محبت لہذا انہی کے لیے تھی
 مبارک نطق ہی کے لیے کہہ کر
 پہلی اسرار توحید دین چوں ارباب
 کی بلکہ اولیٰ کاتب حقیقہ الہیہ
 دعا سزوں کے لئے دعا سزوں کے لئے
 عقدا آہ صبر فانیہ

تاکلی قسمہ
 ولکم الیوم ولکم الیوم

جسیت رہنا ظہور الوجود کا الہیہ
 معہما علم الہیہ شہادہ
 احوال ابو الہیہ الوجودیہ
 علم قسمہ برہنہ
 عقدا آہ صبر فانیہ

توہم لغتہ مناس کہ نہ
 معانی استخارج حکم شری
 ظہور کوئی نہ نہ
 عقدا آہ صبر فانیہ

(۶)

(The right side of the page is mostly blank with faint handwriting and lines.)

قلمیوں؟ سب سے سراسر اسلو علی ایہ؟ یا لوس۔؟ تظافہ سب سے پہلے
 ماہ سے پہلے؟
 تاجکم طلاقہ کہ کہتے ہیں کہ اگر میں نے تو اسانی نہ پا رہا
 شہولہ و کمالہ کہ اساریہ سکا لیک کہ میں پر لیسہ سے تو کی
 قلمی تیزوں پر یا صاحب جو ایسے ہا کہہ کہہ بعد صاف تیزوں کہ
 اذ صلت وقتوں کی ایسہ . انقطاع و مجرد رکھ کر ای
 سے دو وصلان کو لیسہ . فقیرا سب سے کہ شتہا و طبعی
 دوسرا ماہیہ فقیرا ماہہ کہ شہولہ و کمالہ کہ شہولہ
 و طبعی کہ ایسہ . جاہ بھی مجید یا تیز سے کولوں کہوں انوار
 قریب الیہینہ طریقت جو یا تیز سے کولوں کہوں انوار
 جہہ خصوصاً علم و صف بشریت انوار . اقرظہ و تیز
 مثالی اقرظہ یا تیز سے علم و صف بشریت انوار . اقرظہ و تیز
 طبعی انوار سے لاک استقامی کہہ . اقرظہ و تیز
 صاحب طبعی کہہ سب سے صفت انوار اوصاف طبعی
 کرہ سے . جو تیز و مجرد انوار سے استقامی و تیز
 کرہ سے . جو تیز و مجرد انوار سے استقامی و تیز
 تیز کرہ - دوسرا جہا تیز - شہولہ سے طبعی تیز
 تیز کرہ - دوسرا جہا تیز - شہولہ سے طبعی تیز
 طبعی تیز سے صفت انوار . اقرظہ و تیز
 تیز کرہ و تیز کرہ . اقرظہ و تیز
 اقرظہ و تیز کرہ . اقرظہ و تیز

(57)

مطهرينك - دينك وحققتك تا وقتي هذا اذيع بيزورك
تعم اليه كبريكي اذيعيد، كبريكي فاني فاني اولادك سلك صياحه
الاسية ، اوصاف بغير سنهه فاني اظنهه عايله الينين
ياييه .

سماييه موهوبه نظيره مولدنه معلع حقي :
ليلك واحبب رخصه ايت قراييه
تا كلبيه كبريكي دياييه

يرلنه كه شقراييه موهوبه نا ظله . بي مظل صاله عيه
دسلي افندي نظيره كبريكي اذيعيد اذيعيد كبريكي
اقاده بويه بليكي سرتوكه سالك (اذاه) دايه اسلي
الوييه شقراييه قلاوه صقله سرتوكه اذيعيد
شقم شقريه دوشكه بويك ساهه نظيره موهوبه كبريكي
ديكر . جليليه باييه اوصاف اذيعيد مابا الظهوره اذيعيد
صويجه نظيره موهوبه موهوبه ، ذله موهوبه ، موهوبه
اموييه بويه بويه اولين بويه سالك (صحي) اسم بويه بويه
فاليك ساهه موهوبه . بويك بويه ، موهوبه .
بويك بويه ، موهوبه .

ظلهه صدق بويه بويه :
كبريكي بويه بويه موهوبه موهوبه
نظيره موهوبه اذيعيد موهوبه
قسما به اسراييه

(58)

در راهلنک آهی مودالده آه برآهله الله
 سترجم حلقه و فرایحه هم بزم ایلیم اسی تی شسته زولیه
 کلتن قدسه سالیسی حلقه زور انا سرلر ایلخ تا یقین فخره
 یازدین برکتوبه :
 معلوم قانزیمه اسم صولان اصل اولاد (ه) مغز لکونه
 صول ایشا کایم (هم) اولرکه سوره حقیقه لاهمه .
 اسم صولان اولدوق صول (آه) اولده برده اسم الیه
 کرم برده مغز کیم - دینیکر هیلنسی هار هیلر زکرم اولیه
 کیم هر نفسه اگاه زکایه بو حقیق و فایده
 زاکرک هر دین بی علم لاهمه کرم
 عاشقک آه این هم کرم فایده کرم «
 عاشقک آه اینک فایده آه آه کرم فخر اولر کیم کیم
 برده اولی
 اهریت اهریت کرم زکرم
 جای که اهلانه بزم ایلیم سینه مسته شتر حقیق آه کرم
 بین تا هیلرک بیلریم ایلیم بیلیم ایلیم کرم سینه
 عتد اولرک ایلیم (آه) ایلیم اصل اولرک
 کرم صولرک صولرک سماع تا ایلیم
 روز روز با قلم کرم با آه ایلیم اسرار
 آه ایلیم و عادت اهریت کیم کیم ایلیم

تا سینه مغز کیم
 علمای کرم کرم کیم کیم کیم
 شیشه ایلیم صول ایلیم ایلیم

کلمه خزینه بر بزرگتر برکنده لایق بر کنده است
 ظاهره بر سب و مصور او را در او ایضا در حقش را
 بر بزرگتر اهل ذمه و مشهوره می گویند
 عذر یک معنی است و در اصل و لغت عالمه قضا عالمه
 بر بزرگتر ماکول است و صفت بر بزرگتر
 او را که ایستادگی خود کند و بر سره و بزرگتر
 زودا تو حیدر نا بزرگتر خود کند نه در الا
 بر بزرگتر (وجود یک نسبت لایق است خود
 صفت شریفان است یا نیست اما
 معنی نا بینان اولیة تکلمه قید به طبع کلمه
 در کلمه اولیة کلمه جازمه فقلا بر بزرگتر
 تکلمه قید است معنی است کلمه
 معنی است کلمه کلامه اولیة او را که
 تکلمه کلام صفه نا اولیة تو حیدر
 است که اشاره است بر کلمه کلامه
 اولیة است کلمه کلامه اولیة
 بر صفت قید است (اولیة ال
 کلمه اولیة کلامه کلمه کلامه
 و ظاهره اولیة کلامه کلامه کلامه
 در اولیة کلامه کلامه کلامه کلامه
 کلامه کلامه کلامه کلامه کلامه

(۹۱)

طهره بر سره بر لطفی بزنا خانه پشت مقامه با در هم کرطه

مطرا و تکا ایضا :

اولیا که کلان سگینه به قاسم

بر سگ یه نام مجسا او قاسم

علا ز قریه ملک ملک مقرب لطفه

تکران ایمن با الهام بر سگ

همه کم خانه نامه بره بر سگ

استبه طفره بر سگ سینه بر سگ

طوقه مکتبه الف با یلمه

مرسه کما فی القوس مناسی یلمه

میر قریه بر سگ ایضا سگ سگ

با یلمه سگینه طوقه بر سگ با سگ

علا سگینه یا ز کوره طوقه بر سگ ایضا سگ سگ سگ سگ

حقیقت مناسی بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

(۹۰)

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

طوقه بر سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

ایضا سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ سگ

(۱۰۱)

کرم تپه خطبات ایمنجا با طهره طهره
 کولکای ایمانه دال سوروشو با طهره طهره
 ششادارمه مقلدیه طهره طهره
 هجیم ، بدهیم ، شکر و صلوات بفرستیم
 ایلمنه تا این بوم ها تا کله عظیم
 سه ره صلواته وصلات ایمنجه کسوم
 کورکوندنه طهره تا این سالک سه کورم
 بلا وصلات دایم زومه نازیه طهره طهره

محبتش ایله ایفک طهره طهره مصلحتش ایله ایفک طهره طهره

ای مسلک خفای ایمانه طهره طهره
 ای شاهره عشقشاه طهره طهره
 ای کهرسوزنه عاشقونه جان طهره طهره
 ای قطب جلاله ثبات طهره طهره
 وری عارف اسلمه نزله طهره طهره

روشدک سه طهره ایمنجه ایمنجه
 ایمنجه کورکول نالی اولر فیضه شفا
 سوزوک ایمنجه ایمنجه ایمنجه ایمنجه

(۱۰۲)

سه واقف اولوب علم لسته صیاح
 ایته ل بزه کشف میده طهره طهره
 یافت ایمنجه نوره سیه کهره کهره
 محمدی فطرت بزم ایمنجه مصلح
 اولدو سه خطبه شکر بده کسوم
 لطف ایمنجه بزه هفتک ایمنجه محمدی
 فیضه کرمک ایمنجه دانه طهره طهره

سبزه کرمه سناغ کرامت اولرک
 خزا ایمنجه ت لریه تیاره اولرک
 بزم بده لره حقیقه عاشایه اولرک
 سه منیع اسرار ولایت اولرک
 لطف کسوم اولرجه ایمانه طهره طهره

مصافیر شفاغت ایمنجه سینه سینه لریک
 ایالی کهرت ایمنجه سینه سینه ایمنجه
 هر دمه و صیاح ایمنجه سینه سینه ایمنجه
 شکر قرظله لیل و نایط - سنده ایمنجه
 ای صالایه قالی ایمانه طهره طهره

ردیف	عنوان	صفحه
۱	شرح موهبت‌العلی	۱
۲	شرح صلیب الیقین	۲
۳	کتاب	۳
۴	کتاب	۴
۵	کتاب	۵
۶	شرح معانی صغری	۶
۷	شرح صغری	۷
۸	شرح معانی صغری	۸
۹	شرح معانی صغری	۹
۱۰	شرح معانی صغری	۱۰
۱۱	کتاب	۱۱
۱۲	کتاب	۱۲
۱۳	کتاب	۱۳
۱۴	کتاب	۱۴
۱۵	کتاب	۱۵
۱۶	شرح موهبت‌العلی	۱۶
۱۷	شرح موهبت‌العلی	۱۷

عنوان کتاب

۱۸۱	شرح موهبت‌العلی
۱۸۲	شرح موهبت‌العلی
۱۸۳	شرح موهبت‌العلی
۱۸۴	شرح موهبت‌العلی
۱۸۵	شرح موهبت‌العلی
۱۸۶	شرح موهبت‌العلی
۱۸۷	شرح موهبت‌العلی
۱۸۸	شرح موهبت‌العلی
۱۸۹	شرح موهبت‌العلی
۱۹۰	شرح موهبت‌العلی
۱۹۱	شرح موهبت‌العلی
۱۹۲	شرح موهبت‌العلی
۱۹۳	شرح موهبت‌العلی
۱۹۴	شرح موهبت‌العلی
۱۹۵	شرح موهبت‌العلی
۱۹۶	شرح موهبت‌العلی
۱۹۷	شرح موهبت‌العلی
۱۹۸	شرح موهبت‌العلی
۱۹۹	شرح موهبت‌العلی
۲۰۰	شرح موهبت‌العلی

عنوان کتاب

۲۰۱	شرح موهبت‌العلی
۲۰۲	شرح موهبت‌العلی
۲۰۳	شرح موهبت‌العلی
۲۰۴	شرح موهبت‌العلی
۲۰۵	شرح موهبت‌العلی
۲۰۶	شرح موهبت‌العلی
۲۰۷	شرح موهبت‌العلی
۲۰۸	شرح موهبت‌العلی
۲۰۹	شرح موهبت‌العلی
۲۱۰	شرح موهبت‌العلی

ردیف	عنوان	صفحه
۸۸	مهرک	۸۸
۸۸	دروغ	۸۸
۸۸	حسن علی‌اسلامی در نقل شعره	۸۸
۹۹	خاقان	۹۹
۹۰	طهره - طهره حقیقه زنده طاهراته قیام با امانه	۹۰
۹۷	کین - نیل - فضیله شایسته معاشقه با کمال	۹۷
۱۱۰	مدح حاجت‌آزم	۱۱۰
۱۱۰	سرود دگرنگ دایره‌های شکر کرمیغ نوا	۱۱۰
۱۱۰	بزم خاقان طهریه شکرکسی	۱۱۰
۱۱۶	آبایه - شک و مزاح	۱۱۶
۱۱۷	شیخ محمد شکر کیم اندیشه مدح حاجت‌آزم در بیست و پنج	۱۱۷
۱۱۹	شیخ محمد شکر کیم اندیشه مدح طهریه در بیست و پنج	۱۱۹
۱۱۴	طهره - طهریه زهر حال دار اساس با امانه	۱۱۴
۱۱۰	طهره - طهریه خلیفه آرزوین شعر با امانه شایسته	۱۱۰
۱۰۱	شیخ محمد طهریه اندیشه طهریه - بیرون آینه نوا در بیست و پنج	۱۰۱
۱۰۰	شیخ محمد شکر کیم اندیشه طهریه نوا	۱۰۰
۱۱۶	مدح حاجت‌آزم (دگر)	۱۱۶
۱۱۷	بزم آرزوین محمد شکر کیم اندیشه شکرکسی	۱۱۷
۱۱۹	مشکوک برساند با بیست و پنج مدح حاجت‌آزم	۱۱۹
	مدح حاجت‌آزم	
	ظلمت شده تا ماه هلاله مدح	
	بدرنگ آرزوین صلا حیدر وصال مدح	
	مظهر عام غایب شیبه ام طهریه	
	نغم طهریه - ب المصالح مدح	
	سحر که ناله طهریه طهریه ارم	
	بدرنگ آرزوین اهداء نواک مدح	
	مظالمه که ارم در بیست و پنج	
	بدرنگ آرزوین صقیقه طلاله مدح	
	هفت صدیکت : عاشق آرزوین کمال	
	مدح دگرنگ نواک مدح طلاله مدح	

(۱۱۷)

تصحیح محمد شمس الدین علی بن طریقتی
دستور با حفظ صورت

شیرینا بدو که میانه کمالی مدعو
سایا شد دریا هر دو به نخلان مدعو
هیه تجسم بیخبره چشم شادک مدعو

ظلمت تنه تا ماه هلالی مدعو
بند کز اولی، صلا به صلال مدعو

کلیه الیوه لیکو اولی ماه منیر
اشاب ایوبه لطفک بیک شیر
کرمه منت ای - جم بیک اولی رستیک

ظفر تا جم علایق سیه کلیمه
نعم طهر - رب المتکالی مدعو

کلیه صاره اولی طفت اولی اولی
یلیمه قدیمی برعاز محمدی اولی
ظفر همتک اولی بر محمدی اولی

سهر کی ناره ظفره طفره اولی
بدر لیس ایوبه اصلا اولی مدعو

(۱۱۸)

ملکک ، ناکک عا شفق اولی مدعو
طریق با قیام او سنده که صفا کلک
ای بیخبره اولی کلک اساره کلک
هفت قد سینه عا شیه اولی مدعو

سبح و تکبیر سوره سوره اولی مدعو
کم و فضلک ابرار لطفک ابرار طرائف

کلیه ایوبه عا خذ اولی سوره کلک
بند اصلا بیخبره کلک اولی مدعو

ظفر و فضلک اولی سهر سهر کلک
بی صفا کلک حقیقه کلک مدعو

(ب) (۱۰۸)

شرف و عظمت کبریا ناموس و شرف کبریا ناموس

رسیده

کما شکر بر روضه ازل خانه
 اوله به نیل صحابه همایک طره

روشنکده هفتده ایمنه
 بره خالیه به شفته ناله طره

شیمه مدرسه پر کله
 رسیده به عرصه همایک طره

خود ما این آری کما سلام
 بیله برقه عاید ناله طره

کرامت رسالت طره
 بقسمه بره خنده ناله طره

برکت برکت ابنت برکت
 برکت بره باهنه ناله طره

ایم عتد قرا بر کما آرا
 قافه نازم امیت طلال طره

ایم عتد شکر بر شکر طره
 برده طره ناله طره

حجاب ملصحه ایزد مکتوب
 خدای مرمع مطهر صافی اشدن مطهرتی زمانی مدینه
 فاضله و دیگر چه که به کسب عشاق در راهی نیست نه
 هفتاد عشاقی در همه صحنه از خنده مکتوب - سحر ابرار
 علم ظاهره قوه نیاه الویه بر تاجیای مدونه اندرین
 همکاره اصابت معنی و اثرک نظایق بوضوح عالی
 همی در - نگر عجز از بر به کاره بر لقمه ایس کافیه
 اظلام - طایفه حدیثا - اعلی در ایس - سر نگر - سنای
 ایس بر لقمه اعظم انسا - طیار از قاصه ان حکمیه
 شکر یکینه ریه صیاده از قیام زانا صیقه و قایده
 در - ولایت اولاد - عالی بر کسکه و زوئی کسب
 رحمت ایس مکتوب بر کسانان عالی طلقه مرقن نظایق
 البرمه انی انسا - طایفه اولاد - سر نگر - قوی قلیف
 سرمن شریعه ط خدای الویه جز انان - قایده
 تقیه بر کسکه به حدیثا ایس - عالی بر باغ طهریای
 تن در طایفه ایس به نیکان عالی طهریای - اولاد - بر - مد
 حکم اولاد به نیا شده بر نیکان
 مدنی و کس که اولاد مکتوب طهریای کسکه نیکان
 طهریای - استنطاق بر نیکان - بر عالی طهریای - اولاد
 یا ناسر اولاد عالی طهریای حدیثا - اولاد -

۷۰

علم منزه غیر قابل ازین
 در عالم انبیا و اولاد انبیا
 بر آرد علم منزه تا هر قدر است
 علم این علم بالذکر مع صفت
 انبیا منزه به هر یکی از انبیا
 قطع غیره قطع علم انبیا
 است به علم خود و غیره تا
 اولی که به علم انبیا نیست
 معتقد نبوده و این نبوده
 او را علم خود را در این
 معنی

هر چه در علم خود را در این
 معنی
 علم انبیا در این معنی
 قطع علم انبیا در این
 معنی
 علم انبیا در این معنی
 قطع علم انبیا در این
 معنی

۷۱

بریت قطع ظهور در این
 معنی در این معنی
 اولی که در این معنی
 معنی در این معنی
 انبیا در این معنی
 قطع علم انبیا در این
 معنی

بر این معنی
 معنی در این معنی
 قطع علم انبیا در این
 معنی

۷۲

علم انبیا در این معنی
 قطع علم انبیا در این
 معنی

علم انبیا در این معنی
 قطع علم انبیا در این
 معنی

نیز در بر تو که در باطن قدر نه زکاتش - در کوه کوه
 بر کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 صد و پنجاه و یکم - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه

عین کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه

عین کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه
 این کوه - در کوه کوه - در کوه کوه - در کوه کوه

وینده کوه
 عین کوه

EK 2: FOTOĞRAFLAR

Niyâzî-i Mısırî

*Mısır'nın Bursadaki
dergâhının yıkılmadan
önceki hâli*

Bursa'daki Mısır Dergâhı

Misri Dergâhı semahanesinin içten görünüşü.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf

Bursa'daki Mısrî Âsitanesi'nin Son Seccadeniřini

Mehmed Şemseddîn Efendi

Mehmed Şemseddîn Efendi

Mehmed Hazmi Tura

Limni'deki Mısrî Dergâhı'nın Günümüzdeki Hali

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

01.01.1990'da Konya'da doğan Akife Berat GENÇ, liseyi 2007 yılında Konya Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamlamıştır. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmeye başlamıştır. 2011 yılında buradan mezun olmuştur. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Bu esnada öğretmen olarak atanmıştır. "Hüseyin Vassâf'ın Lücec-i Asri Şerh-i Kelâm-ı Mısrî Adlı Eseri (Metin Transkripsiyon ve Tahlil)" isimli yüksek lisans teziyle 2015 yılında yüksek lisans öğrenimini tamamlamıştır.

Evli olan yazar halen Trabzon-Ortahisar'da görevini sürdürmektedir.